3 1761 07011733 8

РУСКА ПИСЬМЕННІСТЬ
II. 2.

ТВОРИ
ГРИГОРИЯ КВІТКИ-ОСНОВЯНЕНКА
ТОМ ТРЕТІЙ

John & Halyna Muchin
39 Lorne Cres
Brantford ON N3T 4L8

V. 2.

Presented to the

LIBRARIES *of the*

UNIVERSITY OF TORONTO

by

JOHN S. MUCHIN

РУСКА ПИСЬМЕННІСТЬ.
II. 2.

ТВОРИ
ГРИГОРИЯ КВІТКИ-ОСНОВЯНЕНКА.

Том другий.

(II-ий наклад.)

Виданє товариства „Просьвіта".

У ЛЬВОВІ, 1913.

З друкарнї Наукового Товариства імени Шевченка.

Друковано 5000 примірників.

Ціна оправного примірника 1 К 60 с., в красшій оправі 2 К.

LIBRARY
NOV 0 8 2007
UNIVERSITY OF TORONTO

А.

ПОВІСТИ.

Digitized by the Internet Archive
in 2009 with funding from
John and Mary A. Yaremko Foundation

http://www.archive.org/details/tvoryhryhoryiakv02kvit

IX.

ПЕРЕКОТИПОЛЕ.

(Присьвячує ся Евгенію Павловичеви Гребінці.)

— — —

[I.]

Чи знаєте ви, люде добрі, що́ то є суд божий? Чоловік з злости зробить яке лихо другому, вкраде що, прибє́ть, зовсім вбє́ть, та як ніхто не бачить того, що́ він зробив, ніхто не виявить на нього, свидітелї не докажуть, так він собі і байдуже, і не боїть ся нїчого, і дума, що йому се так і минеть-ся. Хоч його і під суд віддадуть, та як доказчиків, свидітелїв нема, так він і надієть-ся, що йому усе так і минеть-ся, і він буде прав, неначе нїчого і не зробив, нїякого худа... Ох, ні! не так воно є. Єсть над нами создатель наш. Він, будучи пресьвятїйший, саме истинне добро, самая чистая правда, Він не потерпить, щоб яке злее дїло так і минуло ся. Хоч чоловік, зробивши худо, і захова кінцї так, що ні жоден чоловік не дошукаєть-ся до правди, так Він, премудрость вишняя, Він, знающий наші дїла, бачащий самі думки наші, Він не потерпить нїякої неправди. Він обявить твоє дїло через те, на що ти і не думаєш,

і неначе рукою вкажеть: отсе той, що з'обидив брата і відвів від себе пеню, що хоч на кого иншого подумають, а тільки б не на нього, щоб самому перед людьми бути чистому і правому: а як трошки забудуть про сеє діло, так ще гірше зробить. Такого всенепремінно і так обявить і при такому случаю, що ти і не сподіваєш ся, і через таку бездільницю, що ти овсї і не надієш ся. Та обявивши се, тут відкрнють ся і усї злиї діла, об яких вже люде забули і розпискувати, бо кінцї добре були заховані. Тут усе явить ся, усе відкриєть-ся, по ниточцї, як там кажуть, дійде і до клубочка. Бо спершу Бог, як отець над дїтьми, усе ждав, усе довготерпів: може схаменеть-ся, може покине худо робить, відмолить своі гріхи, то й прощеніє получить: коли ж ні, що не тільки не перестає зла робити, не тільки не каєть-ся у прежнїх гріхах, та що далї, усе ійде на гірше, від худого ійде на худше, тогдї годї! повелить... і комашка стане свидїтелем, і ниточка заговорить і через неї відкрнють ся великі та мерзькі діла!

У одному селї почали пропадати кури: за ніч у однім дворі пропаде курка, у другім зо три, де й більш. Хазяйки журять ся, жаліють ся мужикам своїм, а ті й байдуже: невелике діло курка; може й так де забігла, може й задавило що. Далї та далї почали усе більш, усе більш кури пропадати, та вже і не стерпіло хазяйство, пійшли до волости.

»На кого маєте пеню, скажіть: я брата рідного не пожалію, абп-б по правді доказ був.« Так сказав голова.

Почали люде примічати, чи не буде якого слїду на кого-небудь. Щб-ж, курку узято, понесено, курку дорогою щипано, і піря так слїдом і

пали до двора Явтушиного: там бо то два хлопці і шалістливі, так більш неділі, як нема їх дома, з батьком пійшли з хурою.

»Пеня!« сказав голова: »один краде, на другого біду зворочує.«

Там геть-геть упав слід до Кахибіди. Що-ж? там і хлопців нема, одним-один дідусь, старий та немощний, йому вже прихолить ся не до курей; а у семї самі молодиці та дівчата, на-що їм і курп? своїх є, батечку мій! Так усе пропажа є, а слід відведено; хто його до правди добереть-ся!

Далї вже, годів через два, вже не тільки кури, вже стали пропадати і поросята, а там підсвинки; а згодом, згодом, то тільки і чути: там шкапу у хазяїна зведено, де і волика, а коли що трохи, під який час, то й пари волів добрих нема. І що то? тільки що з двора поведено, то як у воду! Ні слідів, ні кінців: хоч де хазяйство ні їздить, де ні розпитує, нема та й нема, як у воду капе. Сумує народ і не надивуєть-ся. »Що за недобра мати!« так промеж себе совітують ся. »Коли-б, сказати, в нас постой, то так би і буть: від Москаля не вбережеш ся; а то-ж не чути і за пятдесять верстов ні одного Москалика, і не наїзджа ж то нїхто до нас у село; усе свої люди, а є меж нами злодій! Дій його чести! на кого б то подумати? Усе парубоцтво як один. Усіх знаємо, усї честні, усї добрі, усї смирні, не гуля з них ні один, а усяк з них жалкує, що нам така є абеда, і усяк з них похваляєть-ся, що тільки б піймавсь хто, так вже не помиловати такого і такого сина! Бачить ся ж, і засідають на ніч, так нїколи ж нїчого, і нїякої прпмети ні на кого. Вже-ж ми і ворожок питали, так, кажуть, наїздом була: рижий, кажуть, Москаль; попереду, кажуть,

нашле сон кріпкий на усе село, та й поряеть-ся, як у себе у хаті. Так що-ж ти против лихого слова зробиш? Тільки жалкуй від такої біди, та й мовчи!«

І мовчать, та тільки чують, що вже Мирін зовсім опішів, послідню парку воликів виведено: а там і Улас рішив ся своєї шкапи: у Марка з сажа аж трьох кабаниів, і вже й ситеньких, узято. Кругом біда, від-усіль пропажа!

Як ось вже почули, що у Демяна Рідкоплюя усю комору забрато. Підкопав ся, вражий син! та що то? усе, усе позабирав: і жіноче і дівоче і що було пригосподарйоване, усе забрато, і сліду нема, неначе счезло.

Дивують ся люде та ходячи коло волости бють ся об поли руками, і усяк на сю ніч жде й собі такої напасти. Вже і голова прийшов і сказав, що він притьмом не зна, що робити! »Піймайте,« каже, »мені злодія, хто се у нас краде! Я його!... я йому!... Він в мене зогниє у холодній!«

»Пожалуй би піймали, як-би знали, хто він є,« казала громада сумуючи.

Аж ось і обізвав ся один парубок, Денис Лискотун, і каже: »Коли-б подозволили по дворам обискати! Вже видиме діло, що ніхто з чужих не наїзджа, се певно свої.«

— А що? він правду каже, розсудили старики. Звеліте, пане голова, якимм моторнійшим, нехай по хатам скрізь обискають.

»Не кого-ж і послати!« сказав голова: »нехай іде Денис, забравши хлопців.«

— »Та може менї не повірите?« спитав ся, уклонившись звичайненько, Денис.

— Як то тобі не повірити? кому-ж і повірити? обізвались старики.

І як таки Денисові не повірити? Що́ то за парень бравий був, даром що сирота без батька! Ще тільки на ноги підняв ся, до підпарубочого дійшов, а вже видно було, що з нього буде чоловік. Він і не жив дома, він не дуже до мужицької роботи, як усі прочі. Як пійде, пійде по селам — хто його зна, де то вже він ходить на заробітки, та так щиро заробля, що незабарйом верне́ть-ся, і чого то він не принесе! Сам одягний, таки зовсім як міщанин, і уся одежа на ньому хороша, ще повні кишені грошей нанесе. Матері своїй, вже й старенькій, теж принесе коли платок, плахотку, пояс, чобітки, а коли й серпанок, і у усім їй поважав. Та був собою красивий, моторний, против усякого звичайний, на вигадки та на прикладки його подавай. На вечерницях тільки його і чути. Не боявсь ніколи і нічого: у саму глуху північ скажи йому пійти на кладбище, пійде і усе справить, мов середу-дня. Тільки й бояв ся собак, і що́ то не любив їх! Було яку зна злійшу собаку, то що́ ні дасть, а дасть, то й купить її, та на голяку і повісить, і отруює було їх. »Що́-ж,« каже, »не люблю та й не люблю собак. Менї гидко на неї дивить ся. Аж дрижу, щоб яку собаку вбити! Така вже моя натура!« А що розумне було, так не узяв його кат. Хоч і не дуже пильно приставав до громади, і не часто було і виходить до волости, та вже-ж коли вийде, послуха об чім рада, вже й викине слово, та таке, що й десить стариків, сїдих як лунь, і у три годи так не видумають. Усї таки, усї селом, у-в один голос було кажуть: »Отто наш голова росте!«

Так такому б то не повірити оглядіть двори, чи не знайдеть-ся де у кого ворівських вещей? Куди! тут ще стали його прохати, щоб здїлав милость, забравши яких парубків сам зна, пійшов би і оглядів усїх, не минаючи ні одного двора.

Нїчого Денисові робити, вибрав парубків, сам і пійшов з ними.

— »Починайте з мого двора,« звелїв Денис.

»Та як се можно, щоб на тебе хто подумав?« казали парубки. »Се вже не знать що, коли на тебе таку пеню складати!«

— »А що-ж, братця, нїчого робить! Коли нам велено усїх обискувати, так що я за цяця, щоб мене не заньмати. Шукайте, шукайте! може що і знайдете.« казав Денис усьміхаючись та, узявшись у боки, надїне тую козацькую шапку на-бакир, та й плюне через губу, по московськи.

»Ну так, що знайдемо!« скажуть парубки і пійдуть за Денисом. Той їх і у хату уведе, і у комору, і на горище, і де є який закапелок, усюди, усїм, усе покажеть і скринї повідчиня, і у них усе перерис. »Глядїть,« каже, »глядїть добре!«

Що-ж? перерюють, переберуть усе: а як нїчого нема, так і нема. З тим пійдуть у другий двір.

Тут вже не так, тут вже сьміливійше усї обискують і по хатї, і по двору. А Денис сам, не беручи з собою нїкого, поліже на горище, і що то! усе там перерис, що нї знайде, чи льон чи прядиво чи коріньня яке, усе перебере і по стрїхам загляда, так хоч-би нитку з покраденого знайшов.

Еге, та не усюди-ж і так! У однім дворі, на горищі, на хатї, Денис знайшов пояс хорошій, каламайковий, і показав його хазяїнові, що тут

з ним ходив. »Так і є, козаче! се мій, ще батьківський пояс, я його віддав синові носити, а той положив у материну скриню. Так і є! Усе з скрині забрато: шукайте, здїлайте милость, чи не знайдете ще чого!«

Тут вже Денис пошле парубків на хату скати, а сам забира хазяйство, руки їм звязує, і старого і малого, усїх шле до волости. Не знайшовши тут більш нїчого, ійдуть у другий двір. Там впять через скільки дворів, впять знайдуть де хустку, де очіпок або що таке; і усе знаходить Денис по горищах. Мабуть пильнїйш усїх скає, що нїхто опріч його не знайде. Де що знайдуть, то і там хазяйство до жодного забирають і пруть до волости, і вже повну холодну натирили і людей і жінок, і дївчат і малих дїтей.

Почали їх випитувати, розпитувати, з жодного допрос писати. З кожної семї усяк у-в одно говорить: »Знать не знаємо! Бачили усї, що я дома не був. Батько їх не діжде, щоб я коли на таке скверне дїло пійшов!« Так усї у-в один голос кажуть, нїхто не признаєть-ся, нїчим і доказовати. »Що з того, що знайшли на горищі пояс чий, або де плахту? Може який бездільник порав ся, комору викрав та порозкидав вещи по другим дворам, щоб на нього пенї хто не звів!« Так сказав Денис Лискотун, вимаючи з-за халяви люльку... та що за чудесна була! корінькова, з кришечкою і з мідним ланцюжком! »Глядїть, щоб кого напрасно не обвиноватили.«

»Правда його, правда!« сказав голова, що зібравши у жменю свою сїду бороду, сидів собі мовчки та придумував, що тут йому на сьвітї робити? »Правда,« каже: »випустїть людей з холодної, вони не виноваті: може і справди, що їм

підкинуто. Що за розумний з чорта отсей Денис! Зараз і догадав ся. Адже я і сам додумовав ся і з стариками радив ся, так нікому така думка не спала на розум. Вже справди що голова росте, нехай собі здоров буде!

Погуляв деньків зо два по селу Денис, поверховодив на вулиці, не одній дівчині тасуна дав з любощів, не одній рукав порвав, держучи, щоб не втікала від нього: не одно-десять навчив парубків пісень співати московських, що сам попереймав, ходячи по усіх усюдах: не одну пару розвів, що вже було зовсім хватили ся бити ся: не один совіт дав голові, що робити з неплатящими общественного, або отаманові, загадуючи підводи на дороги: не одному хазяїну поміг пліт городити, скільки кіп хліба цілом збити: на усі руки був наш Денис! Поробивши і погулявши так, впять потяг він на заробітки на скільки там неділь з свого села. І що то жалковали за ним і хазяїни і усі! а що вже дівчата, так міри нема!

[II.]

Чи тобі, Трохиме, талану нема, чи хто тебе зна! Так казала стара Венгериха, удова, своєму синові, що ходив на заробітки аж у город і аж два тижні там поробив, та тільки що там прохарчив ся, а до дому нічого і не принїс: так отсе-то мати, журячись, так йому казала. »Усі, усі таки заробляють і усе дбають на господарство, та знай багатіють, а ти ось ніяк не роздобудеш ся ні на що, щоб почати господарювати, як і люди. Що було де-чого небагато після батька, те потратила женючи тебе: думала, опісля заробимо, невістка

поможе. Невістка ж ніч і день робить, а я звалила ся собі на лихо: треба вам, замісць помочи від мене, треба на мене робити. Тут пійшли дїти; хлопчикові вже шостий годок, попав у ревізію, треба за нього зносити; дівчаточок двоє, робити ще не їм, а їсти просять, треба годувати. Та усе-ж то дай, усе дай! А в тебе, синочку, одні руки, не надаси. Та, я-ж кажу, мабуть і талану нема. Люди ходять на заробітки, або хоч і тут, та усе заробляють, усе дбають: а ти, хоч і тут поробиш що, хоч де і проходиш, а усе тільки прокормленіє наше, а щоб по господарству придбати, так і не кажи. Коли-б споміг ся, хоч яку-небудь патику добув би, то усе б лучче було, пійшла б друга робота, другий і заробіток був би.«

— »Що-ж, мамо, робити?« каже Трохим. »Я й сам бачу, що нема щастья нї у чім. Роблю, мамо, до кровавого поту і вже снаги нестає. Хазяйство, дивлячись на мене, що я собі такий млїйий та сухий, не дуже у роботу приймають. Де тобі, кажуть, против здорового зробити? та й дають меншу цїну против других. Робиш щиро, не лїнуєш ся, і таки, нїчого таїти, часом зробиш і більш і лучче, чим здоровий, а все від хазяїна однаковісїнька честь: не здужаєш, каже, робити. А як плата невелика, так і нестає нї на віщо, тільки пропитуємо ся, а до дому і не кажи, щоб що принести. Як-би не жінка робила, то б доси ходили б ви і босі і голі, і зимою б померзли.«

»Треба ж, синку, що-небудь гадати,« казала мати. »Подивись на людей, та порадь ся з ними: куди б то пійти тобі, де б то лучче заробляти? Попитав ся б ти у Лискотуна: той чого вже не зна? усе зна. Та й сьвіта таки набачив ся. А заробля-ж то по скільки! Вже на-що його мати:

біднійша мене буда, тепер же пійди з нею! одягна як міщанка. Або і він: як вирядить ся у празник та вийде на вулицю, так куди і писар наш! А грошей і усякого добра мало він приносить? Спитай ся, спинку, його, нехай би нараяв, куди б тобі пійти: або б у-купі з ним пійшов?«

— »Питав ся його, мамо! проспв, щоб узяв мене з собою: будемо, кажу, у-купі робити: як ти, так і я, не відстану від тебе.«

— »Що-ж він тобі?«

—»Але! як се почув, як витріщив ся на мене, а очи так і засьяли, а сам став як кармазин. Дивив ся, дивив ся довго на мене, а далі на-силу споміг ся сказати: »Як заробляти? Роби,« каже, »як і я, то й розживеш ся. Товариства менї не треба, шукай иншого.« І пійшов швидко від мене. Та після сього тільки що хочу його об чім зачепити, то він так і відходить від мене. А коли-ж у-купі де будемо, то він менї усе у вічи приглядаєть-ся, усе приглядаєть-ся: я щоб до нього, то він зараз від мене. Нехай він собі тямить ся! Він багатий, так і гордий против мене бідного. Не хочу його чіпляти, буду сам по собі. А що, мамо? думаю ще ійти у губернию, чи не буде там щастя.«

— »Ох, спиночку-ж, мій голубчику! чи близенький же сьвіт? Аж півтораста верстов! На кого-ж ти нас покинеш? Та як і сам таку даль прійдеш? Се мов на кінці сьвіта!«

— »Вже-ж, мамо, що робити? У останнє пійду: не буде там щастя, не пійду вже нікуди. Як буде, так і буде. Під лежачий камінь і вода не біжить.«

Журила ся мати, плакала кріпко жінка, а нічого робити! проводили свого Трохима аж у

губернію. Чути було, що там збирається ярмарок о Пречистій, і була превеличенний, і усякого купця із усяких місць наїзжає, і усякого товару навозять, і чути, що є людям заробіток чималий, як кому щастя випаде.

Дійшов наш Трохим і до губернії. Допитався, де становить ся ярмарок. Народу, народу! І протовпить ся не можно! Пробирається-ся і він меж людьми, і сам не зна, куди і для чого. Дума, чи не знайде такого місця, де сидять його братчики, що шукають роботи: аж ось хтось його сіп за руку і каже: »Земляк! што, работи іскаєш, што-лї?«

Трохим зирнув, аж то купець, та такий вже купець, що й бороду голить і по панському ходить. Він йому швидче шапку зняв, поклонив ся і каже: »Скаємо, господа купець, чи не пошле Бог доброго хазяїна.«

»Честний-лї ти чалавєк, не бездельник? не лїнивий?«

— »З-роду не зробив нїякого худа, в мене і думки такої нема. А робити будемо, як самі побачите.«

»Ступай же за мною.«

От і привів його до своєї кватери; а там усе повозки стоять, понакладовані ящики, коробки, і усе з товаром, і усе позапаковувані. Хазяїн і приказує: »Смотри ж, как прийдуть звозчики з лошадями, так пускай запрягають і везуть до моєй лавки. Вони вже знають, де вона. Ти будь при них і з ними перестановите усе ящики у лавку і не атхадїть від товару. Вота і товариш твій.«

Гляне Трохим на товариша, аж то Денис Лискотун, тільки вже не такий бравий, як у сво-

ему селї був: одежа на ньому старенька, і не знать чим підперезаний, і шапка заваляща.

— »Здоров, брате Денисе, був!« зараз одізвав ся до нього Трохим. »Відкіля се ти тут узяв ся?«

»Але, відкіля! Адже ти, і з-роду тут не бувши, та прийшов, а я і часто тут буваю.«

Тут скінулись по слову: Трохим розпитує, який є заробіток, яка ціна у день і як що поводить ся, а Денис мов і говорити з ним не хоче, скаже слово, мов не ївши, та й відвертаєть-ся від нього.

»Як я бачу його,« дума собі Трохим, »так він тутечка ще й гордіїшший, чим у нас у селї: та, бач, прикидаєть-ся, мов бідний, щоб більшу ціну узяти. Не з чорта ж хитрий!«

Хазяїн зрадував ся, що обидва роботники його та з одного села і приятелї промеж собою, поприказував їм усе дїло і пійшов собі: а ціни і не сказав, по чому платити-ме Трохимові, чи у день, чи потиженно.

Зажурив ся будо Трохим і пита Дениса, що робити?

»А ураг його матїр бери! Коли не по нашому заплатить, то ми й сами себе наградимо. Держись тільки мене та слухай, то будем по вік хлїб їсти.«

Трохим здивував ся трошки, таке чуючи від Дениса, а опісля і дарма. І подумав собі: »Що се він каже? Хто його зна!« і став обходить обоз.

Аж ось прийшли звозчики з кіньми, позапрягались і поперевозили товар до лавки, позносили, поскладали: аж ось прийшов і хазяїн, розщитав ся з звозчиками, відпустив їх, зачинили

лавку і стали відбивати ящики і виймати товар... Господи милостивий! усе-ж то срібло та золото! Нема нічогісінько, щоб деревяне або костяне: усе срібне-золоте, усе срібне-золоте! І ложки, і тарілки, і ножі, і виделки: є й чашки усякі, по-панському зроблені, і усякого товару; було багато й церковного, та усе-ж то срібне та золоте. А що кабатирок, а що серіг, а що перстенів, так мішки понакладати можно!

Роботники виймають та подають хазяїну, а той усе розворочує та розставля... Трохим боїть ся і дивити ся на товар, бачачи, яке воно є усе дороге: а Денисові і нужди мало, ще як що, то й приважує на руці, мов силу у ньому зна.

Хазяїн усе найбільш Денисові приказує, чим Трохимові, бо той понятливійший і моторнійший, та таки видно, що йому і не первина і він бував коло такого діла: а Трохим що? він з-роду у-перше і у губернії і на панській ярмарці, і такий товар бачить, що йому і не снилось ніколи: так він і торопіє, і не зна, як за що узятись: так тим здаєть-ся, що непроворний і непонятливий.

Хазяїн навчив Дениса, як замикать лавку німецькими замками. Там такі прехимерні! і назад відмикаєть-ся, і на-троє розпадаєть-ся, і хто його зна, як воно там зроблено! Як не вміючи, то й не відімкнеш і не замкнеш. Позамикав хазяїн замки, дав їм кожному по полтиннику і сказав, щоб ішли собі гуляти, куди хто хоче, а над вечір щоб приходили на кватирю вечеряти.

Пішли наші земляки скрізь по ярмарці. Так що-ж? До Дениса зараз і явили ся приятелі, та усе з Москалів, мабуть приятелі його ще прежні: і здоровкають ся з ним, і розпитують ся, де був, і далі стали шептати та на Трохима поглядати

та щось про його говорити. Сьому стало страшно, він і відчалив від них. Пійшов на свій базар, купив хлїба, огірків, пшенички, диню дубівку; прийшов на кватирю, пополудновав добре, та й прилїг, дожидаючи хазяїна. Не скоро опісля прийшов і Денис, і видно було, що було трошки у головцї у нього, та мерщій і лїг спати: і вечеряти не захотїв, кажучи, що голова болить.

Хазяїн, прийшовши, дав Трохимові чарку водки і вечеряти. І щó то за добра страва була! Борщ з яловичиною, каша з салом, ще й печене, чвертка бараняча. Опісля усього хазяїн йому і каже: »Оттака тобі плата і харч буде по усякий день через ярмарок, тільки служи чесно. Завтра чуть сьвіт ійди до лавки: вийдуть мої приказчики: щó заставлють, слухай як мене: доглядай, сидючи биля лавки, щоб хто чого не потяг: а у ночі будете почережно з Денисом, у-купі з сторожами, коло лавки ходити, один до півночи, а другий до сьвіта. Коли що запримітиш або побачиш що недобре против моєї лавки, зараз скажи менї, хоч о-півночи розбуди. Опріч поденної цїни я тебе й награжу за твою правду, і коли будеш чесний.«

Від щирого серця Трохим, лягаючи спати, помолив ся Богу і подяковав за Його милосердиє, що таку йому роботу послав! Харчитись не треба, харч добра, якої дома і на великдень не бува, і ще полтинник по усяк день! Десять день ярмарку — десять полтинників, аж от пять карбованцїв принесу до дому. Слава тобі Господи! І тут-же обіщав ся служити щиро і за хазяйським добром вбиватись більш чим за своїм.

[III.]

Почав ся ярмарок. Купці, порозкладавши свій товар, повідчиняли лавки: пійшли пани сновати. Ходють, розглядають, приціняють ся, торгують, купують. Наш Трохим надивив ся на панів добре.

Дивлючи ся на них, Трохим пильно доглядав ся і на проходячих, щоб ійшов своєю дорогою а щоб не дуже у лавку на товар заглядав, бо то вже приміта недоброго чоловіка. Коли ж було хто стане биля лавки, та сюди-туди розгляда, то Трохим — без сорома казка — такого було і прожене, бо такий стоїть і буцім-то і нїчого: як же побачив, що сторожі куди задивились, то тут він потяг, що́ близче, а сам шмигнув дальше. За таким Трохим більш усього пильнував: а Денис нї трохи, бо йому нїколи було. Частїсїнько, як тільки що до лавки пани поназбирають ся, то тут де і возьмуть ся і Москалї і Цигане і Жиди, та усе до Дениса, і відведуть його геть, і усе з ним шопотять і довгенько базїкають.

Трохим було і спита його, що́ то за люди і чого вони до нього ходють? То аж посупить ся Денис, та аж з серцем скаже: »Чого ти за другими приглядаєш ся? Знай себе. Я за тобою не примічаю, не дивись і ти за мною! То мої стародавнї знакомі, я з ними служив по городам.«

А де їм у болотї служити де, що були усї такі обшарпані, обірвані, що гидко було на них і дивить ся!

Раз підійшла циганка, та препаршива собі на лихо, мов старець. Йдучи побіля лавки і моргнула на Дениса; той з нею та у куток, і давай

собі щось шептати. Трохим наглядав їх довго, і щось у нього у животі тьохнуло, чуючи щось недобре. Поговоривши собі, циганка й пішла. Денис окроме собі сидів, сидів, та й прийшов до Трохима, та подивившись на нього довгенько і каже:

»Бідность твоя велика, та не вмієш як з нею справитись. Щиро служиш собі на лихо. А навряд те хазяїн дасть, що ти б заробив.«

— »Як ти його заробиш більш?« сказав Трохим. »Адже і тут плата добра і робота неважка, а усе більш не можно заробити.«

»Можно.«

— »А як? скажи.«

»Потурай тобі! А скажи менї, Трохиме, так по правдї: чи пильно служиш хазяїну?«

— »А як-же і служити, як не зо усею ширістью? Сказано: наняв ся — продав ся! Я хазяйської пилини не хочу, і коли бачив би, що й рідний брат мій не думає об хазяйськім добрі і занапаща його, то я б і на брата виявив.«

»Сполать тобі, Трохиме!« сказав йому Денис, та й вдарив його злегенька по плечу. »Так і по вік служи, — розбагатієш!« і відвернувсь від нього, а Трохим і замітив, що він, відвернувшись від нього, усьміхаєть-ся.

— »Що отсе стало ся з нашим Денисом?« дума собі Трохим. »Але він тут собі другий, чим у нашому селї.«

Так собі сидить думаючи про се, аж ось впять та-ж таки циганка йде мимо лавки, а Денис підійшов до неї і каже: »Дурний! йому і не говори. Ми і самі зробимо.«

А Трохим се й чує. Циганка собі і пішла.

Стало смеркать ся. Приказчики почали розіходить ся: хто у тиатру, хто у баню, хто... а кат їх зна, куди пиший пійшов! Останній поприбирав, вийшов і каже Денисові, як і по усяк вечер бувало: »замкни лавку і подай сюди ключі.« Денис зачиня, прикладa замки, скручує, пиший тугий, так аж крекче притягаючи та крутячи. Зовсім; оддав ключі: приказчик пійшов. Денис щось відвернув ся, а Трохим тихесенько, крадькома помацав замки... »Що за недобра мати! хоч-би тобі один замкнутий! Усі три висять: а Денис же довго силкував ся, замикаючи їх. Так такий-то Денис!«

Тілько що так собі Трохим дума, аж ось Денис і каже: »Ійди ж, товаришу, на кватирю та винось швидче вечеряти, та лягай спати. Або, знаєш що? там душно, я пробуду усю ніч на калавурі; не приходь з півночи, спи собі. Однаково менї спати не хочеть-ся, прокалавурю сам усю ніч.«

— »Ось що воно означа! Тривай же!« подумав собі Трохим і пійшов тихою ступою, поки спершу: як же зайшов, що вже Денис його не бачить, так тут вже нічого робити, став підбігцем поспішати, та мерщій до хазяїна. Як на те, хазяїн дома і, накликавши гостей, поштує їх часм. Тут Трохим, увішедши, прямо і росказав йому усе, як він за Денисом запримітив, як що робилось, і як він буцім-то лавку замкнув, а його відтіль відпроторив.

Хазяїн, почувши усе, спершу було злякав ся так, що аж поблїд: далї став дяковати Трохимові, що він такий вірний, і підніс йому аж дві чашки чаю, солодкого та пресолодкого, усе таки дякуючи за його правду і чесную душу.

А тут-же мерщій послав знайти приказчика з ключами. На-силу де-то його знайшли. Хазяїн вихопив ключі, засьвітив лихтар, та сівши на дрожки, мерщій до лавки.

Підбіг, оглядів, аж так і є! ні один замок не замкнутий! Почав кликати Дениса, а Дениса і духу нема.

Мабуть що він і сидів усе біля лавки, та як побачив хазяїна з лихтарем, догадав ся, що се щось недаром, так і притаїв ся тут де і не озивав ся, дожидаючи, що з того буде.

Хазяїн ускочив у лавку... слава тобі Господи! усе цїле, усе благополучно! Злодій ще не починав порати ся. Мабуть дожидав глухої півночи. Позамикавши уже сам усї замки, як слїдувало, тут-же із сторожів наняв двох, щоб від його лавки не відіходили через усю ніч, і вернув ся на кватирю.

І що то вже дякував Трохимові! Аж поцїлував його, що відвів від нього таку біду і заздалегідь сказав про таку напасть. Далї виняв цїлкового, і дав йому, і каже: »Не по полтиннику на день буду тобі давати, а від сьогодня по цїлковому. Одпускати-му, награжду, как сам знаю, за то, що ти есть чесний чоловік. Старай ся і уперед: що замітиш, що почуєш, зараз менї сказуй! Тепер не ходи до лавки, щоб тот бездільник не зробив тобі якого худа. Там є калавурні.«

Як же почули у-ранцї, що аж три лавки обікрадено, так тогдї хазяїн ще більш дяковав Трохимові, що остеріг його. »Було б,« каже, »се і менї. Там же, хоч і багато узято, та не на велику суму: а у мене хоч-би і небагато чого потягнув, так усе б тисячів на які десятки.«

Трохим так таки і думав, що з злодіями певно був Денис. »Господи милостивий!« дума собі: »як то швидко чоловік розледащів! Який був бравий парень, так що луччого його і не треба, а тепер зовсім збездільничав ся!« І після тієї ночи він його і не побачив вже.

Раз сидить Трохим біля лавки, дивить ся: ведуть рештантів, і попереду і позаду їх салдати з оружжями. Приглядаєть-ся Трохим, аж меж ними йде і Денис. »Дожився чести!« подумав Трохим, і стало йому жалко земляка. Підбіг швиденько і подав йому, що́ там лучилось, на його заключение. Що-ж Денис? глянув бистро, бачить, що се Трохим, — як заскрегоче зубами, а очи мов запалали, як кине ту милостиню геть і сказав: »Щоб було ти лучче пропав, чим мене бачити у такій нарузї!« і пійшов собі не оглядаючись.

Росказав се Трохим хазяїнові, а він і каже: »Переловили тих усіх, што лавки обокрали, узяли і нашого Дениса. На нього доказують, што он з ними за-одно і хотел навести на мою лавку, так он ні у чом не признаёть-ся.«

Покінчали ярмарок. Розщитали ся усї: хазяїн розщитав і Трохима, і на усякий день даючи йому по цїлковому, при прощаньні дав йому аж сто рублїв і каже: »Озьми Трохимушка! Ти мне на десятки тисячей спас: благодарствую тебе.«

От уже Трохим зрадував ся! Та і як-же так! Скільки він грошей принесе до дому! З-роду не заробляв по стільки! Спаси-бі, що хазяїн дав золотими, так їх можно так заховати, що ні загублю і нїхто не примітить, що в мене вони є, а цїлкові окроме положу. От узявши золоті позашивав у онучу, а срібні які були, цїлкові і

полтинники і мілоч усяку, та позашивав у полусвиті, так що і пізнати не можно було, що є при ньому гроші.

Зібравшись, так і пійшов з губернії і не куди-ж, як прямо до дому. »Чого вже по другим місцям ходити? дума собі, дорогою ійдучи. Спасибі Богу, заробив добре; буде з нас зо всіх. Зараз куплю шкапу, справлю віз, і пійшов луччий заробіток, чим від пішого! Жінці накуплю льону, нехай пряде: нехай наньмичку наньме, у двох більш нароблять. Матері буду усього постачати, чого забажа. Нехай, коли доси бідкалась, нехай на старости у розкоші поживе. Діточок приодягну: на зиму дровець роздобуду і усього придбаю, і будемо жити, гадки не маючи.«

Сердешний!

[IV.]

Ійдеть він так собі, ійдеть, поспішаючи до дому, щоб радість їм принести, що Бог щастя дав, і вже верстов з пятдесять зостало ся ійти до села свого... як зирк: доганя його... хто-ж? Денис! Як уздрів його Трохим, так і руки і ноги опустили ся, і у животі похолонуло, серце так і трепечеть-ся, і душа щось недобре почула. Не зійтись з ним не можно: по одній дорозі ійдуть. Пійти швидче, щоб не нагнав, покп до села: а у селі можно пересидіть день, покп він далеко зайде: так Трохим бо, стільки пройшовши, вже притомив ся, і як би ні поспішав, Денис його нажене, бо він здоровійший і привичний більш ходити.

Бачить Трохим, що нічого робити, подумав: Що-ж? Божа воля! не буду з ним ійти, буду

собі окроме держатись: буду приставати, не поспішаючи з ним, то він і відвяжеть-ся від мене.«

Ійде, ійде, як ось Денис і наздогнав його: вдарив по плечам і каже: »Здоров, товаришу! Не втік від мене?«

— Здоров, Денисе! де се ти взяв ся?

»А ти думав, що Денис вже став бездільником, пійде на каторгу, так отсе швидче біжиш до дому росказати про мене, що я попав ся!«

— Господь з тобою! Яка менї нужда до тебе? Я й сам жалковав, побачивши тебе у такій нужді.

»Жалковав? ти?

— Дале-бі, що жалковав. Нї ти менї нїчого, нї я тобі нїколи: так чого-ж нам? Скажи менї на милость, як ти викрутив ся?

Тут Денис так глянув на Трохима, що у того усї жижки задріжали і у душі похолонуло. Далї і каже:

»Викрутивсь? Коли-ж на мене напрасно сказали! хиба не була на чоловіка наговорів?

— Як то без того! Ти-ж мене повеселив, що ти не був з ними.

»Хиба-ж я злодіяка який? га? грізно крикнув на нього Денис.

— Та хто про тебе таке дума? Зглянь ся на Бога!

І замовкли обидва, і мовчать, і ійдуть у-купі.

Геть-геть Денис впять і одізвав ся до Трохима, та таким страшним голосом, неначе зовсім не він:

»Ти думаєш, що я через твої замки пропав?

— Через які замки?

»Через такі, що думаєш, я нїчого і не знаю?

— Бог з тобою! Я тільки чув про сї замки, та й забув зараз.

»Забув?! Забудеш і справди.« І впять замовкли.

Ійдучи так довгенько, переходили через невелике село. Трохим тут мав знакомого і хотїв було зайти відпочити. »Не треба сього!« вже крикнув на нього Денис, а плохенький Трохим і послухав його, боячись, що як він був против нього у-трое здоровійший, так щоб не зробив якого худа. Так думав собі Трохим: Не буду його сердити; буду піддавать ся, нехай вередує, аж поки до своїх місць дійду: тогдї викручусь від нього.«

Перешедши те село, Денис звернув з дороги геть під лїсок і Трохима покликав за собою.

»Оттут відпочинемо!« сказав сїдаючи Денис під грушу. »Давай, чи є що в тебе? так пообідаємо або пополудну̀ємо.«

— А що́ в мене є? сказав Трохим і достав з торбинки хлїба, тарані скільки та огірочків.

Денис достав із-за халяви ніж престрашенний. Трохим, як побачив його, так морозом обдало. Денис розпорядкує, мов сам усе придбав: хлїба відрізав собі попереду, а далї ткнув шматок і Трохимові. Теж і тарані собі луччої узяв, а дещо і огірків кинув, мов собацї, Трохимові. Сей усе терпить і мовчить, та дума: Донеси мене тільки, Господи, до дому! Цур тобі і зо всім! знатп тебе не хочу.

»Знаєш що́, пане брате?« наївшись, став казатп Денис. »Цур йому у день ійти. Будемо у день віддихатп: бач, як душно! Нічю більш пройдемо, і дальше станемо. Як отсе відпочинемо, а вечерком зорею та холодком нічю мотнемось,

так ми після завтра і дома будемо. Лягай та спочивай, поки до вечера.«

Лягли хлопці. Заснули добре. Над захід сонце: прокинулись, пополудновали — і усе таки Трохимової харчі — і пійшли.

— У тебе, бачу, і нема нічого для дороги? спитав Трохим.

»А де я у чорта що озьму? Коли що й заробив було чого трохи, так ізтряс у тім анахтемськім острозі сидівши: а заробити більш ти не дав. А було б і на твою долю: гадки б не мав!«

— Ти менї, Денисе, на-вдивовижу! Чи такий же ти був у нас у селї? Се ти, ходивши по усїм усюдам, набрав ся такого духу.

»Цить, мовчи, не твоє дїло!«

І замовкли, і ійдуть.

Через скільки там пройшовши, вже Денис впять і обізвав ся: »А що, товаришу? попереду усього жінцї роскажеш, а там і до голови пійдеш, і по усьому селу будеш проповідовати, як Денис Лискотун хотїв лавку обікрасти, і як ти остеріг хазяїна, і як Дениса з острога під калавуром водили к допросу.

— Нї, Денисе! не знаєш ти мене. Се страшне дїло, щоб про кого таке росказовати. Нехай тебе Бог у сїм дїлї простить, а ти покаєш ся і покинеш скверне таке дїло. Що-ж? спіткнув ся, та й схаменув ся. А росказовати не моє дїло. Не тільки жінцї, я й сам молю Бога, щоб я забув про се: бо, кажу, ти покаєш ся.

— »А як-же? Вістиме дїло, що покаюсь. Так і почну молебнї наньмати. Так грошей бо нема, не добув ся: хиба ти менї даси? А що,

Трохиме! скажи по правдї: багато тобі хазяїн дав за те, що ти про замки йому обявив?

— Та не я-ж то обявляв, він сам дознав ся.

Та як собі там знаєш, а вже вірно дав таки що небудь.«

— Дав награджения, відпускаючи, цілкових з пару.

Та заробітних. Так скільки несеш до дому?

— Хто його зна! казав Трохим, а сам так і трусить ся, боїть ся: бо ніч, їх двоє, і Денис здоровійший його. Я таки гаразд і не лічив: зложив, та й пійшов.

Мабуть багато, що ніколи було й перелічити? Чи поділимо ся ж зо мною?«

— Щоб то як?

Так як ділють ся, по-полам. Чи може усї віддаси? От сполать би парень був, як-би усї віддав!

— Що се ти, Денисе, говориш? ледве вже промовив Трохим, бачачи, до чого вже діло доходить.

Та цу, цур тобі і з твоїми гріхми, що мабуть у тебе їх до спина, що так злякав ся! Ти ще й се роскажеш, що я дорогою мав тебе обідрати!

— Та здїлай милость, не думай так про мене, Денисе! Я тобі казав, що нїкому не скажу, і побожусь усїм і заприсягну.

Ану побожись!

І Трохим почав божити ся так, що аж страшно було слухати.

»А заприсягни! каже Денис і подав йому жменю землї: »з'їж отсю усю!

Трохим, як з щирим серцем, не боячись нічого, і думаючи таки, щоб нікому ні слова не росказати, з'їв жменю землі, усе потроху ковтаючи.

»Ну так, тепер товариш. Тепер певен і я.«

Оттак-то Денис усе заїдав ся з Трохимом. Чого небудь, то й привяжеть-ся.— Трохим же, як був собі плохійший, то усе й подавав ся, і таки не без того, що й бояв ся його, щоб чого не зробив йому худого.

Так ійшли ніч: ранком скільки прійшли, тут сонечко ще не дуже і підняло ся, а вже стало кріпко пекти, то вони звернули у лісок, та й полягали спочивати.

Як підняло ся сонечко, що́ то вже жарило! Ні вітер не дихне і ніщо не колишеть-ся, так-так що ледве дихати можно. Наші хлопці хоч і заснули було, так не можно ніяк і улежати! Як припече сонце, так місця не знайдуть. На взліссї сонце є, жарить: так вони зайдуть у гущину, так там ще й гірш: ні відкіль прохолоди ніякої, тільки що зверху палить і малесенький вітрець не проходить. Знайшли воду, не відіпють ся: тяжко вже їм і дихати! Викопають кожен собі ямку: приляже туди, то трохи йому і легше, можно холодом трошки дихнути. Зогріють ся і тут, переходять на друге місце: та так виморились, так знемоглись, що не здужають і поворохнути ся. Цілісенький день ні хмарниочки ж то!

Аж ось дуже к вечеру жара затихла трохи, товариші наші піднялись, здихнули слободнійши, поїли чого було і пійшли.

— Як не полінуємо ся, каже Трохим, то сьвітом і дома будемо. Від сього ліску до нашого села тільки двадцять верстов.

І велія милость, що будемо, сказав Денис: тільки не відставай, ти усе пристаєш. Поспішай.

От як ійдуть і верстов сім учистили, з полудня стала показувати ся мов стіна чорна; далі від неї стали відділятись, мов клубки, густі хмари з золотими від сонця кругами. Клуби вють ся, до купи збирають ся, і стіна усе вищенько підбираєть-ся. Сонечко за тучу сховалось зараньше, і птиця стала збиратись і чогось жде на себе. Самчики ззивають самочок і як можно спішать, у кого є діточки, так до них: а котрі собі гуляші, так полетіли ховатись. Де далі, де далі усе стиха, ні травка не колишеть-ся, усе чогось жде велікого, страшного! Далі стало і гуготіти далеко-далеко, мов клекоче море або гуде великий вітер здалеку або сила велика людей наїзжа, що ще здалеку земля під кіньми стугонить. Блискавка одна тільки і показуєть-ся, а сонечко зовсім зайшло: хмари спустились, так і не видно нічого.

А що будемо робити? став казати Денис: як ми пійдемо? Скоро зовсім буде темно. Страшно без дороги ійти.

— Аж он маячить лісок! сказав Трохим: поспішаймо туди.

Де лісок? Я ні його, і нічого не бачу.

— Он як блисне блискавка, так від дороги на праву руку. Ходім мерщій: усе темніше становить ся.

Вони поспішають. Підняла ся і стіна. Стало зовсім темно. Поки не блисне, то нічогісінько і не бачуть перед собою. Стіна густа, чорна, страшна надвинула і простягла ся від сходу до заходу сонця, і із усіх місць блискавка знай блиска. Грім гуде з переливом, мов де по городам громадне

каміньня качають, і инше, мов упаде, стукне, та й замовкне... а тут луна і загрехотить по усьому небу, по усїм куткам сїєї великої хмари. Замовкнеть же грім, так чути, щось гуде-клекоче, бурлить страшнїйше самого грому... А блискавка безперестанно! І як блисне, так після неї пуще нїчого не видно.

»А де ти, Трохиме?« казав дріжачи Денис. »Озьми мене за руку та веди, я швидко впаду. Ніг не підволочу!«

— Держись за мене! каже Трохим. Тут вже недалечко. Ой від блискавки видно.

»Та я бо сїєї блискавки боюсь. Ох, коли-б швидче до лїсу!... Бач, яка страсть йдеть! Ось і дощик... Ой швидче, швидче, поспішай!

Зовсїм повис йому на руки Денис: і Трохим сам утомив ся, і його волоче; через велику силу дотащив його під густе дерево, положив, і сам звалив ся...

Тут-же і уся туча надвинула як-раз над той лїс і усюди небо покрила як саме чорне сукно; хоть скільки хоч диви ся, нїчого перед собою не побачиш нїяк! Заревіла престрашенна буря, шумить під небесами, носить ся по полю, упираєть-ся у лїс, преть його, мов з місця хоче його спихнути і зомняти овсї: гольляки тріщать, ламають ся, падають... Тут щось страшно загуло, аж сьвітить на увесь лїс, грім покрило... і разом геп!... впало, аж земля здрогнула! А тут грім як загремотить, і впять земля задріжала!... А тут впять такий-же свист і шум, і впять щось-то впало, затріщало!... То буря порає-ся, вікові дуби валя мов прутьтя! Як же хлине дощ і вже не йде, а лье; по лїсу шумить, з гори біжить річками, клекоче... і від неї, і від бурі, що бушує.

і від грому, що́ так і розриває́ть-ся над головами, шум такий і грохот, що страшно і згадати!... А тут блискавка червоним огнем очи засліпля... Именно преставленне сьвіту!

Денис ні улежить, ні усидить, і не постоїть на одному місці. Ходить, перебіга з-під одного дерева під друге, руки ломить, сам себе не тямить! Трохиме, Трохиме! ти спиш, не боїш ся нічого! так голосно з остраху сказав він.

— Ні, я не сплю, та й не боюсь нічого.

Грім убє́ть!

— Воля божа! Я се знаю, та хоч і лежу, та молюсь Богу.

Хиба-ж він і помилує, як йому молити ся?... Ух! як затріщало у лісї впять!

— Помилує, тільки покай ся...

Як покаятись такому грішнику? Як мене Бог може простити?

— А що́-ж? Кай ся від щирого серця, твої гріхи не які великі! ти так грішен, як і усяк чоло... Господи! що́ се?

Тут вони впали обидва на-вколїшки!...

Огненна стріла прорізала усе небо і як оком моргнути, вдарила у те саме дерево, під которим попереду стояв Денис і отсе прийшов до Трохима. Дерево превисоченне було; його так до половини у мілку щепу розбило і усї гілля стерло і змяло, так що і слїду їх не зосталось.

На-силу підняв ся Денис: а се від них, де вони стояли, теж під деревом, було не більш як саженів з десяток.

Очунявши трохи, Денис ухопив Трохима за руки і став прохати: Ходїм, ходїм відсїля! тут нас Бог побє!

— Куди-ж ми заховаємось? каже йому Трохим. Бач, яке лихо по усьому лїсу? Отто грім запалив дерево: бач, горить? Адже і далеко від нас, та й по усьому лїсу така халепа!

»Ой страшно, страшно! А то хто сидить та дивить ся на мене?«

— Бог з тобою! нема нїкого! Молись лучче Богу!

»Мене і Бог не помилує! Ти думаєш, я такий?... Ох, лице запалило!«

— Помилує, молись, кажу, та кай ся!

»Де вже менї покаятись? Я той, що вас обкрадав, не було другого злодія у селї... се моє дїло! Мене підводили другі... Я обкрадав вас усїх... передавав Циганам, Москалям... брав грошї та багатїв... лавки обікрав... вивертїв ся! Хотїв і тебе так, як оттого, що сидить і дивить ся грізно на мене...« Так казав, не тямлячи нїчого, Денис, і бючи себе в груди кулаччам.

Тут разом як осьяє їх блискавка, як хрясне грім, мов небо на них впало!... обидва впали нечуственно. Трохим, підпливши водою від дощу, трошки очуствував ся, бачить: Денис біга коло нього, руки лама, блїдний як смерть і не тямлячи сам себе, кричить: »Я не тільки злодїй, я й душегубець! зарізав нищого... мав грошей у нього знайти... одежу свою закровавив... а він онде сварить ся... Господи! і Ти мене не помилуєш?«

І став бігати як не о своєму умі. Спомiг ся трішки Трохим, підняв ся на ноги, став його розговорювати, щоб прийшов у чуство.

»Нї,« кричить Денис: »менї Бог смерть дасть... мене грім убє... Я злодїй!... Я прикидав ся добрим, на других пеню зводив, тебе мав зарізати, щоб

ти про лавку у селі не росказав... тепер кажи! Ось-ось мене Бог вбє: роскажи усім, який я.«

— Та Бог з тобою, Денисе! що се ти думаєш? повір не менї — Богу сьвятому, що як я побожив ся, так і не збрешу: буду держатись присяги, і тебе не попрекну нї у чім.

Тут-же Трохим його розважує, а тут грім так і рокотить, а блискавка аж очи палить! Як стукне, як грякне, як лясне, як затріщать дуби, як запала де верх деревини якої, як шарахнуть гільля, — тут Денис і стане внї-ума, і впять своє росказує, що він душегубець, злодій, прикидав ся добрим і усе таке. Далї приставляєть-ся йому старець, що сварить ся на нього, і він почне росказувати, як убив його, і усе каже Трохимові: »Усім, усім се роскажи, нехай бережуть ся мене.«

Гремів, торохтів грім, далї став стихати, бо туча вже перейшла. Затих і дощик, тільки блискавка не давала нїчого розглядїти, далї і та усе потрошку, усе тихше, усе менше, далї вже блиска тільки здалеку.

Роздивив ся Трохим, аж вже стало на сьвіт заньматись. Ходїм, каже, Денисе! вже ми недалечко від свого села. Ходїм швидче.

»Братїку Трохиме!« каже Денис, не сходячи з місця: »боюсь ворухнутись! усе менї чуєть-ся грім, усе менї бачить ся той анахтемський старець!... Трохимочку, голубчику! не росказуй нїкому нїчого!«

Впять Трохимові треба божить ся: сяк-так розговорив його, пійшли.

[V.]

Що досьвітком, що вже й сонечко зійшло, їдуть і усе поспішають. Денис через усю дорогу хоч-би пару з уст пустив, усе задумавшись їде: далі як крикне: »А лучче б мене грім убив!«

— Бог зна щó ти споминаєш! сказав Трохим і глянув на Дениса, та аж злякав ся: очи як жар горять, і сам розлютований мов звір який. А усе розговорює його: Будь веселенький, каже: вже тільки пять верстов зостало ся, се вже наше поле.

»Тільки пять верстов? Тільки не видно, як з ким-небудь пострічаєм ся і мене віддаси! Пропадай же ти один!« Та з тим словом і повалив Трохима, і наїв його.

— Бог зна... щó ти... Денисе, робиш! сказав стогнучи Трохим під Денисом: далі став проситись: »Пусти мене, братїку, голубчику, соколику! Ей, велике слово, нїкому нїчого не скажу! Возьми собі мої усї гроші, щó тут зо мною, тільки не губи душі своєї і моєї! Не сироти моїх дїточок, не вбивай за живота жінки. На кого моя старенька матїнка зостанеть-ся? Братїком, батьком рідним буду тебе цїлий вік звати! Не дай менї без покаяния вмерти! Дай же менї хоть часиночку Богу помолитись!...

»Помолиш ся і на тім свїтї!« лютуючи як звір казав Денис, одною рукою держучи руки Трохимові і колїном його надавивши, а другою рукою достаючи із-за халяви ніж свій: так як нї поспіша, не справить ся однією рукою. А Трохим знай просить ся: здихнув і каже: Господи мило-

стивий!... Не несе Бог нікого, щоб хто свидітелем був моєї безвинної смерти!

Тут підкотило ся перекотиполе від вітру і до самого його. Він глянув жалібно, та й каже: Нехай се перекотиполе буде свидітелем, що ти мене безвинно погубляєш!

»Нехай свидітельствує, скільки хоче! Знав же, на кого і послатись!« казав регочучись Денис і рознимаючи ніж зубами, той ніж, яким усю дорогу краяв Трохимів хліб і пропитував ся.

— Господи милостивий! прийми мою душу!... Жіночко... дїточки... тату...

Денис змахнув рукою... хотів щось регочучись сказати... так ангел божий, щоб не дати йому у сей час насьміятись, хлипнув йому у рот братовою кровию і, принявши душу безвинного праведника, поніс її прямо на небеса. . . . . .

. . . . . .

Прибігли двоє пастухів від череди і обявили голові, що у такім і такім місті лежить зарізаний чоловік: а хто? вони з ляку і не роздивились. Голова зараз самих надежних людей послав, щоб біля того зарізаного калавурили і щоб ні сами до нього не підходили і нікого не допускали: а стане хто навязуватись або що такеє робити або казати, то його, як подозрительного, узять і до волости привести. Тут же написали лепорт до земського суда об такім случаї, що »скоропостижно вмерший, зарізаний чоловік, по имени і прозванію неизвістний, лежить благополучно на тім самім місті, де його смерть постигла.«

Де-які з хазяйства пійшли з села на заробітки і ще не повертались до дому, та жінки їх і нічого, і нужди нема... Трохимова ж жінка і мати...

щó то! почувши об сім, у-в один голос крикнули: »Ох, лишечко! се ж Трохим, певно Трохим!« і заздалегідь стали голосити. Серце звістку подало!

Щó то вже вони просили голову, щоб подозволив пійти оглядіти, і коли він, так хорошенько його обмити і вбрати, а коли можно, і до дому привезти — звісно, жіноче дїло: вони не знають порядку. Голова — і не дай Боже нїкому і підступити, крінко на-крінко запретив, поки суд не виїде і не розвяже йому рук!

Аж ось на другий день явив ся у село і Денис. Та щó то одягний! Іще лучче усе собі посправляв, у чім попереду ходив. Веселий, говорливий, жартує з усїма, кого постріча. Бачить, що люди зіходять ся усе до волости, і він туди. Йому й росказують, що знайшли зарізаного: а він зараз і не втерпів і питаєть-ся: »Щó-ж його жінка та мати кажуть?«

— Чиї? дивуючись пита його голова.

»Адже ви... чи хто пак казав?... що, кажуть, то Трохим?«

— Ще не звістно і нїхто з нас об тім і не думав, не те, що казати. Чи мало їх повиходило з села на заробітки? Може ще і не наш.

»Хто ні єсть, нехай собі лежить, поки зведемо,« сказав сьміючись Денис. »А хто зарізав, свидїтелї скажуть.«

Де-які молодцї тут були, так аж зареготались і кажуть: »О, щоб тебе з Денисом! Вже хоч що, а латку й приставить. Де-ж таки у чистому полї свидїтелї? Вже коли порав ся, так сам на-сам...«

Аж ось дзвоник. Сам справник прибіг, і зараз крикнув: »Где мйортвое тєло?«

— На місті, ваше благородіє! одвіт дав голова.

— »Писар! одбери понятих чесних людей, возьми з них присягу і веди до тєла: я сейчас буду. Голова! ійди за мной.«

Увівши голову у хату, защепнув ся і став його розпитувати, чи нема на кого якого сомнїния, хто що казав при сьому дїлї.

Голова, як мав Дениса за чесного, то і не сказав, як він було проговорив ся, і не забризкав його. Так і зостало ся.

Під'їхав і лїкар: заприсягли і поняті. Справник побачив меж ними Дениса і каже: »Зачим же в понятиї та такого молодого парня поставили? Тут надобно добросовістних стариков.«

— Се, ваше благородиє, казав голова, хоч і молод чоловік, а у нас з стариків нема такого розумного, розсудливого, понятливого і як то усе умно розбере!

Се ж голова казав справникові тихенько, сам усе поглядаючи на Дениса, а той і бачить. Як же справник, почувши се від голови, сказав голосно, і собі дивлячись на Дениса: »харашо, подавай його сюда!« то, сеє почувши, Денис кріпко поблїд, а справник і запримітив, і буцїм і нічого.

Зібрались усї до місця, де лежало тїло: справник велїв понятим свидїтельствувати, чи нема боєвих знаків?...

»Та нема!« гукнув Денис, здалеку стоячи. »Де вони будуть? Тут разом різонуто ножем, та й амінь.«

Справник замітив і се, і мовчить.

Оглядаючи, знайшли, що поли у свити на кінцях повирізовані, і як біля того знайшли гривенничок, так і догадались, що у свитї були гроші та винято. Як же роззули чоботи і онучі, то і знайшли зашитих аж пять золотих. Тут Денис

овсї забув ся, та аж скрикнув: »Бач, і не признав ся!« Та сказавши се, схаменув ся, зирнув. аж справник на нього пильно дивить ся, — так він і не знав, куди йому очи дїти: заморгав, поблїд, та швидче меж народ... Справник ще змовчав.

Як ось настигли жінка і мати Трохимові: за ними учепив ся і хлопчик його по шостому году. Ще й не дійшли гаразд, а вже жінка і пізнала, і крикнула: »Трохиме, Трохиме, мій Трохимочку!« і припала до нього з матїрю. а хлопчик, звісно дитина, плаче та кругом його облазить та дивить ся.

Справник було повелїв відвести їх, щоб не мішали дїло робити, а далї і сказав: »Пускай они його оплачуть. Кров не вода. Ми свое дело успіємо справити.« І став біля них з лїкарем, а Денис, як то привик хвастати, що усе поперед усїх і усе б то до панів рівнятись, так і тепер став побіля справника.

І як-же то дуже голосили і жалібно приговорювали над Трохимом! Мати каже: »На кого ти мене, мій синочку, лебедику, покинув, пішедши на заробітки? Хто мене, стару, немошну, догляне? Лучче б менї смерть заподїяно!« і усе таке. А жінка приговорювала: »Промов, мій Трохимочку, хоч одно словечко! Дай менї порадоньку: як менї без тебе з дїтьми бути? Промов слово, скажи, хто розлучник наш? Покажи, чи не було якого свидїтеля, як тебе замучували, як ти душу Господу віддав?«

»А се, мамо, щó?« крикнуло хлоня, граючись з чим-то, що виняло з батькової руки.

Справник, почувши се, сказав Денису, щó край його, надувшись, та на-бакир шапку маючи,

стояв: »Посмотри, што там такоє, і покажи сюда.«

Денис пійшов, виняв, подивив ся, здрігнув увесь, зомняв у руцї і кинув геть. Сам же то поблїд, поблїд, як стїна!

— »Зачим ти бросив?« крикнув на нього справник. »Што там такоє? Покажи сюда!«

»Та се нїчого, ваше благородиє! се так... бурян,« каже Денис, а самого мов лихорадка трусить.

— »Какой бурян? покажи сюда!«

»Бурян, так, трава. Мабуть, як покійник вмирав, так за траву ухопив ся, так вона у нього у руцї і зостала ся.«

— Та какая-ж то трава? Покажи сюда.« Так допитував ся справник, бачачи, що Денис нї з-за того нї з-за сього усе більш, усе більш мішасть-ся.

»Та так пе...пере...коти...поле,« ледве промовив Денис.

Тут хлопя ухватило перекотиполе, що як на те прикотило ся туди їх багацько, та й показує Денисові і каже з дуру: »Ось, дядьку, ще таке! Їх багато коло тата. Вони мабуть бачили усе...«

»Брешеш!« крикнув Денис, відпихнувши хлопця від себе, і вже не тямлячи що й казати! Так-то вже у нього Бог і розум відняв і язик попутав...

— »Полно! крикнув справник. »Говори тепер усю правду! Ти знав, що на мертвому побоїв нема: ти жалкував, що він не признав ся об золотих: тепер боїш ся перекотиполя! Говори, чого ти боїш ся його? Росказуй, как дело було!«

Денис і сюди і туди, і відбріхуватись би то, так справник на усякому слові так його і пійма,

і тільки що покаже йому перекотиполе, то Денис так і затрусить ся, і помертвіє. А далі — нігде дітись — у-во всім повинив ся: за віщо, і через віщо, як він зарізав Трохима: як той, сердешний, здав ся на перекотиполе; як, утікаючи відтіля, щоб обмити кров, усюди по полю чіпляло ся йому за ноги перекотиполе. І як-би не воно тепер, та не хлопя з ним у вічи прилїзло, то може б ще і одбрехав ся.

— »Так вот какой он бездѣльник!« сказав справник, а далі напав на голову, і каже: »Как ти сьмів, голова, назначити у поняті такого ледачого?«

— Що́-ж, ваше благородіє! приступив голова, а за ним і усї поняті, усе старики, сїді та чесні: він у нас чесна душа, нїкому нїчого. Коли-б усї такі були, то б і добре було!

— »Не було-ж у вас у селї якої шкоди, і на кого ви думаєте?« спитав ся справник.

— Що́-ж? сказали люди: хоч часом і була шкода, так се не він. Як обіськовали, так віп було де сам ворівські вещи знаходив.

— »Говори, признай ся, ето твоє дело?« крикнув справник до Дениса.

Той як затрусив ся, і повинив ся у-во всім, що як почав з курей красти, та бачачи, що грошики перепадають, так він і дальш: як зазнав ся з Москалями, що́ великі промисли робили і по всім усюдам крали, та з Циганами, прирожденними злодіями: як і де з ними і кого обікрав. — усе росказав: далі як і старця немошного зарізав, надіючись у нього грішми поживить ся: усе до чиста росказав, і як на других пеню зводив.

Люди, слухаючи його, так і вжахнулись, та аж об поли руками вдарили і кажуть: »Хто-ж на

нього надіяв ся, що воно таке ледащо? Ми думали, що його розумнійшого, моторнійшого і чеснійшого і у селї нема, а воно ось-яке виявилось! Самий первий злодій, мошенник і душегубець!«

— »Хоч люди, не знаючи, і думають про кого, що він є добрий, а коли бездільнича і кінці хова, то Бог його, хоч нескоро, а завсегда виявить,« сказав справник і велїв Дениса препровадить у город.

Достало ся ж Денисові Лискотуну за усї його дїла! котузї по заслузї. Полискотав його катюга добре і спроважено до компанії, до товариства, туди, де козам роги правлють.

Так-то суд божий не потерпів неправди, і хоч як кінці були заховані, так Бог обявив; і через яку бездільницю? через бурян, через перекотиполе.

X.

БОЖІ ДЇТИ.

[I.]

Як таки не любити дїточок, сих янгеликів божих? Воно дивить ся на тебе приятненько, любязно, всьміхаєть-ся: хоч ти його і зобидиш, пхнеш, поскубеш, воно заплакало, відійшло, побачило кошеняточко, іграшку яку-небудь, вже воно і там, вже возить ся коло нього, вже до тебе лїзе і сьміють-ся тобі, коли ще сльози з оченят краплють; воно їх втира, а другою ручечкою хвалить ся тобі цяцею і забуло про те, що ти його ізобидив. Лиха не памятує, а приголуб же його, так воно іще і пильніш буде до тебе ластити ся.

Чи є ж такий чоловік на сьвітї, хто б не любив дїточок? Інший хоч і не любить з ними нестоватись і не з'уміє їх приголубити, та усе таки любить їх від серця, втішаєть-ся, і чого б то йому не дав, чого б не зробив, щоб воно було веселеньке! Ні, нема такого чоловіка, щоб їх не жалував. І самий запеклий харцизяка, звісно, як о своєму умі, а не гогді, як розлютуєть-ся, що

і не чувствує нічого. і в того рука не підніметь-ся, щоб яке зло зробити дитині...

А як дитяточко та недуже — крий Боже, як то жалібно дивити ся на нього! Лежить у-в огні, бачиш що стражда, чогось бажа, кидаєть-ся, дивить ся тобі у вічи, просить чогось, — не знаєш, не второпаєш його, що воно сидкуєть-ся промовити: жаль тебе озьме, проймуть сльози, і... тут би душу свою віддав, щоб відгадати, чого йому хочеть-ся, і усе те йому дати, щоб воно повеселішало. Тільки-ж вгадай та дай йому, то і бачиш, що воно вже і забуло лихо. А коли ти потрапив на ліку та йому полегшало, то згадай лишень, як на твоїй душі весело стане. Неначе сам собі яке добро зробив, більш: неначе вгодив самому Богу милосердному, создателеві нашому, і от-от, від Його сьвятої правди, ждеш собі великої милости.

Воно-ж так і є, так і Господь повелїва. Що з того, що ти зробиш яке добро такому, що тобі тимже і віддякує? Ні, зроби добро такому, що він тобі ніколи не віддасть. Вже й нема нікого такого більше, як дитина. Ти його нагодуй, ти його оборони від чого, що хоч йому зроби, а воно тобі і подяковати не вміє і поклонити ся не зна: побігло від тебе, вприкуючи. Ти-ж думаєш, що твоя праця об ньому і саме пусте слово, чим втішив його, так і пропало! Е, ні! Є той, що віддасть тобі добром на сім сьвіті а на тім уведе тебе у царство своє: бо ти вбивав ся за сиріточкою, тратив ся на манюсіньких дїточок, поставляв їм усе, чого їм треба було, а найбільш усього помагав немощним та болящим дїточкам, памятуючи і до тебе любов і милости самого Господа, творця небесного.

Ось роскажу я вам, як Господь сам старає́ть-ся об манюсінькых дїточках, сохраня їх і посила їм благодїтелїв, не оставля і тих, хто вбиває́ть-ся за дїточками, жалкує об них і не жаліє нїчого, аби-б сих малявочок сохранити від усякої біди.

Чи зна хто ту біду, як куди — нехай Бог боронить усюди! — увалить ся, чи у село та хоч і у сїмю, яка болїзть? От вже біда тогдї, так-так! Недужий стражда, усї вбивають ся коло нього, нїхто не зна, що́ йому робити, чим йому помагати. Недужий бажа солоного, а воно йому не годить ся; він хоче на прохолоду, а йому б треба лежати у теплї: нїкому навчити, роблють по його, та після того і ховають. Тут-же одно лежить на божій дорозї, гляди — друге звалилось, третє стогне, часом і уся сїмя лоском ляже... Навідались би сусїди, так і в них лихо і по усїм хатам біда, по усьому селу скрізь страждають! Лїкарів нема, нїкому поради дати: тільки знахури та знахурки тут вже порають ся, аж скільки видно! Такого дадуть, таким підправлять, що недужий і видужав би швидко і устав би, так же, як випє лїки, так до вечера йому і амінь! Там у хатї батька кладуть на стіл, а у другій мати пятьох спріточок покинула, там дївку замість вінця та вбирають у домовину. Та так по усьому селу, усюди біда, і не приведи Господи!...

Таке лихо постигло те село, де жив Захарій Скиба. Вже не знали, що́ й робить від гарячки, що́ увалилась і поралась по селу вже більш чим два тижнї. Що́ в Бога день ховають! На однім кінцї села ховають, з другого кінця бїжать, що помер такий-то. Город далеко, лїкарі не наїзжають; хто ще не звалив ся, ходють по

похоронам та об собі Бога просють, щоб помилував від біди.

Захарій з жінкою своєю Ваською ще держались, і як дїточок дасть Бог, так вони об собі і не турбовались: знай ходили по дворам, де недужому яку поміч давали, а де об померщому трудили ся, щоб помогти у похоронах, і тільки їх і дїла було.

Поховали вони сусїда свого, щирого приятеля, і у-в один день з-ранка сидїли над його жінкою, що вже на ладан дихала: як ось кличуть їх, що жінчина дядина на тім кінцї села, за річкою, померла. Треба їм ійти її ховати. Пійшли, і як тамечки опізнились, то й заночували з дїточками. У ранцї, давши порядок дядининим дїтям, пійшли до дому.

Ійдучи биля того сусїда, що помер а жінка учора вмирала, зайшли вони в хату провідати її. Господи милостивий! що там робить ся?... Таки настояща пустка. Болящої жінки вже нема. Видно було, що, як померла, так її швидче і поховали. Де-що ще таки поприбирано, хтось-то й ночував, та мабуть у ранцї і пійшов. Хата нетоплена, багато де-чого порозкиданого лежить, а двоє дїточок сами собі валяють ся по долївцї. Дївчинка, тільки що іще по другому годочку, мабуть впала з полу на долївку, а хлопчик, так що по четвертому году, возить ся коло неї, силкуєть-ся підняти її, та не здужа: що озьметь її ручонятами під плечищі або, не знаючи що робити, стане підіймати її за ноженята, та як силочки нема а вона його переважить, то він так і плюхне на неї; і вона і він плачуть собі, сердешні, і не тямлять нічого, тільки що плачуть... лихо та й годї!...

Як же побачив хлопчик, що увійшли люди, він підняв головку та сплкуючись і каже: »Бач!... ляля бебеся... вава лялї... паче ляля!« і само почало плакати.

Захарія та Ваську, дивлячись на се, аж сльози проняли! Далї Захарій, думавши, думавши, перехрестив ся та й каже жінцї: »А що?«

— А тож! сказала йому Васька, утираючи сльози.

Зараз вони стали молити ся Богу, вдарили по три поклони та й узяли Захарій Костя, сього таки хлопчика, а Васька дівчинку, Меласею звали: перехрестились іще та й пійшли з хати до себе. Зараз попрохали пан-отця, відправили молебень в себе у хатї і приняли сих сиріточок за рідних собі дітей.

Захарій був чоловік розсудливий; пійшов до свого начальства, обявив, що так і так, він приймає сиріточок замість дітей, а об худобі, що у хатї зостала ся, так щоб начальники дали порядок, як треба.

Добре діло. Начальники дали порядок, що аж пальцї знать було. Яке зостало ся у хатї збіжжа і на дворі господарство, усе пійшло по рукам. Не брав тільки той, хто не хотів: лавки з хати позабирали, двері познімали, стала хата пусткою: пустовала, пустовала, далї, як стала завальовати ся, то її і розібрали і потребили на місток, щоб добре було калюжку переїзжати. Пійшло усе по усім усюдам, звісно, як сирітське.

Що-ж Захарій з своїми дітьми? — Еге! і сиротам Бог послав такого чоловіка замість батька, а жінку його замість матери: бо обоє добрі були, так і їх Господь милосердний за їх добре діло благословив у-во всім.

Захарій був не з заможних. Перебивав ся, сердега, де б заробити, та тільки тим і пропитовав ся. Часом дуже кріпко чухав потилицю, щоб де чого узяти. Жінку йому Бог дав невередливу і роботящу, не покладала рук і вона, і що зароблять у двох, тільки у них і є. А як вміли добре порядковати, то їм і ставало на усе. Не було в них багато одежі і залишнього нічого, та й не походили ж і на старців. На Захарію свита добра: хоч вона і одна, та годилась промеж людей: що неділї сорочка на ньому біла, нелатана, і усе прочее, і чоботи і шапка і пояс, усе було як у людей. Васька тож мала і плахтину, хоч і простеньку, та недїряву: була й запасочка і черевики шкапові і очіпок парчевий, хоч і дуже старенький, іше материн, та годив ся про праздник і у люди куди. А вже намиста або хреста і не питай. Не збули б вони сього добра, як-би в них попереду воно було: а то як не було, так не стягли ся добути його: бо, я-ж кажу, хоч і робили, щиро робили, та тільки що пропитовали себе, зодягались, та протоплювали себе зимою.

Узявши Захарій діток до себе, каже з Ваською: «Що-ж? будемо ще пильніш робити, щоб стало на долю дітей наших.» Так і почали робити.

Еге, і Бог благословив труди їх. Де Захарій мав заробити рубля, гляне — нї відсіль нї відтіль, набіжить йому два. У таке уремя, як, думає, нігде не прочує роботи і каже: «от буду що-небудь коло хати то у дворі справляти та лагодити,» дивить ся — кличуть його, і така трапляєть-ся робота і такий за неї заробіток, що він і на думках не покладав. Теж саме і у Васьки робить ся. Рук не покладе, роботи не оббереть-ся,

та знай грошики чистить. І свій і мужиків заробіток усе до купи, усе до купи, хвалять Бога милосердного! Не сиділи голодом ні одни день, сиріток зодягли, у чім треба було, ще і грошей скільки-там лежить. Треба їм коровку купити, не поморщились, готовими заплатили, пійшло господарство як і у людей, а усе для-ради дїточок. А сї їх потїшають: ростуть, грають ся, взпвають їх татом та мамою, люблять їх. Стали трошки розуміти, навчено їх Богу молити ся, навчено до церкви божої ходити, навчено, як там молити ся і перед ким там і як стояти, навчено, як старість почитати і усїх поважати.

Піднявсь Кость на ноги: видиме дїло, що Бог наділив його розумом і що хлопя понятливеньке. Захарій, порадившись з жінкою і бачачи, що зможе, віддав Костя у науку, у школу до дяка: »нехай, каже, хлопя привчить ся письма: хто його зна, що з нього буде, до чого Бог приведе.« Хлопя вчило ся, до розуму доходило, було понятливе, звичайненьке, приятливе до усякого.

Мелася була втїхою Васцї, а що вже Захарію, так і міри нема! З рук не спускав. І вже було хоч як, а знайде залишнїй шажок, щоб своїй Меласї, як їде з города, або медяничок або бубличок або хоч що-небудь, так привезти. Підняла ся на ніжки, те і зна, що за веретено береть-ся. Звісно, як дитина, не вміючи ще нїчого, попсує матері і мичку і ті нитки порве, що мати напряла, вона їх по своєму зведе, а часом і веретено закине, що й не знайдуть. Погрима було на неї Васька, так буцїм-то, та й нїчого, бо бачить, що дївча кидаєть-ся до роботи. От як трошки урозуміла, мати і почала їй показовати, як що

робити, так куди! від гребня і не віджене, і шити узяло ся таки і гаразденько.

Нашому Захарію і у всім Бог помагав. Незабарйом розжив ся чоловік і на шкапу. Друга робота, другий і заробіток. Котють ся знай гроші, хоч і невеликі, та усе таки з нужди вийшов: про усячину лежить у нього непочатих рублів з пятьдесять. А се і усякому, такому як Захарій, сума немала: вже він недалеко став і від багатого. Хвалють Бога Захарій і Васька, потішають ся дїточками своїми, а найбільш їх послухянством, звичаєм, і що до усього доброго ретиві, а на злеє дїло в них і думки нема і цураються від усього недоброго.

[II.]

Не була на сьвітї добра, щоб за нїм не йшла біда. Як-би чоловікові усе добро та щастя, то він би забув і Бога і думав, що се йому так добре не від кого йде, як він сам собі заробляє: а те, що усе від божої до нас милости йде, він би і не подумав та, закопилившн губу, так би і думав, що йому нїхто, як він. То от Господь наш милосердний, як є крїпко люблящий нас отець, бережучи нас, щоб ми не спіткнулись або і овсї не впали, попле нам біду, яку можемо по силам нашим стерпіти, та таки і тут не оставить. Перетерпиш, не прогнївляючи создателя своєго, Він тебе ще й більш наградить.

Так прийшло ся і нашому Скибі. Його Васька, йсго добра жінка, що́ була хазяйка невсипуща, зодягала його з Костем і об усїм убивала ся, покинула його на сім сьвітї, пронедужавши тиждїв зо два. Поховав її Захарій, і що́

то вже вбивав ся та журив ся, так і росказати не можно! Та не менш того журивсь і Кость. Сам над нею читав псалтир, бо вже письмо добре знав, та й над гробом її через шість неділь, що у Бога день, від ранку до вечера усе читав, бо любив її як с рідненьку матір. Чуствовав усе, що вона задля нього зробила, як вигодовала, як доглядала, як обпатрйовала його, як зодягала його, як з батьком Захарієм на усе добре вчила; та як згадував се усе, та так і обільєть-ся слізьми, припаде на гроб її і молить ся, щоб милосердний Господь увів її у царство своє. Таку молитву від добрих дітей Бог завсегда прийме, а таких добрих, як була Васька, і собпра до себе, щоб не терпіли на сім сьвіті, а щоб там, у царстві, приняли розплатку за те добро, що робили на сім сьвіті.

Пуще усього вбивав ся Скиба об своїй Моласі, думаючи: »Що я з нею буду робити? як я її сам, чоловік, доведу до резонту? Се жіноче діло. Що їй? Ще дванадцятий годок, тут її і вчити, тут їй і порядок дати, щоб стала на добрій дорозі. А я, що я знаю? Ще-ж собі така красива! А як стане підростати, чи я-ж з старістью своєю, чи я-ж догляну її, як треба? Зведуть її з ума, а гріх паде на мою душу. Біда, зовсім біда! — Коли-б нак, на моє щастья, та знав би я, кому її віддати, щоб їй так було хороше, як і в мене, та щоб до розуму довели лучче, чим я можу. Еге, так де-ж так знайдеш? де?... Молитись Богу, то і не оставить мене грішного, і сиротї щастья відкриє. Я певно вірую, що не на погибель Бог послав її до мене. Буду ж дожидати, що і як Бог повелить!«

І молив ся ж об сім Захарій рано і вечір. А як Кость поохотив ся вчити ся і писати і цихвіру на бумажці викладати, бо дяк був з бурсаків і таки де-що трошки знав і, бачачи у Костя розум, не за велику плату його і вчив (от затим Кость більш усе у школі пробував): то Захарій куди було їде, то й Меласю з собою бере, і вона йому, як де, і коня поганя і биля воза посидить і у всім йому прислуговує, що зна і що здужа.

Купив Захарій сіниця, тільки що накошеного, скільки там копичок і почав його перевозити. Мелася з ним: накладе сіна на віз та й зсадить туди свою Меласю, що завсегда чепурненька, у біленькій сорочечці, плахтинка на ній звичайненька, скиндичечки на головці гарненькі, а тут ще, поки батько сіно складав, так вона бігала по лугу та нарвала квіточків та й заквітчала ся їми, і як бігаючи розкрасніла ся, так тепер сидить на возу така гарненька, румяна, чорнобрива, з довгенькою косою, та личком собі біленька, хоч намальоватп, неначе панська дитина.

Захарій йде побиля шкапи і, де треба, підганя її, і так переходить через панське село, що від Захарієвої слободи буде верстов зо три, і дорога йому побиля самих панських воріт. За воротами пани сидять і дітп коло них бігають. Захарій, бачачи їх, зняв шапку, поклонивсь і йде своєю дорогою. Не відійшов і десятка саженів від панів, як чує, що хтось гука на нього: «мужичок! мужичок!» Захарій озирнувсь: що за диво? сам пан, гукаючи, йде до нього, а за ним і пані, а за панею дітп їх підбігцем поспішають з няньками своїми.

Захарій, дивуючись, що се таке є, спинив коня і зняпши шапку йде назустріч пана; підій-

шовши, поклонившись низенько і знавши — сусїдське дїло, — що пан добрий, пита його: »А чого зволите, добродію?«

Пан розпитував Скибу, відкіля він, куди їздив, де сїно купив, і усе, як поводить ся у несписевих панів. А затим підійшла і пані і стала питати Захарія, чи се його дочка і як її зовуть?

Захарій, як не вмів хитрувати, — і для чого б то йому було? — він і росказав усе, як йому достали ся сї дїти, як він їх содержує, а як остав ся удов, так ні на кого Меласї дома покинути, так він її возить усюди з собою. Усе до-чиста росказав.

А затим панські дїти, бігаючи коло воза, стали заньмати Мелясю, а вона до них всьміхать-ся несьміливо: звісно, як мале дївча, не розуміє нїчого. Пані усе на неї приглядать-ся і стала її голосно хвалити, що яка то гарна дівчинка. Мелася, сес почувши, засоромилась, головку схилила і покрила свої очиці, що ще у маленької та вже знати було, що багато лиха нароблять. Пані, як вздріла її таку, та аж скрикнула: »Ах, яка вона хорошенька! Се чудо!«

Захарій, росказавши усе, об чім його питали, поклонивсь панам, пійшов до шкапи і поїхав своєю дорогою. А пани, як стали, та усе дивили ся у слїд за ними, усе хваливчи і дивуючись, що яка то хороша дївчинка. Мелася ж чує усе, і буцім-то і не чує, та знай усе оглядать-ся то на дорогу то на лїсок, так куди-небудь, та й зирне на панів, а ті усе її хвалють, аж поки від'їхали геть-геть.

Так і минуло ся.

А се, днїв через два, Захарій щось робив собі у хатї а Мелася пряла, як ось рип! у хату...

хто-ж то? Той пан, що отсе недавно у Захарія розпитував про Мелясю.

Захарій трошки було зрябів, а далі, знаючи, що пан є добра і проста душа, і нічогісінько. Кинув ся лавку змести, а Мелася ухопила килимок і підослала сісти панові.

Пан не погордив ся нічогісінько, сів і почав просто Захарію казати: »Знаєш, чоловіче добрий, що я тобі скажу?«

— А що зволите, добродію? спитав звичайненько Захарій.

»От-що,« каже пан: »Твоє удовецьке діло, ти собі одинокий. Як тобі вчити і доглядати твою... як пак її зовуть?«

— Мелася, добродію! сказав Захарій, а у самого так серце і заколотило ся, а сам дума: до чого ся річ дійде? А Мелася, хоч ще і дівча було, а зараз догадалась, що се об ній щось хотять радитись, та мерщій на піч, та відтіля і прислухать-ся і часом визирне відтіля.

От пан і каже: »Ми то з жінкою, як ти поїхав від нас, так ми довгенько розговорювали: що тобі з нею робити? хто її навчить, чому треба? хто її доглядить і хто оборонить від лихих людей, що бачачи, яка вона красива, так і нападуть на неї як рябці на голубку і погублять її. Хто її від такого лиха убереже?«

— Бог, добродію! Він не дав ій пропасти, як вона, зоставшись сиротою у пустці, мов билинка у полі, що туж-туж біда б її постигла, та милосердний Господь послав же нас з жінкою, і нам грішним сподобилось сповняти Його святу волю, доглядіть і виголовать спріток. Той-же Бог, отець наш, не оставить її і теперички і відведе від усякого зла.

»Так треба ж, приятелю, її вчити усьому доброму, тогді і вона розуміти-меть, що́ добре а що́ худо, і буде знати, чого цурати ся і стерегтись а чого держати ся.«

— Правда ваша, добродію, сьвята правда! Де-ж менї, при моєму, будучи, одиночестві і при моєму таки достаткові, навчити її чому, чи реместву якому, чи що у них по дівочому? Стало бить, нехай пряде до якого часу.

»Тобі, чоловіче, і нїчим і нїгде тому її обучити, чому я думаю. Знаєш, що́? Господи благослови! Віддай її до мене, у мою сїмю. Жінка моя просить тебе. Вона буде в нас замість дитини: в нас тільки і є, що́ синочок та дочечка. От думаємо, що дочечка наша охотнїше буде вчить ся, як і твоя Мелася з нею вчити меть-ся.«

Скиба, похиливши голову, стояв і мовчав. Що́ йому було казати, коли в нього серце так і трепеще від радости, що його Мелася, його радість і втїха, буде у добрих панів замість дитини жити, усьому навчить ся, сьвіт їй відкриєть-ся і сама буде мов панянка. Він, сес усе подумавши, не знав, що́ йому казати, як йому дяковати панові за таку милость. А пан його уговорює і каже:

»Соглашай ся, старий! Не віднїмай щастьтя у сироти. Я їй те дам, чого ти, як би нї хотїв, не можеш дати. Я її усьому навчу, награжу, по вік здїлаю щасливою. А як ти сьому поборонниш, то гляди, щоб не було гріха на твоїй душі...«

Захарій так і повалився йому у ноги і каже: Чи можно, щоб я у свого дитяти, у сироти, віднїмав щастьтя, що́ Бог їй через вас посила? Його сьвята воля нехай буде з нами грішними! робіть, як знаєте...

»Тепер же спитаймо ся її, твоєї Меласі,« сказав пан: »чи хоче ще лишень вона? А навряд, бач, ще і нїчого, а вже плаче...

Старий Скиба кинувсь до неї, вивів її: вона, таки хоч плачучи, та сказала: »Я не того плачу, що не хочу до вас, а менї жалко татусї. Я вже його мабуть нїколи і не побачу...«

»Як се можно?« сказав пан. »Як захочеш, так і бачити-меш його хоч що в Бога день.«

— »А братїка?« спитала Мелася усьміхаючись, а сльози таки втираючи.

»І братїк нехай хоч по усяк день приходить. Коли захочеш, тогдї його і побачиш. Сама захочеш, то і поїдеш, бо ти в нас пішки не ходити-меш.«

— »А письма вчити-мусь?«

»І письма і усього доброго, чого мої дїти вчать ся. Тільки старайсь сама об собі.« Так казав пан, приголублюючи її, а далї поцїловав у голову і каже: »Поїдемо зо мною, поживи: коли через тиждень не захочеш в нас жити, то ми відпустимо.«

— »Добре ж, поїду. Нехай же братїк прийде.«

Не забарився прибігти і Кость. Що-ж то зрадував ся він, як почув, що таке щастя трапило ся сестрі. І панові дякує і Скибу просить, щоб не журив ся, і сестрі приказує, щоб як можно вчила ся усьому і щоб слухала і шановала своїх благодїтелїв.

»Сестро!« каже він їй: »не журись ні об чім. Ми сироти, божі дїти. Померли наші рідні батько й мати, мусили і ми вже з голоду вмерти. Ти просила папи: я поліз з полу пошукати, чи

не знайду де хлїба, а ти полїзла за мною та й впала на долївку. Устати і злїзти впять на піл ми обоє вже не здужали: прийшлось було нам обом і голодною і холодною смертьтю вмірати: так же Господь послав нам отсього янгола. Він з покійною жінкою своєю нас не покинув, призрів і веде нас до добра. Бог узяв у нас і другу матїр. Щó б ти була без неї? Як би ти у своєму сирітстві пробувала? І пан-отець і я журили ся, вбивали ся по тобі, молили ся Господу милосердному, а тут і є поміч Його сьвята. Сестро, Меласю! не плач і не жури ся. Се таке тобі щастьтя Бог посила, що нам і у-ві снї не снило ся!«

— »Та я не журю ся,« казала Мелася, обнїмаючи його, »а плачу з радости... та коли-б ви швидче з пан-отцем мене провідали...«

Обіщали їй і ходити і провідовати частїш і усе їй обіщали, зібрали її і проводили, а таки не можно без того, що й Кость сплакнув: а щó вже Захарій плакав, так не менш, як і сама Мелася. Як у-в останьнє обняла його, так на-силу рученята розвели, а усе таки не хотїла зостатись, бо бачила, яке їй добро буде. Поїхала ж наша Мелася, хоч і в свитинцї, та у колясцї, мов панночка...

[III.]

Старий Скиба журивсь кріпко, одначе дяковав Богу милосердному, що сиротї таке щастьтя лучило ся. А усе таки хотїв над вечір побігти до пана та подивитись на свою Меласю; так бо Кость сказав: »Нї, таточку, не ходїть іще сьогодня, та й завтра не пійдемо. Нехай сестра роздивить ся, розглядить усе, бо вона того з роду не

бачила й не була меж такими людьми. Тепер їй усе дико, усе не так, як вона зна: вона скуча, а як побачить нас, так і учепить ся за нас і руками і ногами, притьмом не захоче там зоставатись.«

— Добре, сину, нехай і по твоєму. Перетерплю і завтра, тільки не знаю, як то перетерплю.

»А ось як, таточку. Чи є вам діло, чи нема, поїдьте у город. Поки вернетесь, от і вечір, то так і не счуєтесь, як день пройде.«

— Так таки і зроблю, сказав старий Захарій, і увесь вечір просумував і не пустив Костя від себе.

Дуже нехотячи поїхав Скиба раиком у город, хоч Кость йому і діло знайшов, то того купити, то те у чоловіка узяти, затим щоб він пробарив ся у городі увезденички.

Вернувсь смерком до дому, послав за Костем; чи повечеряли, чи не повечеряли, а мерщій спати. А і не спить же то старий ні трохи, його і сон не бере! Чи проспівали перші півні, ще він і зскочив, вже б то запрягати і бігти до Меласі.

Кость став його уговорювати, що ще, каже, сама глупа північ, так куди! Наш старий розходив ся так, що ну! І поки, каже, дойдемо, то і день буде, і пани, він знає, дуже рано, о півночі устають, і усе таке, щоб притьмом зараз їхати: і посила Костя запрягати, і сердить ся на нього, що він такий непроворний... Сяк-так зібрали ся, поїхали, тільки що стало на сьвіт заньматись. Приїхали, так що-ж бо! У панському дворі і ворота замкнуті і усі хвіртки позапирювані, нікуди ні увійти ні улізти, і усі у дворі лоском сплять. Нічого їм робити, заїхали до чоловіка і перебули,

аж поки ворота повідчиняли. Тогдї пійшли у двір. Не вспіли увійти у панські хороми, як ось біжить до них панночка, та так і повисла старому Скибі на шию і облива його слізьми... Той відступаєть-ся, вона за нього... »Таточку-годубчику! ти мене цураєш ся?« Кинулась на шию Костеві: »Братіку-соколику! і ти мене не пізнаєш?« Коли ж розглядють ся, аж се їх Мелася!... І таки іменно Мелася, тільки вже вбрана зовсїм не так, як була. І плаття на нїй хороше, красне та з цьвітками, і головка вже стрижена, з косицями, що у панночок мотають ся та тиліпають ся, і таки і обута і прибрана таки зовсїм лучче, чим придворні дївчата.

Старий Скиба, як тільки міг, вицїловавши свою Меласю, віддав її братїку, а сам, зложивши руки, дививсь на неї і опісля каже: »Я вже до тебе боюсь і приступити. Чи се ти, моя дитино, чи не ти? Бач, яка ти пишна!«

— »Та я-ж, таточку-лебедику! Я таки ваша Мелася, як і була, усе однаковісінька. От бачите, як мене нарядили, що я інде і сама себе не тямлю... О, що́ менї тут, татусю, і ти, братїку, хороше та прехороше! Отсе убрали так: коли-б же ви побачили, чим мене годують, на чім я сплю, яке менї плаття ще шиють, так і у-ві снї не можно того побачити!...«

— Хвали, доню, за те Бога, сказав старий, і по усяк час дякуй і молись Богу за своїх благодїтелїв.

»А що́ найбільш усього,« змїг вже, переплакавши, Кость сказати: »роби те, що їм вгодно. Вчись, сестро, яко мога, вчись усьому тому, чого тебе будуть вчити. Так роби, щоб не тільки не було на душі гріха, та щоб достойна була тиєї

милости від Бога, що Він на тебе, бідну сироту, посила через таких добрих панів.

Та й багато де-чого розумного говорили і Кость і таки і сам Захарій, усе навчали Меласю: а Мелася усе їм хвалила ся, що як то пани люблять її і жалують і усім наділяють.

Як тут і визирнули і пан і пані, що прислухались, що будуть вони меж собою розговорювати. От як вийшли, і стали їх за розумнії речи похваляти, і Костуся похваляли, що пареньок був вже важненький, бо вже йому був шістнадцятий год, та зростом вигнало його так, що думати можно було, що йому ще й більш. Та був собі красивенький, штепно вбирав ся і одежа на ньому лепська, і був собі звичайненький і на розумні речи бойкий. От пани його і полюбили, розговорювали з ним про усе розумне, і усе похваляли. Далі звеліли Меласі попоштувати своїх гостей. Батечки, чого там не подавали! звісно, як у панів.

Погостювавши там до півдня, треба і до дому збиратись. Пані і дала Меласі, щоб подаровала, буцім-то від себе, Костеві платок на шию бумажний, красний та хороший, а старому Захарію пояс добрий. Та тут-же пані і сказала: »Коли будеш, Меласю, хороше вчить ся і будеш слухяна, то і усякий раз буду тобі давати, чим наділяти твоїх родичів: і вам, каже, буду у-во всім помагати, у чім вам нужда, аби-б вона добра була.«

Мелася кинула ся їй руки цїловати, а Захарій, дякуючи, та осьмілив ся і каже: А найпуще вам, добродійко, за те дякую, що Мелася і в вас Мелася. Будьте ласкаві, не перехрещуйте її на паньске іменьня: нехай зостасть-ся так, як і у віру уступила: Мелася та й Мелася.

— Не бій ся, старичок! сказала панї: я й сама не люблю переміняти іменьня. Нехай зостає-ся по вік Меласею, щоб часом не забула, з якого вона роду, та щоб не загордилась.

За тим наші і пійшли. Землї під собою не чують, що Меласї лучило ся таке щастя і що пани і до них добрі.

Сього і росказовати нїчого, що Захарій та Кость дуже частенько провідовали свою Меласю і за усяким разом усе більш бачили, що пани однаковісїнько добрі до неї, люблять її і вбивають ся за нею. І Мелася бо добре робила: письма учила ся як-раз, і незабарйом читала добре і церковне і граждапське, а писала, так і у волости так не вміли, як вона вміє: рівненько та дрібненько, неначе мачком посипано. А що́ то за голосок був у неї, так точнїсїнько мов гусли грають, як вона співа; так от і заставляють було її співати свою пісеньку:

Кудрявая березонька, сама собі в полї:
Ой тяжко їй, сердешненькій, в такій лихій долї!
Всї нивоньки дробен дощик гаразд поливає,
На зелену ж березоньку краплини не має.
Сонце з верху припікає, сухий вітер сушить,
Нїхто ж то об березоньцї, нїхто й не потужить.
Розпустила листя своє, рісочки набрала,
Покропила корінньячко, здоровіша стала.

Оттак бідна сиріточка, так собі маячить,
Кругом її ходють люди, а її не бачуть.
Нїхто не зна сердешної, нїхто не голубить,
Всїх у долї вона бачить, сама ж сьвітом нудить.
Нині лихо, завтра горе, й нї з ким роздїлити,
Не дають же менї люди гаразд і тужити.
Щемить дуже моє серце, сохну, сама бачу,
Тільки мої й порадоньки, як гірко заплачу.

Як же стане пісню кінчати, то не вдержить ся і справди заплаче, а пани і стануть її пестовати.

Чого-то вона в панів не навчилась? Опріч того, що навчили її Богу молити ся хороше і усе по книжкам, а то усю цихвіру вивчила і про усї царства знала. Вміла і цьвіточки мальовати, мов живі. Та й що то, усе вміла. Частїсінько з панами проїзжалась і заїздила до Захарія і до братїка, і вже було без гостинців не приїде ніколи. Пані сама їй чого-небудь дасть і скаже: »На, Меласю: пойдеш до своїх, так от їм на гостинець.

А придворні усї любили її, бо дуже добра була до них до усіх. Ні загордить ся ні против кого, і не заставить кого, щоб їй що зробили: сама попереду кинеть-ся і за другого ціло справить. Ще й любила, як її розпитують, як вона у мужицтві жила, як пряла, мазала, мила, як коня поганяла: усе було без сорома росказує.

А така жалостлива була до усіх! Коли було хто проборіть або і з-правди прошкодить, що притьмом треба провчити, без чого вже не можно, то вона кинеть-ся і до панеї і до самого пана, і просить і молить і руки їм цілує, а вже без того не відійде, що випросить та й випросить. Усї двором їй дяковали і Бога за неї молили і любили більш, чим саму панночку, що таки трошки сердитенька була. Звісно, від розкоши ніжна собі була.

[IV.]

Що таки в-двох, Скиба з Костем, ходили до Меласї, а то й сам Кость бігав до сестри у таке уремя, як їй гуляти. Та як прийде до неї, то і пійдуть у садок і посїдають у беседці: то Мелася і чита йому усякі розумні книжки, а Кость, слухаючи, як що добре натрапить, то і заміча собі

на душі, щоб так і робити. А далі і сам узявсь за граждансько. Тільки сестра йому показала, він зараз і поняв, і не забарився сам вже читати. То було сестра йому надає книжок до дому, та не таких книжок пустомельних, ні, він і сам від них цурав ся, а таких, де усякої науки і премудрости понаписовані: таких було набере, та й читає і витверджує, і виписує для-ради себе, що треба.

Та й парень же був, так, так! на усе село. Вже йому і девятнадцятий год, а його нігде у худім ділі не чути було, тільки що добра слава ійшла. Парубки його поважали і усе перенімали з нього. Старики дітям показовали на нього, що, хоч і сирота, а яка то розумна і тиха і звичайна дитина. А що вже дівчата, так ну! І снив ся він їм кожній. Бо то був гарний, а як ще підріс, то став ще красивіший. Уси, чорні як соболь, узенько підголював, та на білому лицю та при румяних щоках так настоящє, як є тая картинка! Брови як на шнурочку, а очиці чорні, бистрі, та як поведе ними на яку дівчину, так не бійсь, не всидить, побіжить за ним, куди захоче. А що жартовливий, та з прикладками та усе з розумними і усе до діла, так тільки одного б його і слухав.

Котрі були по селу красивіші і багатіші дівчата, ті вже ждали: от-от прийдуть від Костя старости: не одна обіцяла ся дванадцять пятінок говіти, не їсти і не пити нічого, аби-б Кость її узяв; не одна, тихенько від матери, по пятінкам пряла на сьвічечку, щоб Кость її узяв. А Кость і овва! ходить коло них, шапка йому на-бакир, люлька у зубах, руки позакладовав по кишеням, та тільки, буцім-то нехотячи, озирнеть-ся туди, де прочує, що про нього кажуть. Та що-ж? Зир-

нув через плече, плюнув по московськи, піднявши в гору лівий ус, і нужди йому нема, моргонув — і не дивить ся ні на одну, хоч яка б хороша ні була.

Стане було йому Захарій казати: Оженив ся б вже ти, сину! Слава тобі Господи, тобі вже девятнадцятий год, пора стати хазяїном; і мою старість звеселив би, допливши до берега, пійшов собі, як і усі добрі люди. Нехай вже Медася йде, як їй Бог дасть і як з нею пани зроблють — сказано, відрізана скиба від нашого хліба, — а ми своє будемо думати. Чимало дівчат, що і я бачу, коло тебе так і вють ся як тії ясочки і у вічи тобі заглядають; колп-б вміли, приворожили б тебе до себе. Пособери, яку вгодно. Вже я знаю, що тобі гарбуза не піднесуть хочби і в Дениса Крутопляса. От дівка бойка, так-так, на усе село. Га? кажи, коли так, то й так, і зробимо так.

»Тату!« сказав на те Кость: »ось послухайте мене, що я вам скажу. Ну, пожалуй, я і оженю ся, стану хазяїном, буду хліб робити, дякуючи попереду Богу милосердному а далі вам іменно як батьку рідному, що вбивали ся за мною і наділяєте мене чималим добром. От я жити-му у усякому привольлї. Та так живе і усяк, хто тільки затим дума жити, щоб з голоду не вмерти. Не так воно є, таточку. Кому милосердний Бог відкрив сьвіта через письмо та через розум, так треба жити на сьвітї затим, щоб яке добро робити другим: чи услуговувати у чім, чи старатись за людей та, що нужди? хоч і біду яку потерпіти, хоч і постраждати за кого, щоб я недаром жив на сьвітї. Ох, таточку! Щб то менї хочеть-ся таке що-небудь зробити, щоб від того добро було або бідному або хоч нашому селу, та готов би душу

свою положити, аби-б зробити що добре. Оттакі думки як озьмуть мене, так тут у мене у грудях мов що кипить, а серце — так і чую, як колотить ся. Така думка і опиба мене, що я таки дождусь свого, натраплю на те, чого так кріпко бажаю; та затим-то не хочу і одружити ся, не хочу чужого віку заїдати. А то, пожалуй, є дівчат, і бойких і мудрих; пальцем кивну, так десятками побіжать за мною, куди захочу. Цур їм! Нехай ськають свого, а я буду дожидати свого.«

То Захарій, слухаючи таке, махне рукою та й скаже: Як собі знаєш, сину! Ти письменний, а я темний собі, так я і не второпаю тебе.

Тут-же від батька достаєть-ся Костеві, щоб оженив ся, а тут, як прийде до сестри, побачуть пани і нападуть ся на нього: »Женись, Костю, женись! На весїлля ми тобі поможемо. Бери яку хоч у нас дівку з дворових, самої луччої не пожалїємо, без куниці відпустимо.« Та шутки ради і гукнуть: »Дівчата! ійдїть усї сюди! Вибирай, Костю, яку хочеш.«

І набіжать Мотрйошки, Пелажки, Наташки, Парашки, Дуняшки, скільки їх там буде у дворі: вилїзе і Стеха, що ще при старих панах панські полумиски перемивала і що й доси дївує, а тепер, думаючи, чи не уподоба її, вийде і вона. Стануть перед Костем: та грибішок свій у косї підтопирює, щоб ще висче стояв: та ніженьками переступа, щоб побачив, що вона у червоних черевичках та у біленьких панчішках: та косинку свою знай обсмикує, що дуже відтопприлась; та передником грає́ть-ся, буцїм їй і нужди мало, а щоки ж то як жар: інша, захилившись за других, очицямп пильно, як не з'їсть, дивить ся на Костя, щоб — гм! догадавсь... та й росказати

усього не можно, чого вони там не робили, щоб тільки Кость їх узяв. А пани, дивлячись на се, потішають ся та регочуть ся.

А Кость стоїть собі, мов у лісу, і йому нужди мало до усіх до них. Передивившись на сю кумедію, подякує панам за їх ласку, що об ньому старають ся, поклонить ся і скаже: »Ще до якого часу підожду.«

Мелася собі знай напада на братіка, щоб оженивсь: »Женись та женись. Ось я тобі знайду дівчину, що вже менї спаси-бі скажеш. От озьми мою приятельку, Марфушу. Що за добра душа! І розумна і звичайна і до роботи невсипуща: вона усе і по мужицтву зна, не позабувала. А що вже любить мене, так і Господи! Та і я її кріпко люблю: ні з'їм ні зопю нічого без неї, і не засну, коли вона биля мене не лежить. Вона й тебе, братіку, кріпко любить і призналась менї, що »коли-б,« каже, »твій братік мене узяв, то я по вік щаслива була б.« Озьми її, братіку-соколику! І тобі буде гаразд і менї дуже добре, що моя приятелька та буде менї невісткою.«

»Нехай, сестро, опісля!« скаже було Кость та й закине на друге на що-небудь.

Частісінько, як Мелася з Костем сидять, то й Марфуша з ними. І що то вже перед Костем вона і баляси точить і усякі вихиляси строїть, щоб то Кость націлив на неї: а Кость — хто його зна, що він думав? Сидить було против неї, дивить ся на неї, задумаєть-ся, далі здихне, топне ногою і пійшов по хаті мовчки ходити.

Що год, то пані усе більш любила Меласю, і хоч їй був ще шістьнадцятий год, то вона в неї була усюди. Усї коморп, усї інбарп і кладові, усе було у неї на руках і від усього ключі у неї.

Вона і за дівчатами гляділа, вона усе видавала і усе записовала, скрізь вона; пані мало усього знала, а усе було на Меласі. Порядком же усе робила, нічого не пропадало, і ніхто на неї не плакавсь а усі двором її любили. А що вже куповати для панеї і для-ради панянки, та хоч-би і для самого пана, так така ретива була, що ще хто скаже: »оттого треба купити«, то вже Мелася і біга і збираєть-ся, і треба їхать і швидче куповати, усяке діло покине та біжить у го́род. А що вже купить, так що саме ні-найлучче, а дешево так, як вже ніхто так не купить. Мабуть вміла добре торговатись?...

Та ні, тут не те. Ось як воно діялось.

У городі був купець і торговав усяким крамом: чого тільки панам треба, усе у нього було, усі до нього прибігали. А через те був собі кріпко багатий, мав двоє хоромів у городі і свої лавки, та усе-ж то мурованї. Пять приказчиків їздило по ярмаркам і знай гроші до нього звозили. Він жив з усїма приятельно, пани його любили і водили ся з ним, а простий народ шанував і поважав його. Жінка його була добра хазяйка і господарство содержувала на порядках. Хоч по усяк день, то раді були гостям, бо було з чого. Роздавали і на бідность, поміг великою сумою на новостроюшу церкву, до другої дзвін купив аж у сто пудів, а до третьої цвинтар обвів мурованою стіною.

Одним одни був у них синок, Антон Васильович. Не відкотило ся яблучко від яблуні. Такий-же був і богобоязливий і чесний, і розумний і тихий, як і батько. Красивий та красивий, і усе було сидить у лавці та книжки чита. І як батько йому увесь торг ізвірив, так він було з лавки

і не виходить: а іще найбільш, тільки що пообідав, зараз і біжить у лавку, ухопить книжку у руки, та троха чи і не сторч, розгорне, держить перед собою, а сам очей не зведе з дороги, що видко, як хто у город уїзжа. Коли ж побачить, що біжить бричечка (вже він її добре знав), то вже він і сам не свій. І прилавок змітa, і усякий товар налагожує, і сам не зна, за що узятись, аж поки не ускочуть у лавку дві молоденькі мов паняночки. Одна з них, чи поклонилась чи ні, зараз і каже: »Торгуй же, Меласю, тут своє, а я пійду за своїм ділом.« То Мелася, хоч і веселенька і поспішаючи ускочила у лавку, а тільки через поріг, то й почервонїла і ні слова не промовить; а Антон Васильович собі стоїть, дивить ся на неї, і спитавсь би то, так забув, як і люди говорють.

Далі Мелася схаменеть-ся і пита: »Чи... є у вас... Антон Васильович... теє... от і забула... постойте... згадаю.«

— Я ж вас просив, судариня, каже Антон Васильович, щоб ви менї сказали, як вас величати? Ви мене і по батюшці кличете, а я не знаю, як вас...

»Та я-ж вам казала, що я не судариня а тільки Мелася, і більш менї ніякого величаньня не треба. Ви усе думаєте, що я панянка, а я з роду мужичка, прозиваюсь Скибина, тільки що годованка панеї, та закупаю їй усе...«

Оттак вони то об сїм то об тім і розговорюють, аж поки не прийде до них Марфуша (се то вона завсегда з Меласею їздила) та не нагада, що вже пора їхати; а то без неї та не купує, той не продає, тільки що розговорюють собі та поглядають один на одного веселенько. Як же

нагада їм Марфуша, тогдї Мелася і згада, чого їй треба, а Антон Васильович подасть їй що найлуччого товару і цїну озьме саму послїдню, без усякого баринна.

Еге!... так тим-то Мелася і любила їздити куповати, що Антон Васильович їй дешево уступав?... може!... Се ж так вони собі спершу розговорювали, що ні об сім ні об тім і не знать об чім, а там далї-далї вже вони і багатенько де об чім розговорювали.

Раз Антон Васильович похвалився Меласї, що він вже дума женити ся. »Намітив,« каже, »собі у одної панеї годованочку, красивеньку та розумненьку, що міри нема; вона у неї і закупщиця і економна і усе, і коли-б тільки вона пійшла за мене, то я був би самий щасливий чоловік на сьвітї...«

Мелася, сеє слухаючи, Господи! і червонїла і соромила ся, і не знала куди і дїтись!... Утекла б з лавки, так Марфуші нема і та її не знайде: так і стоїть, похиливши головку, та хусточку ту, що у ручечках держала, вертїла, вертїла, аж у шматочки її порвала...

Аж ось, на її щастьтя, убігла Марфуша і питаєть-ся: А що, Меласю, чи усе купила? Пора вже їхати.

»Ось зараз, тільки відміряють. Мірте ж!« Так каже Мелася і сама не зна, що і для чого міряти...

Не луччий же був і Антон Васильович. Попав якесь-то полотнище, що лежало перед ним, та й давай міряти. Знай міряє та лїчить. Вже аршинів десять наміряв, а усе лїчить: чотири, чотири, та впять чотири... А Мелася виняла, скільки захопила, мілочи та й склада перед ним і каже: »Давайте ж здачу!«

А Марфуша так аж за боки береть-ся, так

регочеть-ся з них... Що́ будеш робити з таким народом!... Що́-ж, були колись і ми такі! Коли згадають і про мене мої ті, що́ були колись для мене Меласями, то не дадуть збрехати!...

Не десять разів приставав з таким Антон Васильович до Меласі, аж поки вже — і то через Марфушу — добив ся до свого, що сказала: »Як,« каже, »моя благодітельниця захоче... так і я... зроблю... поблагословившись у мого батенька, що́ менї більш чим рідний... Та ще... щоб і ваші... не сказали чого? Я ж кажу, що я нїщо більше як мужичка, і братїк в мене простий.«

Антон Васильович аж побожився, що, каже: »і батюшка і матушка чули про вас усе добре: вже й бачили вас нераз, полюбили і благословляють,« каже, »мене, і ось туж-туж я з батюшкою прийдемо до ваших благодїтелїв за добрим словом і за моїм щастьтям.«

Оттак вони усе потолковавши і стали збиратись починати своє дїло.

[V.]

Се дїялось у-в осени. Як ось прийшла некрутчина. У Захарія був брат, Назар Скиба, і хоч мав пять синів, та, на лихо йому, старший горбатий і на ногу кривий, а менші три дуже малого зросту, та замлїлі та худі, неначе у якій болїсти, так собі з-малу були. Один тільки з усїєї сїмї, підстарший Терешко, парень був годящий і здоровий і зросту хорошого. Так що́-ж? оженив ся собі і вже придбав двох хлопчиків і дївча: так от і стала сказка величенька: шуточка! з батьком і малими хлопцями, як писар налїчував, восьмидушна!

Як прийшла у се село бумага, щоб стільки і стільки некрут постановити, то й зібрала ся громада, а найпаче притюпали старики великосімейні, щоб послухати, на кого черга паде. З ними прийшов і Назар Скиба, боячись (не знати, що́ громада нарає), боячись почути і об своїй біді, так затим і тулив ся по-за усїма.

Як тільки писар начитав: »Назар Скиба, восьмидушний,« так старики і загули: »Так отже вам і некрут! Чого-ж більш? Атже восьмидушний! З Скиби Назаря некрута...«

Тут-же кричать, а тут мерщій і подають писареві руки, щоб за них підписував ся, бо вже, по їх думцї, пора і обідати. Гаразд наробили! Не розібрали діла, не розсудили нїчого, втопили усю сімю... Як то кусок у горло пійде? чи може і нїчого? Та так таки: нехай другий стражда, аби не в мене болїло...

Почувши сеє, Назар вилїз із-за кучі і став кланяючись прохати, чи не можно б його помиловати на сей год, бо нїкого віддати, тільки що Терешка...

— Так що́-ж? і Терешка! не яке сьвято твій Терешко! — так сказала рижа борода, що́ висїла в кінцї голомозої голови: та як був він з самих багатих, так за ним усї і підтягнули.

Ще таки обізвавсь Назар і каже: »При чому я зостану ся, коли рішусь Терешка?« Так і не дали йому і слова сказати. Загомонїли, закричали на нього, він і замовк; і як бачить, що зовсїм біда, мотнувсь швидче до брата, до Захарія, бо знав, що той і́мів розумнїше говорити і що часом громада повважала його. Через превелику силу дошвандяв до брата і не здужа слова ска-

зати; сяк-так вимовив: »Любонь Терешка у салдати!«

Затрусив ся Захарій, подумав, зібрав ся сам і каже Костю: »Йди, сину, зо мною. Се біда! Треба їх прохати. Скинемо ся по слову, чи не вмолимо.«

От і пійшли, поспішаючи, у двох до ратуші.

Старий Назар потюпав до дому. Терешко щось робив у хаті, а його жінка коло діточок возила ся. А другі хлопці, звісно, як мілі та тощі, не дуже хватались за роботу, а лежали, хто на печі, хто на лаві, а інший і на току, та не молотив, а дожидаючи обіда, хропака давав у соломі.

Іще ж тільки Назар увійшов у хату, вже Терешкова жінка і накинула оком, що старий щось не те, і стала пильновати за свекром; а тому ні до чого діла нема, мерщій нахилившсь до Терешка та нишечком і каже: »Або забіжи куди небудь або що, бо тебе націлили у привод.« Господи милостивий! Терешко став як мертвий, блїдий та блїдий, і очи йому підкотились... Як довбав щось долотом, так і пустив його з рук... Далї перехрестивсь, узяв шапку, одяг ся і каже: »Ні, тату, не хочу бездільничати, пійду сам. Йди, тату, зо мною, не покидай мене тепер.« От і пійшли, а куди, і не сказали.

Так що-ж то жінки? Чи така вже в них душа чи що-небудь таке, що зараз відгада усе? Нам ще треба розтолковати, росказати, що до чого і як би то зробити, а жінка, тільки почула що, зирнула, вже й зна, що до чого і куди усе йде. Ось і тут так. Ніхто Терешковій жінці і не сказав, яка біда їх постигла, та вона вже зараз догадалась, усе розібрала і, не думаючи багато, знала, що їй робити у такій лихій годині... Ухо-

пивши дїточок, і собі до ратуші за ними, неначе хто їй сказав, що там усе дїло.

Захарій з Костем перші усіх добігли. І як Захарій знав, як поводить ся, що хто голоснїйше говорить та покрикує на усіх, так того і слухають, то думав і теперички залякати їх грозою; от і загомонїв: »Що́ се ви, панове громада, тутечки наробили? Чи о своєму ви умі? Де ваша правда? де ваш товк? Як таки можно на Назарйову сїмю положити некрута? Так се, стало бить, нехай і старий і молоді і маленькі попухнуть з голоду, бо нїкому їх буде пропитовати? Отсе славно! А нуте лишень, на кого там слїдує, опрїч братової сїмї?«

— »Слїдує те, Лукиновичу, що Назарйова сказка восьмидушна,« сказав один з стариків, маючи сказку десятидушну.

»Говори, голово, восьмидушна! Так коли ж сїм не стоять нїчого доброго: старий та калїка, немошні та манюсїнькі, оттака сказка! так казав Захарій, усе таки думаючи, що він їх переспорить.

Як же підняли ся усї у-в один голос: »А нам що́ за нужда? нам велять. От сказка велика, і бери з Назаря...«

— Так вивезїть же мене поперед усього за живота оттуди у провальля, щоб я не терпів лиха і не бачив би, як моя кров, мої болящі сини та манюсїнькі унуки будуть страждати і пухнути з голоду і вмирати несвоєю смертю! Так казав, гірко плачучи, Назар, батько Терешків. Далї як припаде до них на-вколїшки, як кинеть-ся до ніг голови і багатчих стариків, цїлує кожному ноги і жалібно просить: Не осиротїть моєї старости! не відрізуйте в мене правої руки!... Хоч пять синів маю, та що-ж, коли вони немошні, нездужають,

не прогодують і себе, не то що мене з калікою і з унуками! Ви будете душегубці і мої і отсих сиріточок!...

— »Батечки-голубчики! обізвала ся жінка Терешкова, убігши у ратушу, мов не о своєму умі: дівчонку манюсіньку на руках несла, а двох хлопчиків, один по восьмому а другий по шостому году, увела за собою і кинулась до ніг старців, а на неї дивлячись і хлопчики припали та жалібно плачуть, а молодиця просить: »Батечки-голубчики, соколики! Громада чесна і ти, пане голова! Що отсе ви хочете зо мною робити? Нащо менї сьвіт завязуєте? Лучче разом побийте отсюю дітвору! Куди я з нею дїну ся?... Хто їх пропита і до розуму доведе? Хто батька старого прогодує і хто оплатить за нього? Сини? З них той калїка, а ті від вітру валють ся. А сї манюсінькі, що тільки сьвіт божий вздрілп, та вже прийшлось їм і лихо терпіти! Вони з нужди швидче пропадуть, чим діждати від них помочи!... Прошу і молю вас, лучче менї смерть заподійте, а мужика зоставте: він їх і пропита і лучче доглядить, чим я. Та знаю, що і я зараз звалю ся. Чи не гріх же вам тогдї буде? Чи боїтесь ви Бога милосердного?... Згадайте, що й вам треба вмирати! Як ви будете одвічати, що стільки душ разом погубляєте?

І що то, Господи милостивий! як то вона жалібно просила та гірко, від серця, плакала! А тут з другого боку старий, як молоко сїдий чоловік, зовсїм від горя знеміг ся, та тож на вколїшках стоїть і землю змочив слїзьми, та просить і собі, як молодиця за плачем переставала говорити... А тут хлопчики собі знай кланяють ся у ноги та просють: старшенький каже: »Не беріть

в нас тата! Ми пропадемо без нього, і мати пропаде і дїдусь!... Нехай я виросту, так я пїйду за нього... А менший перехопив та шепеляючи і каже: »Поки ще братїк виросте, я тепер охотою пїйду у москалї, тільки тата відпустїть!...«

І багато там такого було, що і росказуючи душа болить. А старики що? Нїчогісїнько. Сидять собі понадувавшись та землю паличками копирсають. І не счувствують ся. Бо як Терешка ослобонити, так треба з них з кого з сїмї некрута назначити. Що їм за дїло? Хоч усю сїмю чужу погубити, аби-б своїх позащищати. Далї голова не стерпів: мабуть печінки під серце підступали і крїпко хотїло ся йому обідати, от і гукнув: »Та годі-ж, годі! Усього не переслухаємо і до вечера. Десятські! а беріть Терешка!«

Господи милостивий! Старий Назар так і впав безчувственний... Жінка як кинеть-ся на Терешка, так і обвила ся коло нього і аж кричить та голосить: синочки чіпляють ся за батька, віднімають від десятських, його руки, ноги, усього затуляють; десятські їх відпихають і хотять йому руки скрутити: плач, крик, гомін, страсть одна!...

[VI.]

Кость стояв окроме від усїх, та тільки дивив ся на усе, що дїеть-ся, а сам блїдий, блїдий як полотно. Бачить, що усьому кінець, перехрестивсь, підійшов до Терешка — і як пихорне десятських, так аж де опинились, узяв його за руку і віддав жінцї. »Не журись, сестро!« сказав їй: »озьми дїтського батька, живіть собі!« А сам підійшов до голови і каже: »Повелїть Терешка

відпустити! Я ійду за нього охотою.« Та з сим словом кинув ся до Захарія, впав перед ним навколішки і каже: »Таточку рідненький! Не поборони менї у сім разї!... благослови мене на нове щастя!...«

— Що... що се ти, сину, задумав?... ледве зміг Захарій сказати, та не встояв і припів на лавку.

»Хочу довг свій віддати,« сказав Кость бодро: »як ви мене пожаловали, від видимої смерти ослобонили, так я тепер, бачачи гірку долю сих сиріток, хочу їх защитити, ійду за їх батька охотою Богу і государю служити. Не бороніть менї, тату: благословіть мене, нехай сї страждущі оживуть.

— Чи на те-ж я тебе призрів і викохав, щоб ти мене при старости, що вже одною ногою у ямі стою, покинув без усякої помочи, як билину у полі, на усї лиха і біди? — сказав Захарій і заплакав як мала дитина. Який би нечувственний зміг без усього дивити ся на старика, що від великої біди плаче кровавими слїзьми!... І при таких сльозах ще таки зміг Захарій говорити і каже: Зглянь ся на Бога! Побій ся Його, не віддавай менї за те добро, що може я думав зробити тобі, не віддавай менї великим горем!... Ти мене живого у яму кладовиш! ти моє серце на шматочки рвеш!... Гріх тобі!...

»Нема, тату, нїякого гріха менї!« так казав на весь голос Кость, а усї-ж то старики так і обступили їх і слухають, що з них буде. Терешко ж стоїть як деревяний, не чувствує нїчого, що край його робить ся. А жінка його впала перед образами на-вколїшки і хлопчиків своїх постановила, і тільки що дивить ся на сьвятиї образи, та не зна, чого їй бажати, не промовить слова, а жде

від Бога милости. Хлопчики не знають, що робити, плачуть та поклони бють... Янголи сьвяті вірно тут лїтали і веселили ся, дивлячпсь, що тут дїєть-ся!...

Кость же каже своє: »Нема, таточку, тут менї нїякого гріха! Ти ослобонив мене від смерти не для себе, а для миру божого і для усїх людей. Ти мене до розуму довів: ти менї дав урозуміти, що менї треба меж людьми зробити для них. Як же я, глядячи, що можу ослобонити дїточок від такої смерти, від якої мене ослобожено, як би я дививсь тільки і не поміг би їм? От я і викупаю їм батька. Тепер вони будуть щасливі. Я одинокий, нїхто через мене не постражда; а Терешко занудивсь би, покинувши сїмю... сїмя — велике дїло!... а жінка його звелась би нї на-віщо...«

— А про мене, про моє спрітство при старости, про мої немощі, нїчого не подумаєш? — сказав сердешний старий.

»Бог менї свидїтель, що, покидаючи вас, серце моє таки точнїсїнько неначе ріжеть-ся тупим ножем, та ще й каленим... Жалко менї вас!« казав Кость, та швиденько і втер слїзку з очей. А там впять став бодро казати: »Не одні ви, тату, зостаєтесь. У первих Бог милосердний, і перед Ним ваші добрії дїла з нами, сиротами, і з другими, котрим бідним помагали. Вони, сії дїла, прикличуть на вас милость божу. У других — сестра моя Мелася дочка ваша: вона вже у таких годах, що от туж-туж вийдеть за хорошого чоловіка, за купця, що хоче її узяти, от вам і син буде, вони вас доглянуть і не доведуть вас потерпіти нїякої біди. А ось-же іще: Терешко, ійди сюди! Я тобі вертаю і батька і жінку і дїточок і щастьтя, сам же ійду на труд, на нужду

і — воля божа! — може й на смерть. За се дай мені на дорогу саме тільки щастя, більш мені нічого не треба. Прийми мого отця, мою радість, мою втіху, моє усе, що маю дорогого на сім сьвітї! Прийми його на свої руки. Шануй його, бережи, не доведи його ні до якої нужди. І гляди: коли його старість що-небудь потерпить, і він сплакне та хоч здихне через тебе, то знай, що я там, перед Богом милосердним, де як салдат швидче буду чим ти, я виплачу, я вимолю на тебе усї біди, усї нещастя тут на сім сьвітї, а на тім, як явиш ся, я не дам тобі покою до суду, до віку, буду тобі попрікати, буду тебе мучити і не пущу у царство. Я нагадаю тогдї тобі і теперішню радість твою і сімї твоєї, тогдї тільки роскажу, що терпить теперички моя душа, і того з тебе буде!... Памятуй добре, що за сльозинку батькову мало менї твоєї усеї і дїтей твоїх крови! Надїюсь на тебе, і затим не боячись нічого ійду у божу дорогу. Благослови мене, тату! потім нас усїх... І я стражду, боюсь, як ти не подозволиш: а он і ті, ні живі ні мертві, ждуть своєї долї.«

— Костю мій милий! став його старий ще обнїмати та прохати: обдумай ся, що се ти робиш? на яке мученіє йдеш? Опісля роздумаєш ся, будеш і на мене жалковати.

»Тату! я не вітер який, я вже не хлопець, не блазон. Я розумію, на яке велике, на сьвяте дїло ійду. Чоловікові треба, скільки його сили є, робити не для себе, а щоб добро було усїм. Так я давно думав і усе бажав, щоб менї не просто прожити на сьвітї. Так менї Бог і поміг. Ійду за брата, за його дїточок: ійду за тебе, тату. Бог, видячи моє дїло, тебе не оставить і наградить. Ійду за увесь мир християнський, готов кров про-

ливати. Вбють мене, заміню тим якого доброго чоловіка, а по смерти Бог царство дасть, як єсть я мученик! Тут би я був мужик і більш нічого, і наука б моя пропала, і може б іще і розбездільничав ся; а тут я знаю, що я салдат, защититель і віри съвятої, царя, отця нашого, і миру усього і твій, тату! Церква за мене молить ся, а опісля поминати-меть і без граматки вашої... Нї, тату! не держи мене. Послухаю тебе, зостанусь з тобою: яково-ж тобі буде дивитись на сих сиріточок? Нехай і не пропадуть вони, ми їх озьмемо до себе: та їм батька а матері їх мужа не вернемо. Яково тобі, кажу, буде, як ти подумаєш: через мене ся жінка бідствує і діточки страждають!... Тогдї і те добро, що нам зробив, і те тобі у гріх пійде, а мене зоставиш цілий вік тут не жити, а нудитись...«

І що то йому багато такого розумного говорив, що вже Захарій не знав, що і казати... Сплакнув, помолив ся, підняв руки до Бога і сказав: »Бог милосердний, що тебе для сього часу сохранив від явної смерти і дав тобі таку добру душу, той, з небеси видячи твою думку, нехай благословить тебе рукою мене грішного, що сподобив викохати таку дитину, що йому і міри нема!« Далї обняв його кріпко, заплакав дуже і сказав: »Костю! сину мій!... Тяжко менї... і радістно!... Служи!... Вірю і надіюсь, що за се дїло Бог тебе не оставить.«

— Бозю! не зостав мого дядька Костю! крикнуло менше хлопятко, а за ним і старший і мати і Терешко кинули ся поклони бити і просити Бога, щоб не зоставив його. Старий Назар, що усе молився на-вколїшках, так не устаючи і приповз до ніг Костевих. Той підняв його і об-

нялись собі. Назар довго дивився йому у вічи, усе держачи його за руки, далі і каже: »Чи ти чоловік?... Ні, ти янгол від Бога присланий, щоб мене помиловати, оборонити від біди...« І що то вже дяковав йому, що вернув його на сьвіт божий! Не можно того ні росказати ні написати, що там було, яка дяка Костеві, яка молитва за нього!... А він же то веселенький, раденький, мов яке щастьтя знайшов, усіх цілує, усіх просить, щоб доглядали батенька його: кинеть-ся до нього, стане його розважати, щоб не журив ся за ним, щоб не жалковав на нього, та усе такими розумними словами, що далі довів до того, що старий сказав: »Тепер я і сам бачу, що ти дуже велике і добре діло зробив! Я вже не журю ся а прошу Бога, щоб тебе помиловав і дав би менї іще побачити тебе.

»І побачите, і порадуєте ся об менї. Будемо ще у щастьтї жити,« казав Кость і усе розпоряжав: що було його, то даровав кому, то батькові віддавав про його нужду: усе рішав, а сам мов на панство куди збирав ся, моторненький, радісенький, аж біга.

Голова не зволїв його у залїза ковати, хоч він і некрут був. Таки розсудив, що не втече і що такому треба дати волю, щоб порядок у хазяйстві дав. То от Кость і був дома у батька, а туди, опріч Назарйової сїмї, що дивлять ся на Костя як на янгола небесного, позіходили ся усї родичі і знакомі. І що то було наскладали йому: і грошей чимало і полотна і хусточок, усе б то йому на дорогу: так Кость нїчого і не бере. »Не треба менї нїчого,« каже: »менї не так як вам менї усе буде государево...

Ви ж думаєте, що Кость без усякої журби ійшов у службу? Куди! Вже хиба так заховається від усіх, щоб нїхто і нїхто його не побачив і не замітив за ним нїчого; так тут тільки стане, задумаєть-ся, далї счепить руки, здихне, підведе очи до Бога... неначе і сльозинка в очах засьяє... він швидче обітре і перехрестить ся, і з веселим лицем вбіжить до усіх, неначе і нїчого, і кинеться до Терешкових дїток і стане приголублювати їх... Що́ в нього на думцї було, чого журив ся — незвістно.

Убравши усе дома і поприказовавши усякому, що́ треба, пійшли до Меласї прощати ся. Що́ вже там було, так і не приведи Господи! Спершу вона не повірила і думала, що се шутки, бо Кость з шуткою по-полам сказав їй об сім: як же побачила, що Захарій і усї родичі, що́ з ним прийшли, плачуть, вона так і впала нежива: на силу одволодали, і водою бризкали на неї. Опісля вже і проснла і молила, і до ніг його плачучи припадала, щоб роздумав ся та вернув ся, і чогото не робила, щоб його вмолити... »Коли,« каже, »грошї треба положити на викуп тебе, то от моїусї, от двістї рублїв, що́ панї менї надаровала, от мої серги і перстенї і платочки; усього рішусь, усе віддам, щоб чи не можно тебе викупити...«

»Нї, сестро!« каже Кость: »салдат не продажня душа, нема тієї цїни, щоб за нього заплатити. Чого ти журиш ся? Я тобі казав, що ми божі дїти, не будемо зоставленї. Ійди за Антона Васильовича, живіть щасливо, а об менї не вбивайтесь. І не счуємось, як я свій срок вислужу і буду твоїх дїтей вчити і помагати їм...«

Розслухавши, через віщо він ійде у салдати, пан подумавши сказав: »Велике дїло робиш, Костю!

Бог і тебе помилує, як ти помиловав сиріток.« А пані, так попрікала, за-чим старого батька покидає....

Хотіла, не хотіла Мелася, а відпустила братіка, обмивши слізоньками. І що то: і пани плакали, провожаючи його. Кость прощав ся зо всіма до єдиного, кого знав у дворі, і усе був веселенький, іще і жартував де-що: як же Мелася сказала: »йди до Марфуші, там так плаче за тобою, що Господи! аж злягла, не здужає й вийти. Пійди, попрощай ся з нею.« — »Нехай опісля!« тільки і сказав Кость, та трошки і зморщив ся.

Пійшов Кость від сестри. В-ранці одправили молебен, покропили Костя сьвятою водою і поїхали у город. І що то за дивовижа була людям, що некрут йде, і не в залізах, і без калавурних і без отдатчиків (вони бо поїхали по-переду по-писати бумаги), а некрута провожають самі родичі, і він йде мов у гості куди, веселий та моторний.

Приїхавши у город, зараз пійшли у привод. Судящі викликали сказку Назаря Скиби. Так їм була подана поперед усіх.

Увійшов Кость бодро, весело, живо.

— Найомщик? спитали судящі.

»Найомщик,« сказав Кость голосно.

Майор з уланів, прийомщик, зараз і устав до нього і питаєть-ся: »За сколько наняв ся і сколько денег получив?« Та осмотрюючи і поворочуючи його каже: »Вот славний молодець!«

Кость йому і каже: »Я денег не получатиму, а іще довжон йому.«

— Много ти должен?

»Се, що йду за його сімю, так і десятої долї не віддаю, чим винен.«

— Как так? спитав майор, і усї судящі приступили слухати, що́ се є. Тут Кость і росказав усе, як його Захарій узяв, спас від видимої смерти, як воспитав і як було Захаровим родичам прийшла біда; так він за милости Захарові пожелав охотою ійти, щоб не відняти батька від дїтей і худоби від розору.

Усї ж то похвалили Костя і не дуже розглядаючи приняли його у салдати, забрили лоб і до присяги привели.

Кажуть, що хтось-то підглядїв, що як голили Костеві лоб, так буцїм-то в нього покотили ся з очей дві слїзки... мабуть бритва була не з-так гостра, так трошки скубнула?... Може й так!

Як одяг Кость мундер по-некрутськи, то став іще веселїйший. Майор його полюбив і говорить йому:

— Хочеш оставать ся при менї? Я тебе щасливим зроблю.

»Как прикажете, ваше високоблагородие!« сказав Кость, вже випрямившись по салдатськи. »Тільки,« каже, »в денщики не жалаю.«

Майор засьміяв ся і сказав йому, що не буде у денщиках, а буде при ньому списки і усякиї бумаги писати. Кость сьому дуже зрадував ся і, таки правда, не пійшов з командою, а зостав ся при майорові.

Як же вже зовсїм тут управив ся і трошки у службі оглядїв ся, то і побіг побачитись з батьком і з сестрою. Старий Захарій зрадував ся, побачивши Костя, і трошки сплакнув, що вже він у мундері, а далї той розважив його. Сестра ж, так крий Боже! як плакала, що братові лоб забрили...

»Не знаєш ти, сестро, нічого,« казав їй він: »лоб вибритий се означа мов печать на мені, що я вже присяжний чоловік, царський слуга.« І усе таке говорив і розважив її, обіцявшись часто ходити.

Як на їх щастьтя, Костев майор та улюбив панночку тих панів, де Мелася жила; і Меласю знав, що вона є сестра Костева, так через те більш і жаловав його. І як майор до своєї панночки що в Бога день їздив, то іноді брав і Костя з собою, або посилав його до неї з письмами. Так от Кость неначе і не розлучав ся з своїми, частенько бував у них, і вже батько і сестра не з-так об ньому журили ся. От майор і оженив ся на панночці, а там і Меласю віддали за Антона таки Васильовича, що кріпко собі любили ся. А що весільля їм пани справили, так, так! Цілу неділю гуляли то в панів то у молодих. Пани наділили свою Меласю усім, чим тільки здумали; а що вже у мужа свого найшла усякого добра, так іменно що шию у золоті сиділа. Кость дуже радував ся, що Меласі трапило ся таке щастьтя.

Поживши з ними, як вже майору треба було їхати у полк, що був поселений і не з-так далеко, тогді вже Кость розлучив ся з своїми, як треба, і на прощаньня таки поплакали удоволь.

[VII.]

Минуло ся годів пять. Кость служив справно. Майор, начальник його, любив і жаловав його за те, що у-во всім був на порядках. Він, як трапляло ся майору, і бумаги писав і усе справляв лучче усіх. Усі начальники знали його, що він

є бравий улан, і любили його за те, як і за те, що з бездільниками він не водив ся. Не без того бувало, що майор підглядить, що Кость тужить: от і почне його розговорювати, а коли то і відпустить його до родичів, де Кость і проживе радуючись, бачачи, що Мелася живеть хороше, мужик її любить, і що, хоч старому Захарію як ні було у Терешка жити (о, там йому у вічи дивили ся, щоб чим тільки вгодити!), одначе перезвала Мелася його до себе, і обоє з мужиком кохали його старість.

Як ось Ляхи показили ся та з дуру, мов з печи, задумали відбивати ся. От і послали против них, які були близче полки. І сей, де майор був, пійшов. Кость до сього торгу пішки: мов на весілля куди танцьовати, так він на війну. Провожали ж його, батечки! і сестра і старий батько і усї знаючі, як на видиму смерть. Звістно, як ми тут зостаємо ся а військо провожаємо, так думаємо, що вже ні один і не вернеться. Аж нічогісінько! Наші повчать добре неприятеля і вернуть ся у добрім здоровї. Так нашим же жінкам та й нам домосїдам що́ сїро, то й вовк: чи там пукне що з пистоля, а ми вже думаємо: з пушок палять і вже вбито кого-небудь. Так оттим-то старий Захарій і Мелася кріпко вбивали ся за Костем і по усяк день молили ся за нього Богу, а Мелася своїх дїточок, що́ вже двох мала, та і Терешкових усе заставляла молити ся, щоб Бог сохранив його від усякої біди і смерти і дав би йому щастя. Мелася думала, що, коли, каже, він пійшов за дїтей страждати, то Бог його і не зоставить, послуха́ючи дїтську молитву.

Наші били добре Ляхів, аж пальці знати було. Не миловав їх і Кость. У скількох вже

баталіях був і усе биля майора, і Бог його виносив: та іще за його сьміливость і храбрость усї знали його і генерали жаловали, що який-то він бравий був, і що через віщо він пійшов у службу, так усї похваляли. Вже він і унтером став і хрест заслужив, і усї улани любили і казали: »коли Кость з нами ійде, то і не боїмось нїчого.«

Раз майор з своєю командою був посланий, і Кость з ним, як і завсегда. Як — тпць! і наткнулись на Ляхів, що сила силою, побачивши, що уланів дуже небагацько против них, осьмілили ся і кинули ся на них, кричачи, що усїх покришуть. Майор послав звістку до своїх, що були недалеко, щоб дали помочи, а сам став оборонятись. Рубались, рубались, і якось-то майора, що був попереду, Ляхи захопили і потаскали до себе.

Кость бачить, що лихо, як крикнув: »Пропадемо без командєра! Хоч усї ляжемо, а виручим його! За мною, улани!« Кинули ся улани живо боронити майора, що був вже кріпко пораненний, та ще такп відбивав ся...

Їх старший крикнув: »Зрубайте майора, тогдї і їх усїх поберемо.« Як тут Кость, сам несвій і не тямлячи нїчого, кинувсь у кучу, пробив ся, підхопив майора, що вже падав, пхнув його зо всеї сили до своїх, а сам... захитав ся на конї... а тут і... впав!... Як на те набігла поміч. Бесурменських Ляхів усїх до єдиного так і покришили. Майора понесли до лїкарів... Кинулись Костя єькать... Знайшли його, сердешного! ліва рука відтята і у голові рана велика, одначе ще живий. Через дїтську молитву Бог його спас!

Приняли ся його лїчити і вигоїли, зовсїм, тільки що без руки зостав ся, служпти вже нїяк

не можно. Списали усю його храбрість і як визволив майора, начальника свого, та й послали бумаги. От і пожаловали його у офицерський чин, у-в одставку.

От-як отцевська і дітська молитва держить на сьвіті чоловіка!

Що́-ж то вже за радости були, як побачив його Захарій і Мелася, що вернув ся вже зовсім з служби, та ще і благородним став і хрест получив, і сказано, щоб за його калїчество царське жалованьня давати йому по саму смерть! Вже раді та раді були і Богу усе дяковали і роздавали на бідность багато, бо було з чого.

А ті пани, що́ Меласю содержовали, приняли Костя як благодітеля, що́ виручив з біди зятя їх. От їх добро, що́ зробили Меласї, не зостало ся так. Посадили його з собою за стіл і не знали, чим йому і дяковати. Після обід Кость пійшов з Меласею, щоб поздоровати́сь з приятелями, що́ у дворі жили. От усїх бачив, далї — пита зопиняючись: »Де-ж твоя приятелька Марфуша?«

— »Але,« каже Мелася: »Вона, як і пійшов ти від нас, усе журить ся по тобі. Скільки нї находило ся до неї людей, і хороших, так вона і слухати не хотїла. Побожилась, поклява ся до самої смерти тебе одного любити. Тепер сидить собі і дожида, чи спитаєш ти об нїй? і усе плаче: вона усе журить ся, що ти не любиш її.«

»А ходїм до неї!« сказав Кость, та й пійшли.

Увішедши Кость до неї, прямо і говорить: »Зачим ти, Марфуша, думаєш, що я тебе не люблю? Я тебе щиро і від усього серця любив, як ще тільки підняв ся на ноги. А тобі не казав і не дав запримітити, бо не знав, куди мене Бог

поверне і яка моя доля буде, а чужого віку заїдати і сьвіт тобі завязати я овсї не хотїв. Їдучи у службу, тяжко менї було і тебе покидати, затим і не прощав ся з тобою, щоб ти чого не запримітила собі. Тужив об тобі і усе бояв ся, аж і сюди під'їзжаючи, усе боявсь почути, що може ти з ким другим одружила ся. Тепер же, як усе минуло ся, я вольний козак: ти мене однаково як і я тебе любиш, так тепер покінчаймо те, що я тобі, Меласю, кажу було: нехай опісля. Коли согласна...«

Ще Кость і не договорив, як вже Марфуша і кинулась йому на шию і скрикнула: »Костеньку!... соколику!... лебедику!... Я й любила тебе, і люблю — міри нема!... Не покинь мене!... Я твоя по вік!...«

»Ну, коли так, так і ходім до панів.« сказав Кость і усї тройко пійшли до них і, як звичайно, впали у ноги. Пани зараз догадались, що се є, і поблагословили їх; та тут і почали радити ся, коли і як весїлля їх одбути.

Кость тут і почав прохати: »Коли вже така ваша милость до мене, то прошу вас весїлля відгулять по нашому закону.«

— »Як се?« спитав пан.

»Так, добродію, як мій дїд і батько женили ся.«

— »Як се можно? Ти тепер охвицер...«

»Так хіба вже і треба соромитись свого роду? Нї, вже здїлайте милость, докінчайте ваші милости!«

Пани дали йому волю, щоб, як хоче, так нехай і робить.

І було усе по закону. Марфуша розрядила ся по дївоцькому і з розпущеною косою, звісно

як сирота, ходила по селу, збирала дружечок на завтре. І які гарні пісні приспівували! А затим жінки, зібравшись у її хаті, ліпили коровай і діжу носили по хаті важно, з пісеньками, як закон велить. А далі був і дівич вечір і танцьовали до півночи.

У-ранці молодих звінчали і обідали кожен у себе з своїми. Пообідавши, Кость і шестеро боярінів посідали на коні, а та жінка, що замісць матери, виїхала верхи на кочерзі, у вивернутому кожусі і у шапці поверх свого очіпка. Так вона і обїхала тричі, обсипаючи вівсом, горіхами і денежками, та й узяла коня, що сидів молодий, за уздечку та й вивела з двора. От і рушив поїзд!... Як тут старшій боярин, панський таки пєюрник, та що за завзятий — пук! з пистоля... і побігли собі, а за ними поїхали усї чиновні: дружко, піддружий, двоє старостів, дві свашки і дівчинка сьвітилкою з мечем у руках, заквітчаним калиною, васильками і усякими квіточками, і три сьвічечки, у-купі зліплениї, палали.

Як бігли мимо церкви, Кость зараз і зскочив з коня, збіг на рундук, вдарив три поклони, поцїловав замок церковний, і побігли до свого діла.

Тільки що стали доїзжати до двора молодої, так бояре і почали пукати з пистолїв, тільки і чути: пук! — пулї! пулї!... аж страшно було слухати! Вже на славу усе було. У дворі ж молодої що дїєть-ся? Батечки! Тільки почули стрільбу, зараз ворота і зачинили. Викотили велике поламане колесо від воза, давай його замісць пушки піском у маточину заряжати та викидати його з колеса, мов відстрелюють ся, та усе з законними приговорками. От приїзжі подужали,

відчинили ворота, увійшли у двір: тут хлопя у старости і вихватило паличку і почало на ній верхи бігати по двору, вибрикуючи та ржучи, буцім-то кінь. Староста підбіга за ним, та молить та просить, щоб вернув коня, не мучив би його та не зноровив би його: далі дасть хлопцеві грошей, викупить паличку і тогді йдуть вже у хату...

Там вийть лихо! Молода з дружками сидить за столом, похиливши голову, перед важним хлібом, перед короваєм, над коровайним калачем, і вже чи хоче чи не хоче, а щоб плакала. Дружки на увесь голос кричать пісеньки, осьміюють і молодого і увесь поїзд. Два скрипники ріжуть на нитяних струнах щось таке, що і розібрати не можно, а цимбаліст паличками вибива своє. Биля молодої сидить хлопчик, братік її, з престрашенним кийком у руках замість пистоля, утиканим усякими репяхами. Дружко підійшов, щоб прогнати його: куди! хлопя так і кричить: застрелю, каже, з свого пистоля! Дружко до нього, хлопя тим пистолем його у бороду, так і усіє її репяхами... Що тут є людей, усі потішають ся, регочуть ся, ті спорять та кричать, дівчата пісні співають та кричать, музика ріже що є духу... Чудо, як весело! Далі брат продасть сестру за скільки там червонців, а воно-то усе є шаги, і пустить молодого сісти биля молодої.

Тут стануть дароватись. Дружки пересьміхають пісеньками подарки молодого, а свашки з сьвітилкою відсьміхають теж такими пісеньками. Далі усе йде по закону і вийдуть з хати на двір танцьовати.

Усе, усе, таки не впустили нічого, усе сполнили по закону, і молоду увозили у двір до мо-

лодого через вогонь. Нехай інші і сьміють ся! Не від нас воно стало ся, а ще дїди і прадїди та таки спокон-віку люди так і женили ся і женють ся. Сьміять ся нічого: закон.

От вже на другий день гарно було, як пійшли молоді вже по селу. Ійдуть собі парочкою, мов голуб з голубкою, і ійдуть, як пави плівуть. Молода, як вже стала молодицею, так вже у очіпку: сама румяна, як є садова рожа, ійдеть і очиці понурила. А що красної квітки, приколотої на правім боці очіпка, як звістки, що вона не постидила свого роду, так так і хоче, щоб усї бачили. А молодий, веселенький, що достав свого, ійде важно, і землї під собою не чує. Дружко та підружий, покончивши своє важне дїло і за те перевязані рушниками і лентами, ійдуть і весело собі розмишляють, щó іще треба їм робити. Свашки теж думають, де і як би то їм іще погуляти. Терешкова жінка, дякуючи Костеві, що усе жила непокинута мужиком, так дякуючи його за се і більш усїх рада щастю Костеву, а через те попереду усїх підгулявши, тутже була у почотї і веселила усїх і танцями і усякими вихилясами. Музика тутже різала Дербентський марш. Як ще при царю Петру, як добули наші Дербента города, так тогдї іще був сей марш, і тогдї якийсь-то полковий музикант та навчив тут одного скрипника грать сю штуку, а від нього один по одному перенимали аж до нас. Та може де-що і не так, бо давно дїялось, а тільки гарна штука з нього! Так усїх і тягне танцьовати і скакати: як почуєш його, то нї, вже не всидиш і не встоїш, як заграють його. Та чого! Хлопцї, так ті, іроди, усюди бігають за весїллями, щоб хоч здалеку потанцьовати під таку бойку музику! Вони тут і у скоки і у

боки, і у усякі присядки, і через голову і на голові і колесом качають ся, і на руках ходють... Ну, вже огнепали!...

Оттаке весільля удрали за Костем і Марфушею. Цілу неділю гуляли!...

Майор прохав, а пани по його жаланию і зробили: вистроїли Костеві сьвітлиці, як сам захотів: дали й землї і роботників по смерть. Жив наш Кость паном і Захарія до себе перевів, записав його у купцї, і що то йому добре було жити у розкоші і у щастьтї! Часто було сидить, держучи з одного боку за руки Костя а з другого Меласю, та й каже: »Чи думав же я, як брав вас з пустки, що через вас і від вас буде менї таке щастьтя?«

»Так, тату!« сказав йому Кость, цілуючи його у руку: »Бог завсегда посила свою милость тим, хто милує дїточок.«

XI.

ЩИРА ЛЮБОВ.

(Єлисаветї Миколаєвнї Смирнитскій від щирої любови присьвячує Основяненко.)

[I.]

Щó то є любов? Багато про неї і пишуть у книжках і росказують, та бачить ся менї, що усе щось не так. Потурати хлопцям, молодим парубкам, щó вони росказують і про яку вони любов кажуть! Оттак, аби-б тільки! Поговорив з дівчиною, вже й каже, що полюбив, а частїсінько не зна, яке у дівчини серце, яка душа! А того не зна, що без сього не можно нікого любити. Коли-б же то поговорив, так би ще тудисюди: а то тільки забачив, що на нїй скиндячки красивенькі, запасочка шовкова і сама уся чепурненька, що приглядїла ся із усїх: от вже, каже, і полюбив, і вбиває-ся за нею... А як ще в неї на шиї намиста разків десять та хрестів тричотири, так тут вже зовсїм вмира!... На другий день побачив не то красивійшу, а тільки іншу,

вже впять сю любить, а про учорашню і не згадує! Чи се-ж любов?

Інший, та нігде правди дітп, таки прямо скажу, і інша, слухаючи, що у вічи його або її похваляють: »яка гарна дівчина! яка моторна, чепурна!« або: »який красивий парень! який штепний, бойкий! — от, серденько заграло, і здаєть-ся вже, що кріпко полюбила того, щó хвалить. А се він або вона не кого любить, як себе, і дума, що отсе правду так у вічи і кажуть. Так се вже не любов, а дяка, що мене похваляють та що весело менї про те слухати. Отже дале-бі, що се не любов а так іграшки, вітер! Вітром навіяло, вітром і вижене.

Та чи мало в людей через що зоветь-ся »любов«? В них любов і через карії очи, через довгу косу, через румянні щоки, через гарну плахту, через вишивані рукава, через танці, через проворство... та я-ж кажу, що і через намисто, і через усяку худобу, усе в них »любов«! І там, кажуть, любов, де її і нї капелинки нема.

Послухайте мене. Я таки пожив на сьвітї, бачив дечого чимало на своєму віку, а що й чував від стариків: бачив і добро і худо, розберу по-троху, де чорне, де біле: бачив я, живучи стільки на сьвітї, усякі любови і який з них товк бува: так от-щó то є »щира любов«.

Щира любов не приглядаєть-ся, чи карі чи чорні очи, чи з горбиком ніс, чи біла шия, чи довга коса: їй до сього овсї нужди мало. Часто бува, що один одного не дуже й розгляділи, не мовили промеж собою нї словечка, не знають, хто є і відкіля: а вже один одного зна, один одного хоч де то пізна, один на одного дивить ся, один без одного скуча, і як-бп могли обоє,

кинули ся би один до одного, счепили ся рученятами, та й не розлучали ся б по вік.

От, як так одна душа другу знайшла, що як сестри собі рідненькі, як серце з серцем здружилось: то вже їм і не можно нарізно жити, треба їм зойти ся, треба їм одно одному втіхою і порадою бути. Таки не довго будуть дожидати: скоро зійдуть ся, мов давнишні приятелї, буцім-то були колись у-купі, розрізнились, а тепер знов зійшлись. Стануть промеж себе розговорювати: думка в них одна, речи знакомі, обоє однаковісінько об усїм розмишляють, обоє об усїм однаково знають, одного хотять, одне люблять, одного не хочуть, одного цурають ся.

Так бува меж людьми, усе на-рівно, чи вони чоловіки, чи чоловік з дівкою, чи жінки промеж себе. Тут тільки душі себе знають, а до прочого діла нема. Аби-б тільки вони у двох, то їм нї до чого діла нема: їм і скрізь хмари сонце сяє, їм і під дощем сухо, на морозї тепло, у пустинї весело. Мовчать, а один одного думку зна: одному горе, другий точнїсінько так-же стражда: одному весело, другий усе своє лихо забув. Одному треба ниточку, він рад усю худобу віддати; один захоче що достати, другий турбуєть-ся, нїчого не жалїє, усе кида, аби-б його удоволити. Одному приходить ся слїзку пустити, другий усю кров свою рад віддати, щоб оборонити його од того; одного притїсняють, зобиждають, другий за нього хоч на муку, хоч на смерть готов. Коли одному з них приходить ся постраждати, до віку у бідї жити: другий, не думаючи довго, сам йде у біду, аби другому було добре. »Постраждаю, каже, і не витерплю; вмру? дарма! кого люблю, защищу від біди, збавлю від горя.«

От сама щира любов, хоч меж нами чоловіками, хоч меж жіночим родом. Нема мого нічого, усе приятелеве. Не для себе живу, для приятеля, як і він для мене.

А як така любов та народить ся меж парубком і дівкою, і возьмуть ся вони меж собою, так от благодать Господня! Живуть як у раю: не тільки сварки і лайки меж ними нема, та й думки противної одно против другого не зна: одно другому дивить ся у вічи, як би вгодити, як би розвеселити.

Коли ж полюбивши ся меж собою парень з дівкою та бачуть, що їм зовсім не можно побратись, а хоч поберуть ся, так друге через нього буде страждати, біду терпіти: так він лучче на усяке горе сам піде, сам по-вік щастя не знатиме, зайде далеко від другого, щоб про нього і не чути було, аби-б його другові не було лиха, аби-б від нього відвернути біду...

Ви вже, знаю, скажете: »Так, Грицьку, се меж чоловіками так так, а меж парнем і дівкою зовсім не так. Їм аби-б тільки у-купі жити, то вони не думають ні об якій біді. На усе підуть, аби-б їм не розлучати ся; хоч по вік горе терпіти, аби-б у-купі.«

Так, та не так зна самая щирая любов. У неї нема своєї волі, свого хотіньня, свого щастья. Вона живеть для другого...

Та от усього лучче я вам роскажу саму істинну правду, що́ не далеко було, а у нашому Харкові. Правда, не теперічки: не знаю, чи водить ся де тепер щира любов, а в старовину се діяло ся, є ще мабуть старі люди, що́ не дадуть мені збрехати.

Хороший город Харков, великий, веселий; що церков божих, що панських хоромів, що казенних домів, як є палати, школи усякі і для паничів і для-ради панночок, сьвятого владики хороми, пошта, потюремний замок — батечки, яких-то домів у ньому нема! хороші та великі, та усе мурованні, та верхи зеленою краскою розмальсьвані... Або дзвінниця серед города що каже? Коли хочеш верх її побачити, то перш насунь кріпше шапку, та тогді і задирай вже голову, шукай, де вздриш верх з сьвятим хрестом: та й то гляди, що хоч шапка і не злетить, так сам поточиш ся через спину: така-то висока дзвінниця наша! А скільки-ж у Харкові вулиць, так батечку мій! Довгі та прямі, та є і мощені: хоч у саму у велику грязь, не страшно, не завязнеш, хоч які поганенькі волики будуть. Так оттакий-то наш город. Я-ж кажу, що як-би устав хто-небудь з дідів наших, що годів сімдесять як упокоїв ся, то і не пізнав би, що воно є таке, не розібрав би, де город самий а де слободи, що геть за городом були, як ось: Митрівка, Ганчарівка, Панасівка і усякі прочі. Він би здивував ся, як-би побачив, що тії слободи стали у самім городі. При ньому отто тільки і города було, де собор, а против собору жив пан полковник, де тепер суди та палати. Лавок чи було з десяток деревяних, так і добре, а що-найлуччий купець був Моренко. І чого-то у лавці у нього не було! Був товар усякий купецький, що і для панів і їх жінок, було де-чого і для простого народу. На усю губу був купець. За лавками зараз башта Деркачівська: а де тепер сапожний ряд, була башта Протопопська; а третя башта там була, де спускаємо ся тепер, їдучи до Нетечі. От і увесь город, а

скрізь — де хуторець, дворів скільки і церква, от як на Подолі, за Харковом, за Лопанью. Там за Лопанью, зараз за річкою, де тепер хороші і великі хороми, там були озера, очеретом поросли: а геть дальш стояли тогді панські будинки, великі та хороші, на красу тогді усім були. То були будинки пана Дуніна... Гай-гай! Що у тім домі жила за праведная душа, пані Дуніновa! Старосьвітська пані! Як їй не дав Бог діточок, так вона кохала ся у чужих: та у яких? Самих бідніїших сиріточок набере, де прочує, та як мати рідна за ними вбиваєть-ся. Догляда їх, пестує, коха, до розуму доведе: хлопчиків, повиростають, у службу віддасть — гляди, циголя охвицером: дівчаточок за-між повіддає, та усе за хороших людей. А як вмирала, так їм і вотчини свої поодавала... Оттака була вона, нехай царствує! От її-то хороми красою були на усю Залопань і на увесь го́род. Недавно ще їх розламали. Там теперички новий базар.

А геть туди дальше пійшли слободи Панасівка, Ганчарівка, а далі, як вистроїли Кладбищенську церкву Митрия, так і на кладбищах стали люди селити ся, от і Митрівка стала.

На Ганчарівці перший сів, росказовала мені стара дуже бабуся, я було до неї захожу розпитовати про старовину, так казала, що перший сів якийсь-то Кузьма Ганчар: от від нього, сину, так мені бабуся росказовала, і стала Ганчарівка. А у нього було три сини жонатих і три невістки, та аж чотири дочки. Та що-ж то за дівчата красиві були, так і сказати не можно! Таки точнісенько, як намальовані. А невістки-молодиці, де то вже він їх підбирав? Таки як одна: чорняві, повновиді як квіточки румяні. Від

них-то, сину, і пійшла Ганчарівка, і дівчата на славу красиві. Не було ні у самому городі ні по селам нігде, ні меж панами, ні меж попівнами, таких хороших та красивих дівчат, як у нас на Ганчарівці. Адже-ж, коли яку дівку захочуть похвалити, то і кажуть: »Яка гарна дівка! неначе з Ганчарівки.«

»Отже і я, сину, і сама з Ганчарівки,« каже було бабуся, та і стане виправляти ся і облизовати ся, а вже було їй так мабуть годів девяносто: »і я була колись дівка непослідня і по Ганчарівці. Тепер тільки так-щось, чи після лихоманки, чи що: а то і за мною бігали охвицери, як ще тут стояв граф Паніи з військом, як Бендер від Турка добували.«

Отже-ж то у ту пору, як Паніи стояв у Харкові а військо скрізь по селам, то і у самому городі, як нігде було салдатям стояти, так усе стояли по кватирям охвицери та начальники і великі і маленькі, а салдати приходють було тільки на муштру.

Прийшла весна. Об Євдокії сонечко злизало сніг по горбикам, стало тепленько, увесь народ з города по празникам руша на Ганчарівку. І що то: сидільці позапирають лавки, писарі з канцелярії покинуть писати, шевчики, кравчики, свитники, студенти з бурси з своїми спекторами, а часом і учителі і охвицери і панки і настоящі пани, і молоді і вже підтоптані, усі-ж то лавою йдуть... куди-ж то? На Ганчарівку. А чого? Дивити ся, як дівчата там у хрещика грають, кривого танця водять. Може б де близче подивили ся? Адже усюди дівчата грають, усюди весна. Так ні, на Ганчарівку, притьмом на Ганчарівку! Нігде нема таких дівчат красивих, моторних, жартовли-

вих, непишних, як на Ганчарівці. На других не хотять і дивити ся, не хотять других і занімати.

Отже і город став розселювати ся, і якого у ньому народу не завело ся, а усе Ганчарівські дівчата не виходять з слави: та нігде правди діти, і теперички Ганчарівка через своїх дівчат у великій моді.

А скільки там діялось усякої усячини! Не один парнюга з ума сходив від чорних брів якої-небудь Наталки. Не один живчик скручував ся від поводу очей Мелашки. Не один батьків син і худобу б свою усю віддав і у батраки пійшов би, аби-б його полюбила Тетяна. Так-бо ні, не на таківських напали. Пожалуй, вони усі були веселенькі, жартовливі, приятельні: а тільки що не так думаєш з нею обіходить ся, зараз відвернула ся, не дивить ся, не заніймай її, вона тебе не зна. Через вінець, каже, я твоя, а коли не так, то цур тобі!»

Я зріс у Харкові, був молод, так як мені не знати Ганчарівки!

Нуте, будемо своє росказовати.

Хороші зірочки на небі, та вечерня зірочка красивіпша над усіми. Поки вона сьяє, на неї на одну тільки дивиш ся, а до других діла нема. Хороші квіточки по садках: не наглядиш ся, не нарадуєш ся, дивлячись на них: а як зацвите пишна рожа, так усіх позабуваєш, усі проминеш, а тільки на неї і дивив ся б усе і її одну бажаєш. Так у ті пори було на Ганчарівці. Хороші, красиві, моторненькі дівчата у хрещика грають, короводи водють, та одна меж ними як червона рожа меж маківками, як вечірня зірочка меж усіма зірками. Чия-ж то така?

[II.]

Жив на Ганчарівці хазяїн заможний. Було і товару скільки там штук, було й поле, був і ліс. Чоловік той сам усім орудував, держав батраків, і як до усього сам доглядав ся і порядки давав, так тільки і знав, що год з году усе багатів. Хати були з двома верхами: у середині хата з кімнатою, через сіни противна хата. А на дворі у нього чого-то там не було? І загороди для скотини, і хліви, і інбарі, і комори, і виходи: а що у них було? Не збрехавши можно сказати, що у іншого пана і у половину не було стільки добра, скільки було у сього чоловіка. Ввійдіте ж у його хату, так там-то хороше та прехороше було! На покуті по усім стінам усе сьвятиї образи, та усе хорошої роботи, усе Борисівських іконописців, великі і средственні. Усї образи позаквітчовані були усякими квітками: коли у літечку, то справжніми, а на зиму, то робленими з шпалєрів: а перед образами висїли на шовковинках голуби, зроблені те-ж з шпалєрів, та що то за прескусно були зроблені! Таки настоящє як живі. Хто-ж то їх зробив? Вже-ж пак не хто, як Галочка, дочка хазяйська. Що то за дївка була! Чого-то вона не вміла: чи шити усяке дїло, чи що вишивати, чи яке-небудь дїло зробити, усе знала, усе знала, і вже як що зробить, так неначе золотими руками воно зроблено.

Олексій Таранець, на-лихо собі, поховав свою жінку ще з-молоду, а як в нього зостала ся одним одна дочечка-сиріточка, Галочка, так він, жалкуючи свого дитяти, ні за-що не схотів узяти другу жінку: бо яка б вона добра ні була, а усе

буде не рідна мати, а мачуха, не буде від неї сиротї добра, та ще із-за своїх дітей, хоч як хоч, а сироту не хотячи зобидить. Як же Галочка була тогді по девятому годочку, і видно вже було, що дитина буде добрая, то він і придумав її віддати у наученіе до черниць, у Хорошевський манастир. Там-то вона і була до взросту і навчилась там усьому доброму. То таки, що знала усе робити по дівоцтву, та вивчила ся хороше Богу молити ся, з страхом у церкві стояти, подавати на бідность, батька шановати, стариків почитовати, і зо усяким звичайною бути і кому який одвіт дати. Якби її воля, привчила ся б і письма: так тогді бо незвичайно було, щоб дівка та вміла читати, тогді і сама найлучча і багатійша панночка не вчилась і не вміла читати, бо їм сього не треба було. То і Олексій, віддавши Галочку до черниць, просив їх, щоб письма не показовали, а замісць того щоб навчили, що треба дівці знати. Каже було: Не дівоче діло грамоту знати. Є їм друга робота. Аби богобоязлива була, а то і я їй прочитаю з писання. Бо Олексій знав письма.

Так тільки через те Галочка і не вчила ся читати. Одначе таки, хоч крадькома, то у молодих послушниць питавшись, то сама прислухаючись, перенята де-що і зуміла де-яке слово легенько по складам зложити, і по верхам скаже. Крінко розумна була: що ні ездрить, усе переньме і кожного, хто у неї спитаєть-ся, навчить і росказке. На річах була собі смиренька, не дуже було вихопить-ся з словом: коли ж що скаже, то усе до діла, усе розумно та з порядком.

Олексій, батько її, так той крінко письменний був: за дяка, хоч де, так справить ся. Четю-Минею мав свою і усе було чита її та й любив.

закликавши дяка, говорити з ним з писания: та як більш читав ніж пан дяк, то й більше знав чим він. Через се часто як зійдуть ся, та говоривши багато, частісінько і заспорять, і довго собі спорють: той туди гне, а сей сюди. Отже Галочка було, прислухаючи ся, до чого діло йде, і розводить їх і скаже так по самій правді, не тягнувши руки за батьком. Хоч той було часто і розсердить ся, що не по його дочка говорить, а опісля роздума, та і скаже: Правда твоя, Галочко! Щó то, як-би хлопцем була! я б тебе дяком настановив.

— Не мудрость требуєть-ся у дяківстві, каже було кахикаючи пан дяк: но паче потребна сладкогласная гортань і кріпкое знание устава.

Та вже б справилась за вас, скаже було Олексій та й попотчує дяка, то той і присмирнійша.

Не нарадуєть-ся було дух у Олексія, як узяв свою Галочку з манастиря, дивлячи ся на її розум, що усякому ділу навчилась і добре господарювала у нього у дому. Частісінько дяковав собі, що не оженив ся у-другє: «не було б такого порядку у господарстві, а може б мачуха, яка б ще придалась, загризла б бідну Галочку, мою Галочку, втіху мою, радість мою і щастя.»

Душі не чув Олексій, так любив свою дочечку, і об усім для неї вбивав ся. Хоч вона нічого і не бажала для себе, так батько усе їй поставляв. Кожнісінький раз, що продасть хуру, що уторгує чим, зараз їй і накупить гостинців, чого тільки здумати можно, щó тільки є на сьвіті лучшого. Щó то були у неї за плахти, запаски і усяка одежа! Багато було такого, що з самого Шльонська привезено. Намиста з червонцями,

хрестів усяких, дукатів, єднусів золотих, бурштинів разками... та чого у неї не було! Сорочечки, хоч і сама тонесенько пряла, а і у будень другої не брала, як з іванівського полотна: а на голові, замість стрічок або лент, що у Бога день золота сітка повязана. Так їй батько приказовав, щоб що-дня вбирала ся. »Я для тебе,« каже, »нічого не жалую, не жалуй же і ти нічого. Спаси-бі Богу, що придбали, не переносиш того за свій вік. Одно зносиш, десять поставлю. Нехай моя дитина перед усїма видна буде.«

Чи трп чи чотири скрині превеличенних, усе на колесах, повнїсїнькі були усякого добра, опріч подушок та постелї, що лежало у коморі, дожидаючи свого часу. А час усе не приходив!

Що то перебувало і старостів по закону і так людей з річами, щоб то висватати Галочку! Що-дня було плавом плпвуть! Ганчарівські парубки, бачачи раз і десять разів, що не теє, перестали і думати об Галочці. Та пробували і городянські і хуторянські, і з яких-то сел не було? З усїх місць, та аж із Водолаги, аж туди чутка про Галочку прійшла! від-усїль засплали старостів. А які люди були хороші! Вже не будемо казати про свитників ні про шевців, тим було Галочка тільки всьміхнеть-ся та губонькою підморгне, то тільки почухають у потилиці, та й пійдуть не оглядаючись. Така честь була і хлїборобам, хоч-би і один син у батька був, не дуже вона на се дивила ся. Сїкали ся і міщане і купці: залицяли ся і поповичі, так і попаддею не хотїла бути. Та що то: наїзжали і такі, що опріч усього і усякого добра мали свої виннички і горілку добре збували: так і тим Галочка було подякує

за їх працю, та й скаже любязненько: »Що-ж менї, люди чесні, робити, коли ваші женихи менї не по натурі?«

Батько тільки було і зна, що зострїча та провожа людей, і від нього був усїм один одвіт: »Як дочка захоче. Я не приневолюю нї за кого, положив ся на неї.« Бо і справди так було: він їй сказав ще попереду: »За кого, доню, пожалуєш, той мій зять буде, хоч за самого біднїйшого, аби тобі любязний. Хвалити Бога, худоби і усякого добра буде у тебе стільки, що і на десять вікїв буде, аби жилось. Вибирай сама, хто тобі по серцю, і скажи менї: чи прийдеть-ся тебе на-сторону віддати, чи у приймї кого узяти, менї усе однаковісїнько, я усюди за тобою пїйду.«

Оттим-то Галочка і не йшла нї за кого, що ще не трапив ся їй нїхто з парубків, щоб по серцю був, дожидала свого. А дожидаючи не дуже журила ся, бо знала, що сяк-так а буде такий, що вона його пособере. А тим часом гуляла з подружками, як птичка у аєрі: була веселенька, як день у маї місяцї, жартовлива, як вїтерець у садку меж квїточками, прихильна до усякого, як красна весна, звичайна против усякого, як панянка, а роботяща як бджілка, і як та робила усе медок, так і у Галочки усяка робота була до дїла і до добра. Через увесь тиждень, по буднях, нїхто її не побачить нїгде і нї з ким, хоч з дівчатами чи з молодицями: усе за роботою та по господарству, цїлий день рук не поклада. Не видно було її нї на вулицї, як звичайно дівчатам збирати ся та пісеньок співати, і на вечерницї нїколи не ходила: а от вже на ігрищах, на Купала, весною у короводї, у ворона, у хрещика, тут вона рада була грати з подругами. »Бо,«

каже, »се у день і при усіх людях. Усі бачуть, що я роблю, як граю, і ніхто на мене нічого не вигадає.

От затим же то і сходив ся увесь харківський мир з пів-дня на Ганчарівку, бо тут вже певно усяк надіяв ся її побачити: опріч же того нігде було її уздріти. І що то збереть-ся народу на Ганчарівській вулиці! Молоді панічі окроме собі кучею так і ходять, усе щоб так стати, що як буде Галочка кривого танця вести, так щоб прийшла мимо їх: хоч-би їм подивити ся на Галочку, і то з них. Купці позабували свої лавки і замість того, щоб розщитовати, які, на чім і скільки баришів узяти, знай дивлють ся на Галочку і розщитують, як би так, щоб і вона любенько та веселенько глянула. А там приказні, що охочі самі грошики лупити, а тутечка вони б що-небудь дали, що хоч-би постояти биля Галочки. А вже про шевчиків, про кравчиків і про усяке нарубоцтво, вже і сказати нічого: стоять поодаль, та тільки облизують ся. Та не то що: і рітористи і хвильозохви гурбою причвандюють з своїми спекторами, що ходють вже у довгополих халатах і вже з заплетеною косою, що стоїть та тільки плямка, поглядаючи на таку дівку, як с. Галочка... О, що б то робив! І хочеть-ся то йому і зачепити її, та й не сьміє і соромить ся, та й навчить другого край себе і скаже: »Доміне Кутієвський! як буде Галочка бігти мимо мене, то ви пхніть мене на неї, буцім я нехотя її заняв. Так що-ж бо: доміне Кутієвський пхне, доміне Пузановський поточить ся, зачепить Галочку, а та швиденько відскочить, як муха відлетить, то доміне — плюхентусу грязентусі закаля свою пикентусе (се-б то по латинському, як вони, морочучи людей,

говорють). Не поженихав ся ні трохи, а съміху з себе наробив. А щоб вас з школярами! Вони нічого до путьтя не доведуть.

Та коли правду сказати, так скільки там ні було усякого народу, так ніхто-ж не поживив ся нічим від Галочки: хоч-би хто з куниів, з мінцан, з усяких паничів, та хоч-би і з самих охвицерів, що й сами по собі бойкі: ти йому слово, а він десять відріже. Ще тільки що вийде Галочка з свого двора, озирнула очицями усіх, що зібрали ся тут, вже вона й зна, як мимо їх пробігти, щоб і подивити ся на неї кому не достало ся. Тільки добіга до якої кучі, де вже зна, що на неї пильнійши усіх дивлють ся, тут вона очиці опустить у землю. А що за оченята були! як с самий спілий терен-ягодка, та так скрізь і бігають, аж сьяють: і ні пив би і ні їв би нічого, усе б у них дивив ся, бо дивлячи ся у них, так гарно, так весело, що не тільки росказати не можно, та і не тямиш сам себе з якої-то радости. Так вона бо зараз і напустить свої чорнії довгії вії, і скрізь них очиці, мов зірочки скрізь серпанок, так і блестять. І то румяна, а то ще почервоніє, як звичайно чесній дівиці, шануючи того, перед ким стоїть або з ким говорить: так така гарна, така красива, що й росказати не можно. Коли бачив хто, як часом буває зимою зоря погорить та червоніє, що аж на сніту віддає, оттака стане і Галочка: і тільки добіга до такого, що вже зна, що хоч словом її зачепить, як-раз тут і відверпула ся, чого-небудь подругу спитати буцім-то. А тут те-ж біда! Хоч не побачиш її красивенького лиця, так побачиш білесеньку шию, що від бархаток, що єдиуси почеплені, ще красивіше

віддає: так би і кинув ся цілувати таку чепурн
шийку!

Зачепи ж її хто словом, спитай об чім-небуд
зараз зирк з-під своїх війок, вже й догадал
ся, з якою думкою питають її, вже такий і одві
дасть. Коли честний, поважний чоловік її пит
об ділі, вона зараз уклонить ся і скаже, що треба
та тихенько та приятненько, мов чижичок про
співа, та звичайненько та так розумно, що інши
і письменний так не скомпонує. Нехай же з дур
ною думкою хто її спита хоч об чім-небудь, та
тут вона гляне на нього, мов та королівна, та н
кажучи нічого, тільки губоньку підпявши, нібі
усьміхнеть-ся: то той, що питав, і остав ся я
опеченний, почервоніє стпда ради як рак, і позн
чаючи у Сірка очей, стане ховати ся за людей
щоб вже його і не бачили.

Така-то була Галочка Таранцівна, на слав
не тільки Ганчарівці, та і усьому Харкову крас
Чутка об ній далеко ішшла: а що пісень на неї по
складали, так усюди вони прійшли: усе то про Га
лочку Таранцівну, яка-то вона хороша, яка розумна
звичайна. Спитайте на Ганчарівці, там ще тямляти
як росказовали про неї діди і батьки наші, і як
їй випала планета.

І вже їй було так, що годів з двадцять, т
може з сотню породавала гарбузів женихам, що
з усіх місць до неї з'їзжали ся, а і доси не ви
брала собі ні одного парня: та прийшов же і ї
час...

[III].

Галоччин батько, Олексій, як дівчата і Гал
лочка грають на вулиці і уся Ганчарівка збереть

дивити ся на них і на тих, що аж з города приходили дивитись, то і він було вийде, сяде колодї з ким із приятелїв, та й розговорюють, чім там прийдеть-ся.

Раз сидїв він собі там на колодї і де об-чім думав ся, аж зирк: охвицер ійде, ійде, та прямо нього, повернув ся та й сїв рядом з Олексїєм. низенько від нього. Олексїй, як треба, зараз очив, поклонив ся охвицеру звичайно, та й хотїв льше відійти, бо не приходило ся мужикові вняти ся з його благородиєм.

А охвицер його за руку сїп! та й каже росто, по нашому: »Куди ти, чоловіче добрий, таєш? Сиди.«

— Та нї, поклонивши ся внять, сказав лексїй. Вже нам не подоба против вас рівняти , ми й постоїмо.

»Оттак же! Так се я тебе зогнав? Не хочу ого, не хочу. Сідай же, здїлай милость, а то я тану і пійду собі. Чого тут царамонити ся? иба не усе ровно? І ти чоловік, і я чоловік. е ми боже создание.«

— Як се можно? Вп таки — ваше благоиє, а я...

Усе однаковісїнько. Я охвицер перед салтами, на муштрі, а ти менї рівний і стар против не. Сідай же, сідай.« Та сеє кажучи і усе приуючи Олексїя до себе, силкуючи ся, таки поив його при всїх на тій-же колодї, і вже низенько край себе, і почав з Олексїєм любизно зговорювати.

Спершу Олексїй зопинав ся, несьмілко було му з таким лицем просто розговорювати, а далї, бачачи, що охвицер душа препроста і хоч лод чоловік, та розумні слова говорить, осьмі-

лив ся і став мов з своїм рівним про усе говорити. Охвицер його розпитує, а Олексій росказує: де живеть, чим промишляє, і про усячину там говорили аж геть-геть.

Олексій так уподобав охвицера, так уподобав, що тільки б і слухав його розумної речи: і як охвицер устав, щоб йти до дому, бо народ почав розіходити ся, то Олексій аж не стерпів та сказав: Будьте ласкаві, ваше благородіє, приходьте сюди і у ту неділю. Я щось вас дуже полюбив і усе б вас слухав. Пожалуйте приходьте...

Прийду, добрий чоловіче, непремінно прийду. Бач, увесь город сходить ся дивити ся на вашу Галочку: так і я туди-ж йду, хоч ще і не розглядів вашої Галочки, як треба.

Олексій усміхнув ся і не каже, що то є Галочка. А охвицер одходячи ще сказав: Будь же, чоловіче, на сім-же місці і на сій колоді сиди, щоб я тебе зараз знайшов. Мені з тобою весело було. Прощай же!

— Йдіть здорові, ваше благородіє! поклонившись ся Олексій сказав і, довго ще дивлячись за охвицером, усе думав: Що то за розумна дитина! Молод чоловік, та який приятний! Я б з ним по вік жив. І з тим пішов до дому.

Незабарпом прийшла і Галочка, та чи роздягла ся чи ні, чи поприбирала своє усе чи ні, а вже і питать-ся:

»Що то за пан з вами, пан-отче, сидів?«

— То такий пан, доню, що благодать Господня! Я і не бачив нікого простійшого, як він. Не гордий, таки сам своїми руками узяв та й посадив мене край себе. Та що за преумний розговори говорив! По вік того не забуду. Обіцав ся

і у ту неділю вийти до мене: каже, що йому зо мною буцім-то весело було.

Здасть-ся так, що Галочка, почувши, що сей охвицер у ту неділю вийде, неначе трошечки почервоніла, так на одну годиночку, а далі і каже: »Мабуть що десь що розумне говорив, бо на нас і не дивив ся, і хоч я двічи проводила дівчат у кривого танця край самих вас, та він і не зирнув ні разу.«

— Йому не до вас було: він менї у ту пору росказовав, що, каже, не сонечко ходить, а земля кругом його обіходить.

»Бач що!« сказала Галочка, дивуючись.

— Е, чи тільки він премудрости і росказовав? Коли-б ти послухала його!

Галочка — хто її зна, чи вона утомила ся, граючи з дівчатами, чи що, а щось не така веселенька була увесь вечір, як завсегда. Усе більш мовчала. А як лягла собі спати, то здихнула і подумала собі: »Чому се наші красивійші від простого народу?...«

Як се було коло Теплого Олексія, так уранцї дуже гарно було: на дворі сонечко сяяло, зогрівало увесь мир, берези починали розпуковати ся, травонька зеленїла, і вже і пролїски у садку Олексієвому процвитали, так було хороше, так хороше, що аж дух радував ся. Галочка устала веселенька, румяная, красивійша і вона здавала ся: управивши, що треба було, сїдаючи за роботу, перелїчила: скільки день зостало ся до тої неділї?... Мабуть за-тим, чи вспіє докончити свою роботу... Одначе лїчивши, як сказала: »суботонька, а там і неді...«, та впять щось-то зарумянилась трошки, та ніби усьміхнулась, махнула ручкою і сїла швидче за роботу.

»Таточку-голубчику!« сказала Галочка, як увійшов батько, управивши батраків: »се менї на вдивовижу! як таки можно, щоб сонечко стояло, а щоб земля ходила? Се мабуть панські вигадки?

— Нї, доню, зовсїм не вигадки, воно так і є. От як менї учора охвицер росказував...

Тут Галочцї щось веселенько стало на серденьку... Мабуть вона зрадувала ся, що почує, що́ і як у божому сьвітї робить ся? Може...

Батько їй багато росказував, що́ він чув від охвицера, і закінчав, що розумнїйшого чоловіка ще і не бачив. А Галочка йому у відвіт тільки і промовила: »Еге!« а то усе слухала пильно і усяке слово запримітила, і жалковала, що нїкому їй росказати того усього, що́ охвицер казав батькові.

У середу Галочка здихнула, та й подумала: »Як то ся неділя довго йде! скільки вже днїв, а ще й досї середа! до неділї ще...«

І впять вона закраснїла ся...

У суботу увійшов Олексїй у хату швиденько, та й каже: »Знаєш, Галю, що́ я надумав? Охвицер зовсїм не пишний і овсї не гордий. Закличу його до нас полудновати завтра.« Галочка так і сторопіла. Дума, і не зна, що́ сказати.

Батько впять її спитав: Чи добре так, чи як думаєш?

»Та воно б то, пожалуй, добре,« ледве промовила Галочка: »так глядїть тільки те, чи пійде ж він до нас, до простих мужиків?«

— О, я знаю, що пійде, сказав Олексїй. Коли посадив мене край себе і казав, що ми перед Богом усї рівні, так такий вже не одцура-

єть-ся від хліба-солп. То і що-ж? Зберімо ся, налагодимо ся, а не прийде, як хоче.

»А що-ж ми йому налагодимо? У нас панського нічого нема, та й не знаємо, що для панів треба.«

— Дурна ти, душко! Не усе однакову хлібсіль Бог дав, що пану, що усякому чоловіку? Чого тут? Що є, то й подамо. Ми не пани, і він зна, що в нас панського нічого нема! Та і об тім не турбуй ся. Я постачу усе. Ти йдп собі на вулицю грати, а я покличу Домаху: та була у пана наньмичкою, та зна, де що як зварити. А ти не турбуй ся ні об чім.

Як же таки Галочці, будучи хазяйці, та не турбовати ся? Роботу свою заховала, кажучи: »Вже тепер ні к чому починати квітки вишивати, вже суботонька. Я лучче нароблю квітків з шпалєр, та заквітчаю сьвятиї образи; он і голуби вже старенькі, треба новеньких зробити: та і піч, бач, як поколупала ся!...«

От і покликала зараз наньмичку і звеліла усю ту глину на печі, що поколупала ся, стерти та новою позамазовати скрізь. Бо піч була з зелених водолажських кахлів, та на спаях червоною глиною позамазовано, так так хороше було, що не то що!...

Наньмичка піч пора, батрак долівку землею рівня, де повибивало ся, а Галочка вяже квіточки, та які вміла, які знала, самих гарних наробила і голубів новеньких попривішовала. А сама усе турбуєть-ся думкою: »Коли-б же гарної рибки придбали! Хто то в них буде куповати? Що то, як-би менї воля: я сама пійшла б на місто та й купила б, якої сама знала... щоб не стидно було.«

От у неділю, чи пообідала мерщій чи ні, зараз Галочка підмела велику хату, повіспла на кілочок чистий рушник, довгий та передовгий, та мудро усякими цьвітами вишитий, накурпла ладаном кріпко і заперла хату, щоб не видихало ся, поки... У кімнаті стала вбирати ся. І що то вирядила ся! хороше та прехороше! Дорогого нічого не брала, так лучче від простенького: та як же то на ній усе чепурненько, любенько, штепненько, як на картинці. Чи пора чи не пора збирати ся, вже вона і вибігла... Біжить вулицею і землі не доторкаєть-ся, а на душі так їй чогось-то весело, так весело!... Добігла — і дівчат нема нікогісінько!... Зирк, і на колоді не сидить... батько ще не вийшов. А вже з десяток халахурів вже і швандяють по вулиці, дожидають збору дівчат.

Що тут Галочці робити? де їй діти ся? »А що за прелїниві дівчата,« дума собі, надувши губенята з серця та мотаючи рушничком, що узяла підперезатись. »Чи вони сплять, чи що? Але і доси не виходють: а там гляди, і вечір, а там і піст скінчаєть-ся. Коли-ж ми награємось? Побіжу їх збирати мерщій.«

Кинула ся у першу хату: там ще обідають. Сердить ся наша Галочка, вговорює, поспіша викликати подруг, бо вже, каже, нерано, вже над заходи сонечко, скоро вечір. Кидаєть-ся по хатам по другим: там ще і не думали збирати ся, тільки вбирають ся. Отаманує наша Галочка над дівчатами, виганяє на паніцину, а дівчата регочуть ся: »Що се, кажуть, стало ся з Галочкою? То ми було зберемо ся усі, та дожидаємо, дожидаємо, поки-то вона вийде, а тепер поперед усіх поспіша. Ще тільки півдня, а вона вже каже: вечір хутко. О бодай тебе!«

Сяк-так стягнули ся. Попереду було усе починають вороном, а тогдї вже з піснями пійдуть: так тепер Галочка каже: »Нї, давайте у Кострубонька.« Ми розберемо її думку: у Кострубонька як грати, так треба пісню голосно викликати, а далї, як вмре Кострубонько, так треба у долошки плескатя. От луна від пісень та від лясків пійде, от швидче і вийде... батенько: »менї до других дїла нема.« так дума Галочка.

От і почали у Кострубонька. Пійшла луна скрізь. Посипавсь народ зо усїх місць. Бачить Галочка, граючи у жони, що вже і батько її впйшов і сїв на колодї, як зирк!... аж розсердила ся: »Чого той Тимїш та сїв биля мого пан-отця? Чи він же вміє з ним говорити?« Аж ось... Галочка понурила очиці у землю, та вийшла з кругу, щоб, знаєте, підтягнути рушничок, чи ослаб чи що: а сама з боку усе дивить ся, куди охвицер йде... а він усе йде, та до колоди... от і Олексїй і Тимїш устали, кланяють ся... Отже Тимїш і вїдйшов, спаси-бі йому! Отже і посїдали охвицер з Олексїєм: от Галочцї і веселїйш стало, що батькові не буде смутно, с з ким розмовляти, с від кого розумних річей послухати. От як повеселїйшала, зараз і закомандовала: »А нуте у хрещика!«

— »Та тривай бо, Галочко! закричали їй дївчата: »ще у жони не зограли, а вона вже у хрещика.«

Отаман-Галочка не слуха їх: розірвала круг, попаровала усїх, настановила гробів, полетїли дївчата, мов пташечки... Еге! та Галочку і тут знати: не біжить, а мов рибонька прудко пливе, і рученятами не мота, а тільки вихиляєть-ся, мов той молоденький ясенок, що легенький вітерець

колише його... Піймай же її? Куди! хиба муха тільки за нею злетить! Та куди ти, Галочко, усе біжиш?» кричали на неї ті дівчата, що гробами були. »Усе до колоди біжить! хиба не бачиш, яка там калюжа? Добре тобі, що ти така легенька, що і перестрибнеш через калюжу, а ми не вдержимо ся, та так у неї і шубовтнемо ся. Бач, як позабрйоховали ся!

»Та то я, дівчатка, затим туди біжу, бо тут з гори, так легше...

Так відбріховала ся хитра Галочка, бо овсї туди не з гори було, а трошки горбовато і попереду калюжа. Та їй нужди мало, вона через ту калюжу, як думка, так і перелетить: а їй аби близче підбігти до колоди: на колоді сидить... батенько її... а з батеньком... охвицер... та що то за хорошнй! Молоденький, чорнявенький, очиці як жар, на виду румяненький та білий: вже видно, що паньского роду... Та як чепурно прибрав ся!.. і як приятельно з моїм пан-отцем розговорює!... От вже хорошнй та красивий! Тепер я його лучче розгляділа. Так думала Галочка, добігуючи усяк раз до колоди, і що ні робила, як ні вспівовала, не зирнув охвицир ні разу ні на неї ні на дівчат.

Не до пісень бо і не до ігрищів йому було. Він на сю пустоту не дуже заглядав ся. Йому і дівчата байдуже. Він собі був такий чоловік, що коли узяв ся за яке діло, так вже ні доїсть ні допє і ні об чому не дума більш, поки не скінча свого діла. Тепер він, побачивши ся з своїм приятелем, з Олексієм, став йому росказовати про усе, що діяло ся у нашому царстві: як Татари було заполонили усіх нас, як командовали над нашими старшими і як здирали з народу останнє, хто що мав: як наші відбили ся від Татарви,

і далі який цар після якого воцаряв ся, і як цар Петр по усім усюдам дав порядки: усе, усе роказовав з великою охотою і не дивлячись ні на що, щоб край його дість-ся: бо бачив, що його слуха чоловік розумний, усе понима і хоче ще більш слухати, щоб усе знати. Олексій так би і не відійшов від нього і бачачи, що вже не з так рано, став пильно прохати охвицера, щоб пожаловав до нього хлїба-соли одкушати.

— »Пійду, мій любезний!« сказав охвицер устаючи: »з великою радістью пійду, бо бачу, що і ти мене полюбив, як і я тебе. Тільки з уговором пійду: щоб ні ти, ні жінка твоя, ні сїмя твоя, щоб не величали мене благороднем, та щоб не утрачувались для мене нїчим. Що ви кушаєте, те і я буду. Усе божий дар.«

— Та чим богаті, тим і раді вас, такого доброго і милого пана, угостити. Не положіть тільки гніву за нашу простоту. А як же нам і величати вас, коли ви с ваше благороднє?

— »На-що се благороднє? Кажу тобі, не треба. Ти не салдат, і я не на муштрі; зовіть мене просто: Семен Іванович.« Так розговорюючи і дійшли до двора, і Олексій увів свого гостя у велику хату. А Галочка бігала, бігала у хрецика, зирк до колоди: нема пан-отця, нема і охвицера! »Мабуть вже пійшли до нас,« подумала собі, та й притихла. І ноги в неї болять, вже і утомила ся, вже і не здужає. »Пійду, каже, до дому.«

— »Куди ти пійдеш?« гукнули на неї дівчата. »Ще тільки розіграли ся, а ти вже і втікати. Давайме у кривого танця! Веди, Галю! Без тебе нїхто не виведе.«

»Як собі хочете, дівчаточка-голубочки! а справди кажу, що треба до дому. Так мені

щось... чи з очей, чи що...« І пішла Галочка до дому, та перше тихою ступою, а як відійшла дальш від дівчат, так як стріла, і не забарила ся добігти.

[IV.]

Увійшедши у противну хату, мала причепурити ся після біганьня, так бо і руки і ноги трусють ся, і не зна, за що і узяти ся... Сяк-так, нічого робити, хочеть-ся прійти у кімнату та послухати, як охвицер буде з батьком розговорювати і що́ росказовати-ме, а тут щось соромить ся, і не сьміє, і боїть ся: та схопивши, що́ попало, буцім треба ховати, та й понесла...

Увійшедши у велику хату, низенько, звичайненько поклонилась гостеві і тільки що хотїла прійти у кімнату, а батько її і зопинив, питаючи: »Чи вже ти, Галочко, і вернула ся? А чому се так рано?«

Галочка, ще кланяючись, накинула очком, що охвицер щось росказовав, а як вона ввійшла, так він, уздрівши її, так і замовк, і рука до гори піднятая так йому і зостала ся, а сам так-же пильно дивить ся на неї, що неначе з'їсти її хоче. Галочка, звичайно як дівка, се усе підглядїла, та ще й пуще засоромила ся... Перебігла б мерщій у кімнату і заховалась би, так пан-отець пита її об чімсь, а об чім, вона і не розслухала. Та вже він у-друге спитав, а вона, стоячи перед ним, переминаєть-ся та червоніє, як с калина: а далї вже намірила ся, та й сказала:

»Та не знаю... дощ розігнав... там дівчата... теє-то... поїхали...«

— Добре, коли при такому сонечку та вас дощ розігнав. Їдь же і ти, куди хоч. Так сказав Олексій усьміхаючись, бачачи, що Галочка і речи не знайде, що сказати. Не вспів батько сього сказати, а Галочка вже як тая муха улетїла у кімнату.

— Се моя дочка, Семене Іванович! став казати Олексій. Не положіть на неї гніву, що вона так обрябіла при вас і не зуміла одвіту дати... Галочка притулила своє ушко, та й не дише, щоб дослухать ся, що́ охвицер про неї скаже.

А Семен Іванович дивуючись і питаєть-ся: »Так Галочка твоя дочка?«

— Моя, Семене Іванович.

— »Ну, тепер бачу, що тебе Господь благословив дитятею. Я чув про неї багато чого хорошого, її кріпко усюди похваляють. Бачив разів зо два на ігрищах, красива показала ся менї, а тепер, як побачив близче, так вона, міри нема, яка красива. А що найбільш у неї, очи. По очам, Олексію, можно знати, яка у чоловіка душа. Істинно, ти щасливий батько, маючи таку дочку добру, розумну, та ще й красиву. Я з роду не бачив такої красивої.«

Яково-то було Галочці, сеє усе слухаючи?

— Се, Семене Івановичу, що ви мене, по ласці своїй, полюбили, сказав Олексій, так вже і дочку вихваляєте.

— »Ні, Олексію, істинно так. І вінять таки скажу, що ти щасливий батько.« Тут Олексій став кликати дочку... так куди-ж! як їй було вийти? Не сто раз вона чула, як їй і у вічи казали, що вона дуже красива, так то їй і дарма було. А тепер де б вона ділася, чуючи, що охвицер її похваля: а тут батько кличе: треба його послу-

хати, вийти: а як вийти? як глянути на охвицера, коли він по очам усю душу зна?... Скрізь землю пішла б!

Як не виходить Галочка, а Олексій не любив, щоб його не слухали, пішов сам за нею і став її уговорювати, щоб не соромилась та вийшла, бо треба полудновати лагодити.

»Добре-ж, таточку, вийду, вийду. Тільки нехай охвицер нічого мене не пита, поки я не роздивлю ся.«

Олексій увійшов до охвицера, моргонув йому, усьміхнули ся обидва — і стали своє розговорювати. Збирала ся, збирала ся Галочка, і як увійшла, забувшись вклять поклонилась, і Семен Іванович вже і не заважав її, а тільки як куди йде через хату або прибира що, то очей з неї не спустить, і що росказовав Олексієві, забуде, замовчить: а коли Олексій що росказує, то він і не чує нічого.

Агу, оглядїлась трошки і Галочка, мотаючись тут перед ними: їй вже не так млосно. Прибира, прибира, та прислухаючись до охвицерових річей, і стане, і дослуха усе. Вже й так, як він не бачить її, вона розгляда його: як же на ту пору гляне він на неї, так де б вона діла ся?... Се й нераз так лучало ся, а усе їй на нього хочеться дивитись, а йому на неї. Серце серцю стало вже вість подавати.

Подали страву, стали вже полудновати. Галочка пораєть-ся, і приседе і слуха, що вони з писания розговорюють. Якось-то Семен Іванович осьмілив ся, та об чім то і спитав Галочку... Господи! трохи ложки не впустила! І не стямила ся, де вона сидить: а далі, нічого робити, одвіт дала. Так у-друге, у-третє... вже Галочка

оглядїла ся, вже сьміливо говорить і бачачи, що охвицер честна і добра душа, і що у нього на думцї нїчого нема поганого, стала сьмілива: після полудня, упоравши ся зовсїм, сїла биля свого пан-отця і стала слухати, об чім охвицер росказує. А він про усе росказує, чого Олексїй і не знав: як у сьвітї поводить ся, де які землї є і що́ для чого на сьвітї є, об усїм говорив і усе знав, бо кріпко розумний був. Олексїй знай його розпитує, то про се то про те. Вже і Галочка осьмілилась і сама де об чім розпитує, і вже перестала його величати »ваше благородіє«, а вже зоветь, як він звелїв: Семен Іванович.

Оттак розговорюючи, просидїли і довгенько. Ще б не пустили свого Семена Івановича, так одно те, що нерано, а друге, що дуже далеко йому йти, аж у город: через садки, степком і через гребельки. Тогдї так було: де город, а де Ганчарівка, кріпко далеко. Олексїй, попрощавши ся з Семеном Івановичем, проводив його аж геть: а Галочка, як сїла кінцї стола, як підперла свою головку білою ручечкою, як задумала ся...

— Чи чуєш, Галочко? крикнув пан-отець.

»Ох!« та скочила з лавки, та й не зна, що́ казати.

— Що́ се з тобою стало ся, доню? Увійшов я у хату, не чуєш: тричі кликнув, на-силу розчумала ся. Чи задрімала, чи що?

Так таки... що... трошки...

— Утомилась, сердешна! Одно те, що набігала ся, а тут порала ся. Іди ж, лягай спати. Бог з тобою. Перехрестив її і пішов.

Сидїла ж наша Галочка, сидїла, думала ж вона та думала. А що́ думала? Хто її зна! Тільки

і промовила: »А що-ж з сього буде?« та й сплакнула, перехрестила ся і лягла вже, так до півночи доходило.

Смутна сіла за роботу наша Галочка, смутна і обідала, чи то пак не обідала, а тільки сиділа за столом так. Олексій дивував ся і питав її, чом вона нічого не їсть і чому така смутна?

»Так, таточку! щось чи голова... ні: мені усе нудно та тошно,« сказала Галочка, та й здихнула важко.

— Чи не набігала ти, нехай Бог милує, лихоманки?

»Набігала лихоманку, що і по вік не збуду,« подумала Галочка, а Олексій помовчавши і сказав: »Обіщай ся у неділеньку у Куряж сходити.«

»А то-ж, таточку: коли-б швидче неділенька прийшла!«

Оттого-то наша Галочка така й смутна була, що неділенька далеко: аж через шість день. У неділеньку охвицер обіщавсь прийти до них... Коли-ж то се буде?... Коли дождеш ся тієї неділеньки, а тут так, що через силу хожу... так собі думала Галочка, перемиваючи ложки після обід, як ось — рип у двері і хто-ж то? Семен Іванович!... Галочка усе з рук так і повипускала...

— »Сердь ся не сердь ся на мене, Олексію Петровичу,« сказав Семен Іванович, увійшедши у хату і поклонивши ся попереду старому, а там і Галочці: »а я до тебе прийшов і сьогодня. Як хоч: мені без тебе скушно. Я люблю з тобою беседовати. Як упорав ся з службою своєю, зараз і потяг до тебе. Скажи мені по істинній правді: чи не мішаю тобі у чім? Може ти своє робив? Я у другє уремя прийду.«

— Та що́ се ви говорите, Семене Івановичу? сказав Олексій. Я б вам не то що, я б усе перед вашим здоровям так би і стояв, і усе б слухав, що́ ви нам доброго росказуєте. Знаєте що, коли так: як вам є уремя, то коли тільки захочете, так прямо і йдіть до нас. І двері і душа моя для вас відчинені що́ усяк час. Ви менї ні у чім не помішаєте. Я з ранку порядок дам батракам, та і пан на увесь день. І вже менї худоба того не дасть, що́ ви менї роскажете або прочитавши розтолкуєте, по ласцї вашій. Приходьте ж, хоч по усяк день. Чи так, Галю?

»Ей-же так!« сказала Галочка, слухаючи такі батькові речи, що́ їй здавались так, неначе хто на гуслях їй грає. »Так, пан-отченьку! І менї веселійши буде на душі, коли вам весело буде з Семеном Івановичем!«

— »Так може тобі, Галочко, смутно буде, що ти сама собі сидіти-меш?« спитав Семен Іванович, пильно приглядаючись їй у оченята.

»І то вже!« сказала Галочка, опускаючи очи-вірки свої у землю. »Буцім я сама собі сидіти-му? Адже батенько мене не віджене, коли і я тут буду з своїм ділом? Тут таки робити-му своє, а тут слухати-му, об чому будете розговорювати або що читати-мете. Я, хоч і читають, а де-що второпаю.«

Так і положили ся, щоб Семен Іванович, коли тільки захоче, щоб і приходив.

Та й зачастив же! Що́ в Бога день, покінча своє ділo, справить що́ треба та, не оглядаючись — на Ганчарівку, бачите, до Олексія... більш нічого, йому буцім-то тільки його і треба. Тут вони сидять, розговорюють, читають. Олексій розпитує, як що трудне та непонятне для нього у Четї-

Мнеї: Семен Іванович товкує, та так чисто, що неначе у рот кладе; а Галочка так і слуха: забуде і роботу, устромить голку у полотно, та й не виводить її, ручку опустила, головку підняла, а очиці як ясочки, так і не сходють з Семена Івановича... так-то щиро слуха!

Слуха!... Коли-б же хто та опісля почав би її розпитовати: що́ таке росказував Семен Іванович? то коли б тільки по правді, вона б і сказала, що хоч і прислухала ся до усякого слова, та не второпала нїчого, бо усе приглядала ся, як він гарно говорить та губоньками, що́ червоні як та калина, поворочує і з-за них та зубоньки мелькають, білесенькі та рівнесенькі, як є один: які-то румяні щоки, які узесенькі чорні його брови, як на шнурочку, а очиці які-ж то! »Він казав, що через очи можно бачити душу у чоловіка. Так і є, що правда. Як зирне на мене, то я й бачу, яка в нього душа добра, який він жалосливий до усїх: та так менї його жалко стане... та через те нїчого і не розслухала, об чім він росказував.«

Сього Галочка нїкому не говорила, а тільки думала собі, як було проводить Семена Івановича об пізньому вечері та ляже на своєму ліжку, щоб то спати, так їй і не спить ся: усе-то силкуєть-ся згадати, що́ читав або росказував Семен Іванович, так бо не згада нїчого... »Нехай же завтра не буду на нього дуже пильно приглядати ся, а усе буду слухати.« Так скаже було Галочка з вечера, а у день прийшов Семен Іванович, почав говорити... забула наша Галочка слухати, знай розгляда його і доглядаєть-ся, чого учора не добачила, що »он ямочки на щоках його, що так би і дивила ся на них: он рученята не ве-

личкі та біленькі, мов у панночки, та як заговорить ся, як обіпреть-ся рукою об голову, та пальцями перебира свое волосься, чорне як смоль та мякеньке як шовк...«

Оттак і по усяк день Галочка що-небудь знайде у Семена Івановича, чого перш не розгляділа: то голос приятний, то як задумаєть-ся чого — а вже щось частенько став задумовати ся, — так так його жалко: усе б на нього і дивив ся! А як пійде по хаті, так що то за стройний! у стану, що двома пядьми можно його обняти, мов переломлений, так і вихиляєть-ся!

[V.]

Семен Іванович приносив і свої книжки, та що то за прерозумні! Про усе, про усе там писано було. Олексій, бо він один їх і слухав, не нарадуєть-ся було. І росказував багато де-чого розумного. І про себе росказував, що він є поміщик, що у нього вотчина аж биля Прилуків, у-купі з братом, більш чим сто душ: батька і матери нема, померли, брат господарює, а він служить у війську. З братом живуть, як закон велить, любязно і согласно: брат йому усе вистача, чого тільки треба, і що він сам собі вольний козак. »Що́, каже, хочу, те і роблю, ніхто мене ні у чім не силує і не поборонить ні у чім, бо я сам пан над собою. Служу у війську, поки треба. Коли стане замирение, пійду у-в одставку, та й оже...« Тут щось і замовк: та зскочив з лавки, ходив, ходив по хаті, усе думав щось собі довгенько... далі схопив шапку і став збиратись до дому, а ще

то й не пора була: він було завсегда просижує до пізнього вечера, а тут ще тільки сонечко геть-геть спустило ся.

Олексій кинувсь, щоб його прохати, щоб ще посидів, бо ще рано, так ні: притьмом ніколи, діло є, треба сьогодня зробити то се то те... і не впросили його, щоб ще посидів: пійшов собі тихою ступою, похиливши голову...

Олексій став жалкувати, думаючи, чи не розсердив його чим? так бо ні: так приятельно розговорювали. »Хиба чи не ти, Галочко, чим його розсердила?«

»Щоб-то я, пан-отченьку?« ледве промовила сердешна Галочка, бо сльози так налягли їй на душу, що й дихати важко було.

— Так бо ні! впять став розмишляти Олексій: ти йому сьогодня і слова не сказала. Не знаю, що се таке є! нехай чи не прийде завтра, розпитаю. І пійшов з хати.

А Галочка як подумала: »А як не прийде?...« Та з сим словом, як заплаче! Батечки! як то гірко плакала до самого вечера! А чого? і сама не зна. Такі думки постигли її, що і не придума, що їй і робити: то, дума, може він занедужав, нікому його доглянути, тяжко йому, може ще до сьвіта і вмре!... Та від таких думок аж з ніг звалила ся, прилягла на ліжку, слізоньками обливаючись... »Коли-б можно, побігла б, мушкою полетіла б до нього, тільки б глянула на нього, що з ним робить ся?... коли нічого, то і менї б полегшало!... Коли завтра не побачу його, то певно до вечера вмру... Так менї тяжко!...«

Не вмреш, Галочко!... бо ще дуже зарано, як ще і не приходив ніколи так рано, Семен Іванович вже і йде. Галочка, ще тільки устала,

та усе пильно на город дивила ся... і трошки згодом і вздріла його, та аж за ворота вибігла, і як птичка веселенька, підплигує, щебече до нього ще здалеку: »Чи ви не вмерли, Семене Івановичу? А були-ж недужі? Чи чого розсердили ся на нас? Що ми вам заподіяли, що ви нас учора так хутко покинули?«

— »Нїчого, Галочко, нїчого! Діло було, більш нїчого,« казав Семен Іванович веселенький вже, і любязно усе говорить і не хмурить ся. Увішедши з Галочкою у хату, зараз і пита: »Де-ж Олексій? Я вже увесь день у вас поснжу.«

А вже Галочка і облїтує по усьому двору, гукаючи: »Тату, таточку!... Та йдіть же швидче! Вже прийшов... прийшов! сй-же то Богу прийшов!...«

— Хто-там прийшов? обізвавсь Олексій від хлїва, що заплїтав з батраками.

»Та він же, пан-отченьку, він! Він і не вмирав, він і недуж не був, йому діло було. Сьогодня увезеничкн буде в нас,« казала Галочка, розмотуючи руками, а сама чи договорила чи ні, та вже і біжить мерщій у хату.

— Та хто? ще таки гукнув на неї батько.

»Та Семен Іва...« більш і не чутн було, що Галочка сказала, бо вже вбігла в хату: вже й там кидаєть-ся, поряєть-ся, прибирає, і сама не зна, що воно таке... Небо над нею підняло ся, сонечко нїколи так над нею не сьяло: куди нї гляне, усе їй весело, усюди гарно, так гарно, що аж сльози її проняли!... Побігла у кімнату, сплакнула трошки з радощів, вмила ся, втерла ся, прибрала ся і вибігла до гостя, веселенька як пташечка.

Впять пійшло діло, як і спершу. Еге! та щось не так вже. Пожалуй, прийде Семен Івано-

вич і веселенький і розговорливий. і де-що жартовливе скаже і Галочці; та далі чи росказує чи стане читати. та почне часто поглядати на Галочку. та і змішаєть-ся зовсім! Як установить на неї свої карії очи. дивить ся. забуде. що й говорив. або й читати перестане і буде на неї довго дивити ся... і чого-то в очах у нього не побачив би? Там була уся його думка: усе. що було у нього на душі. усе можно було бачити... Що таке? ми будемо знати опісля; а Олексій не дуже в його очи заглядав. він би і не розібрав нічого. хоч-би і подивив ся в них: він було тільки і дивуєть-ся. чого Семен Іванович так задумав ся? та й собі замовчить. щоб не мішати йому об чім там думати.

Одна Галочка трохи чи не знала. що на думці у Семена Івановича: бо як тільки побачить. що він почав на неї дивити ся пильно. не так як завсегда дивить ся. вона вже не зирне зараз на нього. а похилить головку. та голкою не шие. а тільки по роботі копирса. а що дума собі?... так побожусь вам. що однаковісінька у неї думка була. що у Семена Івановича... Та як пустить ся вона у тую думку. як дасть їй волю. так їй так хороше. так весело. що вона і не тямить себе. чи вона на землі. чи у раю?... Їй здаєть-ся. що вона мов пташечка божа літа по-під небесами і щасливійша від усіх людей: та тут і гляне — на кого-ж їй більш і глянути? — гляне на Семена Івановича... та якими очицями гляне?... що Семен Іванович вдарить себе рукою. затулить очи. припаде на стіл. довго так полежить. підняв ся... видно було. що сльозинка. друга в очах його блещить... обітер ся. устав. походить по хаті і впять сяде...

А Галочки вже давно тут нема: вже давно у кімнаті... тяжко їй стане, дух захватує, сплакне і поки-то — поки справить ся з думками, що увійде до них.

А Олексій, той на усе дививсь по своєму. Бачачи було, що Семен Іванович так стражда, приньметь-ся його розпрошувати: »Чого ви так собі, Семене Івановичу?«

— »Так, щось нездорово,« скаже було він, так аби-б що-небудь сказати.

— Чи не викушали б може полинькової? Вона кріпко полезна вещ від усього...

О, щоб тебе, пане Олексію, з твоєю полиньковою! Ну, так, що прислужив ся! Від усього, каже, полезна. Ти вже до старости доходиш, так позабував єси, що то є молод чоловік. Не тільки твоя полинькова, та й ніщо у сьвіті не відведе туги від серця, хиба... Ох, тут і своя молодость згадуєть-ся!.. Якого то дива не робили зо мною і карії очи, і румяні щоки, і біленькі рученята... Годі! не хочу згадовать, тільки жаль бере!.. Будемо своє росказовати.

Так усе частійш, усе частійш діялось меж Галочкою і Семеном Івановичем. Вже й так тряпляло ся, що хоч він і прийде, то такий же то смутний, такий невеселий, що й слова від нього не почуєш! Сидить, мовчить, часом здихне, а на Галочку не зводячи очей дивить ся... і з тим і пійде.

— Чи не сердить ся на нас чого Семен Іванович? Чого він такий чудний став з нами? Як ти думаєш, Галочко? пита було часом Олексій дочки.

»Може!« одвіт повагом дасть дочка, аби-б то що-небудь сказати; а сама добре знала, від

чого він такий. Та так знала, що відгадовала сама собі, який він прийде: чи веселенький, чи ще більш смутненький? По своїй душі відгадовала і об ньому...

Що-день, що-день Семен Іванович був усе смутнійший, як ось і овсї не прийшов... Галочка просумовала і на другий день не дожидала його: нема; нема і на третій, і на пятий нема... Галочка сумує, Галочка плаче... то роздума і скаже: »Добре він робить, що покинув до нас ходити... Що з того?... Нехай! Він привикне без нас, забуде... усе йому ровно: однаково-ж я швидко вмру... не можу його забути!.. Хоч сяк, хоч так... Менї треба вмирати: нехай він живе, нехай любуєть-ся у білім сьвітї! Нехай і їм сьвіт красуєть-ся, як найлуччою своєю квіточкою... Коли-б тільки провідав, де я лежати-му, та щоб хоч разочок навідав ся до мого гробу... Земля б стала менї пером, тїсна домовина стала б менї за веселую сьвітлицю: запекшиї ся уста мої усьміхнули ся б до нього, замершиї оченьки мої глянули б, і скрізь наспану землю вздріли б його, сухая рука моя іще б простягла ся до нього!... Лучче смерть менї прияти, лучче моє дївованьнячко і мою молодость і мою дївочу красу заховати так, як вона є, чим ждати, поки я зсохну, счахну, що він і не пожалкує!... Смерти, смерти! де ти? Пожалкуй батька від дїточок, жінку від мужа, не бери їх: їм хороше на сьвітї жити, не бери їх: озьми мене нещастну, сироту! Мій батько ще не стар, оженить ся, дїтей Бог дасть, мене забуде, без мене привикне, не буде журити ся: а менї за-чим жити на сьому сьвітї?.. Коли він справди мене любить, як я його, то ще лучче тут менї вмерти, бо що з нашої любови має бути? Смерти, смерти! озьми

мене! не жалкуй ні моєї краси ні дівованьнячка!.. Мати сира земле! Приймп мене до себе, приголуб мене і не пусти мене на сьвіт, де нема менї ні щастьтячка, ні одрадоньки і ні-якої втїхи!...«

Так було Галочка по усяк день тужить, і що б робила з нудьги? А Олексїй так той притьмом зажурив ся! Ні з'їсть нїчого до порядку, ні роботою не втїшаєть-ся. У хатї скуча, вийде до роботників: усе, здаєть-ся йому, усе не так роблять. Сердить ся, грима, часом наласть кого дурнїсїнько, покине усе, побрів у хату; у хатї сумує, розгорне книгу і нїчого не прочита.

Так сумовавши, у неділю гукнув на Галочку: »Давай, дочко, швидче обідати. Менї їїло є у город.« Не гаразд пообідав, подяковав Богу, зараз за шапку і ворчачи сам собі: »я не стерплю так довго... пропаду від нудьги.« пійшов з хати аж у самий город.

Як остала ся Галочка сама, чи поприбирала де-що, чи ні, журба її узяла... Сїла кінцї стола, схилила свою головоньку і рукою підперла, та і задумалась... Об чім же вона там не думала?... об чім не розмишляла?... чого то не розгадовала?... Тільки що слїзочки з чорних очей капали на її шовкову запаску...

Не чула, і серце їй звістки не подало, що Семен Іванович увійшов у хату, стоїть перед нею, дивить ся... вона плаче! Він не стерпів, ухопив її за руку, та й крикнув:

— »Галочко! чого се ти плачеш?«

Господи! Що стало ся з Галочкою? Сама себе не тямить! Скочила, дивить ся, чи се він, чи ні? І раденька б то, і сьмієть-ся, а слїзоньки, мов той дощик, що скрізь сонця йде, так і капотять. На-силу схаменула ся, на-силу у чувство

прийшла, та розглядїла, хто се є против неї і що́ схопив її руку і пригорнув її до свого серця, що так і чути, як воно кріпко колотить ся...

»Се ви, Семене Іванович?« на-силу промовила словце і стала визволяти тихенько свою руку, буцїм-то щоб хусточкою зітерти лавку. Зітерла, та й стала його прохати: »Будьте ласкаві, сїдайте, поки пан-отець вернеть-ся з города. Вони пійшли до чоловіка за дїлом.«

— »Жалко, що його нема!« сказав Семен Іванович. »Я й до нього, я й до тебе прийшов... Галю! зірочко моя!.. Не можно менї без тебе пробути!.. Усе тобі роскажу, як я страждаю без тебе. Побачивши тебе у-перше, менї здало ся, що я знайшов якесь собі щастьтя. Усе б я на тебе дивив ся, усе б я тебе слухав, усе б хотїв, щоб ти мене взивала по меньню, бо нїхто мене так приятно не зове, як ти! Душа у мене стрепенеть-ся, серце забєть-ся і менї стане так весело, так весело! Згляну у твої оченята, що́ отсе напрасно ти рукою закрила... закрий їх, та тільки слухай. Без тебе я не жив, а маяв ся: чи справлю хоч трохи своє дїло, біжу до тебе. Биля тебе — моя радость, моє щастьтя, моя втїха! Без тебе менї увесь сьвіт немилий! Не вмію роскazати, як весело менї биля тебе... Далї думка така стала приходити: Галочка тебе не полюбить... Слухай бо, не закривай ся і другою ручечкою. Я тобі як роскажу усе, тогдї робп зо мною, що́ хочеш. Від такої думки я став відвикати від тебе за-тим: не буду їй докучати, не буду ще більш до неї привикати: перестану овсї ходити, не буду її бачити, швидче вмру: бо не бачивши тебе і не слухаючи твого голосочка, знаю, що довго не про-

живу. От я перестав до тебе ходити, усе звав смерть до себе...«

»Та і я-ж її... викликала,« через велику силу, хлипаючи, промовила Галочка.

— »Як се можно? Тобі треба жити!« аж скрикнув Семен Іванович і, ухопивши її руку, став опять казати: »Ти втіха твоєму пан-отцеві, ти краса усьому миру! Тобі треба жити. Нехай я один постраждаю! Як можно менї жити без тебе? На-що менї і сьвіт, коли мене не любиш!...«

»Хто-ж се вам сказав, що я вас...« сказала сьміливо Галочка, та вже ледве-ледве договорила, та тихесенько, як кропивяночка закінча свою пісеньку, так вона закінчала: »...що я вас не люблю?«

— »Так ти мене, Галочко, любиш?« крикнув Семен Іванович, не тямлячи сам себе з радости. І ухопивши її другу руку, став пильно приглядати ся їй у оченьки, усе допитуючись. »Скажи: так ти мене любиш?«

Де б дїла ся Галочка! Утекти не можно, він за руки кріпко держить, а тут ще у вічи загляда і пізна усе, пізна, що́ у неї є на душі. Що́ їй робить? куди очиці заховати? Більш нїкуди — припала йому на плече, і не видно йому її...

А він усе просить та руки цїлує та молить, щоб сказала, чи любить його хоч трішечки?...

Жалко їй стало його: а на серці їй весело! так сльози-ж так і льють ся, і сама не зна чого: за хлипаньням ледве промовила: »Я не знаю, як люблять... а тільки усе те, що́ ви росказували... то так... і менї було без вас... і я не хотїла без вас жити... хотїла вме...«

Вже останнього Галочка і не договорила. Вже Семен Іванович, не тямлячи і сам себе з радости, обняв її, пригорнув до серця і поцїловав...

»Щó зо мною дїєть-ся?« сказала тихесенько Галочка, лежучи на руках Семена Івановича, щó держить її, цїлує, цїлує її зовсїм нечувственну, і стане дивити ся їй в очиці та внять цїлує. »Щó зо мною дїєть-ся? менї так хороше, що я не з'умію і росказати. Ще як стала знати вас, то було як задумаюсь, задумаюсь, то менї тогдї було так хороше... Та нї, тепер лучче. Тепер я не знаю, хто я, де я і щó я? Я, мов птичка, вибилась з хмарочок густеньких та темних, биля ясного сонечка лїтаю! Не страшно менї, хоч по увесь вік горечко, бідонька, усякеє лихо: менї усе байдуже! Я мала тепер таку годиночку з вами, що і по-вік не забуду сієї радости... Ви мене любите... ви мене цїлуєте... ви мене не покинете нїколи?...« Та з сим словом обняла його ручечками і пригорнула до себе кріпко і, гірко заплакавши, жалібно стала прохати його: »Не покиньте, не забудьте мене! Ви моя душа і серце, і втїха і радість. Не вмію як більше сказати!...«

Багато б вона де-чого сказала ще, так бо Семен Іванович не дасть їй слова промовити. Цїлує її у вічи, руки їй вицїловує і усе дякує, що й вона його так любить, як він її. »Тепер,« каже, »я не спрота! І для мене сонце сьвітить! У радости вік доживу... От їйдеть пан-отець, скажу йому, буду прохати...«

»Підождїть, Семене Івановичу!« сказала Галочка. »Ще не пора пан-отцеві нїчого говорити. Ще ми не порадились нї об чім... Я ще й тепер ума не зберу усе те росказати, щó у мене на

думці. Нехай ще опісля, я ще не привикла до свого щастя...«

— »Як знаєш, так і роби!« сказав Семен Іванович. »Як скажеш, так і я робити-му, бо нїчого не знаю і не хочу нїчого знати, опріч того, що ти мене любиш... що ти моя... по-вік моя?...«

»По-вік твоя,« сказала Галочка і сама від усього серця поцїловала його... а далї і розійшли ся, бо вже Олексій доходив до воріт.

[VI.]

— Де се ви були, мій милий паночку? скрикнув з радощів Олексій, увійшедши у хату і побачивши Семена Івановича; та аж підбіг до нього, кинув ся було йому руки цїловати, так той не дав, та обняв і поцїловав його. »Я по вас,« каже Олексій. »кріпко скучав та, не стерпівши, ходив аж до вас. Так менї деньщик ваш сказав, що ви пійшли на Ганчарівку; так я — дай Боже ноги! мерщій сюди. Так і є, що ви в нас. Де се ви були?

— »Усякі дїла лучили ся,« сказав Семен Іванович, »так нїколи було у вас бути, та й сам було так зажурив ся, що притьмом прийшло ся вмирати.« Та сес кажучи, глядь на Галочку... А та вже з-разу догадала ся, до чого він каже, та мерщій і перехопила:

»А нуте, вже не спомінайте про смерть! На сїм сьвітї так весело, гарно! А там що́ ще буде, не знаємо. Будемо тут жити у щастї, у любові, аж поки зовсїм зостаріємо ся.«

— »Так, Галочко, так!« сказав Семен Іванович, не чуючи себе з радости. »Не відгоняйте мене від себе... будемо жити у любові...«

Галочка зараз догадала ся, куди він гне, та й перехопила його речи, та зараз кинула ся поштувати його то сим то тим: і обідати лагодить ся йому подати і усажує його... Так що-ж бо, Семен Іванович як узнав добро, узнав, що то є щастя від вірної любови, так він нїчого і не хоче, і нї об чому і не дума: веселий такий, як ще нїколи його і не бачили, говорливий за усїх... Галочка те-ж землї під собою не чує, бігає, мотаєть-ся, у очи йому приглядаєть-ся, до батенька кидаєть-ся, веселенька, жартовлива...

І Олексїй аж радуєть-ся, що вона така весела, і як спитав ся Семена Івановича, чи буде ж впять часто приходити? так той і загнув, усе наводячи на своє:

— »Я, каже, не тільки часто буду до вас ходити, та думаю з вами і по-вік жити, коли тільки приймете.«

Олексїй глянув на нього... і тільки що мав спитати, до чого він се говорить, так Галочка впять таки перебила і не дала, не дала увесьденички Семену Івановичу яке слово об своїй думцї сказати.

Гарно, любо, весело минув ся увесь сей день, як один часочок, і не счули ся, як і вечір настиг, треба розіходитись.

Прощаючись, Семен Іванович сказав: »Коли-б швидче моє щастя прийшло, щоб я і повік з вами був!...«

— Що се він, доню, сказав? питав Олексїй Галочки, проводивши з хати Семена Івановича. Що се він усе закида, що як-би йому по-вік з нами жити? га?

»Не знаю, таточку!« сказала Галочка, ставивши на мисник то миски то таліркі. »Чи не

против того хиба, що казав... чи кватері їм будуть на Ганчарівці... чи що: не знаю таки.«

— Не знаю і я, сказав Олексій, та дивившися довго на Галочку, як вона вбирала усе, буцім і не вона, далі перехрестив її, здихнув і сказавши: »ти моя дитина«, пішов у сьвітлицю спати.

Не спати лягла на своєму ліжку наша Галочка! Ні, сон далеко від неї. Узяли її думки та гадки... Тільки і чуття її, як важко здихне... сплакне... проговорить: »Що-ж з сього буде?...« та впять за думки. Далі аж голосно сказала: »Чого-ж я журю ся? Вже вірно і він так дума! Так і зробимо, так і жити-мемо... Що то за гарно буде... Що то я щаслива буду! Аж дух в мене радуєть-ся! Він мене любити-ме, аж поки я вмру; а я вже буду довго, довго жити, бо у щастьї... та у вірній... любо... ві...« та не счула ся, як і заснула, думаючи про своє щастьтя...

Треба ж було так стати ся, що в-ранці прийшов до Олексія чоловік, з котрим вони у-купі купили лїсок, так треба було їм там порядок дати: яке на сажні у продажу, а яке почистити. А як Олексій у сьому велику силу знав, так без нього і не можно було. Сяк-так подумавши Олексій і поїхав, перехрестивши свою Галочку і, нїчого їй не сказавши, тільки пильно їй у вічи подивив ся. Так не на таківську бо напав! Та знала його думку, та сама собі опісля і сказала: »Нї, таточку! Ти ж і сам учора сказав, що я твоя дитина...«

Незабарйом вже Семен Іванович і тут. Як зійшли ся, так буцім-то цїлий год не бачились. Намиловавши ся собі, як є меж молодими парубком і дівкою, що хотять собі побрати ся, Семен Іванович посадив Галочку биля себе і став ка-

зати: »Не буду тобі, Галю моя мила, росказовати, яке ти менї щастя дала, полюбивши і мене, як я тебе люблю. Коли мене щиро любиш, так душа твоя знає те-ж щастя.«

»Знаю, мій соколику! Та нема таких річей, щоб його росказати.« Так сказала Галочка, приголублюючись до нього.

— »Так, моя зірочко! Так і я не вмію усього росказати. І як я знаю своє серце, то знаю і твоє, що як я маю тебе любити по увесь мій вік, то і ти не покинеш мене і не забудеш мене нїколи...«

»Хиба-ж я захочу своєї смерти? Бо знаю, що як-би я, не що друге, а тільки б подумала тебе менш любити, то тут би з нудьги і пропала! Через те і живу на сьвітї, що люблю тебе... Жити і тебе любити, се менї однаковісїнько. Чи проживе рибонька без водищї? чи розцьвіте який квіточок без рісоньки небесної? Так і я не проживу без твоєї любови. Перестанеш мене любити, то я тут зараз і вмру! а усе таки і вмираючи так-же буду любити, як і у сей час!...«

— »Коли мене так любиш, то, Галю, зроби усе для мого щастя!...«

»Що хоч звели, на край сьвіта пошли... та нема на сьвітї такої сили, щоб мене вдержала від любови до тебе; а затим нема того і на сьвітї, чого б я не зробила для тебе, від щирої моєї любови...«

— »Галю!« сказав Семен Іванович, кріпко її поцїловавши: »поберімо ся собі!... Я не можу без тебе жити... Куди-ж ти устаєш?...«

Галочка, почувши се від нього, підняла свою головоньку з його плечей, де припавши усе лежала, і випручавши тихенько від нього свою руку,

устала і стала поодаль від нього... Господи! блідна як стіна, рученята зложила на грудях, тяжко дише і не зможе слова промовити...

Семен Іванович, здивувавшись кріпко, пита її: »Галочко! чого се ти?... Скажи мені, чи надіяти ся на таке щастя?... Скажи!« і хотів було узяти її за руку... так вона відступилась ще від нього і, силкуючись, через велику силу промовила:

»Що се... ви... ваше... благородне?« та з сим словом мерщій ухопилась за стіл, щоб удержатись, а то зовсім би впала: тяжко бо їй було відрікатись від свого щастя!...

— »Галочко!« аж крикнув Семен Іванович, сам себе не тямлячи: »Чи се мені так почулось?... З ким ти говориш? кого так величаєш?«

»Вас.«

— »Чи так тобі треба зо мною говорити?«

»Так. Коли ви самі забули, що ви є благородні, так проста дівка, мужичка, нагадує вам, що ви таке є,« сказала Галочка вже сьміліше і ніби суровенько.

— »З чого се ти так почала?«

»Вам не подоба того і думати, що ви отсе мені сказали!«

— »Та що з тобою сталось? Чи се ти, Галочко, так говориш?«

»Я, Галочка, дочка обивателя Олексія Таращя, нагадую Семену Івановичу, що він є благородний, пан, поручик... Йому не можно сього і думати...«

— »Так же ти мене любиш? Так же ти ось тепер завіряла?«

»І вмпраючи буду те-ж казати. Ох! бачить Бог, як я кріпко вас люблю і любити-му по-вік.«

— »Коли ж так любиш, чому-ж не хочеш ійти за мене?«

»Затим, що люблю вас кріпко, мірп нема, як люблю, щиро люблю!«

— »Коли ж любиш, чом не хочеш свого і мого щастьтя?«

»Моє щастьтя у моєму серденьку, а пильно хочу, щоб ви щасливі були, і тим не хочу слухати ваших річей...«

— »Коли ж хочеш мого щастьтя, чом не хочеш ійти за мене?«

»Щоб не згубити вас на вік, не завязати вам сьвіту... Семене Івановичу! Я вам не рівня!«

— »Не говори ти менї сього. Любов усіх рівня!«

»Може й так, поки ми жити-мемо один для одного: так не можно бо сього зробити!... Об моїй долї, об моїм щастьтї ви не спомпнайте: я їх поховала, а будемо говорити про вас. Я не знаю, як у сьвітї, меж панами, усе прочее водить ся, а знаю, що усюди будуть питатись про вашу жінку: відкіля вона і хто така є? Нехай ви, люблячи мене, і не засоромитесь сказати прямо: »вона мужичка!« та яково вам буде тогдї? Усї будуть з вас сьміятись, усї осуждати, усї цуратимуть ся вас, що у вас через жінку уся рідня мужики...«

— »Яке менї до них дїло? Я не подивлюсь нї на кого!...«

»Так вони подивлять ся на вас. Попрйокам та сьміху з вас кінця не буде. Не стерпите, схаменете ся... і раді б вернуть ся, та вже не можно. От і возненавидите мене...«

— »Галю! сього по-вік ніколи не буде! Не-

хай мене засьміють, розіпнуть, розтерзають, я ніколи не перестану тебе любити!«

»Так я-ж не камяна! Хиба менї легко буде дивити ся, що ви через мене і за мене страждатимете, і я, усе теє бачивши, зможу жити? Однаковісінько вмру, як і тогдї, як ви перестанете мене любити. Та я об собі і не вбиваюсь. Хоч як хочете мене переряжуйте, научіть усьому, як треба бути панею, та вже натури не переробите: усе видно буде, що я коренна мужичка. Куди ви зо мною явитесь, усюди мене засьміють...«

— »Я усїх покину, відстану від людей, тільки ти менї...«

»Не так бо, Семене Івановичу! Ви розумнїйші мене у сто раз, і ви знаєте, що сього не можно і не треба робити. Ви собі богобоязливі, ви знаєте, що гріх на сьвітї дурно жити. Усяк, хто може, служить у війську, хто у судї, хто крамарює, хто хлїб робить, а усяк довжон жити для усїх, а не маятись без дїла. Вам і скучно буде без дїла, і ви, побачивши, що гріх так жити, явились би меж людей; так бо я вам камень на шиї...«

— »Так так-то ти, Галочко, мене любиш?«

»Боже праведний! Чим менї вас ще більш завірити, як я вас люблю? Чи й се вам нїчого, що я для вашого щастьтя на видиму смерть свою йду? Бо з вами розлучити ся — се смерть менї!«

— »Так не розлучаймо ся, будемо жити у-купі...«

»Як-би я вас, Семене Івановичу, любила так, легенько, а себе б любила ще більш чим вас, так чого-ж би менї і хотїти? Я собі з мужички стала б панею, муж в мене молодий, хорошій як нама-

льований, хоч на місяць а пановала б: а опісля, хоч-би що з ним ні зробило ся, хоч-би він і постраждав що через мене, хоч-би і покинув мене, а я собі і байдуже! Він від мене, а я від нього: добра свого і в мене багацько: не кажи менї нїхто нїчого: я благородна. Так я бо вас не так люблю! Волосинка з вас спаде, а в мене серця шматок відірветь-ся: вам тільки біда находить, а я вже страждаю! І тим-то лучче хочу цілий вік мучить ся, горе терпіти, усякі муки сама приняти, аби-б від вас і маленьку бідоньку відвести!..«

— »Ти саму велику біду менї робиш, ти губиш мене, ти ніж менї у серце встромляєш!...«

»А менї легше? Нещасна моя доленька, що я родилась у мужицтві! Пожалуй, як-би я була панянка, я б і тогдї вас так-же б кріпко любила...«

— »Усе ровно! Я тобі кажу, що усе ровно, усї ми боже созданпе!..«

»Так, боже созданиє, та щось менї здаєть-ся, що не так ви кажете, як воно є. Не однакові зірочки на небесах, не однакові і деревя по садках. Не буде вишенька цьвісти яблуновим цьвітом, їй є свій цьвіт. Не приньме березонька липового листячка. Не позбере соловейко другої самочки, як з свого роду. Усьому свій закон, а чоловікові ще й найбільш того.«

— »Як же ти попереду об сьому не подумала? Зачим же мене полюбила?«

»І не жалкую, що полюбила вас, такого красивого, розумного і з доброю душею чоловіка. Щястьтячко моє, що я вас стала знати, а не кого другого... та нї, я б другого і з роду не полюбила б. Велике і моє щастя, що ви мене

полюбили. Ви мене знову неначе на сьвіт породили. Без вашої любови я пропала б. Хіба-ж нам не можно так щиро любити ся і не вводити один одного у біду? Будемо собі любити ся як брат із сестрою, коли уже нам побрати ся не можно через саме те, що я вам казала. Коли будемо у-купі, щастя наше: треба вам буде куди відлучати ся, я знати-му, що і за морем ви за мною скучати-мете, як я тут за вами. Звернетесь... як ми тогді зрадуємось! О, Семене Івановичу! Що то за жизть наша буде! Бідности не знати-мемо, пан-отця мого шановати-мемо, вас люди будуть почитати, як і тепер, ніхто вас ні в чім не осудить, нічим не укорить; я, глядячи на ваше щастьтя, душі у собі не чути-му з радости, що такий чоловік любить так кріпко мене, дівку просту, нерозумну, тільки тим і достойну трохи, що любить його міри нема! Семене Івановичу! Нашому щастьтю люди позавидують, янголи божиї порадують ся, бо наша любов буде сьвята, чиста, без усякої дурної думки. Любіть мене так, то я і ви будемо по-вік щасливі!..« Та з сим словом і кинулась до нього і обняла його кріпко, обливаючи слізоньками.

— »Не можно, Галочко! не можно, моя рибочко, зірочко моя! Не з'умію тобі усього росказати, що у мене на думці... Та от-же добре, і пан-отець приїхав. Буду його просити. Він мене послуха. Тогді що, Галю?«

»Тогді і я своє скажу йому. Нехай розсудить...«

І розійшли ся собі, втираючи сльози, бо обоє наплакали ся таки добре!...

[VII.]

Старий увійшов у хату, помолившсь, озирнув їх, що вже тут щось є. Роздяг ся, сів і не требує нічого, щоб там чи обідати чи що. Галочка стоїть биля печи, і ні з місця! Понурила головоньку, і дивить ся на свої сапянові червоні черевички... І не йде, щоб там батькові чого пообідати подати. Боїть ся з хати вийти, щоб без неї Семен Іванович не росказав пан-отцеві, а пан-отець щоб зараз і не вдарив по рукам об її долї...

Поглядав Олексій і довгенько, усе мовчачи: далї, треба-ж що небудь сказати, от і каже: »Що ви собі такі чудні обоє? Неначе чого плакали. Один перелїчує шибки у вікні, а друга лїчить пісчинки на долївці. Га? А я, як батько, щоб вам у чім не помішав, так менї не треба нічого і казати? Га? Може і так, так глядіть, щоб опісля на себе не жалковали.«

Таке вислухавши, Семен Іванович не стерпів, кинув ся до Олексія, обняв його і став росказовати, як побачив Галочку у-перше і запримітив її, як дальше, дальше полюбив і як тепер любить її... і що то гарно росказовав! Таки усю свою душу, своє серце, свої думки, усе росказав до чиста, як і Галочці так не зміг росказати. Галочка, сеє усе слухаючи, плакала гірко.

Далї Семен Іванович і сказав: »Оттак її люблю, так її любити-му по-вік! Не можу без неї жити! Олексію Петровичу! Оддай менї її на мою радість, на втіху, на щастя моє вічне! Хочеш, я вийду у одставку, у тебе жити-му: хочеш, до мене перейдемо, будемо усї у-купі жити, будемо

тебе шановати...« і багато такого говорив і плачучи усе просив.

Олексій усе слухав мовчки і не подивився ні разу на Галочку. А та, сердешна! бліда, бліда як глина, руки счепила, серце так і колотить ся, душа боїть ся і усім тілом трепещеть, думаючи: »як пан-отець звелить йти? пропала я тогді!...«

Помовчавши, Олексій так сказав: »Знаю, що ви є чесна душа і що ні росказуєте, усьому воно правда! Ви не такий, щоб позгинущатись над дівкою, а ще більш щоб погубити її. Вірю, що ви так полюбили мою дочку. Вірю як отець, що йому і нема і на сьвіті нікого красивійшого, як його дочка. Як-би я був другий батько, то б може зрадував ся, що моя дитина, моє рожденіе, буде благородна і рід мій буде шановати. Я ж положив ся так: кого Галочка сама позбере, за кого похоче, то і мій зять. І тепер я против її волі не пійду. Дале-бі, Семене Івановичу, що вона мені про вас ще нічого і не говорила. Я сам тільки зо вчорашнього дня запримітив за вами обома щось, та й її не питав і від неї не чув. А бачу, що вже ви собі поговорили об усім. Так нехай же,« сказав Олексій, »так буде, як Галочка сказала.«

— »Біда моя, пан-отче, коли ти здаєш ся на Галочку!« сказав Семен Іванович, вдаривши себе рукою по голові.

— А що хиба? по своєму розсудила?

— »Вона мені богато наговорила, та усе не до діла. Як чого чоловік не хоче, так вже знайде що сказати.«

»Е, ні бо, Семене Івановичу! не гнівіть Бога!« обізвала ся Галочка, хлипаючи биля печи. »Оттут серед нас Бог милосердний, тут мій таточко

ріднесенький, кого я після Бога першого кохаю, так тут я скажу і у такий час збрехати не можу: нехай чує мій пан-отець і чує від мене перше з роду, що я нїкого не любила: вас, Семене Івановичу, полюбила, і люблю точнісінько так, як і ви кажете, що мене любите. Однаковісінька в нас душа один до одного. І коли-б я вам була рівня, я б з-разу, не думавши, кинулась би до свого щастя; а то...«

— А що-ж то? спитав Олексій: кажи, доню, усе, що знаєш: я послухаю і розсужу меж вами, чи до ділa твої речи.

Тут вже Галочка приняла ся говорити, а Семен Іванович став по-одаль і знай сльози втира.

Галочка росказала усе те, що і Семену Івановичу говорила: за-чим і через віщо не можно їй йти за нього, і що, коли її так любить, так і сам не схоче, щоб вона через нього страждала. Аж поцїлував її у голову Олексій, вислухавши усе: далї і сказав: »Доню! мила моя дитино! Я тебе знав і не бояв ся нїчого. Тепер пійди собі у сьвітлицю: менї треба з Семеном Івановичем переговорити по-своєму, як єсть я отець своєму дитятеві. Ти знаєш мене, Галю, то і не жури ся нї об чім.«

Галя вийшла з хати, певно надїючись на батька.

— Семене Івановичу! сказав старий. Як Галочка душі у вас не чує, люблячи вас, так вона тільки об вас і вбиваєть-ся, а об собі і не дума. Так я, будучи їй отець, довжон об нїй і об собі подумати. Вийде вона за вас, а місяць, другий не пройде, як ми її побачим на столї!...

— »Від чого б се так?« спитав Семен Іва-

нович. »Я її буду зберегати, пилинї не дам пасти на неї, від усього защищу її...«

— Ви? так. Ви будете її любити і шановати. Так люди з'їдять її своїми язиками! Вона в них з мужичок не вийде. І сяка і така, і через се і через те він її узяв: навязала ся на нього, треба було покрити гріх!... А ви, Семене Івановичу, грамотні, знаєте усе, знаєте, як важко чоловікові терпіти і переносити худу славу безпричинно! Знаєте і те, що коли про чоловіка пройде дурної слави хоч крапелька, то вже і через цїлий вік її не збудеш. А у женському полу ще і гірш! Яково-ж буде їй, моєму дитятеві, що́ чиста і непорочна у сїм дїлї як голубиця? а сьогодня — ножем у серце, завтра — у ту-ж язву... надовго її стане?... І сплакнув сердешний Олексїй.

— »Ми сами відцураємо ся від людей. Будем жити один для одного, не знати-мемо нїкого! Така жизть самая благочестивая, сьвятая, щасливая...«

— Правда ваша. Жити-мете у любові, у своєму щастьтї. Бог благословить вас дїточками, такими, як і мене наградив дочечкою, на нову вам радість і на втїшениє... Еге! тут замісць того, щоб матері — я нїчого не кажу про вас, я тільки про моє рожденнє — матері веселити ся дїточками, їм нїгде від людських язиків просьвітку не буде. Усї на них пальцями штрикати-муть, усї зашиплять: »мати їх з мужичого роду, нищі, сякі-такі уся рідня, і дїти її такі будуть.« Усї будуть їх жахати ся, цурати ся, попрікати тим, у чім вони і не виновні. А яково се матері? Через них, через дїтську славу вона держить ся на сьвітї; щоб їм добро було, вона готова на усяку муку, усе перетерпить, душу свою віддасть... О Семене Іванович! Ви не знаєте, що́ то є дїти

для родителів! А тут і у господарстві вашому: ваші таки поддані, замість того, щоб її поважати, служити, вони будуть попрікати, що й вона така мужичка, як і вони...

— »О ні! Я сього не стерплю. Я строго прикажу, щоб...«

— І вже, по приказу! Коли чоловік сам по собі не знайде поваженія до себе, то хоч не приказуй! У вічи будуть шановати, а за очи проклинати. Достанеть-ся і менї на старости. Усїм я буду як більмо у-в оцї. Хоч як хочете, а й ви під час засоромитесь при людях менї честь віддати, як треба вашому тестеві! Галочка се бачитиметь, і надглядати-ме пуще чим я. Вона моя кров. Через моє стражданьня, через людські попрйоки, через непорядки у господарстві, через дїтський сором за неї і не оглянемо ся, як ляже вона, моя голубочка, у спру землю! Не знати-ме, сердешна, щастья і покою у замужестві, не буде іміти радости у дїточках: у горї, у сльозах, у журбі погасне як сьвічечка!... Хороше ж, коли ще нїчого: а як же у такому дїлї, якова є брати ся по нерівнї, цурати ся свого роду, та є може гріх?

— »Ех, Олексїю Петровичу! Се ми, люди, впгадали, що то пани а то простий народ. У Бога усї рівні.«

— Так, рівні по дїлам своїм, як явимо ся туди. Тут же нам треба знати, що то є начальство. Якова було б без нього?

— »Без начальства же і не можно і благо нам за ним. А що люди, то усе ровно.«

— Ох, що се ви говорите! Я просто читати вмію, а таки начитую і розумію, що ще з-покон віку, від самого Адама, вже були і благородні і прості...

— »Де се ти, Петровичу, начитав?« аж всьміхнув ся Семен Іванович, питаючи.

— Нігде ж, як у сьвятій библії. Адже памятуєте, що Сифа, Адамового сина, рід та звали синами божими, а Каінів рід — синами чоловіческими. Хоч воно і не те, що благородні і прості, як ми тепер зовемо, а усе одні луччі а другі низчі. З того-то віку так і пійшло. І як стали мішати ся сини з роду Сифового з родом Каіновим, от і умножили ся гріхи на землі до нїсть кінця, і так, що Бог істребив їх водою. Та й дальш читаємо, що сьвятим мужам повеліває ся брати жен усе з свого роду, а не з чужого якого-небудь. І у Іудеєв, то було одно коліно луччe перед прочими, і часто помінаєть-ся у библії: »людіє і народ.« Так от бачите, є розличіе. І як-би се не було од Бога, для порядку на сьвіті, давно б воно перевелось: давно б Бог, гордим противний, давно б стребив і скоренив панство, як-би воно було не від Нього, а від гордости чоловіческої! Сеє усе бачучи, як менї пійти против закону і порядку, від Бога даному, і у ваш рід благородний віддати свою дитину, рожденую од простоти і мужичества? Не буде благословенія божого! А я сього не хочу ні Галочці ні усьому роду моєму, коли сим Бог благословить.

Довго такого багато говорили і спорили меж собою і із писания і так, своїми словами, а таки Семен Іванович не переміг Олексія нїяк, на тім у той день і зостало ся. Усї були у-купі, розговорювали любязно, і коли Олексій виходив куди до робітників, то Семен Іванович з Галочкою і голубили ся і миловали ся меж собою: той усе просив, щоб роздумала та вийшла б за нього,

а вона усе свого держала ся і плачучи просила не згадовати вже більш про се.

— »Добре!« сказав Семен Іванович вже перед сьвітом, проходивши усю ніченьку по своїй кватирі і усе думаючи та придумуючи, як би по своєму зробити. »Добре,« каже: »так зроблю. Навряд, чи будуть тогді ще відговорюватись!« І чи спав, чи не спав тиї ночи, а ранком вже і у Галочки.

Голублячи її, сказав, що спросившись у начальства, їде завтра у свою сторону, аж до Прилуків.

»На довго-ж?« аж злякавшись, спитала Галочка.

— »Так, що може неділї дві або три проїзжу: не близька сторона.«

»За-чим же ви поїдете?«

— »Діло єсть.«

»Яке там припало?«

— »Галочко! сказав Семен Іванович, поцїловавши її кріпко. Невже-ж ти думаєш, що я тільки так просто поговорив з тобою і з пан-отцем об моєму щастьї, і вислухавши, що ви менї говорили, так вам і піддам ся? Се вже лучче менї живому у яму лягти! Ні, я сього так не оставлю. Поїду до дому, озьму від брата, від усїх родичів таке письмо, що вони не тільки позволяють, та ще просють, щоб я оженив ся на обивателевій дочці.«

»Кажіть бо, Семене Івановичу, просто: на мужичці... Еге! бачите, вже ви зараньнє соромитесь сказати, що оженитесь на мужичці.«

— »Ні, душко, се не об тім... От узявши такі бумаги, озьму і від архиєрея лист, що нема гріха женити ся на нерівні, як твій пан-отець

каже. Та тогдї вернувшись, проси́ти-му своїх начальників, щоб приїхали та розговорили вас з пан-отцем, та і отця протопопа попрошу, щоб з писання поговорив.«

Галочка, як вислухала се, аж помертвіла! Звела очищі до Бога, а у очищях блеснула сльозинка, здихнула тяжко, а далї і промовила: »Ви таки усе своє?«

— »І вмру з тим і доведу до свого кінця!« сказав Семен Іванович.

»Не знаю!« сумуючи та тихенько промовила Галочка... І увесь той день кріпко чогось-то журила ся і не боронила Семену Івановичу росказовати Олексїю, за-чим він їде у свою сторону.

Олексій, вислухавши про усе, казав: Побачу, що́ ваш брат і що́ родичі скажуть. Та послухаю, що́ говорити-меть і духовний чин. Тогдї скажу своє послїднє слово, та й робіть, як знаєте.

Галочка, почувши се, пійшла у кімнату, руки ламаючи.

І через увесь той день Галочка кріпко смутна була: сидить усе против Семена Івановича, дивить ся на нього як ясочка, а того, об чім говорять, і не слуха. Дивившись, дивившись, вже видно як стане їй на серцї дуже важко, то вихопить ся у кімнату, і що́ то, Господи, плаче!...

Прийшлось прощатись. Галочка вже й мірп нема, як плакала! Цїловала його, пригортала до себе, хоче щось сказати, та за сльозами слова не промовить...

Олексій зложив руки, дивить ся на се, а сльози і у нього так і капотять.

Семен Іванович, хоч і того сльози проняли, та усе таки не такий смутний був. Цїлує її і усе

просить, щоб не журила ся, що він скоро звернеться і щастя своє привезе.

Вже й розпрощали ся зовсім. Вже Семен Іванович вийшов з хати, і Олексій пішов провожати його... як ось Галочка крикнула: »Семен Іванович! іще вернітесь!«

Живо увбіг Семен Іванович і кинув ся до Галочки: а вона кинула ся йому на шию, обняла його, цілує і силкуєть-ся промовити: »У останьнє... у останьнє...« так бо сльози і річ заливають! »У останьнє цілую вас!« через силу говорила Галочка: »у останьнє прощаюсь з своїм щастьтям. Не можно буде менї вам такого слова сказати... Не забувайте мене! Не забувайте, як вас я щиро любила і що́ для вашого щастьтя зробила!.. Прощайте!.. Спаси-бі вам, що ви мене любили!.. що ви менї дали знати щастьтя на сім сьвітї!.. Прощайте на вік!..«

Випустила його з рук, ледве дійшла до кімнати, та і впала перед образом. Як же почула, що вже у останьнє за ним зачинили ся двері, у останьнє загомонів його голос, вона й заридала! Душу свою готова була виплакати!..

— Устань, доненько, устань! не плач, не журі ся, не вбивай ся так! Коли справди, що так його кріпко любиш, то що́-ж? йди вже за нього... Я, хоч і против ночи, сам пійду і приведу його. Не розривайте своїх серденьок! Може знайдете своє щастьтя?

»Нехай, таточку, завтра об усім з вами поговорю.«

[VIII.]

На завтра увійшла наша Галочка до свого пан-отця... Господи! блїда та й блїда! Кровинки

нема у тих щоках, що́ до сїї пори як мак цьвіли: очиці її почервонїли і позапухали (видко було, що усю ніч плакала), а сама так від вітру і валить ся.

Олексїй аж злякав ся, побачивши її таку. »Доню моя мила!« став казати до неї, вицїловуючи її, »втїхо моя, Галочко сердешна! Тп-ж моє серце розриваєш, страждучи так! Яково менї дивити ся, що ти сама себе живу у домовину кладеш?.. І я не спав усю ніч, і я плакав об тобі і об нашому Семену Івановичу. Жалко менї і його. Роздумавши усе, далї помоливши ся Богу, порішив ся: що́ буде, то буде, не буду вас розлучати. Усякий гріх озьму на душу свою. Сам постражду, а не віднїму вашого щастя. Та з сею думкою послав батрака до нього, щоб мерщій їхав сюди.«

Галочка так і стрепенула ся і спитала бистро: »Що́-ж?«

— Лиха година! Батрак вже його не застав. »Чуть сьвіт, він вже і поїхав,« сказав деньщик.

»Аж менї легше стало!« сказала Галочка оддихнувши. »Нї, таточку, голубчику. Не робіть сього, не губіть мене овсї і не беріть на свою душу гріха. Не вбивайтесь за мною, се менї важко тільки отею годину, а то і нїчого. Тепер, папотченьку, пустїть мене у Хорошів: я там проживу до неділеньки, та тогдї вже просити-му зробити послїдню мою воленьку.«

— Що́ хоч, доню, роби: куди хоч, їдь: нї у чому тобі запрету нема, аби-б ти перестала вбивати ся так.

»Перестану, таточку, і не буду, коли стане сили сполнити мою думку, коли зовладаю з моїм серденьком!«

Зібрав Олексій Галочку і випроводив її у манастир. Вона там усе молила ся, одговіла ся, порадила ся з черницями, котрі знали її і вміли совіт подати до діла.

Зараз з неділі, у понеділок і вернула ся. Бачить Олексій, що ніби вона стала кріпченька... Смутна, кріпко смутна! Часом так як задумаєть-ся, так буцім і не зна нічого: сидить собі, мовчить і все руки ломить, та з виду видно було, що вона щось надумала, та боїть ся пан-отцеві сказати... А як не те, так і проворненько ходить, і навідуєть-ся по господарству, і де-що упорає.

У вівторок ранком увійшов Олексій у велику хату і сів жития читати. Галочка, у кімнаті помоливши ся щиро Богу, увійшла до батька, на-силу ногами переступа, і зараз пала до ніг отцевських.

»Поратуй мене, таточку, голубчику!« аж закричала Галочка, заливаючи ся слізьми. »Не дай менї зовсім пропасти!«

— Що́ таке, що́, моя доненько? кинув ся її піднімати Олексій, дивуючи ся, що́ се з нею таке. Устань, моя крищечко, моя лебідочко!

»Не встану, пан-отченьку, поки мене не звеселиш, поки не втішиш, кажучи, що зробиш, об чім я у останьнє тебе попрошу!«

— Усе, усе зроблю, моя зірочко! Хиба ти мене не знаєш, що я рад душу за тебе положити.

»Спасп-бі тобі, мій таточку ріднесенький! Не відкажи і теперички!« та і устала на вколінки і цілує його руки. »Пан-отченьку, голубчику! Віддай мене за-між!«

— Добре ж, моя доненько! На-силу ж то

ти надумала ся! Я й сам хотів тебе об тім прохати. Отсе-ж він незабарйом і буде. Або наймім кого, та й пошлїм до нього, щоб швидче їхав.

»Нї, пан-отченьку! Сховай мене від сїї біди! Віддай мене, тільки не за нього...«

— За кого-ж, доню, тебе віддати?

»За кого хочеш, за кого здумаєш, таточку! абп не за нього. Поспішай, пан-отченьку, поки він не прпїде.«

— Що се ти, Галочко, надумала? Устань бо, та сядь биля мене, пригорни ся до мого серденька і розкрий менї свою душу, що се за думка така?

»А от, таточку, яку думку менї не хто, як Бог послав. Туж-туж він вернеть-ся, пристане, не до мене, а до вас; приведе людей, начальників своїх; а ті — що їм за дїло до нашого щастя? абп-б йому услужити — стануть вас уговорювати, прохати, зобють вас з думки об моїм щастї; ви звелите менї йти, а тут ще і моє серденько змовить ся з вами... Я пійду, усе ровно, що і на видиму смерть!... Скільки я нї роздумовала, як то нї розбирала, не приходить менї бути панею. Я пропаща усе ровно, хоч так хоч сяк: тільки те, що пішедши за нього погублю і його на вік! Отще мене вбива! Так щоб положити один конець, віддайте мене, батеньку, за-між! Тогдї він, побачивши, що нїчого робити, сам покине такі думки і... знайде своє щастя!...

— Чи будеш же ти щаслива, доню моя, з ким другим? Чи не погубиш же ти себе, віддавши себе нелюбу, та ще і цілий вік з ним жити?

»І вже моє щастя! Однаковісінько менї страждати приходить ся! Хто б нї узяв мене, то коли не він, усяк менї нелюб. Нехай він розвя-

жеть-ся зо мною, він розумний, опісля дяковатиме менї.«

— Ти-ж збавиш собі віку! Ти зажуриш ся!

»Отсе менї тільки кріпко тяжке уремя, поки усе сполнить ся, а там... Таточку! я говіла, я молила ся: здаєть-ся менї, що я добре роблю. Мене Бог не оставить, я ще втїшу тебе при твоїй старости!«

Довго вони собі так розговорювали... і що́ то, як люди з розумом? Порадили ся, потолковали ся, обсудили дїло кругом, так і є: приходить ся Галочцї, щоб не заїсти чужого віку, йти за свого брата, за рівню. »А то з-правди,« сказав Олексїй, »не стерплю, переміню свою думку, приставати-му до тебе... бо кріпко хороший чоловік!... О, що́ жалко менї його!...«

»Тим-то й треба поспішати, кінчати наше дїло, а то як разом набіжить, тогдї пропала я!...«

— За кого-ж тебе, душко, віддати? Вибирай сама: ти знаєш усїх женихів, що́ ще й недавно засилали людей: скажи, зараз пошлю і таке весїлья зроблю, що ну! щоб туга не відзивала ся нї в мене, нї в тебе.«

»Не хочу я, пан-отченьку, нї за кого з тих женихів. Вони пишні, багаті, будуть вередовати. Тяжко моєму серцю буде у перші годи, а вони не дадуть менї воленьки і гаразд поплакати об моїй долї. Чи не знаєш, таточку, якого сироти у бідности? Озьми його у приймы, віддай йому й худобу нашу і мене нещастну. Він буде за добро, що́ йому зробимо, нас поважати і мною таки не з-так буде орудовати. Знайди такого, приведи і скажи менї: се твій мужик: я у ноги поклоню ся!«

Довго думав Олексій, де і кого у зяті узяти; далі і каже: »Доню, Галочко! коли так, ійди за Миколу!«

»Добре, пан-отченьку!« разом сказала Галочка, а на серце мов кусок льоду впав, бачачи, що усе близче, усе близче завязуєть-ся їй сьвіт. »А хто-ж то такий Микола?« далі спитала.

— Микола круглий сирота, чесного, хорошого роду, тільки бідность така, що й не було і нема нічого. Я, бачивши, що він є парень розумненький, роботящий, розчот усьому зна, перемовив його від купців, ще йому пятнадцятий годок був, і обіщав наградити його. І що́ то придав ся парень! За усіх усе зробить, ніколи не залінить ся, хазяйского добра як ока береже і, спаси-бі йому, багато зберіг і доглядів мого. Я його, куди треба, посилаю з хурою: усе зробить, як лучче, і розчот у всім привезе. Він, як є меж купцями приказчик, так він в мене права рука моя. І товариство поважа його: знаєш, часом буває, зайде спор, лайка: він їх усіх розсудить і по усій справедливости розбере. Та він же собі і чепурний, і моторний, і красивенький...

»І вже, таточку! менї сього хоч і не кажи!«

— Так коли так, доню, так так. Коли вже певно намірилась ійти за кого-небудь, так ійди за Миколу.

»Піду, таточку, з великою радістю. Здїлай же милость, пан-отченьку, поспішай швидче! Коли-б можно, щоб сьогодня нас ізвінчали?«

— Як се можно? Коли-б хоч у сю неділю...

»Прийде, таточку, прийде! І усе наше пропало тогдї!«

— Вже-ж що́ робить? треба прибрати ся...

»Яке тут прибираньня? Чи до танців тут, до скоків? Аби-б у закон уступити. Моє сирітське діло. А то щоб часом за приборами ви менї не наробили гіршого лиха.«

Радили ся, радили ся, а далї дочка таки виплакала у батька, щоб завтра вінчати ся і щоб не було нїяких порядків, що треба по закону. Каже Галочка: »Він сирота, і я сирота! Чого тут? Покликати самих старших родичів, поблагословити ся, звінчайте нас; що Бог дасть, пообідаєте, чим здумаєте, попотчуєте гостей, та й розпустите їх. Я не пійду ні дружечок збирати і не хочу нїяких пісеньок. Се весїльля — теж похорони.«

Як сказала, напрохала пан-отця, той так і положив ся.

— Треба-ж, сказав Олексїй, покликати жениха.

»Покличте, таточку,« сказала Галочка. »Коли почали, будемо і кінчати.«

Старий сам пійшов за Миколою і йдучи і каже: Чи ждав же він собі такого щастья? Та і я, чи ждав же такої долї своєму дитятї?...

Зоставши ся Галочка сама собі у хатї, стрепенула ся і сказала: »Тепер, Семене Івановичу, прощай на вічнії вікп!.. Мабуть, що я тебе щиро любила, коли відрекла ся від тебе, топлю свої молодії лїта, дївованьнячко: пійду на вічнії сльози, на тугу, на усяке мученнє душі, аби-б од тебе відвести усякеє лихо!.. Не кажу тобі: люби мене! — не можно, се против закону, — а згадуй мене у сїм дїлї, що я для тебе зробила... і як знаєш, так дякуй! Прощай! Настає година, що і здумати про тебе гріх буде. Прощай, мій мпленький!«

Хусточку усю, що держала у руках, усю

змочила своїми гіркими, кровавими слізьми, хоч вижми!

»Тепер,« сказала, »усе покончила. Закрив ся для мене білий сьвіт!« і стала Богу молити ся і поклони бити, щоб Бог дав їй силу перетерпіти сю годину, перемогти своє серденько у закон уступити... а там — як божа воля!

То плакавши те поклони бивши, розкраснїла ся Галочка. І що то за хороша була! От як, бува, румяна зоря догоряє, а тут чорнї хмари її застилають і вона нїби спішить красовати ся і веселити мир божий, що так би усе і дивив ся на ту зорю, і хмари поодпиховав би геть, коли-б можно було: така і Галочка була тогдї. І чого б не зробив, чого б не віддав, щоб вона була щаслива?

Увійшов Олексій з Миколою. Галочка стоїть кінцї стола, і не глянула на свого суженого. Вона з батраків батькових не дуже кого і знала. І чого було вже дивити ся і розглядати, який собі той, з ким тяжкая доля привела жити?

Сївши Олексій на лавцї, подумав, здихнув і каже:

— Молодим дуже приговорив я тебе служити в мене і обіцав ся, коли будеш менї вірно і честно служити, не зоставити тебе і наградити. Ти служив менї так, що дай Боже, щоб і товариш так приглядав добра, як ти вбивав ся за хазяйським. Спаси-бі тобі!

Микола низенько поклонив ся.

— Прийшла моя черга, казав Олексій, слово здержати і тебе наградити. Миколо! От тобі одна моя радість на сьвітї, втїха моя, щастя моє, Галочка, одним одна дитина... Озьми її; худоба,

усе твоє: озьми і мене в прийми. Не покинь... та за слізьми не зміг дальш і говорити.

— »Щоб то як, дядюшка?« пита Микола, поблїд, труснть ся, і боїть ся, думаючи, чи так він чує?

— Так, Миколо! Будь менї зятем, кохай, шануй мою Галочку, що Бог тобі дає у жону. Зроби її щасливою, і тебе Бог не оставить...

— »Чи не сьміетесь ви надо мною?« ледве проговорив Микола.

— Не якийсь се сьміх і не жартованьня, се важний, сьвятий час. Я, отець, маючи одним-одно на сьвітї дитятко, уручаю тобі його, надіючи ся, що ти, а не хто другий зробить її щасливою...

Микола так і кинув ся Олексієви у ноги і став казати: »Чи я-ж достоїн такої чести? Я круглий сирота: ні роду, ні плоду, ви мене на ноги поставили, ви мене до розуму довели! Я вас знав, почитав за отця рідного за вашу ласку, за ваше научение!... Об Олексієвні, ось об Галочці, і думати не сьмів! Хто вона, і хто я мизерний? Чи я-ж сьмію?...«

— Коли я тобі її уручаю, сказав Олексій, піднявши його від ніг своїх, коли я прошу тебе: будь моїм сином! збережи мою Галочку?...

Тут Галочка підійшла і, як ніхто й не ждав, припала до ніг Миколиних. Той силкуєть-ся її підняти, а вона не дає-ться і просить його: »Ні об чім тебе не прошу, тільки будь до мене добрий, не потурай, коли часом буду смутна, се минеть-ся. Я буду тобі покірна, поважати-му тебе: доведу до того, що ти, бачачи мою добрість, полюбиш мене. Не попрікай менї, коли часом... я й сама не знаю, яка я буду? Не вважай тим, а доведи мене до того, щоб я тебе... через тебе мала

хоч маленьку втіху, не терпіла б нїякого горя. Поклонїмо ся же поперед Богу сьвятому, щоб помїг нам жити, як я кажу: а далї нашому пан-отцеві, нехай благословить і молить ся за нас, за своїх дїтей.«

Олексїй зняв образ сьвятий, молоді стали молити ся: от Микола припав перед образом навколїшки і каже:

— »Петровичу! чи, як ви менї повелїваєте, пан-отченьку! і ти, Олексїєвна! От вам Бог милосердний, і перед його образом заприсягаю ся, і перед вами: любити вас, Олексїєвно, шанувати, почитувати вас, не як с ви моя жінка, а як против мене господиня... Нїколи і нї за-що не почуєте від мене і жодного грубого слова. Буду для вас такий-же роботник, як і до сього часу був. Ви над собою волю маєте: ви розумнїйші мене, ви і мене навчайте. Петровичу! я батька й матери не зазнаю. Ви менї отець і благодїтель! Будьте менї, як і були, хазяїном і повелївайте надо мною. Однаковісїнько, як і до сього часу, буду за вашим добром вбивати ся і так об ньому радїти, як і тепер. Воно як було усе ваше, так і буде вашим, і я й сам по вік ваш. Тепер на таку волю благословіте нас, пан-отче!«

Тут з нима припала до ніг отцевських і Галочка, і щó то плакала!

Олексїй їх поблагословив і дуже гарно усе приговорював і просив Бога, що їм послати на милость свою.

Далї посадив їх у-куні, росказував, як їм жити, як шанувати, поважати один одного, таки довгенько їм усе говорив.

От посидївши сказав, що треба прибиратись, бо завтра і весїльля.

Микола помагав вже своєму тестеві, у чім там треба було. Припросили то дядин то сусід, порати ся: Галочка, у чім душа, туди-ж з ними порається-ся, і усе поспіша, і усіх приганя, щоб швидче усе справляли, неначе бояла ся, щоб хто не помішав.

[IX.]

У багатого і є з чого і є кому усе злагодити; так і не диво, що до завтрього усе поспіло.

Зійшли ся сама ближня рідня. Подивовали ся, потовковали, що як то Олексій, такий багатий, одним-одну дочку та віддає за свого за батрака, та ще і за бідного! Лучче б віддав, хто скаже, за купця, хто за поповича: а хто скаже: та може б який і пан не погордив ся б узяти таку кралю, та з такою худобою. І багато такого казали: як же їх обдарили подарками, усе хустками хорошими і вишиваньями, і платками шовковими, так вони і замовкли і затихли, надіючись і погуляти опісля по закону.

Вбрала ся ж і Галочка до вінця, а вбрала ся ж просто, не узяла з дорогого ні плахти ні намиста, а так, як звичайно спротї: та що́ то за гарна була! От вже справди, як на картині намальована! красива та красива!... Тільки чудно було на неї дивити ся у тім, що якось-то була вона, і ніби не вона! Очиці бистрі, аж горять, на виду краска у щочечках так і переливаєть-ся: то часом стане бліда, бліда, то впять румянець у неї як жар спихне. Пійде проворно, порядкує, усіх поспіша... то впять руки опустить, головоньку похилить, і де стоїть, не зна, і що́ робила і куди

ійшла, усе забуде!... Говорили до неї, вона не на те одвіт дасть, та стане бистро-бистро глядіти і неначе дивуєть-ся, чого се люди посходили ся і понеревизовані ходять? Озпраєть-ся, озпраєть-ся, гляне на себе... і помертвіє!... Оттака усе була!

Увійшов і Микола вже благословити ся, і що-ж? не надів ні тії свити ні того жупана, що йому Олексій учора під вінець подарував, а одяг, хоч і добру, та просту свиту сірого сукна, і усе на ньому було просто.

»Чом ти, Миколо, не урядив ся у ту свиту, що тобі тесть подарував? І жупан було одягти.« Так питались його жіночки.

— »Не йде діло,« сказав Микола. »Мене пан-отець бере з наньмитів, і я так батраком довжон явити ся перед Господа Бога, і від нього принявши Галочку з своїм щастьтям, тогді вже стати чим-небудь луччим: а тепер я, сам ще по собі, нічого!«

І поблагословив же Олексій Галочку до вінця, і випроводив її таки точнісінько, як на кладбище! А що вже плакав, плакав! як мала дитина! Тяжко бо йому було, важко на душі, хоч і сполияючи дочеччину волю, та яка се воля була?... Се усе ровно, як би вона вибрала ніж і просила б, щоб її отсим ножем зарізали!

Ійшла бідна Галочка до церкви швидко, бистро і усе поспішаючи: ні на кого не дивила ся, нікуди не озирнула ся. Під вінець сама підійшла, та як стала на рушнику, кинула очицями на вінці, стрепенулась як рибочка, підняла очиці у гору... так слізочки у-в оченятах засьяли!...

Одвіт попові, що по своїй охоті йде і що нікому не обіцала ся, сказала голосно, на усю

церкву. Правду можно було сказати, що усе, що вона ні робила збираючи ся за-між ійти і під вінець підіходити, то усе робила мов не о своєму умі, а ніби якась сила вела її до сього против її волі. Душа і розум повелівали їй хоч погибнути, а не довести милого чоловіка до нещасної жизни з нерівнею побравши ся: так серденько бо не того бажало! Воно кріпко у ній бушовало і хотіло по своєму зробити: хоч на годочок, хоч на місиць, хоч на деньочок знати щастя, пожити з миленьким, що й він же того кріпко бажа, і хто зна? може й не буде нічого такого, чого душа боїть ся?... Так против таких-то думок Галочка усе борола ся, що туж-туж не подолїють її!... І таки посилили б, як-би не така у неї душа була, що не піддавала ся вередованьню серденька, хоч таки і дуже воно жалібно прохало зробити по його. А від сього Галочка, як сьвічечка пала, поки стає воску, а як воск догаря, так і сьвічечка гасне усе тихше, усе тихше: так і вона кріпила ся, щоб стало сили, поки скінча своє діло, а тут за усяким словом, як одчитовали молитви, то і вона мов гасла, так що як прийшло ся обводити круг стільця, так вона вже і не змогла сама по собі ійти, а шепнула старшій дружечці: »Веди мене... бо впаду...« І справди, як-би не дружечка та ще один з дядьків повели її, то тут і впала б!

Як зовсім повінчали і стали поклони бити, вона вдаривши і не підняла ся сама! Кинулись до неї, бризнули водою, сяк-так відволодали її. Не здужала вже сама ійти до дому. Микола з боярином через силу довели її.

Яке-ж і гуляньня на такім весїллї? Чи

почастували, чи попотчували чим родичів, то так усї і розійшли ся.

І що́ то: хоч як Галочка ні чудно виходила за-між за свого батрака, маючи женихів що найлуччих і багатих, і що так хутко, без зборів, без приборів, без усякого весїлля... та й те знали усї, що ще від самого посту учащав до них якийсь-то охвицер, що увезденички проснжував в них і часто дуже смерком вертав ся від них, усе сес знали; так отже нїяка недобра слава не проходила про неї, бо одно те, що добре знали Галочку, що не пійде нї на яке худо нї за усї золотиї гори, а друге те, що тогдї не було моди пацюковати про людей і шпигати їх язиками. А найпуще на дївочу славу нїхто не сьмів нї півсловечка нїчого сказати. Попробував би що брехнути, так так баки і забють, і вже з брехунів по вік не вийдеш. Та й старі приказують було молодим: знаєш, не знаєш, мовчи: а коли певно знаєш, що сам що-небудь іменно таке бачив, то й тогдї не сьмій росказовати, а по-тихеньку скажи старшому, коли що пильно треба, а нї? так і мовчи собі, бо дївчача слава — як біле полотно: пилинка впаде, то й видно. А через такий порядок і дївки було бережуть ся, крий Господи, як! Сьміливо можно сказати: не то, що у сотнї, у тисячі дївок не було нї одної, як тепер десятками лїчи, вулицею проходивши. Сьвятес дїло старовина! Мабуть, не верне́ть-ся вона нїколи!...

Вже так, що і два тижнї, а троха чи й не більш минуло ся після того, як Галочка вийшла за Миколу: як ось раз у день старий Олексїй сидить у хатї і чита жития. Миколи не було дома, пійшов до чоловіка за дїлом. Галочка сидить край віконця, зібрала ся мужикові сорочку шити, та

покраяла, а тепер і не розбере, що і як до чого слідує, та мабуть від того і задумала ся: ручки поскладала на роботі, головоньку схилила і дума... Та що то за гарна з неї молодичка! Вже іменно не можно було сказати, чи гарнійша була дівкою у косах та у скиндячках, чи, як тепер, у парчовому очіпку, що їй кріпко пристало, що усе б на неї і дивив ся? Личечком собі хоч і кришко похудла і румянцю на щочечках не стало, та все здавало ся, що так їй гарнійше було.

Як так сидять собі, аж ось дзвоник... дзвоник... і усе близче... і як-раз биля їх хати і став.

Галочка зирк у віконце... »Ох!« тільки і скрикнула, руки і ноги затруслили ся, ледве устала... і у кімнату б то поспішати, і з місця не ступить.

— Що там таке? спитав Олексій, не дуже чувши, що щось прибігло.

»Він, таточку, він!« аж задихаючись крикнула Галочка і кинула ся у кімнату.

А тут як-раз у двері... і хто-ж то? Семен Іванович!

— »Здраствуй, мій любезний приятелю, Олексію Петровичу!« крикнув Семен Іванович, убігши у хату і кинув ся його обнімати. »Як, каже, поживаєш?«

— Спаси-бі Богу! сказав напротив і Олексій, що і зрадував ся, побачивши його, а як здумав, що без нього тут совершило ся, так у нього душа так і покотила ся, і не зна, на яку ступити, і дума собі: Буде ж тут усього доброго!

»Де Галочка твоя? Чи здорова вона? Вже тепер певно вона моя! Ось, Петровичу, привіз тобі письма і від брата і від дядюшки мого,

старшого брата отцевського. Тут тобі усе добре пишуть.« Так казав Семен Іванович, сердешний! веселенький, говорливий, і не дожидаючи ся над собою біди, сів на лавку і став доставати тії письма.

— Не турбуйте ся, Семен Іванович! сказав старий: письма опісля прочитаємо... А може ви хочете побачити Галочку?

— »На, пан-отче, читай отсії письма, а я побіжу, знайду Галочку, що ще може і не зна, що я приїхав. Знайду і приведу до тебе, а ти нас і поблагослови, як дітей своїх. Тепер ні у чім не буде замішки.« І хотів було бігти за Галочкою, так Олексій зопинив його, кажучи:

— Та не турбуйтесь; вже ви її не знайдете, вона сама до вас вийде, — та й кликнув: Галочко! а вийди сюди, душко, на часинку!

Галочка і увійшла: Семен Іванович кинув ся було як стріла до неї, як зирк!... у-в очіпку!... його Галочка вже молодицею! Він так і стрепенув ся, поблід як стіна і впав на стіл. Полежавши, зскочив і до неї: »Галочко, що се ти наробила?«

»Семене Івановичу!« сказала поклонивши ся йому Галочка, ковтаючи сльози, що так від серця йдуть і душуть її. »Перш усього,« каже, »говоріть зо мною, як з мужньою жоною. Пан-отець мене благословив, і я по моїй самій чистій волї вийшла за чоловіка честного, доброго. Він мене любить кріпко, шанує і жалує мене. Так після сього менї не приходить ся нї від вас нїчого слухати, нї споминати, та й самії думки треба нам відганяти від себе... Прощайте! Ще раз довело ся вам сказати на віку!... Забудьте усе і не споминайте... Я вам розвязала сьвіт... Ви

знайдете своє щастя... а я!...« Сльози так і залили її речи. Вона мерщій убігла у кімнату, зачинилась і чути було, як защепнулась.

Довго Семен Іванович, припавши на стіл, плакав ридаючи гірко. Далі зскочив, обняв Олексія, поцілував його, кажучи: »Прощай, Олексію Петровичу, на вічні віки!« вдаривши себе рукою по голові, вибіг з хати.

Тільки вони його й бачили і не чули ніколи про нього нічого.

Виїздив я на своєму віку чимало по сьвіту! Був і у Змійові, і у Чугуєві. А у другий кінець ще і дальше. Проїжжав Охтирку, до Лубен доїжжав, і в Прилуці жив. Там знав я сього Семена Івановича, він вже відслужив ся у війську. Бисурмани-турки ногу йому простреляли, а ліву руку відрубали.

Раз, позакурювавши люльки, лежали ми у його садку під липою, так я тут спитав його, через що се так його окалічили? Інший вернеться з війни цілісінький і не осмалений, хоч і росказує, що і такі і такі городи брав.

— »Я, друже, сам на себе скував смерти,« сказав Семен Іванович, здихнувши важко. »Не вспіла заговтись нога, я впять на коня. Одтяли руку; поки виговів ся, стало замирение... пійшли мої думки геть!«

— Через що-ж таке ви скували собі смерти? спитав я.

— »Через любов!« сказав він і здихнув ще важче та й задумав ся. Далі й каже: »Я, друже, так любив одну дівчину, аж у Харкові, що трохи з ума по ній не зійшов. Та й було ж від чого.

Полюбив її — міри нема! Ну, так полюбив, що бачу, не можно мені без неї жити. Й подумав, подумав: що-ж? вона мене любить: розумна, я її скоро привчу бути панею, та ще такою, що лучче прирожденних. Що-ж? Не захотіла ійти за мене! А щоб часом не піддати ся, так вона без мене звінчала ся аби з яким батраком, щоб мені сьвіту собою не завязати, щоб не соромити мене собою, і усеє прочее говорила.

»Правду тобі, приятелю, скажу, що як вздрів її вже молодицею, жінкою другого, а не моєю, то не знаю, як я тут і не вмер на тім-же місці. Та таки і струснуло мене! Більш пів году хирів. Далі пійшов на війну: не вбили. Прийшов до дому: що б робив з нудьги: і сьвіт мені не милий, і ніщо не веселить. Тут мене пособрали у капитан-справники, тільки що намісництво відкрило ся. Отто і став я по неволі меж людей. Далі бачу, що не можно так прожити, хоч і тоді Галочки (так її звали) крінко жаль було, бо любив її якось-то не так, як прочих любимо. Ну, дарма!... сяк-так, я і оженив ся та узяв собі жінку добру, хорошого роду, та тільки бідну. Так тут-то побачив, що Галочка правду казала, що нас зайдять люди, як дознають ся, що в мене жінка з мужичого роду: коли ось моя і благородна, так наші тузи і ганьбують сю і не приймають до себе, і мене часом попрікають і чужі і родичі. А що б було, як-би я на Галочці б оженив ся? Зайли б зовсім: а вона не стерпіла б біди на мене і именно вмерла б.

Моя ж жінка, спасп-бі Богу, добра, мене любить. Часом сьмієть-ся з неправди людської, а часом і усього бува. Наградив нас Бог дїточками: здаєть-ся, добрі, будуть нам на втїху.

Завсегда згадую Галочку і дякую їй, що відвела мене від біди, не відняла в мене щастя, яке тепер маю, і якого б з нею через людей не було б мені. Вона мабуть більш людей знала, чим я, бо усе по її стало ся. Розумна була, розумна!«

І як задумав ся, та й довго сидів усе думаючи, аж поки я його розважив, і він мені росказав усе, що́ в них було з Галочкою на Ганчарівці у Харкові.

Прийшло ся же мені бути опісля у Харкові. Куди люди, туди і я: на Ганчарівку прохожувати ся. Ходючи сюди-туди по вулицям, поглядаю — знаєте, тогді ще молод був — на дівчат, що́ повиходили на вдвіря, бо неділенька була. Дивлюсь — не тепер споминки! — сидять на присьпі дівка та молодиця... одно те, що молоденькі обоє, а друге, що́ за красиві! Не знаєш, котора красивійша: чи дівчина, чи молодичка?

Я до сього торгу пішки, як там кажуть. Як вздрів, так і став як укопаний. Стою і тільки їх розглядаю. Аж ось і обізвала ся — а я її і не доглядів, що й вона тут меж ними держучи дитину сидить — бабуся, не овсї стара, а так доходить до старости, так що було їй годів з пятьдесять. Як обізвала ся до мене, та й питаєть-ся: »А чого вам, паночку, тут треба?«

Я й остав ся ні в сих ні в тих. Треба щонебудь сказати, а не знаю що́, і за чим я тут стою, не знаю. Якось-то мені попало на думку, що я на Ганчарівці. Тут згадав я Семена Івановича, Галочку Таранцівну, та як нігде дітись, так я і кажу: »Та мені тут треба було знайти... чи не зна... може хто...«

— »Кого-ж вам треба?« спитала ся тая жінка.

— Чи не зна хто, де тут жила а може й живе Галочка Таранцівна? так її з-молоду звали.

»А на-що вам вона?« всьміхаючи ся пита вона мене, а сама так бистро на мене дивить ся, а чорні очи, правду сказати, з-молоду так що очи були.

— Та там... від одного чоловіка поклон їй передати.

»Від кого б то?« та так трошки і посмутила ся, і каже менї: »Просимо, паночку, у хату; може і я вам що-небудь про неї скажу. Посидьте ж, доненьки, за воротами та виглядайте батька. А ти, Наталко,« сказала вона молодиці: »озьми свою дитину. Та не втїкай ще до дому, нехай мужик за тобою прийде. Просимо, паночку, до господи.«

Нїчого робити: треба менї ійти за нею. Увійшли. От вона і пита, усе усьміхаючи ся: »А хто-ж то поклон переслала до Галочки?«

— Чи ти-ж її, пань-матко, знаєш?

»Може і знаю, як скажете, від кого поклон.«

— Та від Семена Івановича, із-під Прилуки.

»Я так і думала,« сказала жінка похиливши голову. Далї подумавши і пита: »Як він собі пожива?«

— Е, так ти то і єсть Галочка? спитав я.

»Може таки і я. Так він вам росказував про мене?« питала ся Галочка, трошки зміняючи ся на лицї.

— Росказував усе. — От і росказав їй, що чув від Семена Івановича і як він їй дякує, і про усе говорив.

Як же розговорили ся, то й вона росказала усе, що яково їй було, як спершу стала знати його, і що опісля було з нею.

»Я його любила крінко, росказовала Галочка: »і для нього, щоб йому щастя дати, пішла б на усякую муку. Не легка мука, як я і за-між пішла, щоб його відлучити від мене. Ішла, і сама не знаю, за кого ійду і длячого ійду. Точнісінько, як у-ві сні була! Нічого не розберу, що робить ся, а усе поспішаю... Не схаменула ся і за-між пішедши. Усе ніби я не у своєму умі була. Як ось приїхав і Семен Іванович. Як я вийшла до нього, що з ним говорила, нічого не тямлю, бо на мене за-тим прийшла така гарячка, що я ніть неділь не уставала. Думали, зовсім вмру!

»І одужавши, я не приходила до ума. Усе менї було тяжко, усе важко! Нудьга замучила. Часом було не знаю, що се за чоловік? А се був мужик мій. Тільки було батенько — нехай царствує! — розговорить мене, то я хоч наплачу ся добре, то менї і легше стане. А то хоч скрізь землю, хоч сьвіт за очима ійти! Така біда була!

»Аж ось Господь дав менї хлопчика. Якось-то прийшло ся, що новорожденому дали ім'я Семеном. Я зрадувала ся і прийшло менї на думку, нехай він буде Семена Івановича хрещеник. Батенько мене послухав, а Микола, мужик мій, той і давно! Він ще й тепер менї у вічи дивить ся, чим менї угодити.

»От ми і покумали ся з Семеном Івановичем хоч за-очи. Що-ж? З першого хлопця з мене як рукою зняло. Я перестала журити ся, стало менї легко дихати: я почала розуміти, що я вже мати, що треба думати об дітях, та дальше-дальше і вдарила лихом об землю.

»Не хочу брехати, частісінько думала об Семену Івановичу, споминала, як ми з ним спізнали

ся, і здавало ся менї, що у ті пори, як я була з ним, що я не по сій землї ходила, а по якійсь, по золотій, меж прехорошими цьвіточками. Здавало ся, що й сонечко яснїйше сьвітило і тільки на нас на двох і сьяло, і веселість і радість нам подавало! Далї я неначе упала у якусь яму, де темно, пусто, мов у гробу!... Що робило ся зо мною? нїчого не тямлю!

»Як вийшла з ями, сьвіт менї підняв ся. В мене є муж, чесна, добра душа, шанує, любить, береже мене, пилиї не дасть на мене пасти: в мене хлопчик, синочок, втїха моя!... Далї-далї — менї усе легше, усе веселїйше. В мене і дочечки: отто Наталку бачили? Другий год замужем, на Подолї: отто її і дитина. Друга дочечка підроста і тож буде красива. Мої дочки, кажуть, по менї пійшли, у великій славі,« усьміхаючись сес росказовала Галочка.

»Старший хлопець, Семен, парень друзяка. На той год, діждемо, будемо женити. Другі хлопята підростають: інший у ремеслї, а інший письма вчить ся.

»Батенька поховала, та вже тогдї, як оглядїла ся і у розум прийшла. Він потїшав ся унучатами, веселив ся, глядючи, що я перемогла своє лихо і жила у щастьтї, не думаючи коли-небудь його мати. Благословив нас, дяковав мене, що я не вийшла з своєї долї, не захотїла панею бути, і успокоїв ся на вікп.

»З Миколою ми живемо, як Бог нехай дає і усякому. У нас одна думка, одна воля, одна душа. Нема у нас не тільки сварки або лайки, та й не чули ми один від одного противного слова. Живемо, багатїємо, маємо дїточок добрих, слухяних, і за усе хвалимо Бога!«

— А Семена Івановича часто згадуєш? спитав я.

»А як-же? Усяк день молю ся за нього, щоб йому Бог послав щастьтя за те, що він мене хотів, по його думці, щасливою зробити. Тепер, як чую, що він щасливо пожива, і що Бог і його благословив дітечками, такими-же добрими, то менї на серці стало весело. А то було не без того, що журю ся, не чувши об нім нїчого. Весело менї і те, що він менї дякує ть, що зробила для нього моя щира любов!«

Сама істинна правда буда усьому, що я отсе росказував. Ще й теперички є у Харкові на Ганчарівці старі люди, що чули від батьків своїх, а декотрі і самі зазнають сю Галочку і що з нею і як поводило ся. Пан-отця її по вулїчному звали і Литвином, так і вона від того взивала ся »Литвинівна«. Двір Олексія Таранця був саме на вулиці »Довгальовка«, що на Ганчарівці, і часточка його під двором міщанина Головина, супротив Сїрикового двора як-раз: а більша часть відійшла на площадь, де стоять жандарські конюшні.

Обіцав ся менї чоловік і тих пісень достати, що на Галочку Таранцівну поскладали тогдї люди, усе вихваляючи її, яка-то вона була красива. Так коли достане, то я їх де-небудь приткну, щоб нашої Ганчарівки слава не гинула.

XII.

ДРІБНІ ПОВІСТИ (казки).

1. Пархімове снїданьня.

Не було і на усїй слободї дурнїйшого, як Пархім Шеревертень. А й слобода немала була! Опріч, що по неділям зіходили ся баби з слободи та з близчих хуторів, і приносили на продаж і масличко і смитанку і яєчок і буханців і соли товченої і усякого такого товару, а то ще двічи на год були і ярмарки у тій слободї: одна об теплому Олексїю, а друга об перших Парасках. І чого-то на тих ярмарках не було? Аж з самого города приїзжав крамар з залїзними гвіздочками: кому, знаєте, треба чоботи підбити. Та бував і купець з хорошим товаром: з хвигами та з родзинками і з синїм камінцем. А вже циганів, оттих коноводів, мошенників, що обдурюють народ, так і не розминеш ся! Обманув, украв, обміняв личко на ремінець, та й дальш... Так через такі ярмарки се вже не слобода звяла ся, а містечко. І скільки там ні було народу, що там жили і на ярмарки наїзжали, не було дурнїйшого, як, я-ж кажу, Пархіма Шеревертня.

Еге, дурний собі, та таки оженив ся, знайшов собі жінку. Пожалуй, багатенький бо був, а через таку благодать дівчата не дуже дивлють ся, чи хороший чи поганий, чи розумний чи при-

дурковатий: аби у кишені повно було. Ось і тут такички. Тільки задумав женити ся наш Пархім, як-раз і вискочила за нього дівка бойка: сама й посватала себе за нього, сама і весільлям орудовала, і як хотіла, так і вправилась.

Вона була попереду наньмичкою у городі, по куницям, так знала усякі порядки і сьвіту повидала. А якось-то навернула ся у свою слободу, бачить, що Пархім, зоставшись після батька сам собі господар, не зна нічого і не вміє кінців ні у чому звести, а худобини до гаспида! Вона і підлізла до нього з своїми теревенями... а завтра вже і рушники подавала, а у неділеньку і весільля відбули!

Люде дивували ся: Чи не навіженна сяя Настуся (так її звали), що йде притьмом за дурня, за Пархіма Шеревертня? А вона собі й байдуже! Нехай, каже, що хочуть, говорють, а я своє робити-му.

Та й приняла ся ж добре! Усе поприбирала до своїх рук. Мужикові коли дасть коли добре пообідати, то то йому і празник: а не те, так частісінько окроме сухого хліба через цілісінький день нічого не побачить. Одежа на ньому абияка, сорочка розхристана, чоботи порвані, а частіш і зовсім босий. Пика невмита, борода неголена... і таки з-разу можно було бачити, що він є.

Сама ж — так ну! Вирядена неначе міщанка. Свекрушині і плахти і очіпки і намиста одвічають по усяк день! Ласо їсть, на мягкому спить, і така виходила ся, що молодиця хоч куди! А зубата була! Вже не заїдай ся з нею ніхто. Тільки зачепи її, так разом як залящить, затріщить, загомонить, перекоренить і батька й матір і увесь рід, і таких прикладок поприкладе, що й

не додумався ся, відкіля вона усього набрала ся. І вже її ні за-що не переговорив. Як вода, була, греблю прорвавши, і біжить і шумить і реве і клекоче, так і Настуся, як з ким счепить ся. Вже пак не дурно стільки прожила у городі.

Швидко стали знати її і проїзжаючі. І купець і панич і крамар і ремесний і школяр, як тільки їдуть через слободу, то вже неодмінно і зайдуть до Настусі. І хоч-би як ще за-раньні було, що можно було б верстов з десяток уїхати — ні, і не кажи: зостануть ся ночувати, хоч як. Та уміла ж усіх привадити до себе. Купцеві зараз чайничок настановить — а усе мала у себе: простому народу доброго борщу з салом постановить, панічеві молошної каші подасть. Старенькі пани не заїзжали до неї, зараз скаже: »не приймаю нікого.« Та так участує усіх, що довго згадують Настусю.

А мужикові її, Пархіму, то не було добра, а як зайдуть постояльці, так йому зовсім халепа! Знай жінка посила його по усій слободі: біжи туди! достань того! принеси те! Набігаєть-ся лебедаха, утомить ся, засапать-ся, дума нічю відпочити. Так куди-ж! Жінка протурить його до постояльцевих коней: і сіна підкладай, і дивись щоб безперестанно їли і щоб хто коней не вкрав, калавур і не відходь від них: а у хату і не думай забиратись, не сьмій і носа показати! То Пархім було і слуха жінки: ходить коло постояльцевих коней, і тільки чує, як у хаті чарки брязчать, миски цокотять і хазяйка з постояльцями щебече, та не у лайку і не у спор: в них усе йде до ладу. А Пархім ходить та голодний дрижаки їсть по холодній зорі, не маючи у віцо і одягтись!... Терпів таки багато, сердега, від такої жінки.

Як діла нема дома, пійде було блукати по селу. Вже й знали усі, що він терпить дома від жінки. Хто було закличе, нагодує його, хто й до дому паляничку або грудку каші дасть... І Пархім, де було вздрить, що люде чого-небудь зійшли ся, то і він тутечка. Слуха собі готового, а вже свого не питай. Наслухав ся, скільки йому треба, і пійшов. І то з нього.

Сидючи раз з людьми биля волосного праленія, слухав дечого багато, і про те далі стали росказувати, як жінки своїх мужиків обдурюють. А що найпуще, як почне жінка вередувати, забажаючи або нового очіпка або яловичини чи усякої ласощі, або часом грошей забажа. І стогне вона, і недужа, і ні знать-що говорить, і буцім що їй преставляєть-ся, і мужика гонить з очей і лає його на усі заставки. І таку волю через вередованьня озьме, що бідному мужикові і підступити до неї не можно. Ходить сердешний по сїням, руки ломить та вбиваєть-ся за бідною жінкою! Тут вже й знахурка поспіла. І що то! чого не робить, чого не діє: і підкурює і шепче і вмива і злизує, нїчого не легша!

Мужик аж до ніг до знахурки припада та просить: »Тїтусю! ослобони жінку від біди! Цілий год матїрю звати-му: що хоч, заплачу, тільки поратуй її!«

— Але! вже б я не рада їй помогти! каже знахурка: так що-ж, коли дано, та ще й умїючи. Се, чоловіче, дала твоїй жінці удова, що може і ти її знаєш...

»Та як же? знаю, знаю. Ще вона і дівкою була, так було...«

— Та так-же, так. Се вона хоче звести твою жінку, щоб опісля самій за тебе вийти.

»А щоб вона не дiждала! Я вже лучче осьму Хвеню, ось що за Терешком Бульбахом, коли овдовiє, а її не хочу.«

— Так бач, не знаю, чим і ослобонити твою жiнку!

»Та вже чим хоч, а тiльки зведи її: я коштy не пожалiю: бо як вмре, так самий похорон бiльш буде коштувати чим лiка.«

— Так хiба ось-що зробимо: Купи линшень їй кавяру солоного та булочку, нехай вона поїсть. А як пiсля сього захочеть-ся їй пити, так ти їй купи осьмуху пива; нехай пе, скiльки хоче. А далi вже, щоб не гiрко було пiсля пива, так купи їй медяничкiв, родзинкiв, чорнослив. Нехай наїдаєть-ся добре, поки аж спотiє. Та тогдi вже будемо прислухати ся, чого вона з немощи забажа, та швидче їй і купиш, щоб лихо прогнати.

Сердега мужик усього того накупить: наїсть ся жiнка, напеть-ся, та й почне кричати: »Ой про-бi! очiпка хочу! очiпка по вишневiй землi з зеленими розводами!... Про-бi! такого хочу, як i на дячисї!...

— Та купуй, Охрiме, купуй мерщiй! Бач, чого лихоманка забажала? Поставляй їй усе, а то щоб до вечора не вмерла.

Побiг Охрiм, купив, подає жiнцi... Тут лихоманка, як побачить очiпок, та так стряне болящу, що на-силу улежить: а далi й почне стогнати та охати і ледвi каже: »Коли-б що менi... тепер... та пять кiп... то б я і устала!...«

Тут жiнка стогне та бажа, а тут знахурка нападаеть-ся, щоб давав мерщiй, щоб лихоманка, гроші побачивши, зовсiм вiдiйшла вiд неї. Нiчого Охрiмовi робити! Виньма з кишенi гроші, лiчить пять кiп, та усе-ж то новими пятаками, кладе

биля жінки... Жінка стогнучи бере без ліки. Загарбала усі, і вже і устала і пійшла поратись і сюди і туди... і ще до вечера разів тричі з мужиком полаялась.

Оттакі-то вередливі жінки у бідних, сердешних, простих людей. Добре панам жити, що в них жінки і не сьміють і не з'уміють так вередувати. У них жінки перед мужиками як по струночці ходють і против мужикової волі ні у чім ні чичирк!

Про таке жіноче вередуваньня слухав наш Пархім, та й узяв собі на розум: та йдучи до дому і каже сам собі: »Не я-ж буду, щоб я не зробив по своєму! Вистачай, жінко, кат бив би твою матір! вистачай усе!..

Як прийшов до дому, зараз і почав стогнати на усю хату і пробирать-ся, щоб то злізти на піч...

»А якого гаспида ти там стогнеш? пита його Настуся, дивуючись, що її дурень та осьміляєть-ся без спросу лізти на піч.

— Але, гаспида!... Коли ж я недуж!... І у груди коле, і в бік штрика, і у спину шпига, і на поперек не підніму ся...

»Та що́ се тобі стало ся?

— Але, що́!... Не знаєш?... вередую!

»Що́... що́ таке?...

— Вередую, кажу тобі. Хиба не знаєш вередуваньня? Се ваша жіноча натура на мене напала.

»Ось я тобі дам! Ще й він вередувати! Устань, кажу тобі. Коли тебе напала жіноча натура, то я озьму мужичу натуру, та тут тебе так відвередую, що ти й гадки не мати-меш!

— Я таки й то гадки не маю, та лежу собі та усе вередую собі.

»О щоб тебе з твоїми вигадками! І сьміх і лихо з дурнем! Скажи ж менї на милость: чого таки ти вередуєш?«

— Так. Вередую та й вередую. Ласощів хочу! Ой, хочу ласощів!.. і поти усе вередувати-му, аж поки купиш ласощів.

»А рожна не хоч? А трясцї та болячки?«

— Не хочу сього нїчого. Менї дай ласощів, то я й перестану вередувати. А не даси, то я і вмру, справдї вмру.

»Та пропадай, вража личино! Коли-б вже й давно счез!«

— Так не пропаду бо, поки не довередуюсь до свого! — Ой, вередую! Ой личечко, ласощів хочу!...

»Та яких тобї ласощів? Здїлай милость, не кричи: сусїди почують, що більш сьміяти-муть ся, скажуть, що ти зовсїм одурів.«

— Та й кричати-му, і одурію, і вмру тобї, поки ласощів не купиш.

»Та яких же?—кажи мерщій! Запхну тобї пельку, щоб не кричав.

— І родзинків купи, і рогозу купи і горохвяничків... і кавяру... і пасльону... і усього ласого...

»Бач, чого навередував! Се-б то я покинула усе та пішла по ярмарку усього йому купувати! А дзуски не хочеш?«

— Я і дзуски і трясцї твоєї не хочу: менї купи тих ласощів, що я вередуючи хочу.

»Захотїло ся гирї против ночи кісничка! Отсе так і побіжу, як ген купцї з'їзжають на двір. Геть, кажу тобї, з печи! Вбирай ся з хати! Не знаєш, що при чужих людях тобї не можно тут бути?«

— Знаю я, голубочко, усе! Ти думаєш, я нічого не знаю? Ні, я усе знаю. Тим-то і почав вередувати, що я дещо знаю. От бач, і не устану і не пійду з хати, хоч тут що приїзжі робитимуть. Не устану та й не устану. Бач, вередую, поки дасі ласощів. А там ще й грошей забажаю.

»Та на́ вже, цур тобі, й грошей, тільки втікай швидче з хати.« І дала йому три шаги, знаючи, що він ліків не зна.

— Мені треба сім кіп!.. Одначе узяв гроші, перекидував їх у руці, перекидував, далі устав і каже: Ну, так і є! Ухопив мерщій шапку, та на-втікача з хати: і пійшов съміючись та думаючи собі: Оттак ти жінку провчи! Тямити-меть мене довго.

Пійшов же наш Пархім по ярмарку і не журить ся ні об чім. Гроші є, тепер дума, чого б тільки накупити? От і дума: »Свити в мене кат ма! Не знаю, чи синього сукна узяти, чи хоч і сірого, та тільки доброго, мильного? та вибиратиму довженну та широку!.. Або, ось і чоботи в мене роти пороззявляли, їсти просють: так може чоботи лучче? І правда, шкапові куплю, з довгими халявами, з підковами, а дьогть так щоб і тік!.. Цур дурня тобі, пане Пархіме (се усе сам собі каже), та масла грудка на прикуску! Чи не дурний же ти справді? На якого гасида ти будеш тратитись? Одежу і чоботи нехай тобі жінка постачить, а ти сї гроші, що вивередував сеи, проласуй, на чім хочеш, чого душа забажа! Отся річ до діла. Так і зроблю. Накуплю усього, що побачу, та й наїм ся, щоб аж з душі перло!.. Чого б же то накупити?... Е, ген сластьони: позавай їх сюди!...«

От і підійшов до сластьонниці... що за гарно

дивлють ся на голодного Пархіма!.. і так і шквар чать у олійці...

»Подавай сластьоне!« гукнув Пархім на жінку, що́ їх тут прягла.

— А на скільки тобі треба? питаєть-ся вона.

»Подавай усї!« аж кричить вже Пархім, узявшись у боки.

— Та тут, дядюшка, як увесь товар озьмеш, так його буде на шість золотих.

»Увесь, увесь беру! на́ гроші!« та й тичe їй один шаг.

— Та що́ се ти менї даєш? се на сьміх, чи що? Ти давай більш, давай усї, сорок алтин.

»Як же я дам усї? Отсе я наїм ся, так і пити захочеть-ся. Так отсе другий на збитень, а се ще пійду до Москаля та родзинків накуплю...

— Так ти, бачу, такий? Геть же від лавки, не мішай людям в мене товар розбирати. Сих грошей трохи: або давай усї, або геть собі!..

Пійшов сердега дальш, чуприну чухаючи, і каже собі: »Урагова баба скупа! Та дарма, я й стовпців наїм ся.«

Підійшов до Москаля з стовпцями. Так що́-ж бо? Дає Москаль за його гроші тільки три стовпця...

»Цур і йому! який дорогий! Не вмру без них, знайду ще чого смашнійшого...«

І пійшов по базарю витрішків їсти. І що то: що́ вздрить, то й купив би. Та не дума одно, двоє купити, ні, давай усе! А грошей кат ма, тільки три шаги і є.

Ходив наш Пархім, ходив по базарю! вибирав, прицїняв ся: усе дорого, не по його гро-

шам!... Вже він і гречаники і горохвяники і млинці і буханці і шпіжки торгував, кидав ся і на мочені кислиці і на ґалені горіхи і на медяники... Так урагові люде по-трошку дають за його гроші. Що йому з одного або трьох: йому давай усе, багато наклади йому, так, так!

Ходив він, ходив, аж остило. Бачить, жінка продає якісь корінці, і усяк, хто ійде, то й купує тих коріниів, і вже кучка невелика зостаєть-ся.

От-же, щоб не впустити товару! сказав Пархім і підбіг до жінки і пита: А скільки тобі, молодице, за твій товар?

— А покажи лишень, скільки в тебе грошей? спитала ся молодиця.

Пархім виняв свою суму на долоню і брязка перед молодицею...

— Добре, дядюшка! беріть увесь товар. Кете гроші сюди!

Увесь? пита Пархім, і сам собі не вірить.

— Та увесь, увесь. Треба було вам денежку здачі датп, та пороздавала. Нехай за вас подам на бідность.

Зібралась молодиця і покрилась дальше, щоб купець не роздумав та не прикинув би їй товару...

А Пархім так зрадів, що нічого не бачить і не чує. Видимо-невидимо накупив ласощів!... Забпра у полу — не влізе: позапихував за пазуху, і вже останні на-силу зібгав та у жмені забрав, а сам усе приговорює: Не кидай, Пархіме, нічого, не зоставляй, забирай усе: ти за сї ласощі гроші платив. А ти, бісова жінко, не діждеш, щоб я тобі і лизнути дав! Ні, сам поїм усе.

От і вибрав собі місце на горбику. Зняв свиту, розіслав, поскладував свій товар, позасукував рукава і сідаючи каже: »Ось тепер, Пархіме Уласовичу, поснідаєш собі добре! Їж у волю, ніхто тобі не поміша... Усе до останнього поїм, та так обрепаюсь, що може через силу і до дому дійду...

Та з сим словом схопив корінець, та — кусь!.. жує сердега!.. Тут жує, а тут у ніс так і шпига, і сльози з очей так і біжать... Жує, жує, і не проковтне. Далі утер сльози, став віддихати, бо дух йому захвачує, і каже: »Бач, як за пресучою жінкою давно вже не ласував, так ось ласощі і у горло не ійдуть. Та впять стане їсти, то по три то по чотири коріньця вже ніхає в рот, так що-ж бо? Ні жовати ні ковтати не можно, не ійде у горло. Се бо був хрін! Де-ж його можно їсти?

Лихо нашому Пархімові! Вже скільки він ні потроцив коріниів, а кучка ні трошки не позначилась. Вже аж не зміг сидіти, прилїг, і за живіт береть-ся... Відпочине, відпочине, та впять за хрін, і чуб йому мокрий, і нику аж роздуло, губи порепались, а він силкусть-ся їсти...

»Та й до біса ж я накупив сих ласощів!« казав стогнучи та сльози втираючи Пархім. »Але їм, їм, і кінця не видно. А сльози так і заливають!... Аж очи рогом лізуть!... Ох, лишечко!... Бачили чортові очи, що куповали: їжте ж!« ....

От з такого-то Пархімового сніданьня пійшла меж людей і приговорка.

2. На пущаньня — як завязано.

Діждали ся пущаньня на піст. Хома й каже жінці: Гляди ж, Кулино! Нагодуй мене так, щоб через цілісінький піст не захотїло ся менї їсти.

— Та добре-ж, добре. Їж тільки на здоровя, а то придбала усього, — сказала Кулина і постановила перед ним макотерть вареників та повнїсіньку миску млинців. Учистив Хома як-раз, масличком поливаючи та у смитану обмокуючи.

Зібрала Кулина саме черїня і постановила обідати: борщ з сулою мудрий, смитанкою засмажений, каша тобі пшоняна так і плава у масличку, локшина у молоцї, галушечки на яєчках, та теж з молоком, тараня у масличку напряжена, та молошної каші пів макітри, тільки і усього. Аж повискромажував усе сердешний Хома, та на потуху — пів глека молока, та й сїв і дріма.

Ще не гаразд і прочуняв, вже й полудновати пора. Тут і вродила ся каша до молока, гречаники гарячі до масличка. Уписав їх Хома самотужки аж зо три та добрав пятїрко рибок таранї у маслї шкварчачих.

Що-ж? недалеко вже до вечера. Будемо підвечіркувати, так сказав Хома, ледве дух переводючи. Мисочку млинців та буханців зо два у смитанку обмокуючи, от чоловікові й буде. Нехай, каже, ще повечерію чого-небудь.

Упорав ся Хома і з вечерею: доволїк усе, що постановила жінка: і борщику і каші і рибки і млинців і буханців, а далї тирить і вареників макітру — як кулаки плавають у маслї. Сопе Хома, дотрощує їх, та вже спочиваючи. Розпере-

зав ся, силкуєть-ся... от-от і дно видко, та бачить, що лихо: от здихнувши і каже: »Що се, жінко, зо мною стало ся? Щось не доїм.«

— Ох мені лихо! Чи не з очей?

»Ні!« ледве промовив, тяжко дихаючи, сердешний Хома. »Бачу, на пущанья — як завязано!«

3. Куповаий розум.

Недалечко від якогось-то города, чималенького, що в нім було аж три церкви, одна камяна а дві деревяних, було село, а у тім селі жив собі чоловік Демко. Він би то і розумний, як і усяк чоловік, так по-трошку: знав і своє діло коло хліба, вмів свитку залатати, кожушок вихутровати, усе знав, що доводило ся: тільки, на лихо собі, хотів крінко величати ся, щоб усяк його почитував, усяк завидовав. Пуще гіркої редьки досадно йому було, як де у компанії, де зберуть ся люде, — а як було біля города, то і хороші люде зіходились поговорити де о чім, а не так поговорати, як послухати дяків, що як зійдуть ся, та стануть таке росказувати, що нам і у-вісні не приснить ся побачити. Як же у городі було аж три приходи, а у кожному по два дяки, та сьомий сельский, так де зійдуть ся, так таки є чого послухати, як стануть росказувати. Один почне з Євреїв, другий перехопить та приньметься за Гога і Магога, инший товкує про »обаче«, то, я-ж кажу, нашого братчика, неписьменного, слухаючи, аж сльоза пройме!... Не даром сказано: письменний! А у такій компанії кого посадити

на покуті? Дяка. Кому перша чарка? Дякові. Перед ким, хоч ти і старий, та помовч? Перед дяком. А усіх прочих, других, хоч-би і не було.

Через тее Демкові кріпко досадно було. Хоч частісінько підголював чуб і бороду, вдягав і синій жупан і не пропускав, де збирали ся почотні люде, то поки дяків нема, то і йому добре: обсядуть його старики, слухають, що він росказує про саранчу, як колись налітала у старовину, а він се чув ще від батька: а як почне росказувати, як вже він і сам бачив, як шествовав сам губернатор через їх город, так — батечку! було чого послухати! Божив ся, що перед ним і за ним усе пани бігли тройками, то у бричках то у кибітках, а инші і на простих повозках. А сам, каже, губернатор їде у колясці, що скрізь у вікнах, мов хата яка, а дзвоників, дзвоників! І у передніх дзвоники, і у заднїх дзвоники, і у самого на колясці дзвоники... та усі разом як зателенькають, так аж у-в ухах лящить!...

Оттаке усе як росказує, що і у самого аж дух радуєть-ся, і знай уси розглажує та ще придумує, що б то росказати? а тут дяк рип у хату! Зараз хазяїн до Демка: »А устань,« каже, »Демьу, пусти пана дяка, нехай нам де-що з премудрости роскаже.«

От тобі Демкові і честь!.. Встане мов опльований, на людей не гляне, зараз за шапку — і хоч і не проси, щоб зостав ся, хоч чого хоч піднось йому: не хоче і не хоче, мерщій з хати, тільки його і бачили!

А тож і не досадно, скажете, як чоловікові дуже хочеть-ся повеличатись і щоб його шановали, а тут ніхто і не дивить ся на нього, та при ньому величають других?

»Тривайте ж!« так собі подумав раз у-ночі, як не спав з нудьги: »я вас усіх провчу! Будете тямити Демка! Будете топтати ся не тільки у хаті, та й коло хати, аби-б як протовпитись та послухати де чого. Нехай тогдї дяки заховають ся з своїми премудростями. Заткнемо їх за пояс, замовкнуть против нас!«

Так подумавши, та надумавши що робити, узяв у-ранцї та і відвів хлопця, свого таки сина, по-передУ до піддячого. Як же хлопча узялось за письмо і стало не спотикаючись читати аж по верхах, батько, нігде дїти ся, хоч з нуждою пополам, хоч у позичку ускочив, а віддав хлопця у науку до дяка, та аж до соборного, щоб навчив, чого сам зна. І щось не дешево і поєднав.

І не узяв чорт Харка, Демкового сина. Незабаром, годів через сїм, поняв добре і читати і писати: єрмолой увесь проспіва, стихири усякі, який би то дяк відкіля б то не явив ся, що хоч починай, а Харко вже й тут: попереду окселентує, а там і пішов сам горою: і переводи виводить і на таке зведе, що хоч-би тобі тут пять дяків співало, то він усіх зібє, замовкнуть, зостанеть-ся один, та й докінча, як сам зна.

Така-то розумна дитина була! Демко не нарадуєть-ся. Еге! так що-ж бо: з книжки, що хочеш, він тобі прочита, а своєго розумного слова не скаже, не видумає нїчого.

Як прийшло хлопча з науки, а вже так було йому годів вїсїмнадцять, батько і каже йому: »А що, каже, »Харку, чи не зумів би ти якого розумного слова сказати нашим дякам, щоб не знали як і розжувати його? знаєш, носа їм утерти, щоб не дуже брови піднимали? Видумай таки що-небудь, а я закличу їх і других яких людей,

що тільки їх і слухають і поважають: а ми їм при них і відріжемо і пристидимо!«

— Так що-ж, тату,« каже хлопець: »після чого я розумне слово скажу? Адже я тільки вчив ся у школі. Через науку не станеш розумним. Хоч усі книжки вивчи на память, а розуму не набереш ся. Треба сьвіта повидати, з людьми поводитись, тогді до розуму дійдеш. Давай, тату, кошту: піду по другим городам, запримічати-му, де як поводить ся, а звернувшись таке їм скажу, що усі дяки і старики наші тільки плямкати-муть, а не второпають нічого!

Нічого Демкові робити. Хоч і дуже потратив ся на Харкове письмо, а треба-ж його і до розуму довести. Нехай сьвіта побачить, роздивить ся, як де у людей поводить ся, верне-ть-ся до дому, та й загне дякам карлючку, щоб не дуже пащиковали! Здихнув важко Демко, достав позичкою ще скільки там десятків карбованців, відав Харку, та і випроводив його.

Два годи на третьому, приїхав Харко до батька. Наняв чоловіка з дальньої сторони, щоб від його до дому: а як грошики процвиндрив, так поєднав так, що, каже, батько заплатить.

Чухав ся Демко довго, нічого робити, заплатив. А сина по-переду, як увійшов, то й не пізнав: остриженний, підперезаний не по нашому, а чорт зна по якому. Росказує, руками бовта, слова вернякає не наші, а на московські закида, та тільки не до ладу. Батька не взива, як закон велить, »батьком« або »тату«, а усе »старик«: та усе придирає-ть-ся: »У вас,« каже, »не так усе, як у людей. Стидно тобі, старик, що і досі не вмієш жити по людськи!

»Та то дарма!« каже Демко: »навчимось опісля. Ти тільки скажи менї, чи набрав ся ти, по чужим сторонам ходючи, розуму, якого тут нема?

— »Що се ти, старик, росказуєш! Старий, та не вмісш розсудити! (Трохи-трохи не сказав батькові у вічи, що дурний сей!) »Я тільки у-в одну сторону ходив, так і розум бачив з одного боку. Постачай грошей ще, піду у другу сторону, так ще розумнїйшим верну ся.«

»Може хлопча і правду каже,« подумав Демко. Сяк-так, то просячи то молячи, роздобувсь на гроші, віддав синові, і проводив його у другу сторону меж чужі люде.

Ледве-ледве на пятий год вернув ся наш Харко, і вернув ся ще чудніїйший. Не второпас, що батько каже: батько стоїть, а він перед ним сидить і руки йому не цїлує нїколи. Батько дечого йому багато каже, а він відвернѐть-ся, та й скаже: »мужик!« Оттаким розумним вернувсь наш Харко з чужих людей!

»А що, сину!« каже батько: »чи набрав ся дуже великого розуму? Чи задаси пинхви нашим дикам? Так коли тес, так я зібрав би їх, попоштував чим ще є, та і пристидили б їх!

— »Ти то думаєш так і задати їм пинхви? Бач, який швидкий!« (Се то син на батька так каже! Знаєте, вже він побував по чужим сторонам, так йому стидно против батька бути звичайним. О, бодай вас, з вашою наукою!) »Треба попереду довго думати, поки що вигадаєш до путьтя сказати. Учені люде завсегда так роблять. Купи лишень менї, старик, на гривню сьвічок, так я і ніч посижу, та й видумаю щось розумне.«

Купив Демко за тую гривню сьвічок, а Харко, повечеривши добре, як звичайно вчений, сїв думати та видумувати розумне слово. Сьвічки позасьвічував, сїв за стіл, голову підняв, у стелю дивить ся виваливши очи, руками розводить: то палець у лоб ткне, то на ніс положить, то у рот всуне, та соне аж свистить, мов на сопілку гра; та разом зскочить з лави, стане ходити по хаті, руками бєть-ся об поли, здихне, та впять сяде за стіл.

Та таку кумедію строїв через усю ніч: сьвічки догоріли, став сьвіт. Харко знеміг ся, звалив ся на лаву, і захріп.

»А що, милий мій сину! що розумне видумав? Чи ззивати на-завтре дяків, щоб твого розуму дознали?« питав батько у-ранці.

— »Потривай! спішачи Миколу звалиш!« каже Харко: »як кажуть мужики такі розумні, як і тп. Так то у-в одну ніч і видумаєш! Купуй ще на гривню сьвічок, коли хочеш до мого розуму добрати ся.«

Купив батько сьвічок: попалив їх син, як і у першу ніч, а усе таки не придумав нїчого, бо кріпко розуму набрав ся по чужим сторонам.

Пропала батькова ще одна гривня на сьвічки, попалив і їх Харко... Еге! та трохи лишень чогось-то не видумав, бо лїг спати веселенький і рано зскочив.

»А що, спинашу?« питаєть-ся батько: »чи закликати дяків?«

— »Клич, старик, хоч усе село,« каже Харко: »я їм такого усучу, таке скажу, що і через десять год не розжують усї дяки, скільки їх є!«

»Отсе добре, сину!« каже батько: »так назавтра і покличемо.«

Почали муку сіяти, птицю різати, горілки добувати: звісне діло, письменні люде будуть обідати, не мало їм треба придбати.

Батько землі під собою не чує! Збігав у город по дякам, по піддячим: кого звав і у себе по селу, усіх просить побувати до нього, хлібасоли покушати, сина, що вернув ся з чужої сторони, послухати його розуму. Усяк, поглажуючи себе по череву, усяк обіцав ся, та таки і зійшлось чималенько.

Посідали за стіл. Звісне діло, дяки на покуть, а опрочі усяк по почоту. Демко знай частує гостей; а дяки, штрикаючи себе то в лоб то по носу, то стукаючи кулаками по столу, товкують промеж себе, що то означа »виспр«: чи воно птиця, чи звіряка, чи чоловік, чи — місто сьвято при нас? Та спорять, та кричать на усю хату! А опрочі, неучені, сидять та слухають, роти пороззявлювавши, — звісно, що наш братчик скаже против такої премудрости?

Тут-же дяки спорять, а свого таки не забувають: те й діло, що наньмички Демкові миски з стравою подають, та знов доливають і печеного підкладують. А Демко знай з чарками обходить усіх, веселенький, усьміхаєть-ся та дума собі: »Мудрітесь, мудрітесь! сьогодня вам пущаньня, забудете бришкати! Замовчите, як де у беседі явить ся мій Харко! Він вам забє баки своїми словами, що набрав ся у розумних людей!...«

А Харко позакладав руки у китаєві штани, ходить собі по хаті, дметь-ся як той індик, не дивить ся ні на кого, не помага батькові, щоб кого почастовать або чим кого припоштувать, не чує, що коло нього говорють, і дума: »Тут усе не так, як бачив я по чужим сторонам. Нехай

лишень послухають і мого, що їм скажу. Помнуть свої чуби, як помяв я свій добре, поки видумав!

Дяки і гості пообідали, чи то пак вичистили хазяйську посуду добре, до тла, аж вискромадили: кісточки пересмоктали, а що напитків, так і краплини не зоставили — таки так упорали ся, як звичайно вчені люде, що аж спотикають ся уставши із-за столу. Зараз би то за шапки та за палички, а зачим прошені, того і позабували: так Демко ізопинив і попросив посідати впять та послухати, що скаже син його, що навидав ся сьвіту і від людей наслухав ся усього розумного.

Посідали знов дяки і опрочі гості, голови понурили, паличками попідпирались і налагодились слухать.

»А скажи нам, сину! чи не знаєш чого розумного?« почав Демко, і сам, узявшись у боки від хвастощи перед дяками, що от-от посьміють-ся над ними.

А Харко і гукнув: »Оттак пак! Отсе я ходючи вам буду казати? Ні, нехай вияснить ся! У тих сторонах, де я бував, так там хто хоче що розумне сказати, так його сажають на покуті. Пустіть і мене на покуть, а то не скажу нічого!«

Породвигали ся дяки, пустили Харка на покуть, і мовчать, налагодили ся слухати.

Сидить Харко на покуті, викашляв ся, усі розгладив, окинув оком усіх, та і каже:

»А що, панове дяки, і ви, старі люде! Вам і не приснить ся там бути, де я побував: ніколи і на думку вам не спаде, що я видав! Набрав ся таки розуму, буде з мене! Що і скажу вам, так ви не второпаєте. Одначе спитаю у вас чогось, а ви, коли достане у вас розуму, скажіть, що і

як бути. Та навряд скажете: ви дальше сьвіту не бачили, як у своєму селї, не так як я. — А скажіть менї: як згорить батькова хата, де будуть тогдї горобцї водити ся? га?... А скажіть, хто зна?

Дяки і усї люде, що слухали, аж почервонїли від сорому за таку нїсенїтницю, і ще низче голови понурили; а старий Демко як сплесне руками, як схватить себе за волосься, як крикне: »Пропали сьвічки!... пропали й грошї за сьвічки! пропали грошї за науку!... Лучче б ти, сякий-такий сину, дурнем ріс би дома, нїхто б і не знав, що ти сси дурень; а тепер усяк бачить, що ти вернув ся більшим дурнем, чим був!...«

Гм! на догад... Се-б то против... Та ви і самі, здорові були, знаєте. Ось і наш Харко їздив далеко ума-розума куповать...

---

4. Підбрехач.

Дуже недобре дїло брехати! Брехнею, кажуть люди, сьвіт пройдеш, та назад не вернеш ся. Брехун собї ворог і людям зло робить. Усякий зна сю правду, одначе усяк бреше. Не на-рівно: один бреше на усї заставки, инший бреше по-трішку, оглядаючись; а усе недобре дїло брехати. Хоч ти на нїв пальця збрешеш, а лиха наробиш на весь вік. Оглядїте ся лишень круг нас, на кого карлючка закарлючить ся? Оттой як сватав ся, так казав, що в нього дві слободи і грошей повні комори: одурив дївчину, пійшла за нього, та й плаче-ть-ся по увесь вік: бо не тільки нїчим содержувати ся з дїточками, та глядїть лишень, чи

с що кусати! Другий позича гроші, божить ся! через год,« каже, »віддам;« а год минув, не тільки рост, та й исте пропало! Инший каже: давайте попереду грошики, я вам мудрих книжок понаписую. Грошики счистив, а за книжками і не приходьте. »Цур дурнів,« каже: »одурив вас, буде з мене: слухайте, ось вам кумедиї...« Та як усе росказувати, як хто і коли збрехав, так і до сьвіта не перекажеш їх. Ми тільки подумаймо об тім, що недобре дїло брехати: недобре для себе, а другому такого наробити, що й ні відчитаєш нїчим. Ось слухайте!

Просив Пархім Остапа, щоб пійшов за нього старостою до Хіврі. Хівря була дївка годяща, була хазяйка роботяща, мала й худобинку: а Пархім теж парубок голінний, хоч куди. Остап, нїчого робити, каже: »Добре, пійду, аби-б товариша з'пськати.«

Зострів ся з Самійлом. »Здїлай милость, Петровичу Самійло,« каже Остап: »йди зо мною підбрехачем за Пархіма до Хіврі.«

— Та чи з'умію лишень? каже Самійло: з роду не був у сім дїлї!

»Та воно не трудно,« каже Остап: »я буду починати брехати, а ти підбріхуй: звістно, як старости брешуть про парубка, за кого сватають: а без брехнї вже не можно! Я збрешу на палець, а ти підбріхуй на цілий локоть, то й закінчаєм дїло, запємо могоричі: а молоді опісля нехай живуть, як знають!«

— Добре, Остапе, з'умію! пійду добуду паличку і зайду за тобою, — сказав Самійло і потяг до дому.

Зібрали ся старости, як довг велить, узяли

хлїб сьвятий під плече, палички у руки, пійшли до Хіврі.

Увішедши у хату, помолили ся, хазяїну поклонили ся і почали казати законниї речи про порошу, про князя, про куницю, і звели на красну дївицю.

Добре усе. Старі Хіврині усе слухають, далї почали розпитовати, що є у молодого?

»Та у нього чимало є чого,« каже перший староста.

— Де то чимало? каже підбрехач. У нього усього є багацько.

»Є й волики.«

— Та які волики? таки настоящі воли.

»Є й овечата,« почина перший староста.

— Та які овечата? таки настоящі вівцї! підбрехує Самійло.

»Є й хатина.«

— Та яка хатина? настояща хата, новісїнька, просторна.

»І у господарстві не дуже кому дає волї.«

— Та таки і нїкому. Сам усїм орудує, і що хочеть, те й робить.

Хіврині старі аж плямкають, що таке добро достанеть-ся їх дочцї, та й почали питати, хто именно парубок.

»От коли знаєте, Пархім,« сказав Остап.

— Терешкович, Понура, договорив Самійло.

— »Е, се-б то той кривий на ногу?« спитала мати Хіврина.

»Та він так трошки храма, на одну ногу,« сказав перший староста.

— Де то храма? і не на одну, а він і обома не здужа ходити! підправив підбрехач.

— »Та трохи чи не косий?« пита батько Хівриї.

»Та так, косенький на одно око,« каже староста.

— Де то вже на одно? і не косенький овсї, він і обома нїчого не бачить! доповнив підбрехач.

— »Та він щось горілку часто вжива?« питаєть-ся батько.

»Так, випє по-трошку, коли та коли,« каже Остап.

— Де то вже коли та коли? таки по усяк день, і таки не по-трошку, а пє, поки звалить ся.

— »Та, кажуть, щось там нашкодив, так чи не буде йому біди?« допитуєть-ся батько.

»Яка там біда? Може провчать трошки,« сказав староста.

— Як то можно трошки? Його таки гарно кат кнутом попібє, та й на Сибір зошлють, закінчав підбрехач...

Після такої розмови що батькові та матері Хівриним робити? Випроводили нечестью старостів і троха чи й не позивали ще за бешкет, що за такого женіха приходили сватати їх дочку. А на парня пустили славу, що й по вік не збув!

Дуже недобре діло брехати!

Б.

ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ.

I.

ШЕЛЬМЕНКО, ВОЛОСТНИЙ ПИСАР.

КОМЕДИЯ В ТРЬОХ ДЇЯХ.

ОСОБИ:

Губернатор.
Порошковский, член лїкарскої управи.
Секретар прийому (асентируковий).
Чаркодуєв, урядник в старостві.
І-й писар.
2-й писар.
Трофимич, волостний голова.
Шельменко, волостний писар.
Никита Михайлов, селянин.
Степанида, єго мати.
Софрон, селянин.
Бутилочкін, трактиєрник.
Підофіцер, просителї селяне і селянки, жовнїрі і слуги трактиєрнї.

Дїє ся в губерскім містї.

ДЇЯ ПЕРША.

Проста хата. Розсьвіт.

ЯВА ПЕРША.

Никита в оковах сидить коло стола, на котрім лежить кусинк хлїба, стоїть збанок і догоряюча сьвічка. Коло дверей Софрон і селяне спять притуляючи ся до стїни, в руках кий.

Никита *(вздихає і помовчавши)*. Вотъ ужъ и разсвѣтаетъ, а я и глазъ не смыкалъ! Что то

со мною будетъ? Тоска нестерпимая! Говорятъ люди, что только и житья, что богатымъ, что имъ все удается, что всѣ ихъ уважаютъ... *(Хватаясь за оковы.)* Вотъ какъ уважаютъ! За что на меня такая напасть? Не придумаю. Что я кому сдѣлалъ?... Эхъ! кабы я былъ одинокъ! Послужилъ бы Богу и государю вѣрой и правдою, со всѣмъ усердіемъ и охотою; все свое имущество раздалъ бы бѣднымъ, роднымъ и чужимъ... Но матушка! На кого мнѣ ее покинуть? *(Плачетъ.)* Въ бѣдѣ найдутся и враги и обиралы: доведутъ ее, мое сердечушко, до нищенской сумы... А постигнетъ болѣзнь, въ старости... Кто ее присмотритъ? *(Дужше плаче.)* Кто ее успокоитъ? Кто *(гірко зридав)*, кто закроетъ ей глаза? О матушка моя! Родная моя! Одну ты имѣла на свѣтѣ радость, и той тебя лишили, и не дали несчастному сыну твоему принять послѣдняго благословенія...

Софронъ *(тимчасом пробудивши ся)*. А! Ну, што ты, Микита? Знай все плачешь? Слезами ничего не поможетъ. Терпи!

Никита. Хорошо бы и терпѣть, да и на все идти, кабы я одинъ былъ: но какъ вспомню про родную, да подумаю: на какую горькую жизнь она остается, такъ вѣрить ли? Господи прости! самъ бы на себя руки поднялъ! Ты, Софронъ, чай былъ на сходкѣ: скажи мнѣ, Мироновичъ, на милость: за что меня присудили въ отдачу? Недоимка за мной не числится, общественная работа не стоитъ: я одинъ отъ отца, дядья сами по себѣ, и служба за ними есть уже. За что меня приговорили?

Софронъ. А кто тебя знаетъ! На сходкѣ я не былъ: а знаешь, за чѣмъ? за тѣмъ, што на тебя и сходки-та не было. Тебя отдаютъ такъ на чи-

сто: пришла бамага — вотъ и всё тутъ. Кто тебя знаетъ, я не знаю.

Никита. Бумага? Стало же, отъ начальства? А я родясь, кромѣ капитанъ-исправника, другого начальства и въ глаза не видалъ, и въ городѣ не бывалъ: дурныхъ дѣлъ и по слуху не знаю, не то чтобы самому бездѣльничать. Покойной отецъ мой не на то меня грамотѣ научалъ, чтобы я сталъ недобрымъ и негоднымъ, а старался наставить меня на добрый путь.

Софрон. Ну, вотъ вишь ли: какой тебѣ путь лучился, такъ и терпи. А объ матушкѣ не кручинься: ино дѣло кабы бѣдность, а то не бось: проживетъ вѣкъ, да и не охнетъ вспоминаючи тебя.

Никита *(вздихає і мовчить).*

ЯВА ДРУГА.

Ті самі і Шельменко в кожусі і шапці, на плечах велика опанча. Софрон будить хутко селян, котрі, скочивши, стають коло дверей з киями.

Шельменко *(здіймає з себе опанчу і протирає очи).* О, та й змерз же я цупко! Але нічого й не бачу. Та й дрижаків наїв ся. Агов! Калавурні! чи все у вас справно?

Софрон. Да што? Кажись, всѣ цѣлы и мы — и некрутъ. Вотъ всѣ на глазахъ.

Шельменко *(віддає єму опанчу).* Візьми ж опанчу та заховай, та й гляди як ока: а то між Москалями й не очуси ся, як стягнуть. А голова був?

Софрон. Нѣтъ, не бывалъ ещо.

Шельменко. Де він там у гаспида блукає? Ще щоб не втяв чого на пакість. Від Москаля

усього станеть-ся.' *(Підійшовши до задумавшого ся Никити, сідає коло нього.)* Здоров, Микито! Чого бо ти журиш ся? Отсе ще! Гай, гай! не знать що ти, голубчику, робиш! Чого таки плакати?

Никита. Какъ мнѣ не плакать, Кондратъ Терентьичъ?

Шельменко. Та таки дале-бі що нїчого. Не ти один будеш у службі. Слава тобі Господи! Є салдатів по всьому сьвіту, тисячі чотири, коли й не більш, не дадуть зажуритись. Годі ж, годі, гляди веселенько. *(Накладає на него свою шапку.)* Дивись! який, будучи, з чорта гарний москаль буде! Е, кинь лихом об землю! Я ж кажу: тільки й страшно трохи, поки примірюють та оглядають: а далї, як крикнуть: лоб! так де тая й хвабрість візьметь-ся! Е, Микито, Микито! Ти єси дурень, не знаєш свого щастя.

Никита. Какое, дядюшка, счастье?

Шельменко. Як, яке? Як надінуть на тебе, будучи, мундер та позащіпають усюди гапликами, та, тее-то, і сюди китиці і туди китиці, а тут, будучи сказать, ґудзики, так такий, стало бить, будеш страшний, що до тебе нї приступу. Та ще, будучи, може в нас на селї, тее-то, і на кватері стояти-меш: та як пійдеш по юлиці: шапка на тобі козацька, китиці теліпають ся, а тее-то шаблюка у боку тільки брязь, брязь, брязь! Або як вийдеш на вечерниці, та як утнеш на шпорах гоцака, так, будучи, дівчата усї за тобою, та знай кричати-муть: москалю! господа служивий! А ти, будучи сказать, на них і не дивиш ся, тільки, тее-то, покрикуєш: -аштьо, та на штьо, та найдї геть себе! А як, будучи, прийдеш на кватеру, зараз і кричи: хазяйка! давай, таво, вечерять

пасканёіча! А вона й питаєть-ся: а чого зволите, господа москалю? а ти й приказуй, будучи сказать: курку звари, другу спечи, яешню спряжи, та молошну кашу до перцю, та подавай горелкиста. Оттак-то, Микито, й ти, будучи сказать, і ти будеш. А що? правда моя?

Никита *(не слухаючи его).* Бѣдная моя матушка! На кого она останется?

Шельменко. Та об паньматцї не тужи. Вже стало бить, як нам її покинути? А, будучи, знаєш що, Микито? Я тебе завсегда, тее-то, любив мов брата рідненького, то як, будучи сказать, забрюють тобі лоб, то я — однаково у вас захожий, сирота, ні батька ні матери, — то я, тее-то, візьму її замість матери і, будучи, вже в неї й жити-му й глядїти-му її: а як, будучи, помреть, то поховаю, стало бить, неначе міщанку: девять обідів справлю і, тее-то, усїх старців нагодую. Коли й ти вернеш ся, то будемо жити, гм! як брати; а коли, будучи, не вернеш ся, що, нехай Бог боронить, тебе вбють, то я й тебе відпоминаю і, тее-то, і у граматку запишу »убиєнного Микиту«. Не жури ся ж, братїку. Бач, вже я з тобою, будучи сказать, і побратав ся. Не жури ся, твоїй матері буде добре.

Никита. Все такъ, дядюшка: да ты не будешь ей сыномъ!

Шельменко. Та дале-бі що буду! От єй! велике слово! Бач, аж, будучи, забожив ся. Я ж тобі, стало бить, кажу: що як віддамо тебе та верну ся до дому, то так, будучи, у твою хату мерщій і перейду, та й буду доглядати худоби і, будучи, і матери твоєї. Будь же, тее-то, веселенький. Та як, будучи сказать, приведуть тебе у привод, то не дивись сторч, як тепер дивиш ся,

а так, тес-то, веселенько, мов дівчата з тобою жартують. Та ще, слухай, ось-що: як стануть тебе у приводі судячі питати, як тебе, будучи, зовуть або що, то ти їм кажи по письменному. Чи знаєш, як то по письменному?

Никита. Я теперь и ничего не знаю.

Шельменко. Ось бач: тебе зовуть Микитою, а ти по письменному кажи, будучи, Микихвор. Прозиваєш ся ти, козаче, тес-то, Михайлов, а по-письменному треба-нада, стало бить, Міняйлов.

Никита. Да я, дядюшка, пишу ся Михайловъ.

Шельменко. Ege, та що будеш робити, коли по справді так оказало ся! Чи ти читав, будучи тес-то — ревізькиї сказки?

Никита. Нѣтъ, дядюшка, я только церковное читаю.

Шельменко. А гражданське?

Никита. Только и читалъ, что путь ко спасенію.

Шельменко. А скорописне утнеш?

Никита. Нѣтъ, не дошелъ до такой премудрости.

Шельменко. Так такий-то ти, бачу, письменний! *(Сміє ся.)* Ге, ге, ге, ге! а бодай вас вчилась! Диви ся ж, голубчику: так що-ж то мені з невченим і толкувати! Ти мене, будучи, і не второпаєш, що я тобі казати-му. Слухай же, як воно є. *(Водить пальцями по столі.)* Ось-осьдечка Михайлов, а оттутечка Міняйлов: так отсе, будучи, узявши від Михайлова и-хір-аз-ха-ха-ій, та й притулити, тес-то, до Міняйлова, а від нього вирвати і-наш-аз-на-на-ій, та й залатати дірку, будучи, у Михайлова. Чи розумно тобі? Ось так усе учені роблять: де їм не до-шмиги,

то й вирвуть, а де кінців не зведуть, так там чим попадя латають. Так се вже слідовательно, будучи сказать, хоть до якого хоч дяка пійди, то ти, тес-то, Микихвор Міняйлов: так і відкликай ся, а то як панам та не по письменному, стало бить, скажеш, то-то розсердять ся! та ще гляди, щоб і не налаяли. Еге, з панами так: я вже їх дуже знаю. Та й годів тобі кажи, будучи сказать, двадцять чотири.

Никита. Не будеть, дядя: мнѣ только двадцать.

Шельменко. Нї, не так. Я ж сам, будучи, у метрицї читав, що тобі, тес-то, двадцять чотири годи. Та на́ от і сам подиви ся, лучче всього. *(Подає пустий папір.)*

Никита. Не знаю цифиры.

Шельменко. Чого-ж і споришь, коли нїчого не тямиш! Се вже, будучи, справдї неначе на великих школах вчений, про все спорить, а воно, тес-то, як по справцї оказуєть-ся, і гражданського не вкусить. *(Сьміє ся.)* О, бодай тебе! *(Вставши)* Ну, тепер, будучи, зовсїм. Гов! сторожа! А кете лишень чого поснїдати!

Софрон. Да гдѣ я тебѣ возьму? Ничего нѣту-тѣ.

Шельменко *(розсердивши ся, викривляє ся сму)*. Табе, табе! А ти, будучи, не вмієш звичайнїйше назвати? Се ти не з своїм братом мужиком, будучи, вернякаєш, а бач, тес-то, з паном писарем: так так би і звеличав, як там, будучи, кажуть, дидюшкою, або, тес-то, пане писарю Терентович. А то з дуру, як з печи. Эка мужикъ! Унеси ж сюди, будучи, я привіз мерзлої таранї, то кете сюди, та поснїдайте і арештанта нагодуйте.

Никита. Благодарствуй, дядя: мнѣ ѣда и на умъ не идетъ. Вотъ и вчерашній ужинъ, я къ нему и не дотрогивался. Я вотъ все о чемъ думаю: за что на меня такая напасть? по какому резонту меня отдаютъ?

Шельменко *(поважно)*. А по такому резонту, що, будучи, спріч обаче і поєлику, гм, гм! тее-то... та що́ тут базїкати: як-би ти вмів скорописне, то ти б сам і прочитав, що́ тутечка написано. *(Вийма той сам папір.)* Слухай, я тобі, будучи, прочитаю: Ме—ме—ме—дондеже, будучи, —ме—ме—ме—можаху — ме— ме скоропостижно, представить, ось бач! представить, еге! пом-словотитла-пом, отсе-то нас і заплутало! а, ось-оськде: віддать у рекрути, бач! у рекрути, еге! ох, головонько наша бідная! ану, що́ дальше: бач, хоть сам читай: наш-и-ни, Ни, како-и-ки, ки, Ники, хверт-он-хво, хво, Никихво, ерци-аз-ра, а по верхам, Никихвора Міняйлова; слїдовательно, тут справка чистая: тебе віддать у рекрути. Гм! так що ти після сього будеш робити? се, голубчику, предписание від начальства: а писаніе глаголеть: скачи, враже, як пан каже.

Никита. Да не можно ли, дядюшка Кондратъ Терентьичъ, какъ нибудь, знаешь? Поклонился бы твоей милости сотенькою.

Шельменко. Та що́ се ти менї говориш? менї душа ще й самому згодить ся, а не то щоб за мою брехню чортяки моїм язиком, тее-то, мов ополоником, кипячу смолу мішали, а мене б, будучи, потрощили на липину для підпалки. Ей, не можу нї узяти нї тебе визволити. Менї тебе жалко: так от, сам бачиш, будучи, предписаніе. *(Встає і надягає шубу, в сторону).* Утекти мерщій, а то дуже жалібно просить ся, щоб я иногдї не

спіткнув ся, щоб за сотнями та не процвндрив його тисячі. Хлопці! я піду голови єкати, а коли, будучи, він буде тутечка-здесєчка, так нехай, тесто, мене дожида тута-здєся. Гляди ж, будучи, Микито, не забувай, щб я тебе вчив. *(Відходячи)* Навчив його на все добре, буде дякувати.

Никита *(по виході его)*. Все таки я не узналъ, за что именно меня отдаютъ: за что, какъ скотину на убой, ведутъ на явную погибель? Почему я изъ Микиты Михайлова долженъ стать Никифоромъ Мѣняйловымъ? Отъ чего судьи разсердятся, коли я не такъ назовуся? судьи должны знать святую правду... О! кабы я возымѣлъ смѣлость, да расказалъ бы имъ всю истину! Не надѣюсь... проймутъ слезы, и погибъ несчастной Никита! Нѣтъ у меня ни пріятеля, ни добраго человѣка, кто бы далъ мнѣ благой совѣтъ. Словно сумасшедшій! словно во снѣ все вижу... О! кабы я заснулъ на вѣки сію же минуту...

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті самі і Степанида входитъ поспішно.

Степанида *(кидаючись до сина)*. Вотъ мое ясное солнышко! Вотъ мой Микитушка! голубчикъ мой! *(Обіймає его.)*

Никита *(в великій радости)*. Матушка родная моя! Ты мнѣ какъ ангелъ съ небеси явилась!

Степанида. Еще меня Богъ помиловалъ! еще далъ мнѣ тебя увидѣть-та. Да штожъ ты это, мой родимой, закованъ? Ужъ не наказалъ ли тебя Богъ?...

Никита. Нѣтъ, родная! Я всѣ твой честный сынъ, все еще молитвами твоими сохраненъ отъ

всякаго зла. Ты развѣ ничего не слыхала обо мнѣ въ нашей деревнѣ?

Степанида. Ничево, мой соловушка! Вотъ какъ позвали тебя къ головѣ и ты пашолъ, да тебя и нѣту-тѣ. Я ждать-пождать, да и горюю! охъ моя головушка! а тамъ ужъ и плачу, и тебя, мое утѣшеніе, разыскую. Никто мнѣ ничего не говоритъ! я къ головѣ: онъ, знашъ, мужикъ гордой, велѣлъ меня въ зашей вытолкать. *(Голосом головы)* »По чему я знаю, гдѣ твой бурлака гуляетъ!« Господи милостивой! заплакала я: ужъ какой-то мой Микитушка бурлака? Онъ словно красная дѣвица! Ну, и плачу, и пошла къ нашему писарю, къ хахлу-та: а онъ началъ меня на смѣхъ подымать да матушкой называть, да што-та по своему индюшечьему разговору квакалъ, квакалъ, я и не разобрала: да иду, плачучи, къ батюшкѣ священнику посовѣтоватца-та: а кума, знашъ, Василиса мнѣ на встрѣчу, да и сказала, што тебя, моево сыночка, моево Микитушку, повезли за калауромъ въ губернію. Вотъ я поскорѣй къ тебѣ и пріѣхала.

Никита. Какъ же ты, родная, добралася сюда?

Степанида. Племянниковъ Мироха, спаспба ему, знамши мою бѣду и видячи, што я плачу, што вотъ какъ рѣка льётца и убиваюсь словно рыба на пескѣ, взямши, сторжился со мной довезти сюды-та. Вотъ, какъ въѣхали въ городъ, гляжу: большой! домовъ много! а въ какомъ ты? неизвѣстно! Кого спрошать и гдѣ искать? Горе меня одолѣло! Мироха и говоритъ, што онъ знаетъ дворъ, гдѣ наше начальство въѣзжаетъ. Ну, вези же, голубчикъ, когды знаешь! Вотъ и доѣзжаемъ: какъ я — глядь! Шельменко-то, писарь

нашъ, нимыть сюда во дворъ: я такъ и закричала: тутъ мой Микитушка, тутъ мой ясной мѣсяцъ!

Никита. Онъ же не слыхалъ тебя?

Степанида. Нѣтъ, я ещо по-одаль отъ нево была, да и подумала: незымь какъ онъ выйдетъ, тогда ужъ я пойду отыскивать своево Микитушку. Ушъ на все пойду, смерть себѣ отъ враговъ найду, да ушъ хоть бы мнѣ взглянуть-та на нево.

Никита. О матушка моя, Степанида Гавриловна! самъ Богъ тебя послалъ! Теперь мнѣ веселье и горе свое встрѣчать, что я вижу тебя, получу родительское благословеніе.

Степанида. Да што же ты, мое красное солнышко, скованъ? Што ты имъ сдѣлалъ?

Никита. Ничего я, матушка, никогда худого не сдѣлалъ и ввѣкъ не сдѣлаю, а заковали меня затѣмъ, что... родная моя! перенеси горе, не убивай себя! Меня... велѣно отдать... въ рекруты!

Степанида *(скрикує).* Хто повелѣлъ?

Никита. Начальство прислало указъ.

Степанида *(вражена стримує ся, щоби не заголосити, і ледве може говорити).* Указъ? Воля Божья и государева! Больно мнѣ... охъ! тяжко... Што жъ, Микитушка! не моги спорить противъ начальства, Богъ тебѣ поможетъ и меня горькую, мать безчадную, не оставитъ! Да за што-й-та тебя повелѣваютъ отдать? Што ты кому сдѣлалъ, и почему начальство тебя знаетъ?

Никита. Ничего не понимаю. Не плутни ли это головы съ плутомъ писаремъ?

Степанида. Да ты же говоришь, што бамага объ тебѣ пришла?

Никита. Читать мнѣ его писарь: да кто знаетъ, правда ли еще? Мы люди тёмные, что можемъ сдѣлать противъ ихъ хитростей?

Степанида. Да погоди же. За што эдакая на насъ напасть? Какъ таки можно у человѣка послѣдній глазъ вынимать? Какъ отнять у матери послѣдняго сына, и кормильца, и оберегателя? Вѣстимо, што это враги наши убиваютъ насъ. Хто насъ теперева защититъ? Пусть возьмутъ всё богатство, ничего не пожалѣемъ, а штобъ только насъ не разлучали, не уводили бы тебя, мой сокровище, въ конецъ свѣта, дали бы мнѣ бѣдной горькой сиротиночкѣ нарадоваться тобою, женить тебя, налюбоватца тобою въ парочкѣ, навеселитца твоими птенчиками...

Никита. Прошли наши радости, родная! Благослови меня теперь на новую жизнь! — даютъ мнѣ въ жену саблю острую, приданое беру — пули свинцовыя...

Степанида. Да коли жъ это голова съ писаремъ мудрятъ, такъ по какой же это правдѣ?

Никита. Скажи мнѣ матушка, какъ мы пишемся: Михайловы или Мѣняйловы?

Степанида. Вота! Мы Михайловы, кормильцъ, отъ дѣда да и ещо и повыше: а Мѣняловы особо, въ нашей таки деревнѣ, да вымерли безродные. Одинъ остался, да и тотъ съ семьей бѣжалъ на вольныя земли.

Никита. Что жъ это, родная: Шельменко наказывалъ мнѣ много, чтобы я назывался Мѣняйловымъ? Такъ и бумагу читалъ. Не плутни ли это его съ головой?

Степанида. Да таки взаправду, што плутни. Съ чего бы тебя, одного въ семьѣ, да и братъ? Ужъ не пожалѣтца ли мнѣ на такую обиду Да?

только кому? Чай тутъ въ губерніи есть какой голова, да можетъ еще старшій надъ нашимъ? Побѣгу-тка я къ нему, да стану просить за тебя, штобы не брали тебя-та.

Никита. Иди, моя матушка, моя отрада! Проси за меня: а здѣсь не голова, здѣсь губернаторъ — надъ барами баринъ, надъ господами господинъ.

Степанида. Охъ, Микитушка! Да коли-жъ онъ надъ господами господинъ, такъ онъ въ наши мужицкія дѣла и не помѣшается-та.

Никита. Нѣтъ, матушка, не такъ. Мы всѣ дѣти у нашего батюшки-государя. Ему всѣ равны: что баря, что мужики, что богатые, что бѣдные. Онъ всякаго изъ насъ жалѣетъ, и дай Богъ ему многія лѣта! желаетъ, чтобы никто не обижалъ другъ друга. Но какъ царство его обширное, дѣтушекъ много, а до Бога высоко, до царя далеко, такъ онъ и поставляетъ губернаторовъ, изъ выбранныхъ выбраннаго и изъ усердныхъ усерднаго: вотъ и поручаетъ насъ ему и крѣпко приказываетъ, чтобы никто не былъ обиженъ, и чтобы всюду была правда и порядокъ. Иди, матушка! Богъ тебѣ мысль послалъ. Проси губернатора: и коли я по правдѣ отдаюсь, такъ благослови меня, и не вздохнемъ: поручу тебя милосердію Божію и съ радостію пойду на врага, хоть на Нѣмца, хоть на Француза, и не убоюся басурмана Турка. Исполню волю царскую; за то Богъ меня не оставитъ и возвратитъ къ тебѣ здрава и нерушима. Коли же нѣтъ обо мнѣ правды, то губернаторъ все узнаетъ, меня отпуститъ и тебя обрадуетъ.

Степанида. Головушка наша бѣдная! Какъ до него доступить? Когда до нашего головы не

доступнишь, а ушъ тутъ въ губерніи начальникъ, чай — гордѣй нашего сельскаго.

Никита. Нѣтъ, моя родная! Кто изъ мужиковъ дослужится хоть до маленькаго начальства, тотъ всегда и на всякомъ мѣстѣ останется мужикомъ: все гордится и недоступенъ, все требуетъ, чтобъ его уважали; анъ, напротивъ, за его гордость всѣ презираютъ и почтенія ему душевно нѣту. А кто изъ барина баринъ, такъ его чѣмъ ни поставь, куда ни опредѣли, онъ все одинаковъ: все ласковъ, всѣхъ допускаетъ, выслушиваетъ и любитъ правду, паче злата и топазія и бисера многоцѣннаго.

Степанида. Микитушка! соловушка мой! Што-жъ я ему поднесу? Нѣтъ у меня тутъ ни курочки, ни хлѣбушка, да и деньжонокъ мало схватила.

Никита. Избави Господь! Не неси ничего.

Степанида. Какъ же? Когда приказано къ головѣ безъ приносу не ходить, а тутъ побольше его...

Никита. Вотъ то-то и есть, моя родная! У мужика и обычаи все мужицкіе, все подлое да гнусное: онъ для злата не боится прогнѣвать Бога, отвѣчать предъ царемъ, и стыда не страшится. А господинъ, ни самой маленькой, не пойдетъ на такое беззаконіе: онъ знаетъ судъ Божій и царскій, и стыдъ отъ людей. Иди, матушка, не медли!

Степанида *(поспішно збирає ся).* Иду, Микитушка! Сей часъ бѣгу, ясное моё солнушко! и принесу тобѣ радошну вѣсточку. Чуетъ мое сердце, што губернаторъ насъ пожалуетъ. *(Зібравши ся, стає.)* Да куда жъ я пойду-та? Гдѣ его искать?

Никита. Спроси, матушка, рекрутской приводъ: тамъ и губернаторъ: проси всѣхъ, доступи къ нему и разскажи всю правду. Поспѣши, моя родная! Утро, скоро меня въ приводъ поведутъ, тогда ничѣмъ не воротишь. Богъ тебѣ поможетъ: о себѣ стараешся.

Степанида. *(поцѣловавши его в голову).* Иду, мой сыночекъ! Все роскажу ему, все... *(Відходить швидко.)*

Никита. Ахъ! кабы она не опоздала, кабы доступила! *(Гпдає ся на свою лавку.)* Грусть меня замучитъ, пока узнаю свою судьбу. Меня такъ скоро схватили, что не успѣлъ взять своей псалтыри, отцовскаго благословенія. Теперь въ горѣ читалъ бы и пользовался, и получалъ бы утѣшеніе. Утѣшеніе!... *(Вздихає і погружає ся в смутку.)*

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті самі, Трофимич і за ним Чаркодуєв.

Трофимич. Што? все ли у васъ исправно-та?

Софрон *(кланяючись).* Все хорошо.

Трофимич. А панъ Шельменко былъ ли здѣсь-та?

Софрон. Былъ и онъ. Спрошалъ вашей милости, да и пошелъ себѣ.

Трофимич *(до Чаркодуєва).* Ну, Савастьянъ Ахрѣмичъ! смотри, годится ли? Вѣдь мы знаемъ, што въ тебѣ вся сила.

Чаркодуєв *(війшовши, оглядає все і увидівши на столі збанок, з радостію кинув ся на него, покушав і з незадоволенем лишив).* Смотрѣлъ, вселюбезнѣйшій! и даже отвѣдалъ. Тьфу! охти мнѣ! Прѣсная вода, которая мнѣ очень вредна и

которой я, благодаря моей комплекціи, лѣтъ десятокъ не употребляю.

Трофимич. Да не то: осмотри-тка парня-то.

Чаркодуєв. Охъ, вселюбезнѣйшій, не могу. Глупая привычка отъ малыхъ ногтей и отцовская, на смертномъ одрѣ, заповѣдь — гм! прежде дѣла — непить малу толику.

Трофимич. Охъ, Савастьянъ Ахрѣмичъ, да гдѣ взять-та? здѣсь не кабакъ, да ктому-жъ и некогда. Оглядп-тка парня-то, да и пойдемъ, куда желаешь.

Чаркодуєв. Основательно, обдуманно. Но хотя кваску же, уста смочить. *(Трофимичъ даетъ приказ.)* Со вечера до полуночи и такъ далѣе, у одного отдатчика трудились, ей! до положенія ризъ. Едва-едва голову, едва на плечахъ. *(Подаютъ ему пити, він пє.)* Э! хорошо, да все не то.

Трофимич. Будетъ и то, будетъ и все: принимайсь-ка за дѣло-та.

Чаркодуєв. Сей же часъ. — Хмъ, хмъ! *(До Никити півголосом, поважно)* Какъ тебя зовутъ?

Никита *(міцно)*. Никита Михайловъ.

Чаркодуєв *(до голови)*. Не глухъ, — статья первая. *(До Никити)* Сколько у тебя пальцовъ на рукахъ?

Никита *(з невдоволенєм)*. Сколько и у тебя: десять.

Чаркодуєв. Не глупъ. Статья вторая. *(До Никити)* Когда прійдешь въ кабакъ и спросишь вина на десять алтынъ и дашь гривенникъ, сколько сдачи надобно получить?

Никита. Въ кабакѣ никогда не былъ, вина родясь не пилъ, а сдачу всегда умѣю разсчитать.

Чаркодуєв. Онъ дерзокъ, спрѣчь, храбръ. Статья третья и послѣдняя. *(До Никити)* Встань! *(Він встав.)* Во мнѣ во дни оны было четыре вершка, а онъ выше и меня. Голова! слушай резолюцію. Приказали: онаго вышеписаннаго рекрута вели вести въ пріемъ. Гмъ!

Трофимич. Бумаги не готовы.

Чаркодуєв. А я у васъ на что? Пойдемъ и мы, по обѣщанію зайдемъ кое-куда и напишемъ, гмъ! что знаемъ.

Трофимич. Ну, и то ладно. Ведите же его.

Чаркодуєв. Но, вселюбезнѣйшій, прикажи здѣсь цѣпи снять. Сія статья не позволительная.

Трофимич. Снимите же цѣпи и ведите, да въ большихъ сѣняхъ ожидайте насъ: дорогой глядите, штобы не ушелъ.

Никита *(глянувши на него)*. Не знаешь меня, такъ и думаешь обо мнѣ худо. *(Вставши)* Господи, помоги! Прощай, голова! Вспомнишь меня при часѣ смертномъ. *(Відходячи)* О матушка моя родная! Гдѣ ты теперь? *(Відходить, за ним всі селяни з киями.)*

Чаркодуєв. Многорѣчивъ крѣпко, по смыслу въ словахъ не имѣется, точной нашъ частной приставъ. Что, рекрутъ этотъ допмочной, или за отличіе въ зачетъ?

Трофимич. Охъ, Савастьянъ Ахрѣмичъ! Съ нимъ нада умудриться-то. Пустились мы съ паномъ Шельменкомъ на промыслы...

Чаркодуєв. А гдѣ мой вселюбезнѣйшій Шельменко? Вотъ дружище! Умъ мы съ нимъ одинаковы: попировать ли, дѣльцемъ ли поворотить, одинъ передъ другимъ. Да что онъ не является? Не пойти ли намъ къ нему? Я чувствую,

что онъ избралъ мѣсто покомплектнѣе нашего, хотя то классомъ и выше его.

Трофимич. Запропастился онъ гдѣ-та. Сказалъ прошать тебя сюды и самъ хотѣлъ здѣсь быть, да и нѣту-тѣ. А безъ него я не знаю, какъ и дѣло начать-то. Онъ самъ надумалъ, самъ будетъ и рѣшать.

Чаркодуєв. Коли самъ надумалъ, то не безъ ума и хитрости. О, голова! Истину говорю: губернская голова! не для волости онъ созданъ. У насъ въ губерніи такіе люди переводятся уже. Ну, уповательно, въ семъ дѣлѣ перепадетъ и мнѣ что-либо, охъ! за грѣхи мои. И такъ, хотя уже и семь часовъ, и хотя уже нашъ секретарь, уповаю, сидитъ на своемъ классномъ мѣстѣ и поглядывая гордымъ окомъ и нечистымъ сердцемъ, вся ли наша братія собралась, но подожду Шельменка, что онъ мнѣ препоручитъ? Въ нынѣшнее треклятое нами время, таковыя коммиссіи — суцій кладъ и ихъ упускать не должно.

Трофимич. А пока я тебѣ разскажу. Вишь ты: времена тяжки, нада и о предбудущемъ думать. Новой-та исправникъ, у! гроза! онъ-то зналъ за нами прежніе грѣшки-та, такъ вотъ теперь и добираетца-то: да за всѣ про всѣ требуетъ отчета. Панъ Шельменко всѣ ему списалъ: такъ въ судѣ сказали, што не гладко и што будетъ намъ бѣда-та; а штобы мы куда не скрылись, такъ намъ смѣны не будетъ до послѣдняго часута, и штобы съ должности, да прямо насъ и подъ судъ-та. Такъ вотъ мы на всякой случай запасаемся-то: извѣстно, што нужно, бымши подъ судомъ. Одинъ рекрутъ по нашей волости въ недоборѣ: такъ мы, съ очередными уладивъ, нашли-та спроту. Одинъ сынъ у матери, на што онъ

пригоденъ? А мать таво, ваша дюже богата! Отъ мужа осталась ей сумма не малая! Вотъ двѣ сотни и я долженъ ей третій годъ. Такъ мы сына-то отдадимъ, а ее Шельменко принимаетъ вмѣсто матери родной съ избой, съ землёй и всею движимостью. Куды старухѣ съ ними хлопотать-та? Мой долгъ прощаетъ, да когды случится взысканіе изъ насъ по должности, такъ мы изъ сего же благопріобрѣтеннаго и пополнимъ, да и передъ судомъ отвѣты дадимъ: такъ и намъ останется, и добрымъ людямъ за труды удѣлить можно.

Чаркодуєв *(підчас оповідання голови).* Хорошо! обдуманно! *(Потім)* Но, вселюбезнѣйшій! времена и люди неблагопріятны! Охъ! Первоклассныя въ губерніи особы въ такія мѣлочи входятъ, что я, повытчикъ, въ прежнее время гнушался, а предоставлялъ сіе писцу. Повѣришь ли, что предъ его превосходительствомъ господиномъ гражданскимъ губернаторомъ и кавалеромъ лежатъ очередныя и метрическія книги, и онъ самъ изволитъ производить справки, не вѣря даже и мнѣ! И теперь нашъ братъ ходитъ только по канцеляріи, да съ сокрушеннымъ сердцемъ понюхиваетъ табачокъ, вспоминая прежнее златое время! Ох-ох-охъ! По симъ-то обстоятельствамъ, ежели паче чаянія его превосходительство усмотрѣть изволитъ, что у оной вдовы состоитъ вышеупомянутый единственный рожденный сынъ, тогда что? А? Гмъ! вотъ закуска!

Трофимич. Все придумано. Его зовутъ Никита Михайловъ, а есть по ревизіи Матвѣй Мѣняловъ съ четырьмя сынами, да показанъ въ бѣгахъ. Вотъ тутъ-та Шельменко какую-та рихтму хочетъ представить. Говоритъ, што онъ и губер-

натора улестить и наговорить туруса на колесахъ. Вѣстимо, онъ на то хахолъ.

Чаркодуєв. Да, человѣчекъ этотъ съ дарованьицемъ! Вотъ же и легокъ на поминъ.

ЯВА ПЯТА.

Ті самі і Шельменко.

Шельменко. Ось і я тутечка-здесечка! А! здоров, здоров, благоприятелю любезнійший *(обнимає ся з Чаркодуєвим три рази)*. Севастяне Охрімович! Чи ще живенькі, здоровенькі хоч трохи? жіночка? дѣточки?

Чаркодуєв. Вашими молитвами всѣ благоденствуемъ. Ты, вселюбезнѣйшій, нѣчто запалъ. Ни слуху, ни послушанія о тебѣ не имѣется чрезъ продолжительное время. Да и теперь, сколько времени въ городѣ, а старыхъ благопріятелей и не вспомнишь. Гдѣ теперь былъ?

Шельменко. Де був? За походенькою ходив. Писаніє бо глаголеть: захотѣло ся гирі против ночи кісничка. Так і я хотів, будучи сказать, дещо, гуляючи, скомпонувать з земськими, тее-то, благоприятелями по предмету, спріч, взискания. Бігав, бігав, шукав, шукав, бодай вони вздихали! хоч-би тобі, тее-то, дурного кого знайшов! Усі відкомандировали ся, будучи, на ввод в имініс якогось-то, тее-то, багатого пана: так тут, звісно, не тільки що усі писці, та й сторожа та й їх цуцики біжать за поїздом. А то було, будучи сказать, пильно треба їх, нада.

Чаркодуєв. Ага! видно, новой начальникъ васъ прижалъ, подобно какъ и у насъ послѣдовала реформа?

Шельменко. Знаєш, голубчику? писаніє

глаголеть: щó було, те бачили, а щó буде, те побачимо. Видали ми, будучи, сказать, видальцїв. Прижучив був він мене добре, та й я йому, теє-то, задав пинхви: нехай чха!

Чаркодуєв. А какъ это, вселюбезнѣйшій?

Шельменко. Та, бачте, він на мене злий вже, будучи, давно, ще як їхав на справники: а я йому — хто його пак знав, щó він буде — та дечого, стало бить, багацько росказував: а він, будучи, на мене опісля й напав мокрим рядном. Змінити не змінив, а, будучи, прочувши, що я таки собі заможненький — гм! та й став, теє-то, требувать одчотів, а я йому їх і представив. Та вже-ж і накрутив! таки щó листок, то, будучи, і хвальш: та так, теє-то, наплутав, що, я-ж кажу, і сам, будучи, чорт шилом не підточе. Нехай, як то будучи сказать, сиріч теє-то, розжує.

Чаркодуєв. А вселюбезнѣйшій развѣ не знаетъ существующей формы? Отчеты офиціально въ переднія двери, а дополненія и — гмъ! поясненія секретно, чрезъ корридоръ.

Трофимич. Не таковской. Ужъ была проба.

Шельменко *(сьміє ся)*. Ге, ге, ге. Завидує дядюшки Трохимовича, будучи, борода та спина, як до нього з подарунками ходить.

Чаркодуєв. Эхъ, вселюбезнѣйшіе мои! развѣ же онъ не женатъ? А всѣ жены, и наши, и высшихъ классовъ, суть дщери нашей праматери, первой въ мірѣ взявшей приносъ отъ лукаваго искусителя.

Шельменко. Врагова їх мати зна, щó за народ такий! Усї, будучи, вовком дивлять ся. Теща б то його і, теє-то, і добра жінка і, будучи сказать, вчена по сїй части, так нема їй голубочцї, теє-то, волї. Та цур їм! Приньмаймо ся лишень

за дїло. А що, дядюнка Трохимовичъ, чи ви, будучи, благопріятелю Охрімовичу усе росказали?

Чаркодуєв. Все знаю, вселюбезнѣйшій! Основаніе вашего дѣльца превосходно и замысловато: но что по справкѣ окажется, думалъ ли ты? удастся ли тебѣ?

Шельменко. Та вже-ж побачимо. Писаніє глаголеть: і дурень кашу зварить, аби-б пшоно та сало: а тут, будучи, усього довольно є. Будучи сказать, і не такії дїла робили. Чи в памятку вам, як, тее-то, наш сусїда пан Гуляховський, та посредством, будучи, моїм, та попав ся із вольної губерніï з барилом у корчемстві? Отже що я зробив: як набіг засїдатель, а вже, будучи, смеркало, та по моєму совіту відложили, тее-то, освидѣтельствованіє, стало бить, до завтра, та й прияли ся, тее-то будучи, кашї варити, та тут таки біля арештованої кухви то в джута то в дурнї грати, та про відьом росказувати: а там, будучи, по моєму наученію хлопцї з-заду, тее-то, і вицїдили крізь обручі усю кухву, відерок у двадцять. Ну, тее-то, будучи сказать, прочнувшись і, стало бить, гарненько посиґавши, а нумо, хлопцї, свидѣтельствувати. Тут-же був і, будучи, повіренний і сам пан Гуляховський. Відпечатали — гульк! аж гуде, мов у голові нашого повітчика! сьміху, сьміху! пан Гуляховський по моєму, будучи, совіту подав прошеніє на повіреного: а я таки з повіреного, будучи, злупив що треба, та й помирив їх: а сивуха, звісно, зосталась, тее-то, в мене. Та ще дечого, будучи, вам і більш би росказав, та нїколи.

Чаркодуєв. Такъ, вселюбезнѣйшій! Многое человѣку удается, но на бездѣлицѣ споткнется. Начальникъ нашъ человѣкъ прозорливый и, на

бѣду нашу, охотникъ рыться въ документахъ, чтобы вездѣ открывать растреклятую намн истину.

Шельменко. Еге! об тім-то я й сумую. Писаніе глаголеть: шерть-верть, в черепочку смерть; і паки другеє писаніе: шити, білити — завтра великдень. Треба, будучи, ділом поспішати, а діло треба зробити, тее-то, будучи, скуснешько. Будучи, у ревизії Матвій Миняйлов показан біжавшим з синами, у числї коїх імість-ся, будучи сказать, і Микихвор, коєму нинї восполняєть-ся, тее-то, двадцять четвертий год... Та... трівайте лишень, цур — нї чичирк! писаніе бо глаголеть: хата — покришка; то, тее-то, того ради будьте ласкаві. Охрімовичъ, там, що відмічено: біжал у такім-то годї, то, будучи, вискромадьте скусненьке та, тее-то, і ладанцем натріте. То вишепомянутий Микита Михайлов прийметь-ся, будучи, яко-бп есуть Микихвор Миняйлов.

Чаркодуєв *(глядить на него з подивом).* Панъ Шельменко! Да эта штука, вселюбезнѣйшій, не похоже, чтобы изъ головы волостного писаря вышла: отъ нея не отказался бы кто и повыше, гмъ! классомъ и мѣстомъ. Но, вселюбезнѣйшій! ежели Никита скажетъ, что онъ Никита?

Шельменко. Та там таке хлопя плохе, що, будучи, і пари з уст не пустить. Ми вже на нього давно, тее-то, націлили, та усе не знали, як збуть: та от тепер, стало бить, на-силу... *(Оглядаючись)* А де він?

Трофимич. Я приказалъ вести въ пріемъ.

Шельменко. Отсе гаразд зробили. Нехай сердека не сумує, а там таки оглядить ся, будучи, з товариством.

Чаркодуєв. Охти мнѣ, вселюбезнѣйшій! Съ горя не разсказалъ бы онъ кому?

Шельменко. Та ні! Хлопя зовѣм дурне! Та він таки, будучи, й не зна, якимъ се побитомъ, стало бить, робить ся. *(Съміе ся.)* Ге, ге, ге, ге! Та я йому, будучи, і бумагу читав, ось у чому була, тее-то, кабака, та й кажу, що се предписаніе: а він, будучи, витріщив на мене баньки та й вірить і усе, тее-то, плаче: а я так кишки порвав зо съміху. От якби його, будучи, паньматка, так та вже добра пашикуватп. О! як сорока: та-га-та-та. Та лиха матері зна, куди хлопя, будучи, запроторили. Схаменеть-ся голубочка, та ба!

Чаркодуєв *(все думавши)*. А ежели его превосходительство соизволитъ обратить вниманіе на подчистку?

Шельменко *(злякавшій ся, глядить на него)*. Не соізволить! нехай бо не соізволить! Не лякайте мене, будьте ласкаві. Мене від ваших річей, будучи, циганський піт проняв. Та вже-ж! коли й соізволить, то я тут йому, будучи, стану базікати то так то сяк, та стало бить і відбрешу ся. Лиха матері до правди доберетъ-ся!

Чаркодуєв. Основательно! И такъ, во исполненіе желанія вашего, гдѣ слѣдуетъ, я подчищу, чему мнѣ не учиться. Служа въ магистратѣ, подчищалъ такъ искусно на векселькахъ, что не одно дѣло отправлено въ архивъ: я въ ревизіи такъ смастерю, что и стоглазый аргусъ не увидитъ: только что...

Трофимич. Што положите? Панъ Шельменко отвѣчаетъ.

Шельменко. Та тут уже торговать ся, тее-то,

нічого. Сказано, зробіть: ви нас знаєте: сьогоднї й розплатка.

Чаркодуєв. Да оно такъ! гмъ! надобно, вселюбезнѣйшій, хорошинькаго ножичка...

Шельменко *(дає ему грошей)*. Нате-ж, будучи, і на ножичок.

Чаркодуєв *(подивившись, що він дав, ховає)*. Аглицкаго.

Шельменко *(дає ще)*. Та нате-ж і на аглицький.

Чаркодуєв *(подививши ся так само)*. Необходимо двойной: паче чаянія одинъ притупится.

Шельменко *(дає ще)*. Та нате-ж, нате-ж, будучи, і на двойний, та будьте ласкаві, приньмайтесь, теє-то, швидче.

Чаркодуєв *(кашляє)*. Гмъ, гмъ, гмъ! Нѣчто погода сыровата; а рано вышелъ.

Шельменко. Та якого чорта тут узяти? Ходімо лишень та, будучи, по дорозї зайдемо у трахтир, що в рибнім ряду, будучи, до Бутилочкіна. Що за добрі там спріч напитки!

Чаркодуєв. Нѣтъ, вселюбезнѣйшій, это не мой обычай. Я не люблю дѣлать скорохватомъ. Время идти въ канцелярію, а въ подобныхъ назначенному совѣщаніяхъ я люблю, присѣвши, не вставать. Такъ вотъ что сотворимъ: я пойду и учиню все по желанію вашему, да и прибѣгу къ Бутылочкину и отрепортую о успѣхѣ. Тогда что и сколько угодно по усердію вашему поднести, я на все буду готовъ. Понеже секретарь будетъ видѣть меня утромъ въ трезвенномъ состояніи и будетъ доволенъ, а возвратясь съ експедиціи, хотя и измѣнюсь, такъ онъ оставитъ безъ вниманія, ибо сіе со мною встрѣчается ежедневно. Того для я иду.

Шельменко. Ходім же й ми, дядюшка Трохимовичъ, прямо, будучи, у трахтир, та там ради скуки чого-небудь поснідаємо. А то менї щось, теє-то, млосно.

ДІЯ ДРУГА.

Комната в трактирни.

ЯВА ПЕРША.

Булиточкін і слуги.

Бутилочкін *(приказуючи слугам по одному).* Съ этимъ щотомъ сходи къ Мотыгину, да требуй настоятельно, хоть бы что-нибудь уплатилъ: скажи, товаръ пришелъ, нужно расплачиваться. Послѣ отца много денегъ осталось, неужели въ три мѣсяца всѣ спустилъ? Скажи, не будетъ кредиту, пока щота не очиститъ. — А ты лучше иди къ разливкѣ шампанскаго, да заберн у меня въ конторѣ старыя пробки клико: купорь и засмоливай аккуратнѣе, чтобы не замѣтно было. — Ты сходи въ трактиръ къ Ферткину и купи портвейну бутылку: его хвалятъ лучше моего: я сей часъ узнаю, чѣмъ онъ подправляетъ. — Уберите комнаты: утро: пока до выхода изъ присутствія, можетъ быть кто нибудь и зайдетъ. *(Відходить. Слуги розходять ся прятати; один остає ся.)*

ЯВА ДРУГА.

Трофимич і Шельменко.

Шельменко. Ось бачите, як тут гарно. Я вже тут бував.

Трофимич. Да и я бывалъ, да только при прежнемъ хозяинѣ.

Шельменко *(приказуючи)*. А нуте, хлопці! Давайте мерщій водки та снїдати. Подайте, будучи, оселедця, кавяру, та присипте, тее-то, крішеною цибулею. А з напитків, будучи сказать, чого б го? Кете лишень сперву пива та меду, а як прийде Охрімовпч, так, будучи, опісля скажемо, чого на потуху. *(Приносять горілку і закуску. Шельменко сїдає з Трофимичем і частує єго.)* Се солодка, цур їй! нехай її пани пють; отсе наша ганиськова, лїкарственна. *(Пють горілку.)* А нуте, дядюшко: та тямлїть, що по першій, будучи, не закушують. Ось так, тепер кете лишень ручковоï. *(Пють ще горілку і снїдають.)* Кушайте ж тепер, дядюшка Трохимович; ось оселедець. Гай, гай! Не тепер спомпнки: якби, будучи, ковбаса з часником! Хто то її живий дїжде! що́ то вже я її люблю! А що́, дядюшка, якби, будучи, ковбасї та крила, то вже б луччої птицї і на сьвітї б не було.

Трофимич. Самъ ты умной человѣкъ, знашъта; ты и писанія читалъ по большъ маво. Словеса твои умныя! *(Снїдають дальше.)* Ну, панъ Шельменко! теперь у тебя расходъ. Кромѣ всего прочаго, што Ахрѣмичъ будетъ стоить?

Шельменко. Та й не журюсь. Чп ви знаєте, що писаніе глаголеть: не посїявши, не пожнеш? Та ще за усю, будучи, працю відвічати-ме Микитова худоба: та хоч-би й не тее, то ще Кіндрата, будучи, Шельменка стане стільки. *(Пють.)*

Трофимич *(не переставаючи снїдати)*. Да скажи ты мнѣ, панъ Шельменко: отчего ты богатѣй меня-та? Вотъ я и четыре срока головой, и своё дѣло знаю порядкомъ, а всё што-то не тае. Ты же третій годъ што приполъ къ намъ

пзъ Пирятина, а ужъ такъ нажился, что и мѣры нѣту-тѣ.

Шельменко. Воно, бачите, дядюшка Трохимовпч, будучи сказать, усюди так водить ся, від губерського та й до волосного правленія, що, стало бить, у секретарі, або у писарі в ранзї секретаря, уся сила. Поки судящі собі радють ся, з якого кінця, будучи, узять ся, а наш братчик, не розбираючи тее-то, та все до себе і загарба, а їм, будучи, зостають ся самі впшкварки. Я ж іще, будучи сказать, і так роблю, що коли мало трапляєть-ся поживки, то так сконпоную, щоб або, будучи, полаялись або побились, або йшли до нас позивать ся. То поки вп собі, будучи, там розпитуєте, а я собі, тее-то обаче, і втяв та й мовчу. *(Пе.)*

Трофимич. А што, панъ Шельменко, кабы тебя да въ судъ-та посадить? ты бы п тамъ не испортилъ бы.

Шельменко. Еге, будучи, усіх бп засїдателїв превзойшов бп! Ех, любезний друже! будучи тее-то сказать, планета мене підцюкала! Як-би менї не тее-то, я б давно вже стілько нагарбав бп, що, будучи, і в дворяни пморгнув бп, як таки й багацько дехто, спріч, з наших братчиків позаписувались. Потому що *(хвалячи ся і протягаючи слова)*, тее-то, государю мій любезний, треба вам знать, я таки, будучи, на дворянство трошки закандзюбив ся: але моєї рідної бабусї сестра у третіх та, будучи, була за швагером пана сотника лубенського, от-що! Так бачите, будучи сказать, я трохп не дворянпн. Оттогдї б то менї сьвіт, тее-то, відкрив ся! писаніє бо гласить: трудно стати паном, усе пїде даром. *(Пе.)*

О горе менї! кушайте, Трохимовичу! *(Наливає йому і собі чарки.)*

Трофимич. Эхъ! да што ты сдѣлалъ-та? — Въ медъ да пива налилъ. Эка ты какой!

Шельменко. Нїчого, Трохимович, нїчого. Се буде пивомедиє, преодмінноє питіє і для гортанї дуже мудроє: цмакуючи випєте. Що-ж? писаніє глаголеть: щоб не сидячого Татари вхопили: чого ми будемо так сидїти? базюкать нїчого. Поки Охрімович прибїжить, зограймо, дядюшка, у дамки.

Трофимич. Да я много тебѣ опять проиграю, какъ и давича.

Шельменко. Та ми не на гроші, а, будучи, так. А щоб не задрімати, то будемо, тее-то, навскубки. А гов, хлопцї! а подайте кете лишень сюди дамки! Гов! Чи вам там позакладало, чи що? Дамки! *(Приносять варцаби.)* А в яку будемо? чи в просту, чи, будучи, в аглицьку?

Трофимич. Въ простую, въ простую: въ силу у тебя же выучился и въ эту. Ну ходи. *(Грають.)* Скажи мнѣ на милость: ты, чай, не только при волости служилъ, а можеть ешо гдѣ и повыше-та?

Шельменко. Бували ми, государ мой любезной, у бувальцях. Будучи сказать, був я і в земському і трохи-трохи у казначейство не вскочив. Во время оно є був у судї секретарем Прокіп Микитович Грошолуп. От голова була! нехай йому легенько гикнеть-ся! Як вивчив ся я у нашого дяка і читати й писати, то покійний отець, узявши мене із школи, віддав йому у науку. Будучи, я був у нього пять год за хлопця, і там-то і сьвіт побачив, а далї і в суд попав. Чого-то ми не робили! Гай, гай! Як, будучи сказать, відко-

мандпруємо себе на слідствіє об пожежі, або, тее-то, о постпжно вмершому, то, будучи, навеземо усякого продукту, ей! велике слово, возами: будучи: курей, що́ усякої птиці, борошна, паляниць: а спріч грошей, тії дурниці! нагарбаємо елико можаху! Він-то сердека, будучи, видя мої дарования, здїлав докладчиком, за-тим що я вже знаю, як, будучи, дїло доложити: чи до-гори піднявши, чи у-низ спустить.

Трофимич. А што же это означаетъ: до горы, али внизъ?

Шельменко. От бачите, пане Трохимович: будучи, коли несеш дїло у присутствіє, піднявши до-гори, то тее-то, означа, що є тут, будучи, коло чого руки погріти: то вже судящі й облизують ся, мов коти на смитану, і вже, будучи сказать, особоє попеченіє о підсудимих, спріч, гм! возприймуть. Коли ж несеш, держачи, будучи, у-низ, ось так, то ще дїла не читають, а зараз і затюкають: в острог підсудимих, в острог! Се вже така, будучи, усюди заведенція. А сю знаєте, що як, будучи, посилаєть-ся дїло на ревизію і, тее-то, секретар скріпляючи підпише, та й загне карлючку, то і у повітовім і, будучи, в генеральному, та воно й у вас так в уїзному і у палаті, — секретар, стало бить, дивить ся на тую карлючку, як, будучи, на маяк: коли, тее-то, карлючка заведена у-низ, стало бить спріч, усе що можна узято, більш нїчого зідрать: то такоє дїло і швирнуть аж геть далеко на росмотреніє, будучи, мишам, а далї і в архиву запакують. Коли ж карлючка до-гори, то се, будучи сказать, означа спріч: узято, та й вам зосталось. По такому дїлу, будучи, зараз шлють за прикосновеннимі і свидїтелями. Такеє дїло і сам секретар довгенько,

будучи, читає і судячі частенько, стало бить, прикосновенних к собі. спріч, призивають, і прочее, і прочее, як водить ся... Еге, цур палічча! отсе я й програв?

Трофимич. Вѣстимо, програлъ. Давай-тка чубъ, давай.

Шельменко. Деріть, Трохимович, що́ робить! Писаніе глаголеть: з пісні слово не викидається, і пакп другоє писаніе: нанявсь — продавсь! нате, скубіть. *(Протягає до него голову. Трофимич через стіл дере его за волосє цїлою рукою, а Шельменко рахує.)* Раз, два, ой-ой-ой! три. Буде ж, буде, пожалуста, годі! А, та здорово чуб намняли, аж сльози течуть. Зашіймо, або що. *(Пють.)* Нуте, зограймо ще. Що́ за врагова мати! хиба-ж я не вправ? *(Грають.)*

Трофимич. Ужъ не сердись же, панъ Шельменко, на то игра: програю, дери меня. Разскажи-тка ты мнѣ, какъ ты съ такой головой, да не остался при судѣ-та?

Шельменко. Е-ех, государ мой любезной! Будучи сказать, окаяннпй супостат мене підцюкнув, тее-то, підписувать ся під усякпі руки, а через тее, стало бить, видавать розним людям пачепортики. І, як бачите, писаніе глаголеть: не втаїть ся шпло у мішку, то як почали злапувать то воряжок то бродяжок, то, будучи. і знайшли, що се моє, спріч, рукоділіе. Отто я, злякавшись, щоб моєї окаянної глави, будучи, не забрили, спріч під христолюбивоє воїнство, взяв та й помандрував з пачепортиком, стало бить своєї роботи, та й зайшов аж, будучи, сюди. Спаси-бі, у вас знайшов собі милостивого і отця і, будучи, родителя. Не погубіть мене і не занапастіть у прежнєє время. Та держітесь та слухайтесь, будучи,

мене, то, я-ж кажу, викрутимось від біди, що справник нападаєть-ся, та ще тее-то, будете й сами з хлібцем та й менї дещо. спріч, на онучі перепаде.

Трофимич По мнѣ! я ни гугу, ты самъ знашъ. Вотъ только и страшно капитанъ-исправника. што онъ. лукавой. ко всему прикапываетца.

Шельменко. Сказано, що відбрешемось. Надіюсь на себе. що... Та що бо ви дамкою шмигаєте? *(Вхопивши его руку з варцабою.)* Тривай лишень. се не аглицька.

Трофимич Ой виноватъ, виноватъ! заслушался тебя, да и ошибся-та: не буду. Такъ што хотѣлъ говорить?

Шельменко Отте, бачите, що надіюсь на себе: то скоком то боком, а таки вискочу. Дарованіе у мене, будучи, іміеть-ся. Як приймусь, то не віддихаючи так і вчишу: спробувать перо і чорнила. чи добре буде писати. А лепорти. то так. не линіючи. від руки так і черкаю. Читати? гражданське. коли не дрібне, то по верхах не спішачи можемо. Тілько що скорописи не втну, хиба те, що, будучи, сам напишу. На речах я. будучи, бойкий: з простим мужиком. з дурнем я, тее-то, і говорить не вмію, іще таки з твоїм. Трохимовичь. здоровям і сюди й туди; а як. будучи, допадусь з начальниками. та спріч з висшими господами як уступлю у реч, так. будучи сказать. сам собі не надивую ся. відкіля у мене такії премудрії словеса беруть ся? А вже як попаду Москаля. та, будучи, почну над ним глузувати!.. Стоїть сердека, ні парп з уст. тільки баньки повитріща. та й дивить ся мов баран, і не тямить нічого, що йому докладаю. Вже на докладки я лихий! А коли де

треба, то, будучи, і по руському говоряємо: »ню, штьо, разляпушка! штьо табє нада-треба? Да ня, пайді; цур таво табі.« Еге, а щó? Пісень московськнх дещо тямимо, от якби й сю *(начинає співати* : »Чим я тебе огурчила, ти скажи, моя ех дараґая?« або хоч і сю: »Гивушка, гивушка зеленая моя, а щó же ти, гивушка...?« *(Закашляється.)* Ех, лихо його матері! щось гласу нема.

Трофимич. Да ты никакъ въ большихъ школахъ учился, што часто изъ писанія говоришь?

Шельменко. Та се... *(сьміть-ся)* ге, ге, ге, ге! се я ману пускаю. *(Вздихає.)* Був у мене, будучи, приятель: де то, теє-то будучи сказать, обрітаєть-ся? дуже з великим розумом! Щó воно таке і відкіля, а таки, теє-то, й не знаю. Чого-то воно не знало! Будучи, було як заговорить, а далї як забелькоче, що й врагова його мати зна, щó він кае-говорить, нїчого й не второпаєш, неначе, спріч, по-молдаванському. А читать? так там його нечистий умудрив! Будучи, як візьме гражданське, так так і глита, так і глита, мов ваш, нехай здоров буде, мурло галушки. Так він-то, будучи сказать, узявши, учив мене на щотах та й кае-говорить: ти, Кіндрате, ось так роби, як і ми вчені робимо: щó знаєш, чого не знаєш, — про все бреши, буцїм знаєш, та й здай ся на писаніє, та й прибреши яку хоч нїсенїтницю, буцїм-то писаніє глаголеть: то, кае-говорить, тиї дурнї, щó будуть тебе, будучи, слухати (не до вас, Трохимович, мова), та й будуть думати, що ти, кае-говорить, з великим умом і буцїм-то справдї з писанія глаголеш. Ось як воно є! Ну, теє-то обаче, та щó се таке?

Трофимич *(сьміть-ся)*. А ну-тка, ходи, ходи!

Шельменко. Йо! та щó се за недобра мати? Се ви мене, будучи, приперли! Оттака ловись! Опять програв! щó-ж, скубіть, Трохимович: та не дуже, будьте ласкаві, не дуже.

Трофимич. Ну, панъ Шельменко, держи чубъ-та! *(Дере его за волосе.)*

Шельменко. А нуте: раз, ой! два — ой — ой! три! *(Вирвае ся.)* Ой, ой, ой! і в школі так не мяли чуба. Цур йому! *(Кидае від себе варцабницю.)* Не хочу вже грать. Нуте, або ж випиймо чого, або що для ради скуки.

Трофимич. Будетъ, панъ Шельменко. Одно то, што некогда, да и сумы твоей жаль.

Шельменко. Поздоров Боже, будучи, покійника Микитового батька! назбирав чи трохи, буде, тее-то, чим помянуть і його і неню і Микиту, як убють на війні. А тут ще не багацько пропили. *(Рахуе бутельки.)* Два золотих, отсе двадцять девять, двадцять десять — тридцять їх: отсе три копи, та отсе сорок алтин, от і сім кіп. Та ще й пари карбованців не продули. Тее-то будучи сказать, а випємо, обаче, лишень ренського, спріч на потуху, поки Охрімович прийде. Воно дуже гаразд буде.

Трофимич. Какъ хотишь: развѣ ужъ что по послѣдней.

Шельменко *(кричить).* А гов, хлопці! А подайте кете ренського!

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті самі і Бутилочкін, приносить бутельку вина.

Шельменко. А щó то? ренське? а кете лишень сюди!

Бутилочкін *(віддає)*. Преотмѣнное; только смотрите, не дорого ли покажется? два рубли бутылка.

Шельменко *(хвалячись і стараючись говорити по россійски)*. Та штьо ти нас лякать став, чи што? падавай, брат, яйо сюди: атвічаю ґрашами. Та штьо ти пра нас думаєш-тя? ми і доньскеє тягнулі-стя. Забув єси, як, будучи, у прошедшім наборі з паном совітником очередниї списки, тее-то, стало бить, повіряли, так тогді я тобі не один десяток рублів заплатив?

Бутилочкін. Э! помню, помню. Кажись ты... Канальинъ, что ли?

Шельменко. Може — пан Шельменко. Забув єси, мось-пане.

Бутилочкін. Такъ, такъ, Шельменко. Черезъ столько времени какъ и не забыть! А помню только, что твоя фамилія ругательная.

Шельменко *(все сердить ся)*. Вона, будучи сказать, не ругательна ні трохи, а так іде від отця. *(Щоби не слухати Бутилочкіна, частує вином Трофимича.)* Пожалуйте, Трохимович, се не вода. *(Пє і сам. До Бутилочкіна)*. Ідіте ж тепер до свого діла, а нам не мішайте, а то щоб, будучи, я вам не приложив прикладки гірше вашої. *(До Трофимича тихо)* По писанію: від Москаля поли вріж, та втікай.

Бутилочкін. Ну полно же, панъ Шельменко, не сердись. Я съ тобою пошутилъ. Хочешь ли, выпьемъ по стаканчику пуншику? Я ужъ васъ поподчую, только не сердись.

Шельменко. Ну, коли так, то я вже, будучи, і не сержусь. Та менї, братіку, коли ласка, то нехай подадуть, тее-то, з кизляркою, я хранцюзькоі не пю.

Бутилочкін. Вота еще съ какими причудами. *(Відходить.)*

Трофимич. Не много ли будетъ-та? Какъ явимся въ пріемъ?

Шельменко. Таки нїчогісїнько: явимось та й явимось. А для куражу треба, щоб не орябіть.

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті самі і Чаркодуєв.

Чаркодуєв *(заглядаючи в двери)*. Вы здѣсь, вселюбезнѣйшіе?

Трофимич. Здѣсь, здѣсь, Ахрѣмичъ. Просимъ милости.

Шельменко. Просимо до беседи. А що? як?

Чаркодуєв *(споглядаючи на сніданє, здрігає ся)*. О, да и холодно же!

Шельменко *(частує єго)*. Нате-ж, пийте. *(Підносить єму стільчик.)* От вам дзиглик, сїдайте, щоб нїхто вам не мішав кушати.

Чаркодуєв *(їсть лакомо, запиваючи часто горілкою)*. Вотъ это хорошо, кто до сего времени постилъ. Десятой часъ...

Трофимич. Такъ вотъ ушъ намъ пора и въ пріёмъ.

Чаркодуєв *(їсть і не дальше)*. Нѣтъ, еще можно *(не)*, можно провести время, мало приве... дено рекрутъ, и губернаторъ прислалъ, что когда въ одинадцать часовъ не будетъ, то и безъ него принимать. Вотъ это для васъ и очень хорошо.

Трофимич. А што же тогда хорошаго?

Чаркодуєв. Тогда совѣтникъ будетъ принимать. Что ни подай, подпишетъ: кого ни представь, не разбирая кричитъ: лобъ!

Шельменко. Отсе б то нам, будучи, на руку ковінька. Чи все ж зробили?

Чаркодуєв *(відставляючи тарілки).* Всё, всё отдѣлано.

Шельменко. А почистка, будучи?

Чаркодуєв. Всё чисто. Теперь только остается...

Шельменко. А нуте, нуте, що́ там зостаєть-ся?

Чаркодуєв. Выпить.

Шельменко *(подаючи вино).* Та отже, будучи, й випить. А дїло?

Чаркодуєв *(показавши порожню склянку).* Видишь, какъ не бывало.

Шельменко. А дїло?

Чаркодуєв. За тѣмъ дѣло, что надо выпить.

Шельменко *(наливає ще).* Та нате-ж, ще пийте. Та кажіте, будучи, про дїло; що́ ви там, чи все, тее-то, до сенцю зробили?

ЯВА ПЯТА.

Ті самі і Бутилочкін приносить дві склянки.

Чаркодуєв *(випивши склянку з вином, бере у Бутилочкіна пунш).* А что это? *(Покушавши.)* Вотъ вещь! Это честно и обдуманно.

Бутилочкін. Чтожъ? подать видно третій? А?

Шельменко. Подайте. Бачите, треба-нада, будучи, гостя попопитувать. Се вже, тее-то, на мой щот.

Чаркодуєв. Да я и еще попрошу. Вашъ домъ, вселюбезнѣйшій, вѣдь о четырехъ углахъ.

Бутилочкін. Вотъ люблю пріятеля! Придерживается старины: всё съ поговорками.

Чаркодуєв. Куда старина годится! Нынѣшній

нашъ просвѣщенный вѣкъ всё усовершенствовалъ. Въ старину и сочинители писали: братья! рюмки наливайте. А нынѣшніе, образованные, всё уже твердятъ и пишутъ о чашѣ, а о скучной рюмкѣ и помину нѣтъ. Теперь мы и пьемъ аккуратнѣе и смѣемся надъ старциною.

Шельменко. Хиба-ж у вас, у Москалів! а у нас, будучи, добре було в старовину, чого ми не затямлемо, а батьки, тее-то, росказують. Кажуть, що як було, будучи, зійдуть ся, то зараз і стануть пити: наперед по чарці, та зараз і по парці; а далі опять, та не віддихаючи усім по сім, та тут-же і на закуску по одній. Ох, було таке добро, та давно!

Чаркодуєв *(зітхнувши)*. Блаженное было время! Охъ, горе мнѣ грѣшному!

Трофимич. А што я вамъ скажу. Когда пить, такъ пейте, а когда дѣла дѣлать, такъ пойдёмте. Ушъ время. Можемъ и послѣ притти.

Шельменко. Отся річ до ділa. Ходім мерщій. Нате-ж вам, Омеляновичъ. А скілько, будучи, вам?

Бутилочкін. Для пріятеля штъ не великъ — шесть рублей.

Шельменко. Отсе зідрали! неначе з панів. Нате-ж вам. Та кажіте бо, будучи, Охрімовичъ, що наше дїло? щоб нам не сором було.

Чаркодуєв. Охъ, вселюбезнѣйшій! все кончилъ. Да такъ умудрился, что еще ни одна подчистка такъ гладко не была сдѣлана. Примѣта добрая!

Шельменко. Так покорно ж вам благодарствуєм, спасп-бі, дякуєм.

Чаркодуєв. Не ужели только?

Шельменко. Та як се можна? Приходьте, будучи, до нас обідати, та тут і розплатка.

Трофимич. А обѣдать будемъ въ харчевнѣ?

Шельменко. Як се вам, дядюшка, будучи, не стидно, спріч, у харчевні обідати з мужиками? Чого тут базїкать! Будучи, сюди-ж і прийдемо: тут обід добрий і, будучи, напиточки мудрі. Ходїм!

Трофимич. Пойдёмъ, пойдёмъ: пора! *(Відходять всї.)*

Бутилочкін *(сам один).* Вотъ нынѣче каковы времена! Волостной писарь, мужикъ, имѣя деньги, стыдится быть вмѣстѣ съ своими братьями и тратитъ деньги на вкусный столъ и дорогія вина. Правда! возьмемъ и выше его: никто не придерживается своего круга; бѣдный старается поровняться съ посредственнымъ, посредственный съ богатымъ, богатый съ богатѣйшимъ, всѣ желаютъ быть выше и болѣе, нежели они есть. И говорятъ, что »мы де стремимся къ просвѣщенію«. Часъ вамъ доброй!

ДІЯ ТРЕТЯ.

Канцелярія секретаря рекрутского приїому. По боках столи до писаня, в кутї рекрутска міра.

ЯВА ПЕРША.

Секретар і писарі пишуть коло столів; в кутї доставляючі рекрутів, і селяне та селянки з просьбами. Коло бічних дверей входу до салї підофіцер. Часом приходять жовнїрі до салї і говорять з доставляючими рекрутів.

Секретар *(пише а потім говорить до писарів).* Какія заготовлены квитанціи вчерашняго пріема, подайте членамъ къ подписанію. *(Пише.)*

Отношенія къ исправникамъ о скорѣйшей высылкѣ недоставленныхъ рекрутъ гдѣ? положите ко мнѣ. *(Пише.)* Чаркодуевъ опять вышелъ. Займитесь вмѣсто его повѣркою лѣтъ по ревизіи, только со всею точностію. *(Все сповняє ся. Пише а потім вставши ходить по комнаті.)* Этотъ Чаркодуевъ вѣчно уходитъ отъ дѣла, а все жалуется, что служба тяжела и жалованья мало. *(Дивить ся на годинник.)* Одинадцатой часъ: ежели будетъ губернаторъ, такъ уже скоро и придетъ. Пожалуйста, поспѣшите съ журналомъ.

ЯВА ДРУГА.

Ті самі і Степанида.

Степанида *(входить скоро, оглядає ся і сьміло підходить до секретаря).* Скажи мнѣ, мой родимой, нѣшто ты губернаторъ-та?

Секретар. Нѣтъ, старушка! А на что тебѣ губернаторъ?

Степанида. Да ушъ я въ десяти мѣстахъ искала его. Спасибо, одинъ доброй человѣкъ направилъ сюды-та. Скажи, голубчикъ, по правдѣ: когда ты онъ, такъ я тебѣ въ ножки поклонюсь-та.

Секретар. Не кланяйся, старушка, не кланяйся: да и самому губернатору не кланяйся, онъ осердится. Ты вѣрно съ просьбою? Вѣрно, хочешь просить о чемъ нибудь?

Степанида. Такъ, кормилецъ, просить объ Микитушкѣ объ моёмъ.

Секретар. Иди же сюда, старушка. *(Підводить її до першого писаря.)* Раскажи свое дѣло, а тутъ напишутъ. Есть у тебя деньги на бумагу?

Степанида *(вийма гроші)*. Есть, кормилецъ; вотъ пятіялтинной-та.

Секретар. Нѣтъ, этого мало; ну, да ужъ послѣ.

Степанида. Да коли надо-тѣ, такъ я сбѣгаю къ санямъ.

Секретар. Ненужно еще пока. Разскажи все дѣло и все, что знаешь. *(До писаря)* Пишите же, какъ приказано, точными ея словами; а послѣ, когда его превосходительство найдетъ просьбу правильною, тогда перепишется по формѣ на гербовой. Не упускайте только изъ словъ ея ничего. *(Іде до свого стола.)* Прекрасное средство узнать истину и избавлять бѣдныхъ отъ излишнихъ расходовъ. *(Сідає і пише.)*

І-ий писар *(затявши перо і приготовляючи ся писати)*. Ну, старушка, говори, что писать.

Степанида. Пиши такъ *(смутнимъ голосомъ і протягаючи)*: »Одинъ у меня сыночекъ! Одна у меня радость! Голубчикъ мой Микитушка!..« А ну, какъ ты написалъ?

Писар *(читає скоро і своїм голосом)*. »Одинъ у меня сыночекъ, одна у меня радость.«

Степанида. Нѣтъ, нѣтъ, нѣтъ! Богъ съ тобой! развѣ я такъ тебѣ говорила? я говорила вотъ какъ *(знов тим самим голосом)*: »Одинъ у меня сыночекъ!.. Одна у меня радость!.. Голуб...«

Писар. Да слушай же, я такъ и написалъ. *(Читає:)* »Одинъ у меня сыночекъ, одна у меня радость...«

Степанида. Нѣтъ, голубчикъ мой, совсѣмъ не такъ. Губернаторъ еще подумаетъ, што я на него сержусь-та: а ты пишь, я пишу съ горючими слезами, такъ ты такъ и пиши. »Одинъ у меня сыночекъ...«

Писар. Ахъ, какая ты глупая! Я такъ и писалъ. Или говори, или прочь поди: мнѣ некогда съ тобой толковаться.

Степанида. Ахти моя бѣда! Онъ не умѣетъ-та. Охъ, головушка моя!

Секретар *(слухавши всего, підходить).* Не тужи, старушка; вотъ этотъ умѣетъ, ему и разскажи. *(Веде її до другого писаря.)* Принаравливайтесь къ ея печальному голосу. Надобно къ бѣднымъ просителямъ снисходить.

2-й писар. Ну, старушка, говори; можетъ быть я сумѣю.

Степанида. Ану-тка ну, попробуй, умѣешь ли? Пиши-тка вотъ такъ *(смутно)*: »Одинъ у меня сыночекъ!.. Одна у меня радость!.. Голубчикъ мой Микитушка...« А ну-тка, прочитай.

Писар *(повтаряє все, її смутним голосом).*

Степанида. Вотъ такъ точнёхонько; вотъ такъ слово въ слово. *(Цілує его в голову.)* Ну, пиши ещо. »И того хотятъ отдать въ некруты. За што такая бѣда? Четыредушные не всѣ поставили, а у меня одного взяли. Это всё голова да писарь, хохлацкой чупъ, што насъ обдпраетъ. Спрошай ихъ, спрошай; да штобы они тебѣ всю правду сказали.« А ну-тка прочитай, такъ ли ты написалъ? *(Писар читає все, щб она говорила, її смутним тоном; а она задоволена повтаряє:)* Такъ, такъ такъ-таки. Вотъ только при концѣ припиши ещо погрознѣй, вотъ такъ *(бє кулаком себе по руці)*: »Спрошай ихъ, спрошай...« *(Продовжають тихо.)*

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті самі і Порошковский.

Порошковский *(підійшовши до секретаря)*. Губернатора нѣтъ еще?

Секретар. Можетъ и не будетъ: въ такомъ случаѣ приказалъ безъ себя принимать.

Порошковский. Такъ надобно здѣсь подождать.

Секретар. Развѣ вы уже будете при пріемѣ, а не инспекторъ?

Порошковский. Мы всякой день кидаемъ жеребій, кому отряжаться для пріема рекрутъ. Сегодня вышло мнѣ и уѣздному медику.

Секретар. Такъ у васъ и въ управѣ жеребій, какъ и здѣсь при свидѣтельствованіи? Это очень хорошо. Но вамъ, кажется, рѣдко выходилъ жеребій; я сегодня въ первые только васъ вижу.

Порошковский. Это правда: я сегодня въ первый разъ. Много ли на сей день поступило?

Секретар. Только семьнадцать.

Порошковский. Что же такъ мало? Видно, не высылаютъ изъ уѣздовъ?

Секретар. Напротивъ, высылаютъ очень исправно. Въ недоборѣ уже немного: но понужденія все-таки посылаемъ.

Порошковский. Къ новому году, стало, кончите?

Секретар. Нѣтъ, надѣюсь къ празднику ещо кончимъ. *(Пише дальше. Порошковский відійшов, дивить ся на годинник, розмовляє з другими тихо і т. д.)*

Степанида *(все коло стола з писарем)*. Ну вотъ, таперва такъ. Ужъ куды я, голубчикъ, тебѣ благодарна, што ты вотъ слово въ слово написалъ; да такъ-та жалобно, што инда и губернаторъ заплачетъ, вотъ какъ и я. Подай же ему, кормилецъ, бумагу-та какъ прійдетъ и скажи, што отъ меня, отъ Степаниды Гавриловны; а я пойду, провѣдаю Микитушку-та.

Писар. Нѣтъ, мнѣ нельзя подавать: ты сама должна.

Степанида. Охти мнѣ! Да я нѣшто боюсь: какъ онъ на меня гримнетъ-та, такъ я и испугаюсь.

Писар. Не бось, старушка: онъ ни на кого не гримаетъ, а еще разспроситъ у тебя обо всемъ ласково и милостиво; и когда правду написала, такъ тотчасъ сына твоего отпуститъ. Онъ на то губернаторъ, чтобъ не давать никого въ обиду.

Степанида. Подержи его Господь на свѣтѣ для насъ беззащитныхъ! Скажи же мнѣ, мой кормилецъ, вотъ я тебя спрошаю: што онъ, въ золотѣ ходитъ, али въ серебрѣ?

Писар. Нѣтъ, старушка: онъ одѣтъ просто, вотъ какъ и всѣ господа.

Степанида. Ой, ой, ой! Да онъ же старшой надъ всѣми, такъ какъ же онъ наравнѣ съ другими ходитъ? боюсь же, што я его, не разпознамши, да и пропущу.

Писар. Небось, не пропустишь. У него звѣзда вотъ тутъ на груди.

Степанида. Ну, такъ вотъ вишь же, есть замѣтка: а безъ неё гдѣ бы мнѣ узнать ево?

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті самі, Трофимич, Шельменко з папером, а за ними прокрадає ся до стола Чаркодуєв.

Шельменко *(до Трофимича тихо).* Щось у мене, дядюшка, будучи, жижки трусять ся.

Трофимич *(так само).* Небось; алп тебѣ въ первое-та?

Шельменко. Та воно-то, будучи, і не первина, та так щось... *(Підходить несьміло до секретаря і подає папір.)* Осьміливаємо ся вашому благородію нижайше...

Секретар *(не бере).* Что это такое?

Шельменко. Прошеніе, совокупно, будучи, з представленіем рекрута від нашої волости...

Секретар. Чтожъ такъ поздно? Въ сегодняшній пріемъ не успѣютъ: надобно сдѣлать справку съ ревизскими и очередными.

Шельменко. Та вже, тее-то, усе є тутечка; тілько, будучи, прикажіте освидѣтельствовать та забрить, по предмету, сиріч, щоб не проживатись.

Секретар. Неужели не знаешь порядка? подай въ присутствіе совѣтнику.

Шельменко *(покашлюючи пригладжує ся і іде до прийому; підофіцер отвирає сму двери).*

Секретар. А тотчасъ съ крючкотворствомъ: чтобъ не проживаться! *(Увидѣвши сидячого коло стола Чаркодуєва)* А вы, г. Чаркодуевъ, все бѣгаете отъ должности? все возитесь съ отдатчиками? Послѣдній разъ вамъ говорю: ежели не исправитесь, представлю начальству.

Чаркодуєв *(на бік).* Вѣчныя нападки! Всегдашнее гоненіе! *(Вздихає.)*

Шельменко *(виходить з прийому).*

Трофимич *(до него тихо)*. Ну што?

Шельменко. Подав та й просив, щоб зараз приняли, так кае-говорить: як секретар скаже.

Трофимич. Такъ такой-та судья, што секретаря спрашиваетъ? Не хуже, какъ и нашъ засѣдатель. Ну, проси же секретаря.

Шельменко. Та бачите, що все, будучи, сердить ся.

Трофимич. Поднеси ему што.

Шельменко. Цур йому! Дивись, яким паном дивить ся. *(Увидѣвши Степаниду)* А ти, врагова баба, чого, будучи, сюди забралась? Відкіля ти взялась? Ходи сюди.

Степанида. Нѣтъ, Терентьичъ, и вы, голова Трофимычъ, не пойду я къ вамъ. Здѣсь вамъ не волость: тамъ вы насъ давите да обижаете, а здѣсь и постарше есть. Вотъ што.

Шельменко. Та яка тут абеда? Чого ти сюди, сиріч, примандрувала? Чи тут тобі дїло? Геть, будучи, відсіля, я тобі кажу!

Степанида. Нѣтъ-та, ушъ не геть и не вѣдсиля; не боюсь васъ.

Трофимич. Ты ещо и ослушаесся? *(Бере її за руку.)*

Шельменко *(схвативши за другу)*. Я тебе відсіля в потилицю.

Степанида *(голоснійше)*. Помилуйте, батюшки!

Секретар *(підходячи до них)*. Что за шумъ подняли? Не троньте ее. Какъ вы смѣли здѣсь своевольничать?

Трофимич. Да она зачѣмъ здѣсь? она бѣглая...

Шельменко. Вона, будучи сказать, мандрйоха! Ми вже її давно шукаємо.

Секретар *(до Степаниди).* За чѣмъ ты здѣсь?

Степанида *(з поклонами).* Защити меня, батюшка, кормилецъ мой! Защити меня, бѣдную вдову! Я вотъ-такъ губернатору съ бамагой.

Секретар. Не смѣй никто ее тронуть и шумѣть здѣсь. Когда вамъ нѣтъ другого дѣла, такъ ступайте вонъ.

Шельменко. Та я, будучи, оддатчик...

Секретар. Такъ стой же тихо съ просителями вмѣстѣ и ожидай, когда тебя спросятъ. А ты, старушка, стань также здѣсь и не бойся никого.

Шельменко *(тихо до Трофимича).* Оттак ускоч, як ми! Та якого ви, дядюшка, чорта, будучи, дрімали, та не віддали її під калавур?

Трофимич. Хто же её знялъ! гляди: у ней и челомбитная въ рукахъ: никакъ хочетъ жалѣтца-та?

Шельменко. Та нехай і жаліється-ся. Відбрешемось. Або — трівайте лишень — я її, будучи, обдурю. Стехо! пань-матко! а ходи-ке сюди! Посиповна, чи як тебе? На часинку! Тітко!

Степанида *(не сходячи з місця і не дивлячись).* Ну, што?

Шельменко *(все тихо розмовляє ся).* Який тобі дурень написав прошеніе? Може там, будучи, не знать що́ надряпано? Ке лишень; я, тее-то, прочитаю. Гм, ке бо!

Трофимич. Да посовѣтуемся, какъ бы лучше къ дѣлу-та.

Степанида *(так само не дивлячись).* Не нужно.

Шельменко. Та тільки покажи, я й віддам тобі, будучи, опять. Неначе й менї, тее-то, не

жаль твого Микити? Адже й я за ним, сиріч, розпадаюсь.

Степанида. Говори!

Шельменко *(в гнівi шкробає ся в голову).* А бодай бісову бабу орда узяла! Коли-б вона нам, будучи, якого бешкету не зробила! Напечемо раків!.. не знаю!..

Жовнiр *(отвираючи середнi двери).* Губернаторъ идетъ. *(Секретар і всi писарi встають.)*

ЯВА ПЯТА.

Тi самi і губернатор.

Просителi *(кидаютъ ся до него з просьбами).*

Губернатор *(не приймаючи).* Погодите, друзья мои! Мнѣ нельзя вдругъ всѣ прочесть. Подавайте по одиночкѣ. *(Взявши у одного і прочитавши)* Хорошо. Просьба твоя правильна. *(До секретаря)* Прикажите ему написать по формѣ прошеніе и когда онъ бѣденъ, употребите бумагу на мой счетъ. *(Взявши вiд жiнки просьбу)* А эта уже и готова. *(Прочитавши)* Напрасно ты убытчилась на гербовую бумагу: я приказываю подавать мнѣ прежде записки, и когда дѣло справедливо, тогда уже прошеніе. Не льзя уважить твоей просьбѣ: три года, сама пишешь, какъ сынъ твой принятъ, а ты теперь проспишь перемѣнить его меньшимъ. И кто тебѣ это сочинялъ? *(Заглянувши в письмо)* А! извѣстный ябедникъ! *(До секретаря)* Передайте ее въ мою канцелярію для присоединенія къ прочимъ его ябедамъ: я отдаю сочинителя подъ судъ за ябедничество. *(Взявши вiд Степаниди письмо і прочитавши)* Какъ? что? *(Перечитавши ще раз)* Гдѣ отдатчикъ?

Шельменко *(боязливо виступаючи).* Осѣ ми. Гм!

Губернатор. Подойдите сюда. Гдѣ же другой? Съ кѣмъ ты?

Шельменко *(кланяючись).* Та ми, будучи, тільки я один, вашеє превосходительство.

Губернатор. А! хахолъ? какъ сюда зашелъ?

Трофимич *(підійшовши кланяє ся).* Онъ нашъ волостной писарь, ваше происходительство.

Губернатор. Откуда и какъ сюда зашелъ?

Шельменко *(в стрічу).* Е-е-е, будучи, із Пирятина, вашеє превосходительство; по пачепорту, тее-то, на заробітки.

Губернатор. Какъ тебя зовутъ?

Шельменко. Будучи, Кіндрат Шельменко.

Губернатор *(дивить ся сму в очи).* По глазамъ, такъ ты цѣлая шельма. Долженъ быть большой плутъ. *(Читає письмо Степаниди.)*

Шельменко *(протираючи очи, на бік).* Чортові очи! так і змінили.

Губернатор *(до него).* Какъ же ты это отдаешь одного вмѣсто другого? *(До Степаниди)* Да правду ли ты написала, старушка?

Степанида. Правда, святая правда, мой кормилецъ, ваше благо... перево... Ну, наше бабье дѣло, не выговорю, какъ тебя возвеличать-та. А коли не правда, такъ штобы я сама передъ твоею милостью прахомъ пала!

Шельменко. То вона, будучи сказать, вашеє превосходительство, вона бреше. Вона у нас на все село. Вона, тее-то, і на зводи і на переводи і на пащикуваньня. Вона й язичок підняти і соняшницїза варити, ось така-то вона. Вона, будучи, без сорома казка: вона відьма!

Степанида. Нѣтъ. Терентьичъ; нихто на меня...

Губернатор. Перестаньте вздорить, отвѣчайте, о чемъ буду спрашивать. *(До Степаниди)* Какъ звали твоего мужа?

Степанида. Матвѣй Михайловъ.

Губернатор. Такъ ли онъ пишется, голова?

Трофимич *(боязливо)*. Я тёменъ на письмо, ваше пропсходительство!

Губернатор. Писарь гдѣ?

Шельменко *(мляво виступаючи, кланяє ся)*. А чого зволите, ваше превосходительство?

Губернатор. Развѣ ты глухъ? Я спрашиваю, какъ она пишется по ревизіи?

Шельменко *(мляво)*. Вона, теє-то будучи, вашеє превосходительство, будучи сказать, по простонареченію, стало бить, мечтае, теє-то по незнанію, будучи, письменного порядка, спріч не знає, послику вовся, будучи теє-то, не грамотна...

Губернатор. Что ты мнѣ путаешь? говори прямо: какъ она пишется?

Шельменко. Вона, будучи, вашеє превосходительство? Чи, теє-те, муж оної жони, будучи?...

Губернатор. Да не будучи, а отвѣчай, чего я спрашиваю.

Шельменко *(кланяючись)*. А чого зволите, вашеє превосходительство? Я... щось, будучи, орябів: з-роду в-перше сподобив ся стати, теє-то, перед великим паном, та з переляку собі на біду і не второпаю нічого.

Губернатор. Говорю тебѣ послѣдній разъ: какъ пишется мужъ ея?

Шельменко. Муж? гм! вона каже Матвій Михайлов, так вона, будучи, бреше. Він пишеться Матвій Міняйлов.

Степанида. Ой не гнѣви, Терентьичъ, Бога; не ломай души.

Шельменко *(набираючи відваги).* Але! то по вуличному, а то по писанію. Адже ти не письменна, то й мовчи й не спор з ученими.

Губернатор. Да гдѣ ревизскія сказки? Гдѣ списокъ отдатчика?

Шельменко. Ото, то, то! Отсе, будучи, лучче усього, як по ревизії освидѣтельствовать! Бо й писаніе глаголеть, осьміливаю ся, ваше превосходительство, нижайше донести: письмо очи коле.

Губернатор. Такъ, точно такъ. Да ты, видно, грамотѣй?

Шельменко. По-троху де-чого, спріч, вчили ся, та дондеже де-що й знаємо. *(Ревизію і список приносять.)*

Губернатор. Ну, вотъ ревизія. Что?

Секретар *(порівнує ревизію зо списком, поданим Шельменком).* Вотъ онъ, Матвѣй Мѣняловъ.

Шельменко. А що? Ось бачите! А чия, будучи, правда? *(На бік)* Оттак їх обдурили! даром, що Москалї. *(Сьміє ся тихо.)*

Губернатор *(розглядаючи).* Четыре сына...

Степанида. Одинъ, мой кормилецъ, одинъ; одноутробной, какъ мѣсяцъ на небѣ...

Губернатор. Такъ это не ея семейство. Тебя какъ зовутъ?

Спепанида. Штожъ, мой кормилецъ, Степанида Гавриловна. Такъ отъ родителя названа.

Губернатор. А здѣсь Ирина, такъ это не она.

Степанида. Не я, мой милостивой, не я. Я тебѣ говорю: я Михайлова, такъ и свёкоръ звался и дѣдушка нашъ, вѣчной имъ упокой!

Губернатор. Гдѣ представленный рекрутъ? Приводите сюда. Какъ онъ показанъ въ спискѣ отдатчика?

Секретар *(читає)*. Никифоръ Матвѣевъ сынъ Мѣняйловъ, 24 года. Такъ точно и по ревизіи.

Шельменко. Еге! А що? Бач?

Степанида. Нѣтъ, мой — Микитушка.

Шельменко. Та воно, будучи, усе рівно.

Губернатор. Какъ равно? Никита и Никифоръ? Это по чему?

Шельменко. Осьміливаюсь нижайше, будучи, доложить, що пишеть-ся Георгій, а усе рівно, будучи, Єгор, або ще і Юрко, усе на одно імя: так і, тес-то, Никихвор, а по московському Микитушка.

Губернатор. Мастеръ толковать, но я, кажется, скоро тебѣ всё растолкую. *(До надходячого Микити)* Какъ тебя зовутъ?

Никита *(в великім страху)*. Я? меня? Какъ, матушка?

Губернатор *(взявши єго за руку)*. Чего же ты боишься? Славной малой, и труситъ. Небось меня и скажи.

Никита. Правду прикажете говорить?

Губернатор. Говори правду, правду. Предо мной должно правду говорить.

Никита. Никита, Матвѣевъ сынъ, Михайловъ.

Шельменко *(на бік, вхопивши ся за голову)*. От і втяв! А бодай тебе!

Губернатор. Сколько у тебя братьевъ?

Никита. Одинъ я только былъ у родителей моихъ.

Губернатор. Грамотенъ?

Никита. Церковное читаю.

Губернатор. Сыщите его сказку. Ежели они

правду говорять, такъ очередь Михайловыхъ должна быть особо. *(До Трофимича)* Гдѣ же прочіе Мѣняловы изъ этой очереди?

Трофимич. Про то, ваше происходительство, писарь знаетъ.

Губернатор. Ахъ, да вы плуты! Писарь!

Шельменко. Чого зволите, вашее превосходительство?

Губернатор. Долго ли тебѣ меня безпокоить? Гдѣ прочіе Мѣняловы?

Шельменко *(щораз в більшім страху).* Усї здесечка-осьдечка, більш нема.

Степанида. Да и гдѣ ихъ взять? Они въ бѣгахъ.

Губернатор. Какъ въ бѣгахъ? Давно ли?

Степанида. Сказала бы я тебѣ, мой кормилецъ, да не знаю. Нѣшто первой годъ, какъ я замужъ вышла.

Губернатор. Почему же въ ревизіи не отмѣчено? Голова!

Трофимич *(боязливо).* Про то писарь знаетъ, я человѣкъ тёмной.

Шельменко. Оттак! на писаря! неначе я ревизію писав?

Секретар. Вотъ сказка Михайлова: одинъ сынъ Никита, мать Степанида.

Степанида. Онъ, онъ, мой батюшка!

Секретар. А вотъ, ваше превосходительство, у Мѣняловыхъ подчистка, что былъ въ бѣгахъ.

Губернатор. Такъ точно: и весьма не искусно вычищено, даже годъ замѣтенъ.

Шельменко *(на бік).* Пропав я на віки! удружив Охрімовичъ!

Секретар *(зачувши).* Какъ? Ефремычъ? такъ это Чаркодуева работа?

Чаркодуєв *(п'яний ледве стоїть).* Какъ рррыба без-безгласенъ!

Губернатор. Отведите его на гобвахту. *(Чаркодуева жовнірі відводять.)* Писарь! это твои плутни?

Шельменко. Щоб я, тее-то? та що ви каете-говорите?

Губернатор. Довольно. Старуха! возьми своего сына и ступай домой. Не бось, его уже болѣе отъ тебя никогда не возьмутъ. Жени его и живите благополучно.

Степанида і **Никита** *(кидаютъ ся ему до ніг).* Ахъ мой кормилецъ! благодѣтель нашъ!

Губернатор. Полно, полно, встаньте. Это не милость, а должное. Скажите всѣмъ: ежели кто будетъ обижаемъ начальствомъ своимъ, чтобы прямо шли ко мнѣ. Отъ меня получать защиту. Я на то губернаторъ.

Шельменко *(шкробає ся в голову і кланяє ся).* Благодаримо й ми, ваше превосходительство, що, будучи, бідную удову пожалували. Ми тепер поїдемо.

Губернатор. О, нѣтъ: погодите. Голова, есть у тебя сынъ?

Трофимич. Согрѣшилъ предъ Богомъ! пять дѣвокъ, а ни одного сына.

Губернатор *(до секретаря).* Посмотрите, такъ ли? этимъ плутамъ вѣрить нельзя.

Секретар. Такъ точно: пять дочерей.

Губернатор. Жаль: я бы тебя проучилъ. Снимите съ него показаніе, что его понудило сдѣлать такое мошенничество, потомъ отдайте его на гобвахту: я его суду предамъ.

Шельменко. А я поїду, та рекрута славного представлю.

Губернатор. Не нужно: ты у меня рекрутъ. Возьмите его. *(Жовнірі беруть Шельменка.)*

Шельменко. Помилуйте, ваше превосходительство! Ой, помилуйте! за-що така напасть?

Губернатор. За твои плутни и теперешнее мошенничество.

Шельменко *(вирвавши ся від жовнірів, кланяє ся до ніг і лежить).* Помилуйте! ей, велике слово, не буду до суду, до віку, не буду плутувати; буду добро робити. Помилуйте! *(Уклякнувши)* Не буду, землі з'їм, що не буду, і дітям і унучатам закажу! помилуйте!

Губернатор. А ты женатъ?

Шельменко *(все на колінах).* Та й доси ні. І доси, на лихо собі, все парубкую. Ось коли ласка ваша, та відпустите мене, то я собі гарненько б оженивсь, та як-би дав Бог діточок, то тогді візьміть хоч двох хлопців. Нехай служать Богу й государю, я не жалкую. Тілько пустіте мене.

Губернатор. Нѣтъ, нѣтъ: возьмите его. *(Жовнірі беруть Шельменка.)* Господинъ Порошковскій! Извольте первоначально его разспросить и повѣрить, чтобъ по пустому не трудиться.

Шельменко *(все вириваючись).* Та помилуйте, та здїлайте милость, добродію! паночку, голубчику! та будьте ласкаві! Та я, собі на лихо, глухий; не чую нїчого і муштри не почую. *(Кричить)* Га! що́ ви говорите?

Губернатор *(тихо).* Такъ отпустите же его.

Шельменко *(вирвавшись).* Покорно спаси-бі, дякую. *(Хоче втїкати.)*

Губернатор. Нѣтъ, нѣтъ; держите его. Видишь, какъ онъ глухъ! Нѣтъ ли еще чего?

Порошковский. У него вѣрно сотня болѣзней откроется. Не болитъ ли у тебя что?

Шельменко *(стогне).* Ох! де то вже не болитъ! Та у мене усе, будучи, болить: я собі такий немошний: і тут і тутечка, і голова і усюди болить. Та таки у мене троха не хальора.

Порошковский. О бѣдной! И вѣрно ѣсть и спать хочется?

Шельменко. Та таки частїсінько. Ох! усе б я їв: та часом і спати... *(зївае від нехочу).* Усе їсти та спати хочеть-ся. Який уже з мене салдат! Ох!

Порошковский. Вѣрно и кашель есть?

Шельменко. Де-то вже нема? Ось бач, який здоровий! *(Силує ся кашляти.)* У мене, знаєте, нехай Бог боронить, чахотка. Менї, будучи, дано, так і знахурка казала. Як було, тес-то, у Гапонихи весїлля, а вона зо мною колись, будучи, позивалась, ну, та й дає менї чарку горілки: а там, батечку! усе плавають мов шпильки та голки: а я собі з дуру не розглядів та від того часу й кашляю, та все сохну собі. Ох! *(Кашляє.)*

Порошковский. Хорошо, хорошо. Всѣ ли зубы?

Шельменко. Та коли-б тобі хоч один. Таки нема ні одногісінько. *(Кладе в уста швидко срібний рубель.)*

Порошковский *(інструментом виймає гроші і показує).* Зубы также не здоровы, не могли раскусить рубля. *(Кидає гроші.)*

Шельменко. Вже-ж коли так, то усю правду вам скажу. Нїчого гріха таїть. Писаніе глаголеть: не втаїть ся шило в мішку. Слухайте ж, панове! Одним оком зовсім не бачу, а на другім куряча слїпота. Так менї почипнено.

Порошковский. А которымъ глазомъ вовсе не видишь?

Шельменко *(показуючи на праве око).* Отсим: хоч-бн воно тобі і вилїзло, то менї дарма.

Порошковский. А вотъ посмотримъ. *(Закриває єму рукою лїве око, а перед правим довго махає пальцем.)*

Шельменко *(дивившись довго, потім відважно).* Еге! Та скількп хоч кпвай, а я гобі кажу, що нїчогісїнько не бачу.

Губернатор. Бѣдной слѣпой! теперь для пробы узнать мѣру.

Шельменко. Та яка у мене міра? Бачпте, якпй я собі опецьковатий.

Губернатор *(до жовнїрів).* Ведите въ станокъ, попробуйте.

Шельменка *(тягнуть на-силу, він все кричить:)* Ой лишечко! пропав я на сьвітї! *(Ставлять під міру, він не дає ся; жовнїрі его штовхають, — — — — він кричить а жовнїрі сьміють ся.)*

Шельменко *(випростований під мірою).* Та чого бо ви регочетесь? Зовсїм біда, чоловік пропада. Та не регочітесь бо!

Губернатор. Ну, что? Какъ мѣра?

Підофіцер *(кричить).* Пять, семь осьмыхъ.

Губернатор. Хорошо, выйдетъ. Теперь, не подъ судомъ ли онъ? Какъ бы справиться?

Шельменко. А троха чи не під судом... Єй Богу, під судом: та ще троха чи не за душогубство. Предпишіте, ваше превосходительство, учинити справку по Полтавській губернії, а мене б

до того часу, будучи, або б на поруки нашому голові, або що.

Секретар. Это тотъ плутъ, о которомъ исправникъ представилъ вашему превосходительству и прочихъ злоупотребленіяхъ.

Губернатор. А, такъ это онъ? ты не ушелъ отъ заслуженнаго! Напишите исправнику, чтобы немедленно арестовано было всё его имущество, для удовлетворенія обиженныхъ; составьте также опредѣленіе съ прописаніемъ причинъ, почему я взялъ его въ солдаты, и сообщите куда слѣдуетъ. Ведите же его теперь въ присутствіе.

Шельменко *(гірко плаче).* Тепер, бачу, вже не переливки. Який мене нечистий поніс між Москалі? Із своїми таки не з-разу пропав би. *(Падає на коліна.)* Помилуйте! ще таки помилуйте!

Губернатор. Полно, нѣтъ пощады. Пойдемъ въ присутствіе. *(Відходить до бічної комнати. Порошковский і секретар ідуть за ним.)*

(Жовнірі тягнуть також туди клячучого **Шельменка,** *а він кричить:)* Ой, ратуйте! Хто в Бога вірує, ратуйте! Гвалт! калавур! *(Відводять его.)*

Степанида *(обіймаючи Никиту).* Слава тѣ, Христосъ! Остался ты, мой Микитушка, со мной!

Никита. Поблагодаримъ Бога и за себя, и за всю волость, что избавились отъ мошенника.

Степанида. Продли Богъ вѣкъ нашему губернатору за его правду и пошли ему Господь, чего его душенька желаетъ! *(Падаючи на коліна)* А нашему батюшкѣ, православному царю, пошли

Господи многая лѣта, што приказываетъ насъ бѣдныхъ не давать въ обиду и такихъ добрыхъ губернаторовъ намъ насылаетъ!

(За кулїсами чути голос **губернатора** *:)* Лобъ!

(Голоси жовнїрів, оден за другим голосно кричачих :) Лобъ, лобъ, лобъ!

Голос виючого **Шельменка.** О, пропав же я тепер на сьвітї! Ой лишечко, лишечко!

II.

ШЕЛЬМЕНКО ДЕНЩИК.

КОМЕДИЯ В ПЯТЬОХ ДІЯХ.

ОСОБИ:

Кирило Петрович Шпак, дїдич.
Фенна Степановна, єго жінка.
Прісїнька, їх донька.
Тимофій Кондратєвич Лопуцьковский, єї жених.
Осип Прокопович Опецковский, приїзжий дїдич.
Аграфена Семеновна, єго жінка.
Евженї, їх донька.
Іван Семенович Скворцов, капітан стоячий на кватирі з командою в селї Шпака.
Шельменко, денщик єго.
Мотря, покойова Фенни Степановни.
Ключниця, льокаї, фірмани і инші слуги і служниці Шпака.
Гості, мужчини, жінки, дїти з мамками, няньками і т. и.

Дїє ся на Українї, в селї Шпака.

ДІЯ ПЕРША.

Простий сад, без всяких окрас: тут то там великі галузисті дерева, під ними деревяні, нелякеровані лавочки. З-за дерев видко паньский дім.

ЯВА ПЕРША.

Скворцов *(сидить під деревом і читає книжку, потім).* Посланный мой нейдетъ... какое

нетерпѣніе!.. *(Читає.)* Видно по всему, что доступъ труденъ, когда уже и Шельменко не можетъ пробраться. *(Читає і потім кинувши книжку, встає.)* Какъ бы огорчился дядя, еслибы узналъ, что генеральскому племяннику отказали... и гдѣ же? въ Малороссіи!... Онъ вѣрить не хочетъ, чтобы могли быть здѣсь порядочные люди... Однакожъ отказали!... Увезти бы, и конецъ дѣлу. Посердятся, да и простятъ, а я буду съ состояніемъ. Присинька, право, очень мила: имѣетъ странности, но я, женясь, съ моими кузинами ее перевоспитаю... Она добра, любитъ меня, капризовъ не имѣетъ, и пойдетъ дѣло ладно...

ЯВА ДРУГА.

Скворцов і Шельменко.

Шельменко *(вибігає з дому, пильно оглядаючись).* Тю! тю! на твого батька!... *(Увидівши Скворцова, стає незграбно в позитуру.)*

Скворцов. Что? есть ли какой успѣхъ?

Шельменко. Лепортую вашому благородію: усьо обстоїть благополучно. Будучи, нєту-тє никакого успєху.

Скворцов. Какъ? Стало, ты не исполнилъ моего приказанія?

Шельменко. Я усьо справив, ваше благородиє, тєє-то, справно.

Скворцов. И барышню видѣлъ?

Шельменко. Нікак нет, ваше благородиє!

Скворцов. Стало, и письма не отдалъ?

Шельменко. Нікак нет, ваше благородиє!

Скворцов. Зачѣмъ же ты не отдалъ?

Шельменко. Не могу знать, ваше благородиє!

Скворцов. Какъ не можешь знать? Вѣдь же ты въ домѣ былъ?

Шельменко. Нїкак нєт, ваше благородиє!

Скворцов. Почему же нѣтъ, когда я тебѣ приказалъ?

Шельменко. Еге!... пожалуй... ваше б благородиє і приказали, а я було, будучи, і пійшов, так що-ж? Собака, ваше благородиє, та так здорово за хатою загавкала, так я, теє-то, і на втїкача...

Скворцов. Ахъ ты трусъ!...

Шельменко. Видюща смерть страшна, ваше благородиє.

Скворцов. Я тебя еще не такъ напугаю!... Прикажу отпустить обѣщанныхъ за неисправность тебѣ сто палокъ.

Шельменко. Рад стара... чи то пак: без вини виноват, ваше благородиє!... Ваше благородиє! не положіть гнїву! Подозвольте менї, будучи, без артикулу, а так, словесно, побожити ся перед вами, що коли, будучи, ми не відштурмуємо панночки, так щоб я перед вашим благородием оттутечка, теє-то, прахом розпав ся. От що!

Скворцов. Съ твоей ли головой это сдѣлать?

Шельменко. Та вже-ж!... О—ох, ваше благородиє! не знаєте ви сієї голови! Робили ми, будучи, проізводством і не таковиї дїла, як бувало відкомандируємо ся на слїдствиє з покійним секретарем Грошолупом — нехай над ним земля пером! *(Вздихає.)*

Скворцов. Ты всё хвалишься, а самъ и начала не сдѣлалъ.

Шельменко. Де-то вже не здїлав? я, ваше благородиє — без сорома казка — підмовив одну

чорнобривку, щоб, тее-то знаєте, вибігла ген до тії розсоховатої яблуні: так ми там, тее-то, порадимо ся. Знаєте, ваше благородіє, як Шельменко та з хитрою дівкою тее-то, так, будучи, і самого чорта загнуздають. Ідіть же, ваше благородіє, на кватирю, тягніть люльку, а тут, будучи, усе гаразд буде.

Скворцов. Смотри, Шельменко, не проведи меня!... Ахъ, какое мученіе терплю!.. Бывалъ ли ты влюблёнъ?

Шельменко. Щоб-то, будучи, як, ваше благородіє?

Скворцов. Ну, любилъ ли ты кого нибудь?

Шельменко. Ох, ваше благородіє! Будучи, нігде гріха діти: любив, та ще й тепер крішко люблю!

Скворцов. Вотъ это для меня новость. Кого же это?

Шельменко. Гроші, ваше благородіє! любив, люблю і любити-му, аж поки, будучи, здохну. Що то я їх люблю! І батька і матір і жінку і дітей і увесь рід свій за них віддав би! Та коли по правді, будучи, сказати, так нема й у сьвіті нічого і нікого луччого, як, будучи сказать, гроші.

Скворцов. Скотъ — и больше ничего!

Шельменко. Та ей! істинне слово, скот, ваше благородіє! і я теж кажу. Ідіть же, будучи, собі відсіль: та будьте, тее-то, близенько, щоб як гукну, так щоб ви тут і вродили ся. Може й панночка, тее-то, на шпацір вийде, а ви тут, стало бить, і є.

Скворцов. Смотри, Шельменко, работай проворно: я тебя награжу; а не то, палки по обѣщанію. *(Відходить.)*

Шельменко *(сам, роздумуючи)*. Палки, палки!..

Чи думав ти, пан Шельменко, об палках, як був при волости писарем?... Гай, гай! Не тепер спомнки. Тогдї не тільки уся волость трепетом мене трепетала, не тільки голова – – прийдїте поклонїмо ся, та й сам засїдатель не знав, на яку ступити перед Шельменком! А тепер не можна Шельменку і пари з уст пустити, та усе по артикулу: і ходи і говори, і диви ся усе по артикулу... Ой Микито, Микито! а пуще його стара мати: заїли ви мою голову! чим би я доси, будучи, був? *(Задумує ся.)*

ЯВА ТРЕТЯ.

Шельменко і Мотря.

Мотря. Чего вы меня, господа служивый, звали?

Шельменко. Отже спасп-бі вам, що ви, будучи, впйшли. Ось ходїте ж сюди, під сюю грушу, я вам щось таке, будучи, скажу, таке гарне.

Мотря. Говорите же скорѣй, мнѣ некогда.

Шельменко. Знаєте, будучи, що? Які ви повновидї, мов місяць... та.. теє-то... які чорняві... Я вас, душко, кріпко, будучи, полюбив.

Мотря. А мнѣ какое до того дѣло? вотъ еще!

Шельменко. Як, яке дїло? Я вас так кріпко, будучи, полюбив, що у день не сплю а у ночі не їм, так, будучи, на стїну деру ся, та вас, тесто, бажаю.

Мотря. Деритеся себѣ, куда хотите, а мнѣ нужды мало.

Шельменко. Як-то, нужди мало? Полюбіть бо, кришечко, і ви мене.

Мотря. Пожалуй, полюбить не долго, да какой изъ того толкъ будетъ?

Шельменко. А такий товк, що ми собі, тєє-то, поберемо ся.

Мотря. Чтобъ я не дождала за солдата выти!

Шельменко. Оттак! який я салдат? Був колись салдатом, як і усяк наш братчик воєнний, та знаєте, як я у службу пійшов, будучи, охотою, так такий хвабрий був, що тільки де забачу Турка, то так його, будучи, й зарубаю, так за се мене і пожалували чином, і вже я, стало бить, з простих вийшов, а став, будучи, копитанський денщик. От що!

Мотря. Такъ вы уже и благородные?

Шельменко. Еге!

Мотря. А не брешете жъ вы? Или можетъ вы такой благородный, какъ за денежку пистолетъ?

Шельменко. Стану я, будучи, у такім важнім ділі брехати!

Мотря. Отчего же, когда вы благородный, а служите капитану?

Шельменко. Се вже у нас, будучи, у воєнних така поведенция, щоб старшому прислуговувати. Артикул так велить. Ось як ще послужу та стану, будучи, генеральським денщиком, так тогдї вже, тєє-то, і охвицери до мене прийдіте поклонїмо ся.

Мотря. Когда выйду за васъ, то буду ли я благородная?

Шельменко. Та таки точнїсінько, як і я.

Мотря. Такъ присылайте же сегодня старостовъ меня сватать: я уже васъ крѣпко полюбила.

Шельменко. Оттак би, будучи, й давно.

Знаєте що? Часом пани ваші за мене вас не віддадуть, так ми ось що зробім: нехай мій, будучи, копитан та на вашій панночці, тее-то, ожениться.

Мотря. Такъ мои господа не отдаютъ ее за него и уже барышнѣ приказано, чтобъ она объ немъ и не думала.

Шельменко. Так ми зробімо так, щоб вони побрали ся, хоч старі і не хочуть. Коли ж побачите, що вам не переливки, так ви з нами, тее-то, утечіть. Нате ж лишень отсе, будучи, письмечко до панночки: тут усьо написано, у яку пору вам і куди вийти; тільки ви нам дайте, тее-то, звістку. Нате ж, нате, та віддайте, будучи, бережненько.

Мотря. Этого никогда не будетъ. Что за находка итти за вашего капитана? Кругомъ бѣдный и ничего нѣтъ. А вотъ къ обѣду будетъ женихъ, панъ Лопуцьковскій, такъ такъ богатый и перебогатый! Человѣкъ его разсказывалъ, что при сватаньи всѣмъ дворовымъ людямъ будетъ дарить шелковые платки. Такъ вотъ что! А вашъ капитанъ что? Тьфу!

Шельменко. Та нехай же копитан, будучи, і тьфу, так я цяця. Будете, будучи, благородні і чиновні по мені.

Мотря. Я лучше соглашусь выти за богатаго, чѣмъ за чиновнаго. Повѣсьте себѣ свои чины на шею: плевать я на васъ хочу.

Шельменко. Ось послухайте, душко, що я вам, будучи, скажу...

Мотря. Чтобъ вы не дождали, чтобъ я барышню согласилася отдать за капитана: съ тѣмъ меня и отпустите. Мнѣ некогда: у насъ такіе приборы идутъ въ домъ, что не то-что!

Шельменко *(на бік).* Та й бриклива ж!

Але не лаєть-ся у лад. Ну, ще попробую. *(Голосно)* Та я вже не про панночку! як ви собі з нею, будучи, знаєте: а я вже про себе казатиму. Коли б ви знали, який я, стало бить, багатий! скільки в мене худоби!... Ось послухайте... *(говорить їй тихо а тим-часом)*

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті самі і Шпак в шляфроку, колпаку і пантофлях, несучи велику купу московских газет.

Шпак. Ужъ мнѣ эти приборы! И въ кабинетѣ не дали покою. Недавно мыли полы, а тутъ, для пріема жениха, опять поднялась возня. Выйди, да выйди! Только было принялся читать славную рѣчь, говоренную кѣмъ-то въ Англинскомъ парламентѣ на счетъ Ирландіи, такъ не дали, да и не дали! Авось либо здѣсь не помѣшаютъ. *(Сідає на лавочці і перебирає листи.)* Гдѣ жъ я остановился? Да, точно, № двѣнадцатый, февраля второе -надесять число... что?... такъ, такъ. Боюсь, чтобы прочитаннаго не начать съ изнова читать, а начавши, долженъ буду и окончивать, такъ двойная бы работа была.

Мотря *(налякавшись)*. Бѣда моя! что теперь баринъ подумаетъ? Какъ уйти?

Шельменко. Попав ся, жучку, панові у ручку! От халепа буде.

Шпак. Кто это тамъ? *(Підходить і побачивши їх)* Чего вы тутъ забрались? Что это значитъ? И капитанъ и деницкъ принялись за любовные куры, а?

Шельменко. Та так таки, так. Знаєте, наша рябенька курочка та десь, будучи, забігла: кат її

матір зна! так я отсе питав ся, чи не забігла, тес-то, до них...

Шпак. Я тебѣ дамъ курочку! Живаго тебя не выпущу. Это капитанскія штучки? Зачѣмъ ты, Мотря?

Шельменко. Та вона зо мною... тес-то, ваше благородіе...

Шпак. Я не тебя спрашиваю, съ тобою раздѣлаюсь послѣ. Говори ты, Мотря! скажешь правду — половина вины прощена.

Мотря. За мною, сударь, и никакой вины нѣтъ, хоть сей часъ умирать. Они вызвали меня да уговаривали, чтобы я помогала барышнѣ выйти за капитана, и отдавали мнѣ письмецо, чтобы я барышнѣ...

Шпак. А! бездѣльникъ! Что теперь скажешь?

Шельменко *(на бік)*. Не що, відбрешусь. *(Голосно, прикинувшись боязливим)* Хто, я, ваше благородіе?... Та я вам, будучи, з переляку усю правду істинную роскажу.

Шпак. Не смѣй меня величать — ваше благородіе: я не ровня твоему капитану. Хоть я и не служилъ нигдѣ, такъ отецъ мой былъ бунчуковый товарищъ, а этотъ чинъ равняется коллежскому ассесору, а тотъ съ маіоромъ. Такъ видишь-ли, какъ я далекъ отъ всѣхъ благородныхъ.

Шельменко. Я, глядячи на вас, так і думав, а тепер і зовсім, будучи, бачу — ваше високоблагородіе.

Шпак. Того-же. Сей часъ открой мнѣ всю правду: зачѣмъ ты здѣсь и что это за письмо?

Шельменко. Зараз, ваше благор... чи то пак: ваше високоблагородіе, усе вам до чиста роскажу

Мій копитан, та задумав вашу дочку, тес-то, узяти...

Шпак. Далеко кулику до Петрова дня.

Шельменко. Так таки, ваше високоблагородіє, я йому, будучи, оттак точнісінько й казав: чи ви-ж їм, кажу, рівня? То пан Шпак, на усю губу пан, а ви хто? Він бунчуковенко, а ви хто? Пан Шпак багатий, а в вас що? мундер та рейтузи. Так таки затявсь, та й затявсь. Отже, будучи, і поліз свататись, та спасп-бі, ви йому і піднесли, будучи сказать, печеного гарбуза. Писаніе глаголеть: котюзі по заслузі!

Шпак. Такъ и ты противъ своего каптана?

Шельменко *(на бік).* А ну, Шельменко, брешп на усі заставки! *(Голосно)* Та й я против нього, ваше високоблагородіе; бо не люблю неправди опущ хріну, правдою живу на сьвітї і, будучи, усім її у вічи так і сиплю, мов піском.

Шпак. Такъ ты. видно. человѣкъ не безъ разсудка?

Шельменко *(на бік).* Наш! *(Голосно)* Так потроху, будучи, маємо про себе, для усякої нужди. ось як і теперички.

Шпак. Всё это хорошо, но зачѣмъ же ты здѣсь?

Шельменко. Ось бачите, зачим: мій копитан і після гарбуза, будучи, не прочуняв. Що йому гарбуз? фіть-фіть! якби була, ваше високоблагородіє, ви його, будучи, де застукали та одспівали б йому добре, щоб, стало бить, не сікав ся за нерівню.

Шпак. Правда твоя, я было такъ и думалъ, да отсовѣтовала жена.

Шельменко. От бачите! а він тут і розве-

редував ся. Давай, каже, ми у пана Шпака дочку, теє-то, украдемо...

Шпак. Ахъ онъ бездѣльникъ!

Шельменко. Та такий бездільник, ваше високоблагородіє, що, будучи, скільки я по сьвіту ні ходив, так такого не бачив.

Мотря. А вы же, служивый, намъ его расхваливали и что уже лучше его и нѣтъ.

Шельменко. Потурайте, Мотрось, — не знаю, як вас по батюшці, — що́ ми, служиві, вам, будучи, говоримо! Тільки розпустіть уха, то забожимо ся, що й на вербі є груші. То я вас тільки випитував.

Шпак. Это правда, умный человѣкъ всѣ мѣры употребляетъ.

Шельменко. Істинне ваше слово, ваше високоблагородіє! Тим-то і я, будучи, усякії міри потребляю.

Шпак. Очень похвально: но зачѣмъ же ты сюда пришелъ и о чемъ съ Мотрею говорилъ?

Шельменко. Та то ми, будучи, собі... зійшли ся так, теє-то, знаєте, ваше високоблагородіє...

Мотря. Что вы брешете? Вы вызвали меня, уговаривали, чтобъ я за васъ замужъ вышла, разсказывали про свое богатство, и письмецо къ барышнѣ передавали...

Шельменко. Те-те-те-те! І я-ж те кажу, і воно усе так, та тільки трішки, будучи, не так. Ох, жалко мені, що не можна усього розсказувати!

Шпак. Иди, Мотря, домой и ничего не говори барынѣ; я скоро самъ приду.

Мотря. Боюсь, чтобъ онъ вамъ не наговорилъ чего лишняго...

Шпак. Не бойся, не бойся, не твое дѣло.

(Мотря відходить.) Ну, теперь разскажи мнѣ все, по самой чистой правдѣ.

Шельменко. Моя правда, будучи, чистійше усякої правди і як я є самий чесний чоловік. От бачите, ваше благор... чи то пак, гм! ваше високоблагородіє! як дав менї копитан письмечко до панночки, а тут написано, коли й як утекти, так я, будучи, аж заплакав собі нищечком, от єй! правда! — бодай я перед вашим здоровям нїколи не плакав, коли се брешу. Жалко стало, що ми, будучи, вас, над панами пана, над шпаками шпака, у вічи обдурюємо, а ви нам вірите, мов добрим.

Шпак. Благодарю тебя, мой другъ, за усердіе ко мнѣ. Что же далѣе? Ты взялъ письмо?

Шельменко. Ох, узяв, щоб часом він через другого кого не передав. Узяв та, будучи сказать, та й думаю собі: як би вам переслати? Аж ось дівчина тут кислички збира: от я до неї та, знаєте, щоб вона добріша була, так я, будучи, тее-то... звісно... молодецьке дїло...

Шпак. Понимаю, понимаю. Я и самъ былъ молодъ.

Шельменко. А, бачу, ви й догадали ся? Ну, ну, не знаю, щоб вас обманити можна було! Що́ за догадливі! Ось, як я бачу, що вона до вас, тее-то, усердна, от я й кажу: віддай, душко, письмечко панночцї. Бо певно знав, що вона його вам віддасть: то от я і перед копитаном не був би виноватий, і вам би, будучи, услужив. Тільки що се кажу, а тут ви і вийшли, нехай здорові будете та по-вік би мене слухали! *(На бік)* От збрехав, аж пальцї знать!

Шпак. Ахъ, да ты мастерски схитрилъ. Я

замѣчаю въ тебѣ много ума, а честности и еще больше.

Шельменко. Не підемо куповати або позичати, буде з мене. Ще мене, будучи, як розкоштуєте, то ще й не те скажете. А щоб ви менї зовсїм повірили, то нате вам, будучи, і письмечко, та й прочитайте собі. Писаніе глаголеть: письмо очи колеть.

Шпак *(прочитавши письмо).* Ахъ, онъ бездѣльникъ! ахъ, мошенникъ! Я это письмо представлю въ судъ и буду на немъ безчестья искать.

Шельменко. Та нї, ваше високоблагородіе! що́ вам безчестя? По писанию, як об стїну горохом. А підете по судах, то хиба, будучи, не знаєте, як почнуть справки та сообщения писати, а капитан тим часом панночку, тес-то, вкраде і зробить по своєму, тогдї нїчим і не залатаєте.

Шпак. Правда твоя, другъ мой, правда. Что же мнѣ дѣлать, ума не приберу. Не придумаешь ли, какъ бы насолить капитану?

Шельменко. Де вже моїй голові за вашим розумом! Тут би от що: прочитати б отсе письмечко панночцї; може вона сердешна, будучи, нїчого сього й не зна, а він до неї вяжеть-ся, так, по писанию: мокрим рядном нападаєть-ся.

Шпак. И то можетъ быть; твой совѣтъ хорошъ. При дочери прочитаю женѣ, что-то она скажетъ.

Шельменко *(на бік).* Коли-б мене туди допустили, я б вас обох одурив і дочку б викрав. *(Голосно)* Робіть же, ваше високоблагородіе, тутечка-здесь, як знаєте, а я піду до капитана, будучи, з лепортом.

Шпак. Ты ему скажи, что письмо отдалъ въ руки Присиньки.

Шельменко. Нічого робить, треба так казати, хоч і неправда. А що вже я не люблю брехати, так точнісінько, як гірку редьку їсти. *(Випростувавши ся)* Прощения просимо, ваше високоблагородие!

Шпак. Прощай, мой любезный! Когда что новое узнаешь, приходи прямо и разскажи. Я тебѣ особенно благодарить буду.

Шельменко. Раді старать ся, ваше високоблагородие! *(Підходячи до Шпака)* А коли знаєте, що? Я тут, будучи, буду сновати і у дворі і у садку, чи не запримічу чого, та хоч-би й самого копитана, то й дам вам зараз звістку: кахикну ось так *(кашляє)*, то ви до мене яко мога і поспішайте. Щасливо оставать ся! *(Випростовує ся, робить на ліво і марширує, все незграбно.)*

Шпак *(сам)*. Какое счастіе, что я привлёкъ на свою сторону этого честнаго малаго. Теперь капитанъ у меня въ рукахъ. Захочу, и черезъ Шельменка попадется въ новой лабетъ. О! да пристыжу же его крѣпко! Забудетъ сманивать невѣстъ. Фенночка моя въ хлопотахъ по хазяйству, а какъ управится, сойдемся, тогда, по совѣту Шельменки, прочту это письмо дочери и по обстоятельствамъ начну дѣйствовать. Золотой Шельменко! Ну, что-то мои Христиносы съ Карлистами? *(Сідає і читає газети.)*

ЯВА ПЯТА.

Шпак і Фенна Степановна.

Фенна *(з фляшочкою в руках)*. Вотъ гдѣ они забрались! Я васъ, душечка, по всему дому искала.

Шпак *(приложивши палецъ до галст).* Потери Карлистовъ... Гдѣ жъ мнѣ въ домѣ усидѣть, когда всѣ полы моютъ? А что вамъ, маточка, нада?

Фенна. Дѣло есть поговорить.

Шпак *(такн не переставаючи читати).* При переправѣ... дайте жъ мнѣ. Фенночка, вотъ немного дочитать описанія препитереснаго сраженія; я и самъ имѣю очень нужное къ вамъ. Такъ вотъ сраженіе завязалось...

Фенна. Полно уже со своими сраженіями! Какъ примутся сражаться, такъ ни до чего уже и дѣла нѣтъ. Нуте бо, Кирпчка, займитеся еще и со мною.

Шпак. Разнесся слухъ... да что тамъ такое?... при побѣгѣ взято...

Фенна *(показуючи фляшочку).* А вотъ, душечка, не хотите ли принять лѣкарства?

Шпак. Помилуйте меня, маточка! Я совсѣмъ здоровъ, и на что мнѣ лѣкарство? да и какое еще?

Фенна. Такъ чтожъ, что здоровы, еще здоровѣе будете. Это отъ колики: нате выкушайте.

Шпак. Да меня нигдѣ не колетъ. Помилуйте меня, Фенна Степановна, разореніе съ вами! Что вамъ это вздумалось здороваго человѣка лѣчить?

Фенна. Лишнее здоровье, душечка, никогда не мѣшаетъ. Вотъ видите: прибираяся къ гостямъ, я перебирала у себя въ шкафѣ, — смотрю, баночка съ лѣкарствомъ. Помните ли, прошлаго года зимою я поѣла на ночь буженины съ чеснокомъ и меня схватила колика, такъ

Иванъ Фомичъ тогда прописалъ мнѣ это лѣкарство.

Шпак. Такъ то у васъ колика была, а не у меня. Вы же, маточка, тогда буженины на ночь накушались, а я вчера, почитай, и не ужиналъ. Оно же прошлогоднее, никакого дѣйствія не произведетъ. Возьмите, да вылейте его.

Фенна. Помилуйте меня, Кирило Петровичъ! Я вамъ не наудивляюсь: человѣкъ вы умной, а всегда такъ чудно разсуждаете: вылить! легко сказать, вылить, когда вещь стоитъ рубль двадцать копѣекъ.

Шпак. Помилуйте же и вы меня, Фенна Степановна! Я тутъ и въ толкъ ничего не возьму: у человѣка все благополучно и нигдѣ не колетъ, такъ пей прошлогоднее лѣкарство, чтобъ деньги не пропали! И съ чѣмъ его принимать, съ чаемъ или съ виномъ?

Фенна. И сама не знаю, что-то забыла. И внутрь ли принимать, или снаружи мазать — ей-же-то-Богу моему не помню, хоть сей часъ убейте меня, не помню. *(Ластячи ся до него)* Да нужды нѣтъ, тутъ его немного, всего на одинъ пріемъ; и не счувствуетесь, какъ выкушаете. Нате бо.

Шпак. Умилосердитесь надо мною, Фенна Степановна! Что вамъ за капризъ пришелъ, — мною какъ шашкою играть? Я, кажется, вышелъ изъ тѣхъ лѣтъ, чтобъ мною управляли, и люблю жить своимъ умомъ. Ну, хорошо, я его прійму, а оно наружное да еще можетъ быть со шпанскими мухами, такъ что тогда будемъ дѣлать? Мнѣ горло оборвётъ и куска не проглочу. Ну, когда вамъ жаль денегъ, отдайте Мотрѣ выпить.

Фенна. Ея ли холопскому горлу глотать по рублю двадцати копѣекъ? Гдѣ вашъ разсудокъ?

Шпак. Ну, такъ идите же себѣ ради Бога! сказалъ, такъ такъ тому и быть. Не мѣшайте мнѣ: тутъ продолжается важное сраженіе. *(Читає.)*

Фенна *(відходячи від него).* Всё съ своими газетами, а нѣтъ того, чтобы и женѣ угодное сдѣлать! Что за чудный нравъ у нихъ дѣлается! Чѣмъ больше старѣются, тѣмъ больше къ нимъ ни приступу, а тотчасъ за всё сердятся. Я думаю, что и въ десяти губерніяхъ около нѣтъ человѣка съ такимъ умомъ, какъ они, а ничего умнаго во весь вѣкъ не сдѣлали. *(До чоловіка)* Ужъ какъ по этакой суммѣ будемъ выплывать, такъ и концовъ не сведёмъ. Одни процессы съ Трунькевичемъ чего стоятъ...

Шпак *(кинувши газети з досадою).* Не вспоминайте мнѣ про этого изверга! Ужъ я же его доѣду! Эти гуси ему такъ не пройдутъ: всего лишуся, имѣніе потеряю, а взыщу съ него за побитые гуси. Я его доѣду!

Фенна. Какъ бы хоть теперь поменьше издержекъ на эти тяжбы! Намъ нужно Присиньку выдавать: вотъ женихъ...

Шпак. Да, да, правду сказать, надобно спѣшить ее выдать. Вотъ, какъ кончу сраженіе, такъ я вамъ разскажу... *(Читає.)*

Фенна. Благодарю Бога, что женихи къ Присинькѣ показались... Я и не такъ богата была у батюшки, какъ она у насъ, а за мною жениховъ было, что собакъ. А отъ чего? Покойный батюшка на хитрости поднялся: закупилъ всѣхъ смотрителей на сосѣднихъ станціяхъ, чтобы всѣмъ про-

ѣзжимъ разсказывали, что такая-то барышня и богатая, и красивая и разумная. Такъ — вѣрители? — ежедневно отъ женіховъ не было отбою.

Шпак. Однакожъ, маточка, я ни отъ кого не слыхалъ объ васъ и не зналъ, есть ли вы на свѣтѣ; а судьба, какъ судьба! Мимоѣздомъ заѣхалъ, да разомъ и влюбился въ васъ по уши. Смотрю — дѣвка кровь съ молокомъ, да подступить не смѣю. Для смѣлости, натянулся съ вашимъ батюшкою наливки: онъ принялся за гусли, да какъ дернётъ горлицы, я и разносился...

Фенна *(ласкаючи его по лицю).* Эта-то горлица меня и доѣхала! Вы носитесь въ присядку, а я такъ и таю... *(Цѣлує его в чоло.)*

Шпак *(так само цѣлує її).* Да въ тотъ же вечеръ и по рукамъ ударили.

Фенна. Хорошо бы и Присю такъ, чтобъ не долго водить.

Шпак. И непремѣнно такъ должно, а то чтобъ нашъ постоялецъ не надѣлалъ штукъ.

Фенна. Капитанъ? Развѣ и послѣ отказа не образумился?

Шпак. Куда!... сманиваетъ ее, чтобы ушла съ нимъ. Вотъ я переловилъ письмо. Пойдемъ, я при ней прочту и выспрошу у нее, въ согласіи ли она съ нимъ? Пойдемъ вмѣстѣ. *(Іде до дому.)*

Фенна *(сплеснувши руками).* Письмо?... Какой стыдъ, какой позоръ!... Въ кого это она? Ко мнѣ никто въ свѣтѣ не писалъ амурныхъ писемъ!... Замужъ, замужъ сего же дня, сей часъ замужъ, чтобъ не любилася съ капитаномъ.

ДІЯ ДРУГА.

ЯВА ПЕРША.

Шельменко *(сам, виходить з дому і шукає межи деревами).* Де-ж тут у гаспида його благородіє? Нема та й нема. А кріпко пильно було його треба-нада. Як же знайдеть-ся, так і заспішить: росказуй йому швидче, та не приговорюй: будучи. Як таки нашому братчику без приговорок? Поки мямкаючи скажеш: »будучи« та »стало бить« та »тее-то«, а тут і видумаєш, як би гладенько збрехати, або вибрехати ся. Се вже наша писарська натура. А як я подивлю ся, так усюди однаковісінько: і у волости і у судї і у службі. Салдат або писар, та й секлетар — дїло зробить, усе до ладу приведе, а начальник і хваста: ето мы-ста сдѣлали. От і тут так: я зовсїм усе дїло налагодив, баришню вкрадемо, його благородіє оженить ся і худобу забере, а Шельменцї коли скаже спаси-бі, то ще й гаразд; а коли тут-же провинивш ся у чім, то зараз і палки... О, докучили менї оттї палки! Коли-б же я їх не накликав, що й доси не знайду копитана. Агов, ваше благородіє! Он іде: стой, Шельменко, та рівняй ся! *(Випростовує ся.)* О, мука та й годї!

ЯВА ДРУГА.

Шельменко і Скворцов.

Скворцов. Что, Шельменко, есть ли что новое?

Шельменко. Усього нового багато є, ваше благородіє!

Скворцов. Говори мнѣ скорѣе просто, своими словами, только остав свое несносное »будучи«.

Шельменко. Величать, ваше благородіе, коли не прикажете, то й не будемо, тільки без «будучи» не можемо *(на бік)*, затим що без брехні не обійдеть-ся.

Скворцов. Ну, говори скорѣе: видѣлъ ли ты барышню, знаетъ ли она про письмо, согласна ли уходить?...

Шельменко. Сейчас, зараз усьо порядком роскажу. Як я пана Шпака навчив, то він, мій сердешний, точнісінько так і зробив. Письмо панночці прочитав, та й приняли ся у-двох, будучи, з панею її лаяти. Панночка у сльози... О, та не хитра ж і вона! Плаче та вас коренить, каже: і цур, каже, йому і пек, каже, йому, се-б то вам, будучи, ваше благородіе, не від мене ви, тее-то, чуєте. Тут же лас, а тут письмечко — сїп! та, будучи, і сховала до серця. От єй! не брешу, хоч-би менї, будучи, пропасти ось тутечка-здесь...

Скворцов. Перестань божиться, я тебѣ вѣрю; оканчивай скорѣе.

Шельменко. От добре, що вірите, і вірте завсегда. От, будучи, панночка й відцурала ся від вас, що, каже, і не хочу і не жалаю, і на думці не покладаю, щоб, будучи, йти за нього. От старі й повірили, й пійшли від неї. От і зовсїм.

Скворцов. Видѣлъ-ли ты послѣ барышню, и не приказала она мнѣ чего сказать?

Шельменко. Де то вже не бачив! істинно бачив, і з нею у сїнцях на самотї, тее-то, говорив, ось як тепер, будучи, з вами, нехай здорові будете!

Скворцов. Не приказала ли чего мнѣ сказать?

Шельменко. Де то вже, будучи, не приказувала! Там такого наговорила, що за ніч замість казки і не переслухаєте.

Скворцов. Что же такое? Говори, не мучь меня!

Шельменко. А ось що казала: я його, каже, до смерти люблю, се-б то, будучи, вас, ваше благородіє, — що, каже, хоч я й відцуралась від копитана при батюшці і при матушці, так се, каже, неправда, брехня по нашому, а я таки його люблю, а на пана Лопуцька і дивити ся не хочу.

Скворцов. Это что еще за лопуцёкъ?

Шельменко. Жених до панночки, кажуть, багатий та перебагатий. Отсе туж-туж із старостами буде. Там їх так дожидають: усю птицю на птишні, будучи, порізали: пан з панею, тее-то, усе сварють ся: вона дівчат товче, а він хлощів усюди протурює. У-вечері, кажуть, і сватаньня зашють.

Скворцов. Еще этой бѣды не доставало, чтобы съ боку явился женихъ! Ахъ, какое мое критическое положеніе!

Шельменко. Та ще положення не було нїякого, ваше благородіє, ще тільки сватаньня! а ми швидче украдемо панночку, то поки тут страва поспіє, а ми собі, будучи, звінчаємо ся і, тее-то, вернемо ся...

Скворцов. Ахъ, если бы мнѣ увидѣться съ Прасинькой! Спроворь мнѣ это какъ нибудь...

Шельменко. Та я вже і спроворив. Туж-туж, казала, вибіжить.

Скворцов. Что же ты мнѣ о самомъ лучшемъ и не скажешь?

Шельменко. Щоб не з-так, будучи, кортїло.

Е, цур палїчча! Он вже і біжить. Поженихайте ся ж ви собі трошки, а я постою на калавурі.

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті самі і Прісїнька.

Скворцов *(спішить до неї на встрічу).* Ахъ, какое ты мнѣ доставляешь удовольствіе! *(Цілує її руку.)* Какъ я счастливъ, что еще вижу тебя... увѣряюсь въ любви твоей... и, можетъ быть, вижу тебя въ послѣдній разъ...

Прісїнька. Совсѣмъ же не въ послѣдній разъ: я какъ поклялася вамъ, что буду любить васъ вѣчно и что ни за кого не пойду, кромѣ васъ, то и сдержу слово.

Скворцов. А ожидаемый женихъ?

Прісїнька. Я объ немъ и не думаю и ни за что въ свѣтѣ не пойду за него. Моя машермеръ сказала...

Скворцов. Милая Присинька! Я тебя просилъ не говорить по французски.

Прісїнька. Не буду, право, не буду. Отчего вамъ не хочется, чтобъ я говорила по французски? Я очень хорошо говорю...

Скворцов. Оттого-то я и прошу, чтобъ ты не говорила, потому что тебя учили не такъ, какъ должно, а отъ того ты и всѣ подруги твои — не говорятъ, а коверкаютъ слова такъ, что знающій по французски не пойметъ ничего, что вы говорите. Пожалуста же больше не говори. Читала ли ты мое письмо?

Прісїнька. Оно не прямо дошло до меня: батинька его перехватилъ и прочиталъ мнѣ съ большими упреками до того, что я — не разсердитесь — принуждена была сказать, что я

вовсе васъ не люблю и отказываюсь отъ васъ: а письмецо я таки тихонько схватила и оно у меня здѣсь.

Скворцов. Стало, ты согласна на мое предложеніе?

Прісінька *(з неспокоєм).* На... на какое?

Скворцов. Бѣжать со мною и тайно обвѣнчаться.

Прісінька. Бѣжать!... Какъ это слово раздираетъ мою душу!

Скворцов. Отъ чего же, моя милая Присинька? Ты вынуждена къ тому крайностью. Родители твои ни за что не соглашаются выдать тебя за меня: ты любишь меня и желала бы быть моею лучше, чѣмъ выти за предлагаемаго тебѣ жениха. Не такъ ли?

Прісінька. Оно такъ, конечно, но...

Фенна *(показує ся за деревами і підслухує).*

Шельменко *(підходячи до них).* Та зділайте милость, менше говоріть, а швидче ділo кінчайте. Воно ось як: ми, будучи, доєднаємо попа, щоб вас ізвінчав, смерком підбіжимо до хвіртки, що ген-ген біля загороди: я, будучи, буду тутечка-здеся і подам вам звістку, а ви, панночко, і чурхніть не оглядаючи ся, та швидче до вінця, а там, тее-то, вже звісно...

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті самі і Фенна Степановна.

Фенна. А что это такое?... Чему это ты научаешь?... Что у васъ за умыслы?... увозить мою дочь?... Не стыдно ли вамъ, Иванъ Семеновичъ, за нашу хлѣбъ-соль платить неблагодарностію?

Шельменко *(на бік)*. От і встерегли ся від злої баби! треба відбріхуватись!

Скворцов. Одна сильная любовь къ вашей дочери извиняетъ меня въ такомъ рѣшительномъ намѣреніи.

Фенна. Сильная любовь! По этому, какое бы вы намъ зло ни сдѣлали, такъ все будете оттоваривaться сильною любовію?

Шельменко. Оттак пак! писаніє глаголеть: на вовка помовка. Сами, будучи, у усім виноваті, та на любов звертають. Хиба ми не знаємо?

Фенна. А ты, плутъ, зачѣмъ мѣшаешься? Не ты ли тутъ давалъ совѣты, какъ уходить?

Шельменко *(сьміє ся)*. Хе, хе, хе, хе! О бодай вас! Нічого, будучи, не знають, та й говорють.

Фенна. Какъ ничего не знаю? Не ты ли здѣсь стоялъ?

Шельменко. Стояв.

Фенна. Не ты ли говорилъ, какъ смеркнетъ?...

Шельменко. Казав.

Фенна. Не говорилъ ли ты, что коляска подъѣдетъ къ калиткѣ?...

Шельменко. Говорив.

Фенна. Не говорилъ ли ты, что когда будетъ все готово, такъ ты дашъ знать Присинькѣ...

Шельменко. І стояв, і казав, і говорив. Так що́-ж?

Фенна. Такъ то, что тебя прежде всѣхъ надобно проучить.

Шельменко. Еге! воно й так, та трошки не так. Жалко менї, що, будучи, не можна усього при усіх росказати! Ось ходім, панї, у-двох під он-ту яблуню, так я вам, тее-то, щось роскажу.

Фенна. Еще же онъ смѣетъ дурачить и на секреты звать! Вонъ, подлецъ, изъ моего саду и не смѣй ни здѣсь, ни во дворѣ показываться: велю дубьемъ прогонять. А вамъ, сударь, однажды навсегда сказано, что она вамъ не суженая. Оставьте насъ въ покоѣ и ее болѣе не смущайте: она уже почти сговорена за другого. И такъ, что было между вами, должно совсѣмъ прервать.

Прісінька. Маминька! я ни за кого не пойду, если не отдадите за Ивана Семеновича!

Скворцов. Я умру при глазахъ вашихъ, если отдадите Присиньку другому!

Шельменко. Коли не віддасте за нас, то й я або, будучи, втоплю ся, або сьвіт за очима пійду.

Фенна. Дураку туда и дорога! А васъ, сударь, еще прошу: оставьте насъ скорѣе; мужъ мой если увидитъ васъ здѣсь, то, не прогнѣвайтесь, нанесетъ вамъ большихъ непріятностей. Прися! иди домой: я тебя съ глазъ не спущу.

Скворцов. Знай, Присинька, что ежели отвергнешь мое предложеніе, то завтра же узнаешь о моей смерти! *(Відходить.)*

Шельменко. Я й одлепортую.

Прісінька. О Боже мой! Кто меня наставитъ въ этомъ критическомъ положеніи! *(Йде плачучи до дому.)*

Шельменко *(відпроваджуючи її, тихо).* Слухайте мене, то усе буде гаразд. *(Вертає ся.)*

Фенна. Ты зачѣмъ здѣсь остаешься? Вонъ и ты.

Шельменко *(кашляє голосно).* Кахи!.. кахи!...

Фенна. Онъ еще и раскашлялся! Вонъ,

говорю я. Тебя недолго, велю и въ дубьё принять.

Шельменко *(підходячи до дому, все кашляє).* Та кахи бо!... кахи... кахи!... Агов!... кахи!...

Фенна. Онъ меня бѣситъ своимъ кашлемъ. Убирайся вонъ, или я позову людей...

Шельменко. Та кахи!... кахи!... кахи!... аж ось на-силу!

ЯВА ПЯТА.

Ті самі і Шпак.

Шпак. Что тутъ? А, это ты, Шельменко? Что тебѣ надобно?

Фенна. Ему то надобно, что онъ здѣсь славныя дѣла завѣлъ. Вызвалъ Присиньку, да и свѣлъ ее съ капитаномъ и научилъ, какъ имъ уйти.

Шпак. Шельменко! Что я слышу?

Шельменко Те чуєте, що́ панї вам говорить.

Шпак. Такъ ты уже и съ капитаномъ заодно?

Шельменко. Та де вже вам, будучи, заодно! то так їм, тее-то, почуло ся.

Фенна. Какое — почулося? Я прихожу, душечка, сюда, а они всѣ трое совѣтуются, какъ имъ Присиньку увезти, а онъ тутъ и разпатякался *(передразнює Шельменка)*: »підбіжимо, будучи, до хвіртки, та вас, будучи, украдемо.« Какъ я тутъ и отозвалася. Какъ же онъ поблѣднѣлъ, испугался, что его плутни открылись! А, не такъ ли? Что же ты молчишь?

Шельменко. Мовчу, *(на бік)* а опісля і відбрешусь.

Шпак. Что, Шельменко, не похоже ли это на мошенничество?

Шельменко *(потакуючи)*. Похоже, ваше высокоблагородіе!

Шпак. Такъ прочь же съ глазъ моихъ, бездѣльникъ! Ты думалъ меня обмануть, взявши будто мою сторону противъ капитана, но не на того напалъ. Я сей часъ увидѣлъ, что ты какъ литовскій цѣпъ — на обѣ стороны работаешь. Счастье твое, что всѣ люди въ домѣ заняты, ты бы дешево отсюда не вышелъ. Вонъ отсюда и не смѣй мнѣ на глаза показаться!

Шельменко *(смутно)*. Прощайте, ваше высокоблагородіе.... Щасливо оставать ся... *(Нараз заридав підступно і будьто гірко плаче.)*

Шпак. Чего ты это разрюмался?

Шельменко *(все будьто плачучи)*. Жалко... такого, будучи, отця і родителя... покидати! Я думав вам щиро служити, та...

Шпак. Да спотыкнулся, а?

Шельменко. Не спотикав ся, ваше благор... чи то пак: ваше высокоблагородіе, а йшов, будучи, прямісінько і усе, стало бить, робив, як лучче.

Фенна. Хорошо — лучше, когда было совсѣмъ увезли Присиньку, если бы не я. Скажи, не правда ли моя?

Шельменко. Та воно то, будучи, правда, та трошки щербатенька, панї бунчученчихо!

Фенна. Какъ щербатенька? Смѣешь такъ говорить? Вонъ отсюда!

Шпак. Постой, маточка, не горячися: прогнать всегда можно; послушаемъ, что онъ скажетъ въ свое оправданіе.

Фенна. Что его слушать? Онъ наврётъ всякаго вздору и ему не должно вѣрить, когда я сама слышала.

Шельменко. Та пожалуй, ви чули, що́ я тутечка казав, та не були, будучи, у мене у душі, не знаєте моєї думки.

Фенна. О, я знаю, что ты спишь и видишь, какъ бы своего капитана женить на Присинькѣ. Я все знаю.

Шельменко *(на бік)*. Як-раз відгадала!

Шпак. Что же у тебя было на умѣ? Разсказывай, да знай уже, что ты меня больше не проведешь и я тебѣ ни на волосъ не повѣрю.

Шельменко. Чи менї ж, такому мизерному, та обманути такого пана, з такою головою? Не знаю! Таківські й ви! А вже хоч вірте, хоч зовсїм не вірте, а я, як єсть салдат, присяжний чоловік, довжон усю правду сказати. Як звелїли ваше високоблагородіє менї поглядати, чи не вздрю, будучи, де капітана, от я й підглядаю... Зирк! а вони і збігли ся, будучи, під сїєю яблунею, та й почали, тее-то, женихати ся. Мене так жаль і узяв, що такого милого та доброго пана, будучи, бунчуковенка, що́ зовсїм, будучи сказать, на майора здаєть-ся, та хто-ж обманює? Тільки що капітан! Гай, гай! Ось я і підійшов до них, та давай їм, будучи, теревенї правити, а сам, тее-то, усе силкую ся кахикнути, як змовляв ся з вашим високоблагородієм: усе силкуюсь, усе силкуюсь, щоб кахикнути, і вже й сам не тямлю, що́ їм, будучи, брешу, і тільки що налагодив ся, щоб на увесь садок, тее-то, кахи!... а тут паню і принесло на те. От вона, будучи, і счепила ся зо мною: поки одвіт дав та впять почав кахикати, а капітан і потяг до лясу. Так от що,

будучи, панї наробила, а на мене пеня упала... О, горе менї!

Шпак. Ахъ, маточка, что же вы это надѣлали? Помѣшали Шельменку выдать капитана руками! Всегда беретеся не за свое дѣло. Оставить было все молча, онъ бы славно все дѣло кончилъ.

Фенна. Помилуйте меня, Кирило Петровичъ! Неужели бы вы хотѣли, чтобы ваша жена такая глупая была, чтобы позволила при себѣ сманивать свое рожденіе и слыша, какъ этотъ плутъ ее уговариваетъ, чтобы отошла молча?

Шпак. Точно было отойти молча. Вы не знаете, Фенночка, этого человѣка...

Фенна. Какъ не знать: это плутъ преестественный!

Шельменко *(на бік).* Як у-в око улїпила. Мабуть вона відьма!

Шпак. Что правда, то правда: плутъ: но онъ взялся мнѣ помогать и, надѣюсь, капитана проучитъ.

Фенна. Охъ, не вѣрьте ему, душечка: онъ даже и васъ проведетъ. Короче всего, прикажите его прогнать и чтобы онъ не смѣлъ и близко подходить къ нашему двору.

Шпак. Этого, маточка, нельзя сдѣлать; я съ нимъ веду противъ капитана интригу, слѣдовательно Шельменко мнѣ нуженъ. А васъ, Фенночка, прошу, что ни будете слышать или видѣть, не вмѣшивайтеся не въ свое дѣло.

Фенна. Это преудивительные порядки выходятъ! У матери хотятъ похитить ея утробу, и она не должна мѣшать! Вы, Кирило Петровичъ, хотя и мужъ мой и въ десять разъ умнѣе меня, простой бабы, но я вамъ однажды навсегда ска-

жу, что онъ васъ обманетъ, какъ дважды два — четыре. Не съ вашимъ умомъ этого не видѣть.

Шпак. Не съ вашимъ же умомъ, Фенна Степановна, дѣлать мнѣ наставленія. Я все предвидѣлъ, разсчиталъ, устроилъ и никому не вѣрю больше, какъ Шельменку. Идите, маточка, къ своему дѣлу и своимъ вмѣшиваніемъ не мѣшайте мнѣ...

Фенна. Прекрасно!... Благодарю васъ, Кирило Петровичъ! Заслужила двадцатилѣтнею моею съ вами жизнію, угождая и покаряясь вамъ во всемъ, заслужила, что меня мѣняете на пришлеца, бродягу, мошенника, плута... Отъ вашего ума нельзя было ожидать такой мнѣ пощочины.

Шельменко *(на бік)*. Кусь, кусь, кусь, кусь!

Шпак. Охъ, Фенна Степановна, пожалуйте, не досаждайте мнѣ своею горячностію. Дайте мнѣ окончить, и тогда или сердитеся сколько вашей душѣ угодно, или будете мнѣ благодарить.

Фенна. Я вамъ уже и такъ благодарна, дали мнѣ цѣну. Когда есть у васъ какіе замыслы, почему мнѣ не скажете, мнѣ, другу вашему по закону и по сердцу?

Шпак. Я дѣйствую осторожно: нужно, чтобы все было въ тайнѣ...

Фенна. Такъ!.. я стала у васъ и болтунья, и безсмысленна, и безтолкова... часъ отъ-часу лучше. Благодарю васъ! Оставайтесь же себѣ съ Шельменкомъ... Заслужила честь... благодарю васъ... премного благодарю... *(Відходить в великім гнѣві.)*

Шельменко. Розсердилась, бачу, пані кріпко.

Шпак. Ничего, пересердится да опять такая же будетъ. Мы разъ десять въ день ссоримся, да скоро миримся.

Шельменко. А усе через того копитана, бодай він счез! Я, ваше високоблагородіє, будучи сказать, по простоті ось як розсуждаю: чіпляється він до вашої панянки? Згинь його голова, віддайте вже її за нього; нехай і вам не докуча і собі живе, як йому Бог дасть. Озьміть його у приймі, та й мене з ним. Я б був у вас, будучи, або управляющим над вотчинами, або що! Скажіть йому, нехай вже бере...

Шпак. Этого ты мнѣ не говори, никогда сего не будетъ. Во первыхъ, у него кромѣ эполетовъ болѣе ничего нѣтъ, а вѣдь мечтаетъ какъ! Подлинно, на грошъ аммуниціи, а на рубль амбиціи. А кто онъ? Скворцовъ. Можетъ быть, предокъ его торговалъ скворцами. А я Шпакъ и отъ Шпака происхожу. Когда одинъ ясновельможный гетманъ сидѣлъ у Ляховъ въ темницѣ, то мой родоначальникъ, изъ усердія, приходилъ къ темницѣ и подъ окошкомъ у него пѣлъ шпакомъ, въ чемъ онъ очень искусенъ былъ. По освобожденіи своемъ, гетманъ далъ ему большія маетности, шляхетство и гербъ съ изображеніемъ темничнаго окна и шпака съ разинутымъ ртомъ, то есть поющимъ. Такъ вотъ откуда произошелъ первый Шпакъ, а я отъ него въ прямой линіи, потомокъ.

Шельменко. Так куди-ж нам до вас рівняти ся! Як небо від землі. Як я сього, будучи, не знав, якого ви великого є роду, так собі з-дуру й думаю, що ви шпак та й годі, аж ось воно, будучи, що!

Шпак. Ты себя предлагаешь въ управляющіе; развѣ ты смыслишь что по экономіи?

Шельменко. Гм! Та чи є таке на сьвіті

діло, щоб я його, будучи, не змислив! Я та був собі по-переду волосним писарем.

Шпак. А! вѣрно напроказилъ, что тебя въ солдаты отдали?

Шельменко. О ні, ні. сй-же то Богу ні! У мене були такиї порядки, що усї, будучи, завидували. Аж ось ійшла команда; я як побачив їх муштру, та так і задрижав, будучи, у службу. Що́ вже мене просили усї пани, та й сам губернатор: не ходи, Шельменко, зоставай ся з нами. Так куди! Ніхто не вдержить. Знайшли лїкаря, будучи, підмогоричили його, він каже: в нього, тее-то, і чахотка і хальора, зовсїм немощний! А я таки, будучи, усїх розіпхав і ускочив таки у службу.

Шпак. Славной малой! Похвально усердіе. Но въ службѣ, я думаю, отвыкъ отъ хозяйства?

Шельменко. Та не відвик! Як-би менї поручили свою вотчину, гай, гай! чого б я, будучи, тут не зібрав! Я вже бачу, як вас приказчики обкрадають і усе, тее-то, занапащають. А як-би в мене: усе б були, будучи, грошї, зо всього брав би грошї, і там грошї і скрізь би, будучи, грошї. Як-би пак приняли капитана у приньми, то таке б нам було добро! Так кажете ж, що, будучи, не можна.

Шпак. Нѣтъ, объ этомъ уже и не вспоминай. А вотъ чѣмъ мнѣ услужи.

Шельменко. А кажіть, кажіть. Усе для вас зроблю.

Шпак. Есть у меня сосѣдъ, панъ Тпрунькевичъ...

Шельменко. Ось що́ тутечка не далеко живе? Знаю, знаю.

Шпак. А у него одна дочь...

Шельменко. Та й хороша ж! Неначе граблями уся твар подряпана. А сердита, так і міри нема.

Шпак. До невѣроятности зла: отецъ не знаетъ, что съ нею и дѣлать. И по дѣломъ ему, онъ мой первѣйшій врагъ. Уговори своего капитана, чтобъ онъ женился на ней: разскажи, что она и богата, и добрая и разумная. Онъ тебя послушаетъ: ты вѣдь мастеръ балясы точить.

Шельменко. Поздоров Боже дурнів, у усїм менї, будучи, вірють.

Шпак. Избавь же меня отъ капитана черезъ эту женитьбу.

Шельменко. Се-б то по писанію: на тобі, небоже, що́ менї не гоже. *(Сьміється.)*

Шпак. Вотъ ты умный человѣкъ, тотчасъ понялъ меня. Я съ паномъ Тпрунькевичемъ болѣе двадцати лѣтъ въ ссорѣ и терплю отъ него большія разоренія, такъ бы отомстилъ ему, навязавъ такого сахара, какъ твой капитанъ, и былъ бы спокоенъ на счетъ своей дочери: да и капитану удружилъ бы этакимъ уродомъ. По дѣломъ было бы обоимъ. Постарайся-ка!

Шельменко. Се так: ваша, будучи, річ до дїла. Нехай не бришкає. Іо не іо! Прирівняв ся до пана Шпака! Добре отсе ж ви здумали: я його, будучи, зараз одружу з Тпрунькевиівною.

Шпак. Ты увидишь, какъ я тебя за это поблагодарю. Приди сказать объ успѣхѣ. *(Відходить.)*

Шельменко *(сам)*. Зроблю, зроблю. Що́ б то менї за неволя старати ся!...

ЯВА ШЕСТА.

Шельменко і Скворцов.

Скворцов. Ухъ, ты бездѣльникъ! Такъ-то ты меня выдаешь?

Шельменко. Щоб-то як, ваше благородіе?

Скворцов. Какъ же? Я здѣсь за деревьями всё слышалъ, какъ ты меня честилъ и обѣщалъ женить меня на какомъ-то уродѣ.

Шельменко. Та се, ваше-благородіе, була, будучи сказать, насьмішка! Я вже пану Шпаку уподобав, що ми стали з ним дуже великиї приятелї. Він бреше, а я, будучи, й його перебрешу, та так і подружили. Я йому у-во всім піддаю ся, та такечки і зануздав його. Туж-туж, будучи, віддасть за нас панночку.

Скворцов. Не очень я надѣюсь на твои увѣренія; однакожъ найди случай сказать барышнѣ, чтобы на одну минуту пришла къ пруду, я ее тамъ буду ожидать. Смотри же, спроворь. *(Відходить.)*

Шельменко *(сам)*. Кат вас зна, за ким руку тягти? Не послухати копитана, бити-ме, бити-ме по воєнному: а помагати копитану, то мій приятель, пан Шпак, як пійма та як заїде у Харківську губернію *(показуючи на праву щоку)*, а відтіля та у рожественський уїзд *(показуючи на лїву щоку)*, та кинеть-ся *(схвативши себе за волосе)* у волосне правленіе, та *(нагнувши ся до землї)* потягне у нижнїй земський суд, та нагодує буханцями *(показує, як будуть бити по боках)*, а далї на закуску ще товчениками припоштує, так тогдї зовсім біда бідному Шельменку! Та вже-ж: не в таких бувальцях, будучи, бував,

та викручував ся, а тут кого треба — обдурю та, по писанію, скажу гопки, як вискочу.

ДІЯ ТРЕТЯ.

ЯВА ПЕРША.

Опецковскій і Шпак сидять на лавці.

Опецковскій. Нѣтъ, государь мой Кирило Петровичъ, нѣтъ! вы не съ той точки смотрите на Европейскую политику: потому что, въ разсужденіи реставраціи, дѣло Карлистовъ есть дѣло самое справедливое; и я давно говорю, зачѣмъ Европа дремлетъ? Всѣ должны вооружиться, всѣ, даже Турки и самъ Али-паша, и итти противъ Христиносовъ.

Шпак. Жаль, Осипъ Прокоповичъ, очень жаль, даже прискорбно, что вы это предпринимаете противъ бѣдныхъ Христиносовъ, а ихъ дѣла такъ хорошо идутъ. Въ № Московскихъ Вѣдомостей прошедшаго года, на которомъ я остановился, Христиносы такъ славно разбили Карлистовъ! И хотя и сказано, что это еще требуетъ подтвержденія, но славное сраженіе выиграно.

Опецковскій. Удивляюсь вамъ, Кирило Петровичъ, какъ можно такъ читать газеты? Вы ихъ читаете по прошествіи года, когда уже, въ разсужденіи реставраціи, Европейская политика далеко уйдетъ и настоящее сдѣлается прошедшимъ.

Шпак. Читая по прошествіи года всѣ номера вмѣстѣ, я имѣю полное наслажденіе знать, чѣмъ какое обстоятельство кончится. Напримѣръ:

кромѣ военныхъ сраженій, я люблю слѣдовать за семейными дѣлами Европы, и вотъ читаю, что такой-то принцъ женился: и пока вы, Осипъ Прокоповичъ, мучитесь десять мѣсяцовъ неизвѣстностію, я въ тотъ же вечеръ узнаю, чѣмъ его молодая супруга разрѣшилася и какъ зовутъ новорожденное.

Опецковский. Я слѣдую только за политическимъ равновѣсіемъ Европы, и сидя за моимъ бюро, ясно вижу, какъ, въ разсужденіи реставраціи, Англинскіе министры дѣйствуютъ совсѣмъ не впопадъ и часто противъ моихъ предположеній; но я ихъ иногда извиняю: они народъ коммерческій и смотрятъ на Европейскую политику совсѣмъ съ другой точки, нежели я. А до женитьбы принцовъ и рожденія ихъ дѣтей я вовсе не касаюсь; женись они на комъ хотятъ, у меня есть дѣла поважнѣе.

Шпак. О нѣтъ, это пріятно отгадывать. И я вамъ, Осипъ Прокоповичъ, разскажу пресмѣшной анекдотъ. Мы были задушевные пріятели съ Демьяномъ Омельяновичемъ Тпрунькевичемъ. Когда возвратились во Францію Бурбоны, я принялся сыскивать невѣсту герцогу Беррійскому и, по политическимъ видамъ, предназначалъ ему принцессу Австрійскую, какъ онъ женись на Неаполитанской! Я, по обычаю, ожидая истеченія года, газетъ не читаю и не знаю ничего: какъ Тпрунькевичъ пріѣзжай ко мнѣ, и долго подшучивая надо мною, объявилъ, что принцъ уже женился. Меня такъ и взорвало! Слово за слово, съ Тпрунькевичемъ разсорился, и вотъ съ 15 года въ непримиримой враждѣ. А какъ дѣло сосѣдское, то у насъ и завелись процессы. И вѣрите, Осипъ Прокоповичъ, или нѣтъ, а у меня

съ нимъ въ одной гражданской палатѣ девять тяжбъ. Нанимаю повѣренныхъ, плачу разходы ужасные! Да вотъ и еще новое начинается: побилъ у меня тринадцать гусей, якобы онѣ выбили у него десять десятинъ овса. Слыханное ли это дѣло? И такъ я пишу на немъ за самоуправство, а онъ отыскиваетъ за побой овса. Завтра будетъ большое слѣдствіе, чья возмётъ. Но я нашелъ чѣмъ дружку насолить: онъ у меня постраждетъ въ семействѣ: скоро-скоро черезъ дочь будетъ плакать.

Опецковский. Конечно, несогласіе мнѣній, въ разсужденіи реставраціи, дѣло не бездѣльное. Меня въ подобную досаду приводятъ дѣла по Европейской политикѣ. Я, сидя за своимъ бюро, ясно вижу, что Европа худо раздѣлена, и удивляюсь, что никто этого не видитъ. Я имъ открою глаза: планъ мой готовъ, но нельзя его произвесть, пока Карлисты не возвратятъ себѣ Мадрита.

Шпак. Скажите лучше, Осипъ Прокоповичъ, пока Карлисты не отнимутъ Христиносамъ принадлежащого Мадрита.

Опецковский. А почему онъ имъ принадлежитъ, позвольте спросить у васъ, Кирило Петровичъ?

Шпак. Потому, Осипъ Прокоповичъ, что Мадритъ столица, да еще и Гишпанская, а Христиносы Гишпанцы.

Опецковский. Но Карлисты больше Гишпанцы, чѣмъ ваши Христиносы.

Шпак *(зірвавшись з гнѣвом).* Кто такъ думаетъ, тотъ дуракъ.

Опецковский *(також зірвавшись).* На чей вы

это счотъ говорите, Кирило Петровичъ? Позвольте васъ спросить.

Шпак *(з великим жаром)*. На счотъ тѣхъ дураковъ, которые говорятъ, что Карлисты болѣе Гишпанцы, нежели Христиносы.

Опецковский. Я, я это говорю и говорю, что ваши Христиносы глупы какъ мериносы: такъ по вашему и я дуракъ?

Шпак. Какъ вамъ угодно принимать, а я говорю, что тѣ дураки, которые мыслятъ подобно вамъ.

Опецковский. Какъ вы можете, какъ смѣете меня ругать въ своемъ домѣ! Я вашъ гость и имѣю право на ваше уваженіе!

Шпак. Такъ вы, пріѣхавши въ гости, не заводите безпорядковъ, коихъ я терпѣть не могу. Какъ и вы смѣете поддерживать Карлистовъ, коихъ я ненавижу? Вы знаете, что я люблю правду и ни для чего въ свѣтѣ не сдѣлаю безчестнаго дѣла.

Опецковский. Да развѣ я противъ правды иду? Мое мнѣніе сильное и справедливое... хмъ, хмъ! Счастіе ваше, что я не тѣмъ занятъ, я бы вамъ показалъ себя, пожаловавшись на васъ въ безчестіи: но, въ разсужденіи реставраціи, отложимъ споръ нашъ до другого времени. Теперь, Кирило Петровичъ, успокойтесь, и опять по-пріятельски поговоримъ о томъ, за чѣмъ я, не имѣвъ, по возвращеніи моемъ изъ Петербурга, отъ васъ посѣщенія, самъ прежде пріѣхалъ къ вамъ, и зачѣмъ просилъ васъ выти въ садъ поговорить.

Шпак. Обо всемъ готовъ и могу говорить равнодушно, но не позволю порицать Христиносовъ.

Опецковский. Отложимъ наблюденіе за Евро-

пейскою политикою и примемся за семейныя дѣла. Я предварялъ васъ, что привезу родственника моего, Тимофѣя Кондратьевича г-на Лопуцьковскаго, въ женихи къ любезнѣйшей дочери вашей. Вы его видѣли, что же кажете?

Шпак *(все з неохотою)*. Развѣ можно по наружности судить о достоинствѣ? Я мало что его видѣлъ, но долженъ знать, кто онъ и что имѣетъ?

Опецковский. Ну, полно же горячиться, слушайте меня внимательно. Онъ службою своею не можетъ похвалиться чрезъ начальство, всегда его тѣснившее, но онъ въ отставкѣ губернскій секретарь, въ выборы идетъ, 575 душъ въ одномъ селѣ; а каковъ онъ...

Шпак. Фамилія его... Лопуцьковскій... что-то... не изъ новыхъ-ли?

Опецковский. Помилуйте меня, Кирило Петровичъ, какой вамъ лучше фамиліи? Нѣтъ, эта фамилія у насъ изъ первыхъ: моя жена изъ этой фамиліи. А о умѣ и прочихъ его способностяхъ можете судить сами; вотъ онъ, какъ нарочно, къ намъ идетъ!...

ЯВА ДРУГА.

Ті самі і Лопуцьковскій.

Шпак. Какъ вамъ кажется наше мѣстоположеніе, Тимофѣй Кондратьевичъ?

Лопуцьковский. Это прелесть! Когда я въ 32-мъ году вояжировалъ изъ Чернигова въ Воронежъ, то, проѣзжая вашу деревню, любовался вашею природою и кое-что отмѣтилъ въ своемъ журналѣ.

Шпак. Вы ведете свой журналъ?

Лопуцьковский. Ежедневно и со всею подробностію. Записываю, гдѣ былъ, что видѣлъ, слышалъ, съ кѣмъ что говорилъ и даже мыслилъ.

Шпак. Это, должно быть, полезно?

Лопуцьковский. Прелесть какъ полезно! Вообразите, что во время моего вояжа въ Воронежъ, на обратномъ пути въ Черниговъ, я, заглянувъ въ мой журналъ, напередъ зналъ, гдѣ буду ночевать и что найду къ ужину.

Шпак. Вы только къ Воронежу изволили путешествовать?

Лопуцьковский. Нѣтъ; я прежде проѣхалъ не къ Воронежу, а въ самый Воронежъ, на Дворянскую улицу, а потомъ уже выѣхалъ изъ Воронежа обратно въ Черниговъ. Туда я сдѣлалъ 645 верстъ и въ обратный путь столько же точно.

Шпак. Не по дѣламъ ли службы былъ вашъ вояжъ?

Лопуцьковский. Никакъ нѣтъ-съ; я на лицо никогда не служилъ, а вояжировалъ я — чтобы любоваться природою; я очень люблю природу, а особливо различную.

Шпак. Въ деревнѣ занимаетесь хозяйствомъ?

Лопуцьковский. Занимаюсь и устроиваю его по новой методѣ, слышанной мною отъ одного проѣзжаго на пути, когда я вояжировалъ въ Воронежъ. Метода очень хороша, но я ее не понялъ и часто сбиваюсь.

Шпак. Какъ великъ доходъ вы получаете?

Опецковский. О, Тимофѣй Кондратьевичъ имѣетъ отлично устроенное хозяйство, такъ что,

въ разсужденіи реставраціи, примѣняя состояніе нынѣшнее Европейской политики, то я... когда нибудь яснѣе вамъ объясню.

Лопуцьковский. Одобренный лестными отзывами почтенныхъ сосѣдей, я хочу упрочить свое состояніе въ собственный свой родъ, и для того хочу послѣдовать великому закону священной природы...

Шпак. Какое же ваше намѣреніе, если можно открыть?

Лопуцьковский. О, конечно можно и даже должно. Намѣреніе мое есть... то есть... послѣдовать природѣ... которая сама живетъ...

Опецковский. Дозвольте мнѣ войти въ довольно затруднительное ваше положеніе и объяснить все дѣло. Когда въ Европейской политикѣ, въ разсужденіи реставраціи, замѣчена была шаткость, тогда въ англинскомъ парламентѣ не помню какой-то лордъ произнесъ сильную рѣчь, въ которой ясно доказалось, что... что-то такое... не вспомню предмета рѣчи...

Шпак. Скажите только, въ какомъ № эта рѣчь напечатана и на какой страницѣ, то я ее тотчасъ найду и прочту самъ. Я охотнѣе читаю, нежели слушаю.

Лопуцьковский. Но кажется вы отстали отъ матеріи, къ невыгодѣ моей.

Опецковский. Я совсѣмъ не отсталъ, а только сдѣлалъ маленькій приступъ, какъ и должно въ каждомъ политическомъ предметѣ, потому что, въ разсужденіи реставраціи, не будетъ тогда политическаго равновѣсія.

Лопуцьковский. Я васъ прошу обоихъ поспѣшить моимъ дѣломъ: васъ — пересказать,

а васъ — выслушать и скорѣе согласиться на мое желаніе.

Опецковский. Кажется, я довольно объяснилъ.

Шпак. Какъ яснѣе не можно; я все понялъ.

Лопуцьковский. Слѣдовательно, что же я услышу?

Шпак. Съ моей стороны, я не могу ничего рѣшительнаго сказать. Каждый человѣкъ имѣетъ свое правило; мое такое: всѣ дѣла должно дѣлать въ послѣдующемъ порядкѣ: теперь я читаю газеты за весь прошедшій годъ и ничѣмъ постороннымъ не занимаюсь; окончивъ ихъ, я займусь вашимъ предложеніемъ.

Лопуцьковский. Мы, вояжёры, любимъ вовсемъ спѣшить, дабы выиграть время, потому что на опытѣ извѣстно — время всего дороже, потому я просилъ бы поспѣшить и въ рѣшеніи моей участи...

Шпак. Вотъ идетъ жена моя; мнѣ нужно знать ея мнѣніе.

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті самі, Фенна Степановна і Аграфена Семеновна.

Шпак. Время прекрасное! Вы очень хорошо вздумали, что вышли погулять въ садъ.

Аграфена. У насъ въ Петербургѣ въ это время обыкновенно прогуливаются... но это не Лѣтній садъ!... Ахъ, какая разница!... *(Відводить мужа і говорить єму тихо)* Я замучена, мой другъ! Вообрази, что хозяйка меня и теперь также называетъ, какъ до моей поѣздки въ Петербургъ: Горпинка! Ахъ, какая малороссіянка!

Опецковский. Но... обращаясь къ Европейской политикѣ, мы находимъ, что Англичане — впрочемъ народъ коммерческій — въ разсужденіи реставраціи, весьма часто, даже и королей своихъ, зовутъ полуменемъ.

Фенна *(котра тим часом говорила тихо з своїм мужем).* Помилуйте меня, Кирило Петровичъ! Я вамъ не наудивляюся! И хотя вы меня сейчасъ убейте, такъ я не возьму въ толкъ: какъ можно человѣку съ вашимъ умомъ не обсудить, что замужствомъ дочери должно спѣшить? Развѣ хотите, чтобы мы вѣкъ плакали? Съ чего вамъ вздумалося откладывать? Это Богъ знаетъ что!

Шпак. Но я думалъ, что для приличія...

Фенна. Какія тутъ приличія, Богъ съ вами! Одумайтесь, или лучше никогда ни о чемъ не думайте: а то какъ станете обдумывать, такъ и испортите все дѣло. Это уже не впервое! Слѣдуйте лучше своему благоразумію, да вспомните и себя: съ перваго вашего слова батюшка и по рукамъ ударилъ.

Шпак. Такъ хорошо-же, я его сведу съ Присинькою, пусть они объяснятся, какъ, помните, и мы съ вами, маточка?

Фенна. Да, это не дурно. Однимъ словомъ, дѣйствуйте по вашему разсудку.

Аграфена. Кирило Петровичъ! У васъ кромѣ этого сада нѣтъ ничего болѣе для гулянья?

Фенна. Какъ нѣтъ? а помнишь, Горпинка, пасѣку, гдѣ мы съ тобой, еще какъ дѣвками были, въ бочечки качалися?

Аграфена. Чрезъ столько лѣтъ, кажется, можно все забыть. У насъ въ Петербургѣ напротивъ: сколько мѣстъ, садовъ, острововъ, гдѣ можно прогуливаться!

Лопуцьковский. Когда я въ 32 году вояжировалъ изъ Чернигова въ Воронежъ, то на дорогѣ однажды, любуясь природою, нашелъ одно мѣсто для гулянья восхитительное, феникъ, настоящій земной рай!

Аграфена. Но вѣрно всё не то, что у насъ въ Петербургѣ Невскій проспектъ! Ахъ, Невскій проспектъ!... Я здѣсь даже подобнаго ничего не вижу.

Опецковский. Петербургъ и тѣмъ хорошъ, что у васъ вся Европейская политика передъ глазами. Когда бывало я, сидя за своимъ бюро, обсужу, въ разсужденіи реставраціи, положеніе Европы и потомъ выйду въ кондитерскую, то напередъ уже знаю, что написано въ газетахъ и журналахъ.

Аграфена. Апрапо, Фенна Степановна, вы получаете какіе журналы?

Фенна. Не знаю, душечка Горшинка. Я по экономіи ничего не знаю; гдѣ мнѣ бабѣ въ это вмѣшиваться! всѣмъ завѣдываетъ мужъ.

Шпак. Я получаю только Московскія Вѣдомости и читаю ихъ по прошествіи года, за одинъ разъ. Журналовъ же не могу читать; тамъ вѣчно: продолженіе впредь, — и жди конца цѣлый мѣсяцъ.

Аграфена. Ахъ, какъ можно не читать журналовъ! Изъ нихъ бы вы узнали, что уже строжайше запрещено говорить и писать: »сей и оный«, и что даже и друзей нельзя называть полуименемъ. *(Тихо до мужа)* Каково?

Опецковский. Хоть бы въ Англинскомъ парламентѣ.

Аграфена. Какъ вы объ этомъ думаете, Фенна Степановна?

Фенна. Я думаю, душечка Горпинка, что какъ-то умудряется свѣтъ все больше и больше, такъ что и Господи!

Аграфена *(на бік)*. Она и въ Петербургѣ не образовалась бы.

Лопуцьковский. Когда я вояжировалъ въ Воронежъ, то придумалъ, что мы напрасно зовемъ себя по имени и отчеству: ямщики зовутъ другъ друга полуименемъ и не встрѣчаютъ замѣшательства.

Опецковский Европа, въ разсужденіи реставраціи, вся зоветъ себя только по фамиліи.

Аграфена. Но мы, мой другъ, благодаря Бога, живемъ не въ Европѣ.

Опецковский. О, конечно: у насъ вѣжливость совсѣмъ на другой степени. Въ послѣдній разъ бытности моей въ Петербургѣ...

Шпак. Развѣ вы не въ первый разъ нынче были въ Санктпетербургѣ?

Опецковский. Н... н... нѣтъ, но... когда я теперь, то есть, въ послѣдній разъ былъ въ Петербургѣ, то похвалюсь вамъ на счотъ вѣжливаго со мною всѣхъ обращенія. Даже при знакомствѣ моемъ съ господами министрами...

Шпак. Такъ вы познакомились и съ господами министрами? Что, каково ихъ обращеніе съ нами, провинціалами?...

Опецковский. О, превѣжливое, прелестковое! Бывать я у нихъ, правда, не бывалъ, но встрѣчаясь съ ними, свидѣтельствовалъ имъ свое почтеніе уважительнымъ, со снятіемъ шляпы, поклономъ: то вѣрите ли вы, Кирило Петровичъ, они мнѣ всегда вѣжливо откланивались, даже и не зная вовсе, кто я!

Фенна *(до мужа)*. Знаете, душечка, что? Чѣмъ намъ тутъ стоять и ничѣмъ не заниматься, такъ не приказать ли сюда, для-ради скуки, подать чего-нибудь закусить? Яишницу, творогу со сметаною, цыплятъ жареныхъ, грибковъ на сковородѣ да еще чего нибудь?

Аграфена. Ахъ, моя милая Фенна Степановна! Еще часу нѣтъ, какъ мы отобѣдали. Какъ это можно?

Фенна. И, душечка Горшинка, что за счоты! У насъ въ деревнѣ все свое, не купленное. Прикажете? тотчасъ изготовятъ: у меня кухарка проворная, и горяченькое подадутъ. Такъ, перекусить пока до полдника.

Аграфена. Фи, какъ это можно? у насъ въ Петербургѣ даже и не ужинаютъ. Вотъ идутъ къ намъ дѣвицы, компанія наша умножится, да и Тимофею Кондратьевичу будетъ повеселѣе.

Лопуцьковский. Мы, вояжёры, должны привыкать къ одиночеству. Во время моего вояжа въ Воронежъ я и одинъ не скучалъ; правда, я тогда не былъ влюблёнъ. *(Вздихае.)*

Аграфена. А теперь?

Лопуцьковский. Ш-ш-ш-ш!

— ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті самі, Прісїнька і Евженї.

Евженї. Вотъ гдѣ наши машермеры! Мы васъ, машермеръ, искали по всему саду.

Аграфена. А мы сюда прямо вышли изъ дому.

Евженї. Ахъ, машермеръ! сколько здѣсь прелестныхъ видовъ! Мы съ машеръ Присинькою нашли одно преромапическое мѣсто, тре сюпербъ!

Въ одномъ романѣ я читала описаніе точнёхонько этого мѣста.

Аграфена. Какія здѣсь могутъ быть романическія мѣста! Посмотрѣла бы ты въ Петербургѣ: тамъ у насъ на каждой улицѣ вездѣ встрѣтишь романъ.

Фенна. Надо думать, что это имя модное, когда вездѣ встрѣчаются.

Аграфена. Ахъ вѣтъ, не то. *(На бік)* Я съ ней теряю всякое терпѣніе!... *(До дочки)* У насъ въ Петербургѣ одинъ Невскій проспектъ стоитъ лучшаго романа въ четырехъ частяхъ. Здѣсь ты подобнаго никогда не увидишь!

Евженї. Пуркуа же вы меня не взяли съ собою?

Аграфена. Ты прошлаго года была еще такъ мала, а туда дѣтей не возятъ.

Шпак *(поговоривши тихо з жінкою, до Опецковского)*. Я нахожу приличнымъ оставить здѣсь молодыхъ людей изъясниться между собою. Предложите вашей супругѣ и дочери итти гулять, а вамъ не угодно ли со мною посмотрѣть мои овчарни?

Опецковский. Потрудитесь, Фенна Степановна, похвастать моей женѣ вашимъ птичьимъ дворомъ, гдѣ кормятся эти жирныя гуси, которыми вы насъ за обѣдомъ обкормили. А мы съ Кирпломъ Петровичемъ вглянемъ на его Гишпанскихъ овецъ, и я тутже, къ рѣчи, докажу ему, что, въ разсужденіи реставраціи, дѣйствія Карлистовъ правильнѣе, чѣмъ Христиносовъ.

Шпак. Послѣдствія покажутъ, что Христиносы въ военныхъ дѣйствіяхъ искуснѣе Карлистовъ. *(Межи тим оба відходять.)*

Аграфена. А вы, молодой человѣкъ, остань-

тесь при дѣвицахъ и оберегайте ихъ отъ всѣхъ непріятностей. *(До Лопуцковского тихо)* Мы васъ нарочно оставляемъ, даемъ вамъ случай объясниться. *(До дочки тихо)* Побудь съ ними немного и оставь ихъ однихъ. *(До Фенни Степановни)* Ну, моя милая Фенна Степановна, ведите меня, куда вамъ угодно.

Фенна. Я васъ сначала поведу, гдѣ у меня доятъ коровъ, а тамъ — гдѣ запираютъ телятъ: потомъ осмотримъ куръ, гусей, утокъ, насѣдокъ, цыплятъ... *(Відходять.)*

Лопуцьковский *(голосно вздихає).*

Евженї. О чемъ вы, Тимофей Кондратьевичъ, вздыхаете, или о комъ?

Лопуцьковский. Ни о комъ и ни о чемъ: мнѣ ужасъ какъ жарко.

Прісїнька. Такъ не угодно ли вамъ итти въ комнату отдохнуть?

Евженї. О нѣтъ, нѣтъ, не уходите. Я знаю, ву земе дю флеръ: я сей часъ нарву вамъ отличныхъ. Реете юнъ пе пеп. *(До Прісїньки)* Экспре.

Прісїнька. Пойдемъ, вмѣстѣ нарвёмъ.

Евженї. Нѣтъ, машеръ Присинька, ты побудь съ монперомъ кузиномъ; я мигомъ ворочусь. *(До неї тихо)* Моя машермеръ приказала мнѣ оставить васъ однихъ. *(Поспівуючи вибігає.)*

Прісїнька *(на бік).* Что это такое? не для объясненій ли меня съ нимъ оставили?

Лопуцьковский *(на бік).* И такъ, мнѣ должно объясняться въ любви... попробуемъ. *(Кашляє.)* Позвольте васъ обезпокоить... вопросом: изволили вы быть въ Воронежѣ?

Прісїнька. Нѣтъ-съ.

Лопуцьковский *(підходячи ближе).* А... изволили ли быть въ Черниговѣ?

Прісїнька. Нѣтъ-съ.

Лопуцьковский. А я и тамъ былъ... *(На бік)* Что же мнѣ теперь говорить? Такъ вы, стало, нигдѣ не изволили быть?

Прісїнька. Нигдѣ.

Лопуцьковский. Это прелесть, удивительно!... А... не изволите ли желать проѣздиться... туда... или оттуда?

Прісїнька. Нѣтъ, не желаю.

Лопуцьковский. Такъ... можетъ быть... чего другаго желаете?

Прісїнька. Ничего не желаю.

Лопуцьковский *(на бік).* Отрѣжу прямо, да и конецъ. *(До неї)* Позвольте васъ спросить: не изволите ли желать выти замужъ?

Прісїнька. Также нѣтъ.

Лопуцьковский. А... еслибы... за... за меня?

Прісїнька. Также нѣтъ.

Лопуцьковский. А... еслибы я былъ въ васъ... влюбленъ?

Прісїнька. Все также нѣтъ.

Лопуцьковский. Какъ же это?... а родители ваши сказали мнѣ, что вы пойдёте!

Прісїнька. Родители могутъ мнѣ приказывать, но я буду плакать и молить, чтобы не губили меня и не дѣлали несчастною.

Лопуцьковский. Да нечто я тиранъ или не хорошъ собой, что вы за мною должны быть несчастною? Это ужасно слышать!

Прісїнька. Не найду счастья, а этого уже много!

Лопуцьковский. А почему же не найдете?

Я вамъ доставлю всё: поѣдемъ вояжировать въ Воронежъ...

Прісїнька. Позвольте мнѣ такъ же прямо отвѣчать, какъ вы меня спрашиваете: Вы мнѣ... не нравитесь.

Лопуцьковский. Это, кажется, на отрѣзъ.

Прісїнька. Прошу не сердиться за мою искренность.

Лопуцьковский. Какъ не сердиться? Надо треснуть отъ досады. Это, отказъ, отказъ. *(На бік)* И уже пятнадцатая невѣста отказала. Это прелесть какъ досадно! Пойду думать, что мнѣ въ такомъ положеніи дѣлать. *(До Прісїньки)* Прощай, непреклонная, на вѣки! *(Відходить.)*

Прісїнька *(сама).* Что-то мнѣ будетъ теперь? Хоть что хотятъ, а не пойду за него и ни за кого, если не за моего милаго Ваню... Ума не приложу, что мнѣ бѣдной дѣлать?

ЯВА ПЯТА.

Прісїнька і Евженї.

Евженї. А что, машеръ Присинька, гдѣ же твой женихъ?

Прісїнька. Какой женихъ?

Евженї. Мой моншеръ кузинъ. Онъ видно безъ объясненія ушелъ, оробѣлъ?

Прісїнька. Нѣтъ, онъ всё проговорилъ.

Евженї. Что же ты ему отвѣчала?

Прісїнька. То, что чувствовала.

Евженї. И вѣрно отказала?

Прісїнька. Кажется.

Евженї. Ахъ, какая же ты, машеръ! Пуркуа ты это сдѣлала? Твоя машермеръ будетъ сердиться.

Прісінька. Она этого ожидаетъ. Извѣстна причина, почему я за него не иду.

Евженї. А, вѣрно ты, машеръ, юнъ не амуре? Комса? Ахъ, открой мнѣ свою тайну!

Прісінька. Это уже не тайна, многіе знаютъ...

Евженї. Не засѣдатель ли, что къ намъ ѣздитъ? Такъ ты мнѣ риваль.

Прісінька. Будь покойна. Капитанъ Скворцовъ...

Евженї. Вотъ что у васъ стоитъ? А каковъ онъ собою?

Прісінька. Отличный, примѣрный изъ молодыхъ людей! и какъ онъ любитъ меня, и какъ я...

Евженї. Какъ досадно, что у насъ въ деревнѣ не стоятъ военные! И онъ уже открылся тебѣ?

Прісінька. И просилъ руки моей, но ему отказали.

Евженї. Почему?

Прісінька. Потому, что онъ бѣденъ.

Евженї. Что же вы предпринимаете?

Прісінька. Умереть, но не измѣнить другъ-другу. Конечно, онъ упрашиваетъ меня бѣжать, но я на это никогда не рѣшусь.

Евженї. Ахъ, машеръ Присинька, почему же не согласиться? Комъ се жоли: выходишь скрытно отъ всѣхъ чрезъ садъ, луна освѣщаетъ твой путь, ты дрожишь, пугаешься всего: онъ выскакиваетъ изъ-за дерева, ты падаешь въ обморокъ и на его руки, онъ тебя безчувственную несетъ, сажаетъ въ коляску, вы скачете, вѣнчаетесь... Ахъ, какъ это весело! Я тебѣ даю моиъ пароль, что если

мнѣ кто предложитъ бѣжать, я тотчасъ соглашусь и уйду.

ЯВА ШЕСТА.

Ті самі і Аграфена Семеновна.

Аграфена. Уфъ!... задыхаюся совсѣмъ. Ну, на что это похоже, въ самый жаръ ходить такъ долго! Ничего не осталось, чего бы мы не пересмотрѣли: и куръ, и насѣдокъ, и все это въ ужасномъ одно отъ другаго разстояніи! Нѣтъ, у насъ въ Петербургѣ этимъ не занимаются. Теперь пошла еще смотрѣть своихъ утятъ, но я уже не могла итти за нею, хотя говоритъ, тамъ большая тѣнь и можно бы отдохнуть.

Прісінька. Маминька моя большая охотница до всего этого и у нее все въ порядкѣ.

Аграфена. И пусть будетъ въ порядкѣ, но зачѣмъ же мучить другихъ, водя такъ далеко и показывая всю эту гадость? Апрапо, объяснялся ли съ вами Тимофѣй Кондратьичъ и какой отвѣтъ получилъ?

Евженї. Имажине, машермеръ, что моя машеръ Присинька не можетъ выттп за моего кузина; но она имѣетъ къ тому сильную причину.

Аграфена. А, это вѣрно особенная любовь? Понимаю. У насъ въ Петербургѣ каждая хорошо воспитанная дѣвица, или и замужняя дама, имѣетъ особенную любовь. Въ обществѣ, къ которому я въ Петербургѣ принадлежала, это вообще принято.

Евженї. Ахъ, моя милая машермеръ! Уговорите ея машермеръ, чтобы она не разлучила двухъ страстно любящихся сердецъ, и пуркуа бы ихъ не соединить?

Аграфена. Но кто же это такой, кого она любитъ? Не предосудительно ли будетъ? Правда, и это ныньче въ употребленіи.

Прісїнька. О нѣтъ, нѣтъ! Я никогда не забуду, чѣмъ я обязана себѣ и родителямъ.

Евженї. Я бъ вамъ въ короткихъ словахъ все разсказала, но вотъ идутъ наши моншерперы, а при нихъ нельзя.

ЯВА СЕМА.

Ті самі, Опецковский і Шпак.

Шпак. Воля ваша, Осипъ Прокоповичъ, изъ чего вы это все заключаете? Министры королевы Христины всѣ преумные люди: я изъ прошлогоднихъ газетъ видѣлъ, что они очень наблюдаютъ ея пользы.

Опецковский. Изъ прошлогоднихъ газетъ! А вы того не знаете, Кирило Петровичъ, что всѣ эти умные министры суть карикатуры донъ... то есть... креатуры донъ Карлоса, и они запутываютъ королеву: это я, сидя за моимъ бюро, ясно вижу. Я удивляюсь вамъ, какъ можно читать газеты чрезъ годъ: и недѣлю не читавши, тотчасъ, въ разсужденіи реставраціи, упустишь нить Европейской политики. Стало быть, вамъ не извѣстно, что король Греческій женился и на комъ?

Шпак. Женился ли или нѣтъ, не знаю, но знаю навѣрное, на комъ онъ женится.

Опецковский. А на комъ бы, по вашему мнѣнію?

Шпак. Скажу и не ошибусь: на дочери Турецкаго султана.

Опецковский. Это же отъ чего, Кирило Петровичъ?

Шпак. Онъ человѣкъ умный, Кирило Петровичъ: онъ разочтетъ, что симъ способомъ соединить двѣ враждующіе державы: тутъ же христіянство... и всё таки очень выгодно.

Опецковскій. Какъ вы всегда смѣшно судите, Кирило Петровичъ!

Шпак. Пусть и смѣшно, Осипъ Прокоповичъ, но не глупо, какъ...

Опецковскій. Какъ кто, Кирило Петровичъ? Не какъ я ли?

Шпак. Сами догадались.

Опецковскій. Вотъ вы опять на ссору. Женитьба короля Греческаго, въ разсужденіи реставраціи, дѣло не бездѣльное, и объ ней нельзя судить такъ легко, какъ вы судите. Позвольте мнѣ эту часть разумѣть больше: потому что я, сидя за моимъ бюро, ясно вижу, что торговыя сношенія съ Европою... то-есть... въ разсужденіи реставраціи... какъ бы вамъ сказать... по равновѣсію Европы... нужно знать послѣдствія переговоровъ...

ЯВА ОСЬМА.

Ті самі і Лопуцьковскій.

Лопуцьковскій. Послѣдствія переговоровъ самыя непріятныя.

Опецковскій. Какъ и отъ чего?

Лопуцьковскій. Потому, что кто никуда не вояжировалъ, тотъ смотритъ на насъ...

ЯВА ДЕВЯТА.

Ті самі і Фенна Степановна.

Фенна *(ще за кулісами кричить).* Ой!... ой!... помогите!... ратуйте!... кто въ Бога вѣруетъ!

Защитите! *(Выходитъ на сцену блѣда, перестрашена. Мужъ і дочка кидаютъ ся до неї.)*

Прісінька. Мамінька, что съ вами?

Шпак. Что съ вами, моя Фенночка?

Фенна. Охъ!... насилу жива!

Аграфена. Это истерика. Скорѣе гофманскихъ капель, перья... У насъ въ Петербургѣ этимъ помогаютъ въ истерикѣ...

Фенна. Какая къ чорту истерика! Я ее отъ роду не знала и понятія не имѣю... Пришлось было въ обморокъ падать, да не знала, какъ люди падаютъ, хоть убейте, не знала и не видѣла ни на комъ обморока, такъ я скорѣе сюда побѣжала... Охъ!

Шпак. Да отъ чего же вы, маточка, располагали было въ обморокъ упасть?

Фенна. Охъ, душечка, Кирило Петровичъ!... Вы непремѣнно должны вызвать капитана на поединокъ...

Шпак. Я?... его на поединокъ?... Что вамъ, маточка, это вздумалось посягать на жизнь мою?

Фенна. Чтобъ отомстить за мою и за вашу честь... Вызовите его, душечка, непремѣнно: а чтобъ онъ васъ не убилъ, такъ вы нарочито спрячьтесь подалѣе, а людей тамъ на мѣстѣ поставьте: онъ только что придетъ, а они чтобъ выскочили и чтобъ порядочно его приколотили.

Шпак. Да за что же? Я все ничего не знаю.

Фенна. Охъ, какіе вы, душечка, непонятные! Онъ обидѣлъ мою и вашу честь...

Шпак. Какъ это? разскажите, когда можно.

Фенна. А вотъ какъ, просто, какъ обыкновенно обижаютъ честь. Я пошла посмотрѣть

утёнковъ на прудѣ, а тамъ такая тѣнь отъ густыхъ деревьевъ, что съ трудомъ можно разглядѣть... Вотъ я ничего не видала, хоть сей часъ убейте меня, никого формально не видѣла, и только что переложила руку чрезъ плетень, чтобъ оттуда отпереть калитку, какъ вдругъ капитанъ...

Прісїнька. Ахъ!

Шпак. Нуте, капитанъ... и что онъ?

Фенна. Сидѣлъ за плетнемъ въ кустахъ и черезъ плетень схватилъ...

Шпак. Нуте, нуте!

Фенна. Схватилъ меня за руку и началъ страстно цѣловать... потомъ...

Шпак. Потомъ... Нуте, маточка, ужъ дорѣзывайте!...

Фенна. Охъ!... языкъ не поворотится договаривать. Вообразите, душечка, изъ-за плетня цѣлуетъ мою руку и потомъ... тьфу!... началъ говорить мнѣ любовныя рѣчи и такъ сладко улещалъ меня, чтобы я съ нимъ бѣжала...

Шпак. Вы же, маточка, что на это?

Фенна. Сами можете посудить, каково мнѣ было всё это слушать. Благодаря Бога, во весь мой вѣкъ никто не объявлялъ мнѣ любви, и въ двадцать лѣтъ нашей супружеской жизни никто меня не привлекалъ къ невѣрности мужу, а тутъ такой молокососъ вздумалъ!

Евженї *(тихо до Прісїньки)*. Вѣрно, машеръ, это у тебя съ нимъ назначено было свиданіе?

Прісїнька. Ахъ, такъ точно; онъ меня убѣждалъ придти къ пруду, но я всё не рѣшалась.

Шпак. Что же вы, маточка, сдѣлали, какъ выслушали его любовныя рѣчи?

Фенна. У меня такъ и захватило духъ... .

Евженi. Это обыкновенно бываетъ, когда слушаешь объявленіе любви.

Фенна. Не могу крпчать: онъ держитъ руку, не могу калитки отпереть: наконецъ какъ-то собралась съ силою, руку вырвала, калитку отперла, крпкнула и бросилась къ нему съ кулаками. Онъ тутъ какъ увидѣлъ уже меня, какъ закричитъ: ахъ, какъ я ошибся! и бросился...

Аграфена. Видно знастъ свѣтъ. У насъ въ Петербургѣ, въ подобныхъ случаяхъ, всегда такъ изворачиваются.

Шпак. На кого же онъ, маточка, потомъ бросился?

Фенна. Бросился бѣжать, да не попалъ по дорожкѣ, а прыгнулъ въ прудъ и какъ разъ по этое время! *(Показуе на груди.)* Я такъ и обмерла!

Шпак. Отъ чего же вы, маточка, обмерли: отъ испугу или отъ жалости?

Фенна. И отъ испугу и отъ жалости таки.

Шпак. И отъ жалости? вотъ что.

Фенна. Ахъ Боже мой, Кирило Петровичъ! Не подумайте чего худаго. Жалость по человѣчеству и ничего больше, хоть сей часъ убейте, больше ничего. Я ужъ его и не видала, начала крпчать не своимъ голосомъ и бросилась къ вамъ.

Опецковский. Сравнивая теперешнее происшествіе съ ходомъ Европейской политики, я нахожу, что подобный изворотъ не новый. Когда англинскій министръ Питтъ вздумалъ, въ разсужденіи реставраціи въ... въ... вотъ не вспомню, въ которомъ это году... Тимофей Кондратьевичъ! Вы помните, въ которомъ это году?

Лопуцьковский. Это было въ 32 году, что я вояжировалъ изъ Чернигова въ Воронежъ и обратно...

Шпак. Я теперь понялъ, какъ это произошло. Тутъ есть ошибка. Капитанъ, условясь въ свиданіи и ожидая его, чуть увидѣлъ изъ-за плетня вашу ручку, Фенночка, то и счелъ ее за Присиньки, съ которою у него, долженъ вамъ открыть, большія лады.

Аграфена. А, а! такъ вотъ что!

Фенна. Образумьтесь, Кирило Петровичъ, что вы? Я не наудивляюсь, какъ можно съ вашимъ умомъ такъ часто и легко ошибаться! Возможно ли, чтобы капитанъ не различилъ моей руки съ Присиною? Нѣтъ, это его умыселъ на честь мою. Когда ему въ Присѣ отказали, такъ онъ, видно, въ меня влюбился.

Шпак. Говорите вы, маточка, что хотите, а оно точно такъ, какъ я говорю. Наконецъ, чтобы пресѣчь все это, я принялъ твердое намѣреніе успокоить насъ, а тебя, Присинька, проучить. Сего же дня сговарпваю тебя съ Тимофеемъ Кондратьевичемъ, а васъ прошу вечеромъ на сговоръ. Сей часъ зазываю всѣхъ сосѣдей. Конецъ дѣлу, и капитанъ останется въ дуракахъ.

Прісїнька. О Боже, что я слышу!

Лопуцьковский. Ахъ, какъ я счастливъ буду! Тогда могу вояжировать вдвоемъ еще далѣе Воронежа.

Аграфена. Прекрасно вздумано. Ужо ввечеру вы увидите на мнѣ платье самой послѣдней моды, сущій антикъ.

Евженї *(до Прісїньки).* Не грусти такъ, моя машеръ Присинька! Развѣ это не великое утѣ-

шеніе, что ты будешь замужемъ? Я, на твоемъ мѣстѣ, все бы пѣла и скакала.

Опецковский. Въ разсужденіи реставраціи, эта мѣра весьма близка къ той, которую иногда англинскіе министры предпринимаютъ...

Шпак. Вы, маточка, что такъ задумались? Согласны ли на мой планъ?

Фенна. Выдумка ваша не глупо вздумана, только жаль, что я прежде этого не знала и не распорядилась съ ужиномъ: а гостей такп много будетъ, нада ихъ принять и угостить; такъ я это и думаю объ ужинѣ.

Прісїнька. Батинька и мамінька! Сдѣлайте милость, не губите меня, не выдавайте за Тимофея Кондратьича! Я не пойду за капитана, когда онъ вамъ не угоденъ, да и ни за кого. Отпустите меня въ монастырь!

Лопуцьковский. Я не придумаю, отъ чего я вамъ такъ противенъ!

Фенна. Съ чего ты это вздумала отказываться, когда я уже всѣ блюда къ ужину придумала?

Шпак. Не бывать этому, вздоръ! Честь моя требуетъ рѣшительной мѣры. Въ самомъ дѣлѣ, не на дуэль же мнѣ съ этимъ сорви-головою выходить! Отдамъ тебя другому, а капитанъ хоть волкомъ вой. Теперь не угодно ли въ домъ къ чаю, а потомъ, когда прочіе гости подъѣдутъ, тогда и сговоръ, и въ саду танцы и гулянье.

Аграфена. У насъ въ Петербургѣ всѣ такіе случаи обыкновенно происходятъ въ саду. Пойти къ туалету. *(Бере мужа і відходить.)*

Прісїнька. Что я должна дѣлать, несчастная?

Евженї. Чудно! идетъ замужъ и горюетъ! *(Обі ідуть до дому.)*

Лопуцьковский. По праву жениха, я долженъ находиться при невѣстѣ неотлучно. *(Іде за ними.)*

Шпак. Теперь пойду писать зазывныя письма, пошлю за музыкантами и займусь иллюминаціею въ саду. *(Іде до дому.)*

Фенна. Не оставляйте же меня, душечка, одной. Того и смотри, что капитанъ, увидѣвши меня одну, выскочитъ изъ-за кустовъ съ своею любовію. Долго ли до бѣды? Пропала тогда съ душой и тѣломъ! *(Спішить за мужем.)*

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

ЯВА ПЕРША.

Скворцов і Шельменко виходять з противних сторін.

Скворцов. Гдѣ ты это пропадаешь? Я тебя жду больше часа. Успѣлъ ли что провѣдать?

Шельменко. Усьо узнав, ваше благородіе! усьо благополушно і усьо гаразд.

Скворцов. Что же ты узналъ?

Шельменко. Панночка плаче, мов на лотоках вода біжить.

Скворцов. Что же тутъ хорошаго? Чего же она плачетъ?

Шельменко. Сьогодня у-вечері її просватають за того поганого панича.

Скворцов. Пропали всѣ мои надежды!... Но бѣдная Присинька плачетъ, видно, чувствуетъ свое несчастіе и рѣшительно не хочетъ за него.

Шельменко. Аж трусить ся, ваше благородіе, та, будучи, рішительно жала.

Скворцов. Что слышу!... ожидалъ ли я отъ нее такой перемѣны?.. Но кто тебѣ сказалъ, что она охотно идетъ за другого, и отчего же она плачетъ?

Шельменко. Менї нїхто нїчого не казав, затим що я нїкого не бачив.

Скворцов. Съ чего же ты взялъ, что она охотно идетъ?

Шельменко. Вістимо, ваше благородіє! яка б то дївка, щоб за-між не хотїла? А коли хоче, так, стало бить, буде плакати. Нехай же не заплаче, то мати зараз їй потилицю натовче. Так от я собі, будучи, догадав ся: як чути, що у-вечері сватаньня, а дївка, вістимо, що хоче, так і приходить ся їй плакати: так, тєє-то, і відлепортував, будучи, вашому благородію.

Скворцов. Такъ это только твои глупые догадки: но что разсказываютъ люди?

Шельменко. Нїчогісїнько не розсказують.

Скворцов. Ты, вѣрно, не заводилъ съ ними объ этомъ матеріи?

Шельменко. Де то вже не заводив, ваше благородіє! Казав і про матерії і про кожухи, було там і про вівцї і про панночку, загинав і про бджоли, так нїхто нї чичирк! Усї жахають ся від нас.

Скворцов. Ты же имѣлъ тамъ какую-то любезную? Она должна бы тебѣ все передавать.

Шельменко. А щоб та любезна сказилась! Знаєте що, ваше благородіє? Той жених, та, будучи, собі багатий: так і хлопці його, трасця їм! мають де-що, так до моєї Мотрі та, тєє-то, і підсипали то мочених кисличок то горіхів, так вона до них і розпадаєть-ся, а менї, як нїчим її піддобрити, так, будучи, плює. Коли-б ваше благоро-

дне, будучи, пожалували красну бамажку або що, так, для усякого розходу, то може б вона й подобрішала.

Скворцов. Вздоръ, пустяки: можно и безъ того обойтись.

Шельменко. Я ще, ваше благородіє, як ще, будучи, *(вздихає)* служив у земському суді, так чував і від членів, та й від самого секлетаря, що буцім-то суха ложка рот дере.

Скворцов. Перестань объ этомъ, а придумай, что мнѣ дѣлать, пока есть возможность не допустить Лопуцьковскаго владѣть моею Присею.

Шельменко *(роздумуючи)*. Придумати? Щó б то придумати... Дій його чести!... Е! Знаєте що, ваше благородіє? Ось тут у садку, у-вечері, вони запнуть сватаньня. Там такий бенкет буде, що гай, гай! Птицю патрають, локшину кришуть, каганці готують, щоб по садку скрізь видко було. Так ви прикажіть Усачову, будучи, запрягти нашу бричку, та й нехай дожида біля греблі, а ми тут між кущами поприсідаємо. Як вони розгуляють ся, та ще може підуть у проходку по саду, а ми тут панночку хап! та до брички, та на-втікача до пилюбу... і усе, тее-то, прочеє. Нехай собі, будучи, об поли руками бють ся, а завтра, нічого робити, сами запнуть весільля. Ось зробім лишень так, то й буде гаразд.

Скворцов. Я рѣшусь и на эту крайность. Останься здѣсь, къ тебѣ Шпакъ имѣетъ довѣренность и не будетъ подозрѣвать тебя. Ты же проворь какъ можно; предвари Присиньку, чтобы она ничего не страшилась, и заговоривъ ее доведи ее скрытно отъ всѣхъ до той яблони; я васъ буду тамъ ожидать. Ахъ, Шельменко! если ты

успѣешь, то я не знаю, чѣмъ тебѣ благодарить! Все для тебя сдѣлаю.

Шельменко. Менї вже, ваше благородіе, коли вже кажете, що одставки дати не можна, так держіть мене при собі. Я вже від вас нїкуди не піду.

Скворцов. Ни въ чемъ тебѣ не откажу, если достигну своего благополучія. Смотри же, дѣйствуй умно и осторожно. *(Відходить. На театрі темніе.)*

Шельменко *(сам)*. Дівствуй!... провор!... добре вам приказувати! Коли-б вас заставити дівствувати, ви б не те сказали! А тут вже звісно Шельменкові біда! Коли не відсїль, так відтіль... Дивись! біжать сюди мої голубочки! Засяду та поки капитан, послухаю, що́ вони пащикуватимуть. *(Ховає ся в корчі.)*

ЯВА ДРУГА.

Прісїнька, Евженї і Шельменко (схований).

Евженї. Сдѣлай милость, машеръ Присинька, не заходи далеко. Твоя машермеръ приказала тебѣ одѣваться къ сговору, а ты побѣжала сюда. Какъ она узнаетъ, такъ достанется тебѣ.

Прісїнька. Дай мнѣ въ послѣдній разъ взглянуть на тѣ мѣста, гдѣ я съ нимъ вмѣстѣ гуляла, говорила съ нимъ о нашей любви, слушала клятвы его... Милая Пазинька! пойдемъ къ пруду, не дожидаетъ ли онъ тамъ меня; я хочу съ нимъ проститься, какъ долгъ велитъ, въ послѣдній разъ.

Евженї. О, къ пруду уже же ву засюръ, что не пущу. Ву конесе свою машермеръ; она будетъ крѣпко сердиться. Чрезъ нѣсколько дней ты бу-

день замужемъ, свободна, тогда никто тебѣ не запретитъ съ нимъ видѣться... Ахъ, какъ ты счастлива!

Прісїнька. Могу ли быть счастлива съ тѣмъ, кого не люблю?

Евженї. Ме кескесе, что не любишь? а всё таки будешь замужемъ. Лишь бы вырваться замужъ, а любовь послѣднее дѣло: есть ли она между супругами, или нѣтъ, сет-огаль. И безъ любви можно славно жить.

Прісїнька. Я никогда не забуду моего Вани!

Евженї. Пуркуа и забывать? Вышедши замужъ, пользуйся свободою, наряжайся, разъѣзжай, веселись; а встрѣтилася съ прежнимъ дружкомъ, Ванею, вспомни прежнее и полюбися съ нимъ опять немного. Ахъ, какъ бы я умѣла жить!

Шельменко *(на бік).* От добра! Що́, як би її воля?

Прісїнька. Какъ ты мнѣ совѣтуешь, милая Пазинька? я хочу еще въ послѣдній разъ просить батиньку и маминьку, чтобы не отдавали меня за этого несноснаго Лопуцьковскаго.

Евженї. Пуркуа бо онъ тебѣ не нравится?

Прісїнька. Скажи лучше, что въ немъ можетъ нравиться? Не умѣетъ ни ходить, ни сидѣть, и какъ одѣтъ! Ни о чемъ не можетъ говорить, какъ только, что онъ вояжпровалъ въ Воронежъ. Съ нимъ стыдно будетъ и въ люди показаться.

Евженї. А какая тебѣ до него нужда? Ты, выйдя замужъ, будешь жить сама для себя. Ахъ, какъ я тебѣ завидую! Чортъ знаетъ, когда я дождусь къ себѣ жениха! Какой первой случится,

за того и пойду. Жеву при тебя машеръ, не упрямься, выходи скорѣе.

Прісінька. Если просьбы ничего не помогутъ и меня будутъ насильно выдавать, то я и при сговорѣ и при вѣнцѣ буду кричать, что я не хочу за Лопуцьковскаго. Если не за Скворцова, то и ни за кого не хочу.

Евженї. За него же тебя не отдаютъ. Ну анфень, уйди съ нимъ.

Шельменко *(на бік)*. Отсе розумне слово сказала!

Прісінька. Ни за что на свѣтѣ не сдѣлаю этого! Я очень много чувствую, понимаю, но не умѣю выразить, что не хорошо идти противъ воли родителей во всякомъ случаѣ, а особливо въ такомъ важномъ.

Евженї. Ну, такъ я тебя не понимаю: уходить не хочешь, и замужъ идти не хочешь, потому что жаль оставить своего милаго дружка. Брось его, забудь, когда уже нельзя быть за нимъ.

Шельменко *(на бік)*. А щоб ти на сім слові подавилась!

Прісінька. Жаль мнѣ, что не могу высказать тебѣ всего, какъ я понимаю о всѣхъ твоихъ предложеніяхъ, и почему они нейдутъ ни мнѣ, ни всякой дѣвицѣ. Ты больше моего училась въ пансіонѣ и больше знаешь: но я, какъ не ученая, можетъ быть и ошибаюсь, но вижу, что ты какъ-то не такъ говоришь, какъ должно.

Шельменко *(на бік, розглядаючись)*. Ген, ген і копитан. Давай його сюди! *(Відходить.)*

Евженї. Я говорю то, что слышала отъ другихъ и сходно съ моими чувствами, и ву вере, что я таки урвусь замужъ, буду жить по своей

волѣ и буду счастлива; а ты просидишь цѣлый вѣкъ въ дѣвкахъ, развѣ помрутъ твои родители или образумишься и уйдешь съ своимъ Ванею.

Прісїнька. Не накажи меня Богъ первымъ, а на послѣднее, противъ ихъ воли, я никогда не рѣшусь.

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті самі, Скворцов і Шельменко.

Скворцов *(кидаючись до Прісїньки).* Наконецъ, обожаемая Присинька, имѣю непзъяснимое наслажденіе видѣть тебя, говорить съ тобою, цѣловать твою милую ручку... Но зачѣмъ ее отнимаешь? Это вѣрно другъ твой и ей извѣстна взаимная наша любовь?...

Прісїнька. Я не могу уже быть вашею; слѣдовательно...

Евженї *(нїби на бік, але старає ся, щоби її чули).* Ице тре боку агреабль, ице бонъ!

Прісїнька. Оставьте меня, забудьте меня, Иванъ Семеновичъ... будьте счастливы...

Скворцов. Могу ли быть счастливъ безъ тебя? Ты знаешь, какъ я люблю?

Евженї. Мой совѣтъ: не итти ей противъ воли своихъ монпершера и машермеры, и согласиться на выборъ ихъ...

Скворцов. А мнѣ умереть?

Евженї. Пуркуа же умирать? Вы изберите себѣ подругу, которая бы васъ также любила...

Шельменко *(на бік).* На догад буряків... гм!...

Евженї. Имѣла бы достоинства...

Шельменко *(на бік).* Так ти бо не така багата.

Скворцов. Можетъ ли другая замѣнить ее въ моемъ сердцѣ?

Евженї. Ожурдви па занкоръ, а деменъ всё уладится.

Скворцов. Не могу ничего понять! Одно средство быть намъ счастливыми, и я умоляю тебя согласиться на него...

Евженї. Какое же это?

Скворцов. Ѣхать со мною въ ближнюю деревню, гдѣ у меня всё улажено, и мы черезъ часъ возвратимся супругами... Умоляю тебя, другъ мой, рѣшись!...

Прісїнька. Ахъ, не напоминай мнѣ объ этомъ!

Евженї. Да, и это довольно романически. Согласися, моя эмабль Приспинька! Это приключеніе надѣлаетъ много шуму и на долгое время займетъ всѣхъ...

Прісїнька. И навлечетъ на меня проклятіе родителей!

Евженї. Покленутъ, покленутъ, да какъ нечѣмъ будетъ перемѣнить, такъ и простятъ поневолѣ: вѣдь ты у нихъ одна.

Прісїнька. Потому-то и должна ихъ радовать, а не наносить имъ огорченій...

Скворцов. Конечно, въ первомъ гнѣвѣ они будутъ неумолимы: но безпрестанныя исканія наши, просьбы, слёзы... притомъ же, когда увидятъ, что мы, страстно любя другъ-друга, скорбимъ о ихъ гнѣвѣ, то навѣрное смягчатся и возвратятъ любовь свою...

Прісїнька. А до того что со мною будетъ? Я умру, видя ихъ гнѣвъ!...

Евженї. Боку пустяковъ и больше ничего, моя мабель Приспинька! Ты таки уйди, и ты бу-

дешь счастлива съ такимъ жоли офисье. Не смотрите на нее, мосье ле капитанъ; когда у васъ всё готово, ведите ее къ колескѣ; я ее провожу...

Скворцов. Въ горестномъ моемъ положеніи я долженъ рѣшиться на эту крайность. Пойдемъ, обожаемая Присинька!...

Прісїнька. Нѣтъ... нѣтъ... ни за что!

Скворцов. Чрезъ нѣсколько минутъ мы будемъ на вѣкъ разлучены. Ты будешь невѣстою другого, и услышишь о смерти моей!

Прісїнька. Боже, что мнѣ дѣлать въ такой крайности! Я умру, если навлеку гнѣвъ родителей... умру, если лишусь тебя... Ахъ, на что мнѣ рѣшиться? Насъ остановятъ... меня возьмутъ... п... я погибла!

Евженї. Ничего, машеръ, не бойся; никто не увидитъ и не узнаетъ; я запрусь въ твоей комнатѣ и же дире, что тебя убираю къ сговору... Идите же скорѣе, чтобы вамъ не помѣшали... Ахъ, какъ это интересно, что я участвовала въ этой интригѣ! Вся слава отнесется ко мнѣ. *(Она старається вести Прісїньку, котра ломить руки, плаче і опирається їй і Скворцову, що також веде її. Шельменко увивається коло них і розглядаючись всюди, знаками показує, щоби квапили ся. На сценї досить темно.)*

Скворцов. Я обязанъ буду вѣчною вамъ благодарностію за участіе ваше. Если откроется надобность служить вамъ при вашемъ замужествѣ...

Евженї. Ахъ, когда уже это случится? Ведите же ее, мосье офисье, съ вашимъ слугою, а я побѣгу домой, чтобы не замѣтили нашего отсутствія. Прощай, машеръ Присинька! Желаю тебѣ теперь успѣха, а потомъ благополучія. *(Цілує її.)*

Ахъ, она безъ чувствъ! Монширъ офисье, закутайте ее во что-нибудь и ведите хотя противъ воли.

Скворцов. Шельменко, подай сюда, что тамъ есть.

Шельменко. Та що-ж тут є: тільки шинеля та фуражка...

Скворцов. Подай, подай скорѣе! *(Обгортає плащем безчувственну Прісіньку і надіває на неї кашкет.)*

Евженї. Ахъ, какъ она интересна въ этомъ костюмѣ! Точно будто молодой юнкеръ. Ахъ, какъ интересно уходить! Отправляйтесь же, оканчивайте все и спѣшите обратно. Болѣе двухъ часовъ мнѣ нельзя скрываться. О ревоаръ! *(Біжить до дому.)*

Скворцов *(до Прісіньки, лежачої у него на руках без чутя).* Другъ мой.... Умоляю тебя, придн въ себя... Поспѣшимъ, время дорого!...

Шельменко *(з другого боку також піддержуючи її).* Нуте бо, панночко, прочуняйте швидче, та на втїкача!..

Прісіньна. Ни за что въ свѣтѣ!... пустите меня!...

Скворцов. Уже не можно оставить, дѣло начато...

Шельменко. Мертвого з гробу не ворочають. Почали, так, будучи, треба діло кінчати. Як закінчаємо, тее-то, зовсім, тогді й пустимо. Нуте ж, ходїть! *(Хотять вести її против волї, нараз Шельменко з переляку покидає її.)* От і устерегпсь!... От тепер біда! *(Кидає ся на всї боки. На сценї цїлком темно.)*

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Скворцов дуже змішаний, піддержує немічну Прісїньку, Шельменко наляканий кидає ся на всї бокн. Шпак виходить задуманий.

Шпак. Терпѣнія недостаетъ, слыша безпрестанныя одобренія проклятымъ Карлистамъ!... Что ему сдѣлали Христиносы?... Еслибы не сговоръ дочерн, я бы ему на-прямки отпѣлъ и разорвалъ бы знакомство. Чтобы избавиться отъ непріятныхъ его толковъ, вышелъ въ садъ распорядить иллюминацію. Да вотъ, кажется, и рабочіе здѣсь... *(Приглядаючись)* Кто здѣсь?... Потапъ, это ты?... Что не отвѣчаешь?... Кто здѣсь?... *(Ідє і наткнувши ся на Шельменка)* Отвѣчай мнѣ, кто ты? *(Трнмає єго.)*

Шельменко *(дуже злякавши ся)*. Та се... се не я.

Шпак. Да кто ты такой? говори.

Шельменко. Се мабуть... собака... або що.

Шпак. А! это Шельменко!... По твоей шуткѣ узналъ тебя.

Шельменко *(на бік)*. Хороші шутки, що й сам себе не тямлю та дрижаки їм. *(До Скворцова тихо)* Не пускайте її, я відбрешусь.

Шпак. Съ кѣмъ ты здѣсь?

Шельменко. Та то так: то, будучи, нїхто.

Шпак. Какъ, никто?... вижу, что человѣкъ. Не Мотря ли, а?

Шельменко. Та так... знаєте... тут ми собі... тєє-то... собі...

Шпак. Охъ нѣтъ, это не Мотря, тутъ двое... кажется мущины... Ахъ, не капитанъ ли здѣсь?... Ты что-то смѣшанъ... Такъ точно, что-то военное.

Шельменко *(все відводячи єго дальше)*. Знаєте, ваше благор... чи то пак: ваше високоблаго-

родне! то прийшли до мене, знаєте, підмовляють мене, будучи, на вечерниці.

Шпак. Что же они залюди?

Шельменко. Та наші таки, салдати. Отто висчий, будучи, Іван Бойчак, а то другий, тее-то, другий? то Хома Плаксун. Знаєте що, ваше високоблагородне? Ось гримніть на них, щоб вийшли з вашого садка; чого вони тут шляють ся? йо не йо!

Шпак. И они, а больше ты мнѣ подозрителенъ съ твоимъ замѣшательствомъ. Я все думаю, что это капитанъ.

Шельменко. Та де вам копитан! Він дома і доси хропе на усі заставки.

Шпак. А вотъ я увѣрюся. *(Підходить до Скворцова. Скворцов, видячи приближаючого ся Шпака, заслоняє дрожачу Прісїньку, не випускаючи її з рук.)*

Шельменко *(замітивши се, кидає ся межи них і говорячи, віддаляє знов Шпака).* Та не руште, не руште. Ось ідіть сюди, я вам щось скажу.

Прісїнька *(тихо до Скворцова).* Теперь я должна открыться. Батинька подозрѣваетъ...

Скворцов. Другъ мой! еще немного терпѣнія. Онъ скоро уйдетъ...

Шельменко *(переставши говорити з Шпаком, кидає ся до них).* Та будьте ласкаві, нї чичирк! *(Сам з собою)* Але не видумаю, як і відбрехати ся!

Шпак *(схвативши его, трясе).* Да что ты всё юлишь и сюда и туда! Говори мнѣ сейчасъ: капитанъ ли это, или кто? Говори, или удушу тебя, бездѣльникъ!

Шельменко *(дрожачи).* Та так... бездѣльник...

будучи, то капитан... ей же то Богу, що то капитан, тільки пустіть...

Скворцов *(тихо)*. Ахъ, предатель!

Шпак *(не переставає его трясти)*. Съ кѣмъ онъ это? Говори!...

Шельменко *(стараючись однакож не кричати)*. Ой... ой... ой лишечко!... до суду, до віку не буду... Ратуйте! хто в Бога вірує... Ой... усю ж правду скажу: то він... він з панянкою...

Скворцов *(тихо)*. Всё кончилось!... о злодѣй! *(Рішає ся підойти до Шпака.)*

Шпак. Такъ этакіе дѣла за вами? А? Вотъ поймай мнѣ капитана, ато кликну людей.

Шельменко *(все махає Скворцову, щоби був спокійний)*. Та не гомонїть бо, а ось послухайте мене лишень...

Шпак. Тогда выслушаю, когда схватишь капитана. Лови его! *(На бік)* Я и самъ бы бросился, но вѣрно онъ при шпагѣ; боюсь.

Шельменко. Чи знаєте ж ви, з якою він панночкою?

Шпак. Какъ не знать? съ моею дочерью.

Шельменко. Еге! так, та будучи, трошки не так. Адже ви казали, щоб його, тее-то, оженити на дочці вашого сусіди, будучи, пана Тпрунькевича...

Шпак. Ну, такъ что?

Шельменко. Ну, от я, будучи, і навів дїло на лад та й пійшов старостою, так де! нї приступу! Так ми — що́ робити: повернувшись, ми отсе, будучи, узяли, та й вкрали дївку...

Шпак. Неужели? Ай да молодцы! сполать! Такъ это она съ капитаномъ?

Шельменко. Вона, ваше високоблагородіє! Отсе б то, будучи, їхати та вінець прияти...

Шпак. Такъ за чѣмъ же дѣло стало?

Шельменко. Будучи, пручаєть-ся, ваше високоблагородіе! Звісно, первина, далі не те буде.

Шпак. Отъ чего она не рѣшается?

Шельменко. Бачите, що, каже, без благословения як я, каже, у вінець уступлю? Ваше високоблагородіе! осьмілюсь просить: будучи, будьте їй як отець і родитель! Благословіть її на вінець з капітаном.

Шпак. Съ большимъ удовольствіемъ. *(На бік)* Какой прекрасный случай отомстить моему врагу! *(До Прісінъки)* Послушайте меня, сударыня! *(Шельменко все межи ними і старає ся, щоби Шпак не підходив близько до дочки.)* Не бойтеся меня. Я знаю о вашемъ намѣреніи, одобряю его и требую, чтобы вы немедленно ѣхали съ капитаномъ и. скорѣе бы обвѣнчалися.

Шельменко. Що то за добродітельний чоловік його високоблагородіе, пан Шпак бунчуковенко.

Скворцов *(тихо до Прісінъки).* Неужели ты еще будешъ сомнѣваться? Пойдемъ скорѣе, ты получила родительское благословеніе.

Прісінька. Но это всѣ обманомъ..

Шельменко. Та яким обманом? се справжня правда.

Прісінька. Испросите же мнѣ поцѣловать руку его!

Шельменко *(до Шпака).* Бачите, як вона вас шанує! Дайте, каже, ручку свою поцілувати. Нуте ж, давайте швиденько. Та здалеку, здалеку; будучи, не злякайте її. А протягніть кете до нас вашу милую ручку. *(Бере руку Шпака і протягає її до Прісінъки, котру підводить Скворцов.)* Підійдіть, панночко, до пана Шпака, та й поці-

луйте його у руку, на благословенне. Що́ за предобрая душа! Таки настоящий батько і отець рідний! *(Прісінька, кидаючись на колѣна, з жаром цѣлує руку вітця.)*

Шпак. Именемъ отца твоего, благословляю тебя, любезное дитя! Соединись съ нимъ скорѣе и будь счастлива. *(Прісінька встає.)*

Шельменко. Що́ за премудрії словеса говорить пан Шпак!... і під різками так не плакав, як мене отсе сльози проняли! *(На бік)* От хиба у дурні пошили!

Шпак *(все приглядаючись).* Ба! да вы ее по военному пріодѣли? Славно, славно! Никто и не узнаетъ.

Шельменко. Та хоч батько рідний побачить, так не пізна її.

Шпак. Чтобы еще болѣе увѣрить васъ въ удовольствіи отъ вашей женитьбы, такъ вотъ что: отъ вѣнца, прямо ко мнѣ, сюда же въ садъ, и мы тутъ отпразднуемъ свадьбу; смотрите же, сюда ко мнѣ. Встрѣчу васъ съ распростертыми объятіями и обниму какъ сына...

Скворцов *(в захватѣ, обнявши его).* Любите меня какъ сына! Спѣшу къ моему счастію... *(Відводить Прісіньку. Шельменко провожає їх.)*

Шпак *(сам).* Вотъ славная штука! Какъ мнѣ удалось отомстить моимъ злодѣямъ! Вотъ это тебѣ, г. Трунькевичъ, тѣ гуси, что ты у меня побилъ! Вотъ это тебѣ, г. капитанъ, твои куры съ моею дочерью! Поздравляю невѣсту съ женихомъ сорванцомъ, а жениха съ невѣстою фуріею! Тѣшься ими, Трунькевичъ!

ЯВА ПЯТА.

Шпак і Шельменко.

Шельменко *(випнувшись)*. Лепортую вашому високоблагородію, у батька дочку вкрали справно! *(Сьміє ся.)*

Шпак. То ужъ лихо смастерили; молодцы! А много таки и я вамъ помогъ.

Шельменко. А як-же? Без вас би, будучи, і ладу б не було.

Шпак. Чтожъ отецъ? Скоро ли хватился дочери?

Шельменко. Та де вам хватив ся! Дочку вже, тее-то, і помчали, а батько розпустив уха, та й слуха моі теревені, що я йому, будучи, росказую, от як і перед вашим здоровям.

Шпак. Экой фофанъ! не догадывается! *(Сьміе ся.)*

Шельменко. Там такий хвохван, ваше високоблагородіє, що нічого і не заміча, та туди-ж сьміють-ся. *(Сьміе ся.)* Аж мене сльози узяли від сьміху!

Шпак. Охъ вы военные! Лихой народъ! Признайся: не въ-первое тебѣ такъ проказить?

Шельменко. Та як у-первое!... раз украли дівку, та й не знаємо, що з нею, стало бить, робити; а батько її, пир! нам у вічи і не пізнав дочки. Ми, будучи, і заходили ся коло нього, та так його одурили, що сердешний і поблагословив дочку, тее-то, утікати і сам випроважав. *(Регоче ся.)*

Шпак *(також регоче ся)*. Охъ! полно, полно!... Бока болятъ отъ смѣху... Экой дуралей!

Шельменко *(не перестає сьміяти ся)*. Та такий, ваше високоблагородіє, дуралей... що я

такого, будучи, з роду у-перше бачу. *(Сьміє ся.)* О бодай вас!

Шпак. Пойдемъ же готовить, какъ встрѣчать молодыхъ; а потомъ сдѣлаю сговоръ своей дочери. *(Пійшов і вернув ся регочучись.)* Не могу вспомнить про твои разсказы, такъ... и... и... хохочу. *(Відходить.)*

Шельменко. От хиба Шпак, так Шпак! Чи бачив хто такого дурня? *(Сьміє ся.)*

ДІЯ ПЯТА.

Той сам сад; під деревами в різних місцях поставлені трикутники, заставлені лямпочками, а декотрі дерева обвішані барвистими лїхтарнями. Все без порядку і смаку.

ЯВА ПЕРША.

Мужчини і жінки з двірскої служби Шпака, в різних одїнях, розставляють і запалюють лямпи і лїхтарнї. Потім приходить ключниця.

Льокай. Нуте бо братцы, проворнѣе. Намъ еще и въ горницахъ много дѣла: столъ готовить.

Фірман. Да и задаетъ же нашъ панъ пиръ, на весь міръ! Радъ, што дочку просваталъ.

Жінка. Сегодня паны гуляютъ, а завтра намъ дадутъ погулять, чтобъ знали сватанье панночки.

Фірман. О! да и напьюся же я завтра здорово!

Ключниця *(прийшла).* Нуте же, нуте проворнѣе. Вотъ невидно, какъ паны придутъ.

Фірман. Ужъ и такъ довольно поработали. А што, тётушка Потаповна, какъ бы, бываетъ, на радости вынесла бы намъ по чаркѣ?

Ключница. Не здпвуй: и безъ тебя расходъ не маленькій. Господи! што понаѣзжало гостей-гостей, такъ хмара-хмарою! Да когда бъ уже такіе господа, чтобъ гулять на сватаньѣ, а то понавозили самыхъ капелюшечныхъ дѣтей, што и толку не знаютъ: а за ними мамокъ, нянёкъ, видимо-невидимо!

Льокай. Это жъ у господъ всегда такъ ведется.

Ключница. А расходу-то, расходу! У насъ бы и за мѣсяцъ того бы не сошло. Ужъ достанется послѣ отъ панеи: куда столько дѣвалося? А теперь сама велитъ, штобъ ни въ чомъ не было недостачи.

ЯВА ДРУГА.

Ті самі і Мотря.

Мотря. Тётушка Потаповна! не видали вы моей барышни?

Ключница. А развѣ гдѣ она?

Мотря. Говорятъ, передъ вечеромъ пошла въ садъ, да и нѣтъ ее. Мнѣ сказали, что она въ горницѣ убирается: я хотѣла туда итти, заперто: стучали, никто не откликается: я заглянула въ щелочку, только одна чужая барышня сидитъ да книжку читаетъ, а нашей нѣтъ: такъ я и пришла сюда искать.

Ключница. Тутъ ее нигдѣ нѣтъ: и какъ освѣтили весь садъ, такъ и булавку можно бы увидѣть, не только человѣка. Вотъ же хорошо, што управились, паны идутъ. Идите же всѣ отсюда.

ЯВА ТРЕТЯ.

Шпак з жінкою, Онецковский з жінкою, Лопуцьковский, всї гостї з дїтьми, за ними няньки, грудні дїти на руках мамок. Вся служба один за другим відходить, на останку ключниця.

Шпак. Милости просимъ, гости любезные, пожаловать сюда. Покорно прошу располагаться гдѣ кому угодно; садъ у насъ великъ, можемъ и еще столько гостей помѣстить. За тѣмъ пріѣдутъ наши молодые, а потомъ и сговоръ дочери.

Фенна. Помилуйте вы меня, Кирило Петровичъ! Я вамъ не наудивляюсь; какъ вы, человѣкъ съ такимъ умомъ, а вѣчно дѣлаете ни то, ни сё. *(Затримавши за руку ключницю)* Иди же скорѣе въ домъ, да потуши всѣ свѣчи, чтобы напрасно не горѣли. *(Говорить дальше до мужа)* Съ чего вы это взяли, чтобы чужую радость предпочитать своей? Какая намъ нужда до капитана? Хотя бы онъ на Стехѣ, моей булочницѣ, женился, то для меня нужды мало.

Шпак. О, для меня въ этой свадьбѣ многое заключается. Капитанъ нанёсъ намъ тьму смертельныхъ обидъ; надобно было ему отомстить; вотъ я и навязалъ ему жену, злѣйшую во всемъ мірѣ, а чрезъ это онъ, къ нашему спокойствію, оставитъ Прпсю. Панъ Тирунькевичъ не только поругалъ мою честь, но и разоряетъ меня своими процессами: такъ вотъ ему зять, отъ котораго хоть на висѣлицу. Онъ молодыхъ не пуститъ во весь вѣкъ къ себѣ и на пол-двора. Я ихъ встрѣчу будто съ радостію, потомъ осмѣю и выгоню съ безчестьемъ. Пусть мое несутъ мщеніе въ потомствѣ до третьяго рода. Мнѣ тутъ много помогъ Шельменко.

Шельменко *(на дереві, виглядаючи)*. Агов! Я осьдечки. А чого там?

Шпак. Вонъ онъ гдѣ. Чего ты туда забрался?

Шельменко. Виглядаю молодих.

Шпак. Умно выдумалъ. Смотри же, чуть завидишь, такъ и кричи.

Аграфена. Какъ эта иллюминація бѣдна въ сравненіи съ тѣми, какія бываютъ у насъ въ Петергофѣ! Никакого сравненія нѣтъ.

Опецковский *(выходячи з задумчивости).* Обращаясь къ прерванной нами матеріи, я нахожу, что, въ разсужденіи реставраціи, донъ Карлосъ сдѣлалъ большую ошибку въ прошломъ мѣсяцѣ отъ того...

Шпак. Сдѣлайте милость, Осипъ Прокоповичъ, не забѣгайте впередъ. Я вамъ сказывалъ, что еще прошлогоднихъ газетъ не читалъ, слѣдовательно не знаю, что въ Европѣ дѣлается. Дайте мнѣ окончить семейныя дѣла, и я займусь политикой и никакъ не допущу, чтобъ Христиносы потерпѣли: а противъ глупаго закона о наслѣдствѣ въ Гишпаніи буду спорить до краю.

Фенна. Скажите мнѣ на милость: что это Присинька не выходитъ? Цѣлую дюжину платьевъ можно бы уже надѣть, а она и съ однимъ не управится. Это странно!

Аграфена. Моя Пазинька ее убираетъ. Я дала совѣтъ, какъ у насъ въ Петербургѣ, въ подобномъ случаѣ, дѣвица должна быть убрана. А вы, господинъ женихъ, навѣдывались ли, скоро ли придетъ нареченная невѣста ваша?

Лопуцьковский. Я проходилъ мимо оконъ, подслушивалъ у дверей и засматривалъ въ щелочку. Палагея Осиповна изволятъ прелесть какъ играть и удивительно припѣваютъ: »взвейся, выше понесися...« а предмета моихъ желаній не

видѣлъ и не слышалъ. Это пречудесно! Не понимаю, ей Богу не понимаю, хотя сей часъ убейте меня, не понимаю, зачѣмъ онѣ къ намъ не выходятъ.

Шельменко *(на дереві кричить)*. Їдуть, молоді їдуть! вже з гори з'їзжають.

Шпак *(увиваючись)*. Ну, извольте стать въ сторону, а мы съ тобою, маточка, встрѣтимъ ихъ сначала, а потомъ и захохочемъ, въ чемъ *(до гостей)* и васъ прошу намъ подражать. Вотъ тебѣ, панъ Тпрунькевичъ, и гуси! Ну что, Шельменко?

Шельменко. Ось вже близько. Музика, грай! *(Музика грає марш. Шельменко злазить з дерева.)* Тепер достануть ся менї весїльні подарунки!

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті самі, Скворцов і Прісїнька в войсковім плащи, вийшовши, кидають ся до ніг вітця і матери, стоячих окремо від всїх на-передї.

Скворцов і **Прісїнька.** Батюшка! матушка! простите насъ, благословите насъ!... *(З Прісїньки спадає плащ і кашкет.)*

Шпак. *(приготовивши ся приймити їх в свої обійми, остовпів з розпростертими руками; ледве може говорити).* Чт... чт... что... это такое?

Шельменко. Се ж наша молода. Хиба і тепер не пізнали?

Фенна. Ахъ мати Божія! Это жъ моя Присинька! *(Здеревіла з піднесеними руками.)*

Лопуцьковский *(нюхає табаку і тримаючи в руцї отворену табакерку, так остає ся довго).*

Шельменко. Та вона ж, вона. От тільки-що від шлюбу.

Фенна *(сплеснувши руками)*. Что мнѣ на свѣтѣ дѣлать?

Шельменко. Звісно, що́ роблять на весїллї.

Аграфена. У насъ въ Петербургѣ въ такомъ случаѣ падаютъ въ обморокъ. Упадите скорѣе, это будетъ интересно.

Фенна. Да нуте къ чорту съ вашими обмороками! Я совсѣмъ одурѣла, голова кружится, себя не помню, а они мнѣ еще обмороки представляютъ.

Шпак *(ледве може говорити від досади)*. Какъ это сдѣлалось? Господинъ капитанъ, гдѣ вы взяли мою дочь?

Скворцов. Отъ васъ принялъ ее, вы насъ благословили, и не только позволили, но и приказали скорѣе обвѣнчаться и пріѣхать сюда.

Фенна *(до мужа)*. А что это, душечка?

Шпак. А что, маточка?

Фенна. Что вы это сдѣлали съ нашею общею дочерью?

Шельменко. Не що, як з дївки молодицю.

Шпак *(все ще не може прийти до себе)*. Пом... помилуйте меня!... Я, маточка, благословилъ его на женитьбу съ дочерью пана Тпрунькевича...

Скворцов. Еслибы я рѣшался жениться на ней, я бы не просилъ вашего благословенія: но вы точно насъ благословили, назвали меня сыномъ, обѣщали любить меня... *(Падаючи на колїна)* Умоляю васъ, простите насъ и не лишите меня вашей любви!

Прісїнька *(все на колїнах)*. Батинька!... я виновата... но я видѣла согласіе ваше и потому

только рѣшилась... Маминька! не гнѣвайтесь на меня, благословите насъ!

Фенна *(до мужа)*. А что, душечка! я вамъ не наудивляюсь, какъ вы, съ вашимъ умомъ, а сдѣлали такую глупость: я не сдѣлала бы такого дурачества.

Шпак. Чего, маточка! это всё подвелъ меня этотъ плутъ, мошенникъ, разбойникъ, Шельменко!

Шельменко. Писаніе глаголеть: моя хата з краю, я нічого не знаю.

Шпак Что же намъ дѣлать теперь?

Фенна. Сами вы, душечка, наварили пива, сами и хлебайте. Только вы съ вашимъ умомъ можете придумать, что намъ дѣлать теперь.

Прісінька. Простите, благословите насъ!

Скворцов. Вспомните ваше обѣщаніе: что бы ни произошло, не гнѣваться на меня и не удалять отъ любви вашей.

Фенна. Такъ вы, душечка, имъ и это обѣщали? Прекрасно!

ЯВА ПЯТА.

Ті самі і Евженї.

Евженї. Я услышала музыку и же девине, что вы исполнили свое желаніе и возвратилися съ успѣхомъ. Поздравляю тебя, машеръ Присинька! ты наконецъ замужемъ. *(Обймає її.)* И васъ, мосье ле капитанъ, я васъ же ву фелисить.

Шпак. Развѣ вы знали о ихъ намѣреніи, что ли?

Евженї. Знала, знала и имъ содѣйствовала.

Фенна. Прекрасно жъ вы поступали, будучи сами незамужняя дѣвица!

Аграфена. А какъ же бъ иначе? У насъ въ Петербургѣ, въ такомъ случаѣ, безъ посредника никогда не обходится.

Евженї. Простите же вашу ма филь, же ву при! она въ другой разъ этого не сдѣлаетъ. Не будьте неумолимы!

(Декотрі з гостей підходять до Шпака і просять єго.)

Опецковский. Впрочемъ, Кирило Петровичъ, обращая взоръ на ходъ Европейской политики, я нахожу, что, въ разсужденіи реставраціи, право моего любезнѣйшаго племянника на вашу любезнѣйшую дочь, есть равносильное съ правомъ донъ-Карлоса на тронъ Гиш...

Шпак *(розсердившись)*. Такъ не бывать же ни донъ Карлосу, ни вашему племяннику моимъ зятемъ. Уфъ!... Ей Богу, вы меня такъ разсердили, что я чуть не простилъ капитана, и довели бы до того, что я, будучи Шпакъ, отъ дѣда и отца Шпакъ, а долженъ бы равнодушно смотрѣть, что моя дочь вышла за какого нибудь Скворцова.

Шельменко. Осьмiливаємо ся, ваше високоблагородіе, нижайше доложить, що у того Шпака, що́ співав під вікнами у темницї гетьмана, та було два сини: один Шпак повів рід Шпаків, от як і ви є, а другий Шпак пішов у Москалї, і став звати ся по московському Шкварцов: адже усї рівно, що́ шпак, що́ шкварець.

Шпак. Повѣрь тебѣ только, такъ ты наговоришь. Я поклялся ни въ чемъ тебѣ не вѣрить.

Шельменко. Як хочете, а я списав об сім бамагу і завтра вам покажу, та и заприсягну, що се іменно так.

Шпак. Впрочемъ, это правдоподобно. *(До*

жінки) Какъ вы думаете, маточка, прощать или нѣть?

Фенна. Какъ же бы ихъ, душечка, и не простили, когда уже ужинъ изготовленъ для всѣхъ гостей! не собакамъ же его выкидывать! А откажете теперь, такъ послѣ, когда-нибудь, все таки простите, тогда въ другой разъ придется опять такіе же убытки нести. Ну ихъ совсѣмъ! только когда прощаете, то запретите ему, душечка, чтобъ онъ впередъ не говорилъ мнѣ любовныхъ рѣчей, я ихъ отъ роду не слыхивала.

Шпак. Не бойся, маточка, не бойся; теперь ему есть кому говорить любовныя рѣчи. Ну, Присинька, такъ и быть; будь счастлива. *(Обіймає її і Скворцова.)* Будь намъ добрымъ сыномъ! Теперь идите къ матери и пріймите ея благословеніе. Я радъ, что дочь моя не унизила фамиліи Шпака и вышла за его же потомка.

(Мати обіймає їх а гості вінчують.)

Шельменко. Поздравляю вас, пане Шпак, іще з шпаком, та вже з московським.

Шпак. Насолилъ ты мнѣ крѣпко, а однако я прощаю тебя для радости.

Шельменко. Коли ласка ваша, то, будучи, настановіть мене управляющим над отчинами. Я й тим доволен буду.

Шпак. Непремѣнно, непремѣнно. Ты будешь славной управляющій. Ну, всѣ ли перецѣловались? Пора веселиться. Музыканты, польской! Зять, бери тещу, а я съ дочерью. Покорно прошу всѣхъ.

(Всі танцюють польонеса, а потім і инших танців.)

III.

СВАТАНЬНЯ НА ГОНЧАРІВЦІ.

УКРАЇНЬСКА ОПЕРА В ТРІЙОХ ДІЯХ.

ОСОБИ:

Прокіп Шкурат, обиватель з-за Лопанї.
Одарка, єго жінка.
Уляна, їх дочка.
Олексій, паньский підданий.
Павло Кандзюба, обиватель з-за Харкова.
Стецько, єго син.
Осип Скорик, вислуженний жовнїр.
Тиміш, обиватель з Заіківки.
Дівчата, подруги Уляни.

Діє ся в місті Харкові, на Гончарівцї.

ДІЯ ПЕРША.

Улиця на Гончарівцї. В далечинї видна Холодна гора.

ЯВА ПЕРША.

Прокіп, підпилий, виходить із свого двора без пояса і шапки: несе свиту на плечи і співає:

Спить жінка, та й не чує,
Що мужик її мандрує.
Спи, жінко, спи!

Я тим-часом одягну ся,
Та на вольну заберу ся.
А ти, жінко, спи!

Хоч немає ні алтина,
Відвічати-ме свитина.
А ти, жінко, спи!
Як заставлю я свитину,
То і випю четвертину.
А ти, жінко, спи!

О, та мудра ж і сивуха!
А ти, жіночко псяюхо,
Спи кріпко, спи!
Як у-волю я напю ся,
Чорта й жінки не бою ся;
Нехай вона спить!

(Краде ся через сцену.)

Одарка *(виходить з хати, не виходячи з подвіря).* А куди-то вже потяг, йолопе! Чи то впять на вольну? Верни ся лишень сюди!

Прокіп *(невдоволений, на бік).* От чортова доглядачка! Таки й вздріла! *(Кричить до неї з досадою)* Чого там вертати ся? Ніколи!

Одарка. Яке там ніколи припало? Верни ся, бузовіру! *(Він її не слухає, она ему грозить кулаками.)* Вернись, кажу тобі, вернись! Чи хоч, щоб за патли впять притягла? *(Він хоче іти, она, розсердившись, вибігає з-за воріт і кричить)* Вернись, вернись, вернись!

Прокіп *(з досадою вертає ся).* Таджке й вернувсь! Ну, чого там так пильно припало?

Одарка. А кажи, куди був помандрував?

Прокіп *(все з гнівом).* Та де тобі помандрував? Тільки хотів був іти до шевця, щоб чобіт залатав.

Одарка. Яке тепер латаньня? Неділенька сьвята: забув єси, кателиче? Чи з глузду спив ся? Ще добрі люде і з церков не повиходили, а ти вже й на вольну швандяв! Знаю я тебе! отсе було б так, як позавчора: пятінка сьвята, люде ні рісочки у рот не беруть, а він на вольній: та так впив ся, що не зміг і до дому дійти. Ввалив ся у провалья оттам на Холодній горі, та й спав цілу ніч. Ще то на-вдивовижу, як тебе москалї не обідрали? Чи тож не стид та й не сором? Гай, гай! Побила мене лиха година та нещаслива! Занапастила я свою головоньку з таким пяницею! Тільки б йому по вольних і шлятись!...

Прокіп. Оттак пак! А чому вольну зробили далеко? Постановили б її ось-тут, на нашій вулиці, так би я випив тай до дому потрапив би, а то біда: ідеш, ідеш, поки до тієї вольної дійдеш!

Одарка. А, дурний та божевільний! А про те не кажеш, що на-що б то пити? Ось коли-б кабаччики та відмежували б геть по Залютин, то то б я спасп-бі сказала!

Прокіп. Холодком і туди не далеко. Аби-б туди дійти, а то й байдуже!

Одарка. Бач! пяниці море по коліно. Він знай своє товче! Я тобі кажу, на-що ти пєш? Чи мало ти худоби пропив? Був хазяїн, як хазяїн: були волики, була й коровка, була й одежа неначе у якого міщанина; усе позбував, усе попропивав, звів ся ні на-що. Одним одна свитина, а пояса й шапки кат-ма!

Прокіп. Брешеш бо, не усе попропивав: шапка й тепер цілісінька у тебе у скрині, а пояс застановив.

Одарка. А бодай тебе заставляла трясця та болячка! На-що ти заставляв?

Прокіп. Оттак пак! Чи я-ж винен, коли шинкар на-бор не дає?

Одарка. Та на-що ти пеш?

Прокіп. Але, на-що! Шинкар дуже до мене добрий, хоч о півночі прийду, то й відчина; таки й горілка не розведена. Вже пак до кабаччиків не піду. Та на-що й горілку вигадали, коли її не пити? Як-би її не було на сьвіті, то я б і не пив. Тогді б послухав тебе.

Одарка. Ох, моя головонько бідна! Що мені з пяницею робити? усе одно товче: усе пить та пить. А за-що вже й пити? Коли-б не своїми бубликами торговала, то досп усі б з голоду попухли! Який мене гаспид понїс за сього пяницю? Була козир-дівка: чи на вулиці чи у танцях, чи в дружках чи у колядці, усім була голова, на жарти, на скоки усім була приводниця! А й казала покійній матері: »не віддавай мене, мамо, за мужика, за хлібороба, я собі дівка не проста: мій дїдусь та був на Іванівці попом; та його мати — що́ вона против мене? сластьонами торговала, а я собі бублейниця, та ще й перва по базарю. Старша сестра за школяром, може й за мене лучить ся панич з Правления.« Так таки йди! Отже і пійшла, от і живу! Люде у щастї та у богацтві і не чують, як живуть, а я занапастила себе. Де мої молодиї лїта? де моя дівочая краса? Усе заїв отсей пяниця, шибеник, харцизяка, воло... *(Побачивши, що Прокіп тим часом все тихо прокрадав ся і мало що не утїк, біжить за ним.)* А куди-то, куди? Тривай лишень! *(Тягне єго з-за кулїс за чуб.)* Ось так же, коли честю не слухав.

Дует.

Одарка. Чи я ж тобі не говорила,
Чи я ж тобі та не веліла,
Щоб ти дома сидів
І на вольну не ходив?

Прокіп *(кланяючись).* Ой ти, жінко моя,
Ти голубко моя!
Пусти ж мене прогулятись,
Коли ласка твоя!

Одарка *(пхаючи єго на подвірє і замикаючи ворота).* Ой тут гуляй, мій миленький!
Мов той цуцик кривенький.
Сиди там, пропадай
І нікуди не вгікай.

Прокіп *(з-за воріт).* Та тут же я скучати-му,
Усім, усім казати-му:
Била жінка мужика.
Била, била і товкла.

Разом.

Одарка. Брешеш, брешеш, вражий сину!
Я не била, не товкла:
Потягла я за чуприну,
Тільки страху задала.

Прокіп. Не брешу я, не брешу:
Била жінка і товкла.
Брешеш, брешеш, песька донько,
Била мене і товкла.

Одарка. Сиди, сиди собі там, мандрований цуцику! Та гляди: ось тільки хоч ногою вийдеш, то не побою ся гріха, бити-му, кажу тобі, що бити-му. Коли-б менї знати, як то у панів бува? Адже росказувала клюшниця оттого пана, що у великих хоромах з зеленим верхом живе, так

каже, панї так над паном вередує, що й крий Боже! І чого б то нї забажала, чи мочених кисличок, чи нїмецьких медяничків, чи якої хустки або одежі, то усе й є: хоч о півночі забажа чого, то усе їй і поставля, і без її волї з хати не йде. Через що-небудь же вона так їм овладала? Вже-ж не приходить ся жінцї мужика бити; хиба у панів така мода? А дуже б добре було, як-би ми попаньскій вередували над мужиками!

ЯВА ДРУГА.

Ті самі і Кандзюба.

Кандзюба. Дай Боже день добрий! З неділею будьте здорові.

Одарка. Спаси-бі, будьте й ви здорові. Як ся маєте?

Кандзюба. Та до якого часу ще б то й не тее.

Одарка. А ваші за-Харківцї, чи усї живі?

Кандзюба. Та вже нашим за-Харківцям така прийшла біда, що й сказати не можна!

Одарка. А що́ там за біда?

Кандзюба. Там таких салдатів найшло, що й сказати не можна! Таки що́ вулиця, то й салдат на кватирі. Видимо-невидимо! Аж тридцятеро їх, кажуть, прийшло. На жодній вулицї, на жодній усе по салдату. Така біда! — А старий ваш дома?

Одарка. Та через силу дома. Отсе тільки спинила мандрувати.

Кандзюба. А куди-ж то?

Одарка. Та ви знаєте його натуру! Йому нї празника нї неділеньки, усе б йому шивандять по шинках.

Кандзюба. Ось знаєте, що́ я вам посовітую: така була в мене перша жінка, пяниця непросипенна. Отже я її й повіз до знахура; він і дав їй якоїсь водп та й побожив ся, що вже, каже, не буде більш пити. Що́-ж? мабуть би й перестала, та не до горілки їй було: про-бі крпчала, що у животі пече, та до вечера і вмерла. Ось повезіте лишень і ви по знахурах, то й вам таке щастя буде.

Одарка. Та я-ж возила, і де то вже не була! Була і у Тишках, була і у Деркачах, об правій середі аж у Водолагу їздила: так що́-ж? Усі у-в одпн голос кажуть: почпнено, та й почпнено! Та спасп-бі вже у Востроверхівці ворожка, так та за-очи відгадала: каже, що любощів давано, та не вміючи переборщилп. А хто-ж то й дав, так на-вдивовпжу! Каже: дала йому чорнява молодиця, а в неї хата з немазаним верхом. От як у-в око уліпила! Чи знаєте Грищху, старого Ипскавки невістку? Вона, вона йому починила! Адже-ж сама чорнява, та й верх на хаті немазаний. Я ще її падлюку буду позивати, щоб не відбивала мужика. Ну, отже-ж то ворожка й дала менї зїлля, та й каже: зварп та й дай йому як-раз на молодику у глупу північ, як перші півні заспівають: а я собі на лихо чи проспала, чи так на мене наслано, що первих півнів не почула та дала, як другі заспівали. Що́-ж? як випив, як зскоче, як дерне з хати та на вулицю, а там як чкурне, так аж ляпотить, та й поченчекував аж на Косолапівку. Пив, пив, три днї там пив, усе з себе попропивав. Вже сама знайшла та на-сплу до дому доволокла. Та від того часу ще гірш пє. Та вже хиба крадькома вирветься, а то як того цуцика на вірйовці держу.

Кандзюба. Де-ж він тепер?

Одарка. Оттам заперла, нехай висидить ся.

Прокіп *(за воротами співає)*: Била жінка мужика, за чуприну взявши...

Кандзюба. Бач, де обізвав ся! Здоров, приятелю: а ходи-ке сюди!

Прокіп. Рада б душа в рай, так гріхи не пускають. Як жінка скаже?

Кандзюба *(до Одарки)*. Випустіть бо його, будьте ласкаві. Маю до вас діло.

Одарка. А ну вже, йди сюди, йди. *(Прокіп виходить.)*

Терцет.

Кандзюба. Послухайте мене:
Ось будьмо ми сватами!

Одарка. Кажіть, кажіть, у чім?
Сьому ми раді сáми.

Прокіп. На вольну щоб сходить?
Горілки принести?

Одарка. Та годі тобі, дурню,
Не знать про що товкти!
Він знай своє!
(До Кандзюби) Кажіть, а щó таке?

Кандзюба. А щó? Дочка в вас є?

Прокіп і **Одарка.** Є, є!

Кандзюба. Така, що треба годувати?

Одарка. Хоча й сьогодні віддавати!

Кандзюба. Сина маю.

Прокіп і **Одарка.** Знаю.

Кандзюба. Так віддайте!

Одарка. Потурайте!
Чи він же нам рівня?

Прокіп. От і треба добувати
Та на вольну швидч чухратп.
А де твоя гривня?

Одарка *(до мужа).* Відвяжп ся, врагова [дитина!

(До Кандзюби) Усяк зна,
Що в вашого сина
Та клепки нема!

Кандзюба. Щоб то як?

Одарка. Та так:
Прибитий на цьвіту.

Кандзюба. Тю-тю!
Та ще фіть, фіть!
Ви дїло тут кажіть:
Чп віддасте?

(З насьмішкою) Чп нехай ще підросте?
Мене ви не держіть.

Разом.

Кандзюба. А чому-ж і не віддати?
В нього всього є.

Прокіп. Як же можна і віддати,
Коли горілки він не пє?

Одарка. Як же можна і віддати?
Дурний! його всяк бє.

Кандзюба. Гай, гай! Товкуєте не-знать об чім! Горшка окропу не стоїть. Та хочби й зовсім дурний був, так не взяв його кат, буде багатий після моєї смерти: аж розумній жінці за ним і добре буде. Слава тобі Господи! є воликів пар може двадцятеро: ходимо у Крим за сіллю і за рибою на Дін, і усякую хуру беремо, чи у Кирсон, чи у-в Одессу. Є й коровят з пятнадцятеро та овечат там чи дві сотні, чи й більш: батраків

дома з десяток, та при скотині на бразі скільки є. Буде чим орудувати, перепадати-ме копійка. А мій же Стецько та не зовсім і дурний: він собі на-лихо трошки непамятливий та нерозсудливий, та до сьома не налічить, та не зна, що руб а що гривня; а то зовсім парень друзяка. Та й яка нужда, що нічого не зна? жінка навчить і усьому товк дасть, та й буде панею жити. Коли схоче яке ремество держати, чи коцарювати, чи по вашому бублейнпчати...

Прокіп. Або й шинкарювати, і то діло дуже добре!

Кандзюба. Та що захоче, то вже не пійде до людей позичати. Нуте, чого тут думати? Так, чи не так? так я пійду до других; бачите, вже нерано.

Одарка *(слухала єго з явним задоволенєм).* А що, Прокопе, як думаєш?

Прокіп. Ти думай, а я вже за тобою.

(Співають:)

Кандзюба. Так будьмо ж ми сватами!

Одарка. Сьому ми раді сами.

Разом.

Кандзюба. Пришлю, пришлю людей,
Свати мої любезні!
Стецька свого пришлю.

Прокіп. Пришліть, пришліть людей,
Ой сватушка любезний!
Горілки накуплю.

Одарка. Пришліть, пришліть людей,
Ой сватушка любезний!
Я хустку почіплю.

(Обнявшись, пританцьовують.)

Одарка. Е, трівайте лишень: ще треба дівки спитати, як то вона ще скаже?

Кандзюба. Хіба вона часом і не туди?

Одарка. Та таки трошки вередливенька. То скаже: не варіте з салом, а з яловичиною: то мяса не схоче, а сала забажа; то тараня солона, та що-небудь і вигадує: така вже собі нїжна! То щоб і з жениха не стала вередувати.

Кандзюба. Та вона ж не панянка! Нехай вже ті вередують, поки довередують ся до свого. Та нїчого гріха таїти, тепер і усюди така мода: наші мужички так усе б то за міщан; а міщанка вже і об купцеві не дуже дума, а щоб вискочити за палатського, за скубента! То й глядн: дівують сердешні до того, що можна буде їми на Донцї греблю загатити. А з своєю як хочете, а я людей пришлю. Не наробіть тільки бешкету.

Одарка. Та не бійтесь, не бійтесь, присилайте таки старостів: вже-ж вона не без розуму, вміє розсудити.

Кандзюба. Спасн-бі ж за ласку. Ждіть від нас людей по закону, у вечері: а я Стецька пришлю, нехай з дівкою... Я щось її не знаю, а як її звуть?

Одарка. Та Уляна ж і доси.

Прокіп. Та ще й Прокіповна.

Кандзюба. Так нехай мій Стецько з Уляною, як там треба, поговорють, а ви її навчіть, щоб часом не брикалась. Прощайте ж до якого часу.

Разом.

Кандзюба. Пришлю, пришлю людей,
Свати мої любезні!
Стецька свого пришлю.

Прокіп. Пришліть, пришліть людей,
Мій сватушка любезний!
Горілки накуплю.

Одарка. Пришліть, пришліть людей,
Мій сватушка любезний!
Я хустку почіплю.

(Обнявшись пританцьовують, потім Кандзюба сходить.)

Прокіп. Отже скверно, що свата без чарки горілки відпустили! Чому б то дома про нужду не держати? Тепер треба збігати на вольну та на сватаньня придбати.

Одарка. А, вже ти мені з тою вольною остив та опоганів! І як би то ти проніс від об'їздчиків?

Прокіп. Але! будьто й первина? Через лісок, та через ярок, та вскочив у садок, та і дома. От їм і дуля під ніс! Так посилай же.

Одарка. Нехай лишень вияснить ся, бач, нахмарило! Іди лишень до дому, я підожду Уляни, та й прийду і сядемо обідати.

Прокіп *(нехотячо).* Таджеж й пійду. Таки то і урвав ся на вольну! *(Відходить.)*

ЯВА ТРЕТЯ.

Одарка і Уляна.

Уляна. Здорові, мамо, були! З неділенькою будьте здорові!

Одарка. Спаси-бі, будь і ти здорова! Де то

ти так рано ходила? Поки я упоралась, дивлюсь, вже тебе й нема.

Уляна. Ходила, мамо, на базар, поки до ранньої, та купила де-що. Ось скиндячки у коси, а отсе шпалєрів купила на голуби та на квітки. А отсе, бач, так обіцялась: на ті гроші, що по пятінках заробляла, так відкладала, та зібравши от і купила платок. Бач, який? *(Розкладає хустку.)* І не гарний, скажеш? Великий та модний, з квітками: тепер усюди такі на міщанках.

Одарка *(оглядає хустку)*. На-що було тратитись? Мабуть і дорогий?

Уляна. Дала я за нього сім кіп та золотого з пятаком: та вже торгувалась, торгувалась! Морока та й годі! Біля круглого трахтпря Чугуєвська перекупка так аж забожилась, що не можна дешевше. Та ще там сьміх: вона узяла, та на мою голову приміряє й каже: вин, як тобі к лицю! А тут де узявсь пан, та таки спражній пан, тут хрест *(показуючи на грудь)*, а тут кавалерія *(показуючи на шию)*, та й каже: »От славная дєвушка! Пристало, пристало! Вот красавіца!« А я як засоромилась! У-в очах почервоніло та не знаю, куди й дивитись; а він усе хвалить та сьмієть-ся.

Одарка. Потурай панам, чого вони не набрешуть! То він над тобою глузував.

Уляна. Будьто б то пани й брешуть? Вони сього не вміють, і над дівкою не будуть знущатись. Вони письменні.

Одарка. Та знаю я їх письменних. Є, душко, з них усякові! Чи мало тут на Гончарівці дівчат з ума позводили і письменні і купці і усякі? Хто молодого чоловіка зупинить?

Уляна. Та сей, мамо, вже підтоптаний.

Одарка. Потурай, потурай! Такий ще більш лиха наробить, чим молодий. Ох, знаю я таківських! Та скажи ж ти менї, на-що тобі сей платок?

Уляна. Оттак, на-що! Лучить ся чоловік, от у мене й хустка. Рушники є, хустки не було, тепер пійде йому на хустку, а як вийду за-між, так буду сама повязуватись. Тепер вже така мода, що очіпків не носють, і на попадях не побачиш; не так, як ви усе у очіпці, по старосьвітськи.

Одарка. Тим то й горе, що новина старовину прогонить. Потурай людям! Покинули свій закон, та усе б то по панській, то й наші будуть як панії з мужиками жити. А се добре зробила, що купила хустку. У вечері жди старостів, казали прийдуть.

Уляна *(манірно)*. Які там старости? Від кого б то?

Одарка. Чи знаєш із-за Харкова Павла Кандзюбу, що́ чумакує? Він колись до нас заходив з монастиря на Спаса.

Уляна. От за того старого? лисого?

Одарка. Тю-тю, дурна! За Стецька, його сина, коли знаєш.

Уляна. За того божевільного? Се ще красче! Та він, мамо, зовсім дурний!

Одарка. Дурний? Так багатий.

Уляна. Цур йому з його багатством, коли в нього глузду нема.

Одарка. Глузду нема, так багатий.

Уляна. Як і по нашій вулиці йде, то малі дїти з нього сьміють ся.

Одарка. Нехай сьміють ся, а він собі багатий.

Уляна. А як прийшов раз до нас на Осні-

вянську мойку, так там такий з нього регіт був, що вже хазяїн на-силу прогнав, щоб ми через нього не гуляли. Се вже побила лиха година та нещаслива, коли за такого йти: неначе усі люде повимирали.

Одарка. Так кажу тобі, що багатий! Скільки пар волів, чи усякої худоби! У нього будеш у золоті ходити: а помре старий, так усьому добру будеш господиня. Нема на сьвіті луччого щастя, як за дурнем жити! Він тебе ні бє ні вередує: а коли там з дуру хоч і налає, так тільки крикни на нього, то він і замовче. Куди схочеш, пійдеш: як задумаєш, так і худобою орудуєш. Та що то і казати! Усе не те, що з розумним: нема тобі воленьки ні погулять ні в хороші походить. А сварка, а лайка, а бійка!... Ось і мій пяниця: що з нього, що він не дурний? Коли-б пак одурів, то я б зрадувалась.

Уляна. Та вже, мамо, що хочете кажіте, а я за того дурня, за гого бецмана не пійду, та й не пійду.

Одарка. Нічого вередувати! За такого багатого не пійдеш, так кого ще тобі треба? Чи якого повітчика будеш ждати? Та доки нам тебе й содержати? Бач, батько пяниця непроспинений; я своїми бублїками тільки вас і содержую, та вже і в мене сила не та: звалюсь, хто вас буде годувати?

Уляна. Чим я тобі, мамо, у тягість? Літом на мойці, слава тобі Господи, скільки заробляю! А зимою пряду, та й зібрала чимало: повнісінька скриня на колесах. Коли ж я стільки у дівоцтві зібрала, то можу себе і содержувати і зодягати і без мужика дурня.

Одарка. Те таки, що́ зібрала, то гаразд, а що́ за багатим мужиком більш збереш, так те лучче. Послухай мене, Улясю! Послухай мене, доню! Не дрочись: йди за Стецька, даром що дурний. Бач, ніхто не трапляєть-ся. За кого ж тебе й віддати? Де ті люде?

Уляна *(несьміло)*. Мамо!... я б вам... щось сказала...

Одарка. Ану, кажи.

Уляна. Адже ви знаєте Олексія?

Одарка. Якого се?

Уляна *(сьміліше)*. Коваля. Ось чи в памятку вам, що доварив вам кочергу, а отсе недавно чаплію зробив?

Одарка *(пригадуючи собі)*. Еге-ге-ге! Коваль? Знаю. А що́? чи не дума він?

Уляна *(стидливо)*. Атож!

Одарка. Нехай собі і у голові не поклада. Чи можна, щоб я за нього віддала? Хиба він тобі казав?

Уляна. Еге!

Одарка. А ти що́? А ти йому і не плюнула межи очи?

Уляна. Оттак пак! А за-що?

Одарка. Щоб не сїкав ся за нерівню. Чи не думаєш ти за нього?

Уляна. Атож!

Одарка. Та що́ се ти узяла у голову? Чи він же тобі рівня? Правда, він парень добрий, коваль мудрий, усячину зробить, не пє, з бурлаками не гуля, против мене звичайний; усе правда. Так що́-ж? Крепак!

Уляна. Що́ нужди, мамо, що крепак? Пани у нього добрі, про них усюди така чутка йде.

Одарка. Та хоч вони й добрі, та пани! Як

таки се можна, щоб тобі з волі та у неволю! була казенна, та пійдеш у підданство; була городянка, та станеш селянкою!

Уляна. Де б я не була, чим би я не стала, то менї й байдуже. Менї за ним буде усюди добре, бо я люблю його!

Одарка. А того й не подумаєш, як тебе поженуть на панщину?... Ох менї лихо! Мою Улясю та на панщину!

Уляна. А чим панщина страшна? Так за те не знати-мемо нї подушних нї десятських нї хвонарних, усе то пани за своїх людей платють. Та і на мойцї чи мало там панських? Так усї-то, крий Боже! як то хвалють ся, що як добре за панами жити!

Одарка. Та вже-ж, Улясю, як собі хоч, а я тобі мати, так я тобі скажу: скорїш в мене на долонї волосься впросте, чим я віддам тебе за Олексія. Та вже тут нїчого патякати: я вже старому Кандзюбі казала, щоб сьогоднї й старостів прислали.

Уляна. Ох менї лихо! сьогоднї?...

Одарка. Сьогоднї, сьогоднї. Чого тут відкладати? Постій же, доню, тут: Стецько прийде, та й поговорите собі любенько: а ти не безумствуй, будь до нього прияэна...

Уляна. Об чім з таким дурнем і говорити? Я не вмію...

Одарка. Потурай! Дївка з парубком, аби-б зійшлись, а то найдуть об чім говорити, а часом і мовчки ще й лучче подружать; я се добре знаю. Посидь же за воротами, а я пійду лагодити обідати. *(Відходить.)*

Уляна *(сама)*. Так такая-то моя доленька нещасливая? Так такому-то дурневі достанеть-ся

орудувати надо мною? Так такий-то йолоп наругаєть-ся над моєю русою косою? Що́ менї у його багатстві! Казала ж наша паламарка: через золото, каже, сльози льлють ся. Наварю і борщу і усякої страви, та як воно буде розведено моїми слїзоньками, чи пійде ж у душу? Буде і одежа хороша і постїль біла, та коли стїна нїма, з ким буду розмовляти, у кого порадоньку узяти? З Олексїєм пійшла б на край сьвіту, старцьовому сухареві буду рада, з калюжі водицї напю ся, аби-б він, мій милий, мій голубонько сизий, мій Олексїечко менї подав! Коли ж горе і біда постигне, то, аби-б він був біля мого серденька, він не дасть менї сплакнути; а як приголубить мене, то й усю бідоньку забуду... *(Розкладає куплену хустку і розглядаючи її співає:)*

Хусточко ж моя, шовковая!
Чи на те ж я заробляла,
Щоб нелюбу та й немилому
Та її я почіпляла?

Хусточко моя, шовковая!
Обітри мої слїзоньки!
Нехай же, нехай же від них
Полиняють квітоньки!

Хусточко моя, шовковая!
Прийшлось тебе заховати.
З плїточкою та й дротяною
Тепер треба привикати!

Хусточко ж моя, шовковая!
Не доставай ся ворогу.
Покрий мої ясні очи,
Як я ляжу у гробу!...

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Уляна і Стецько, виходить швидко: роззявивши губу і розмахуючи руками, іде і увидівши Уляну стає, сам до себе сьміє ся, чепурить ся: підходить і боїть ся: обзирає Уляну з-заду і з захватом говорить.

Стецько. Та й патлата! *(Сьміє ся голосно, і підійшовши до Уляни, нараз перестає, і подумавши довго говорить)* А що́ в вас варили?

Уляна *(стоячи на місци, не звертає на него уваги і відповідає смутно).* Нічого!

Стецько *(довго нагадуючи ся).* Ну!... Ну... а тепер... що́?

Уляна. Що́?

Стецько. Що́?

Уляна. Що́?

Стецько. Що́?

Уляна. Що́? нічого.

Стецько. Брешеш бо, як нічого? Батько казав: розпитай її обо всім. А чорт її зна, об чім її розпитувати! Я усе позабував.

Уляна. Так пійди до батька та й розпитай, коли позабував єси.

Стецько. Так він бо добре казав, не йди, каже-говорить, від неї, поки обо всім не домовиш ся.

Уляна. Ні об чім нам домовлятп ся.

Стецько. Як ні-об чім, коли вже ти за мене йдеш?

Уляна. Ні, голубчику; сього ніколи не буде.

Стецько. А чом не буде?

Уляна. Тим, що я за тебе не пійду.

Стецько. А чом не пійдеш?

Уляна. Тим, що не хочу.

Стецько. Та чому́ не хочеш?

Уляна. А не хочу тим, що не хочу.

Стецько. Ну, тепер твоя правда. А батько казав, що ти пійдеш.

Уляна. Не пійду.

Стецько. Ну, а батько казав: не потурай їй, поженихай ся та пісеньки заспівай, то вона й пійде. От я й заспіваю.

На курочці пірячко рябоє;
Любімо ся, серденько, обоє.
Диб, диб на село,
Кив, морг на нього;
Я не дівка його,
Не пійду я за нього.

Ой полола дівчина постернак,
Та сколола ніженьку на будяк.
Диб, диб на село... і т. д.

Не так болить ніженька з будяка,
Ой як болить серденько від дяка.
Диб, диб і т. д.

Ой чия ти, дівчино, чия ти?
Чи ти вийдеш на вулицю гуляти?
Диб, диб і т. д.

А що? чи хороша моя пісня?

Уляна. Така точнісінько, як ти, що нічого й не второпаєш. Ось слухай, яку я тобі заспіваю. *(Співає)*

В мене думка не така,
Щоб пішла я за Стецька.
Стецько стидкий,
Стецько бридкий:
Цур тобі, не вяжи ся!
Пек тобі, відчепи ся!
Божевільний!

Не дурна я і не пяна,
Щоб пійшла я за Степана.
Стецько стидкий, і т. д.

Лучче впасти менї з дубу,
Чим йти за-між за Кандзюбу.
Стецько стидкий, і т. д.

Лучче менї з мосту в воду,
Чим достати ся уроду!
Стецько стидкий, і т. д.

А що, Стецю, чи хороша моя пісенька?

Стецько *(довго дивить ся на неї мовчки, потім нараз скрикує).* Погана! Який тебе нечистий такої навчив? Як я її розслухав, так вона дуже погана! Зачим ти її співаєш? Га?

Уляна. Та я тобі й співаю і кажу, що не люблю тебе і не пійду за тебе.

Стецько. Так се-б то батько збрехав? Ну, ну! Ось тільки скажи йому, що він бреше, так по пищї ляпання й дасть! *(Здихнувши)* Я вже пробував.

Уляна. Так що-ж? То батько твій, а то я тобі кажу, що не хочу.

Стецько. Не треба менї твого хотїньня, пійдеш і без нього. Батько ще казав, щоб ти не дрочилась.

Уляна. А чого менї дрочитись? Я не скотина, нехай Бог милує! А щоб я пійшла за тебе, то навряд. Я ж кажу, що наше сватаньня ще вилами писане.

Стецько. Ей!... чи Прісько, чи Домахо, чи як тебе! Послухай, та йди. Ось коли-б ти вже була моя жінка та сказала б, що не хочеш за мене, так я б тобі пику побив, як менї батько

часом бє; а то ще тепер не можна. Батько казав, після весільля можна жінку бити скільки хоч, а тепер не можна. Дарма! я й підожду. А поки ще ласкою прошу: пійди за мене!

Уляна *(на бік)*. Що́ менї з дурнем товкувати? Покинула б його, так мати лаяти-ме. Зостанусь, та буду його піддурювати.

ЯВА ПЯТА.

Ті самі і Олексій, увидівши їх разом, тихо підходить і підслухує.

Стецько. Отсе ж у вечері і старостів приплемо. Чи присилать?

Уляна. А як-же? присилай. *(На бік)* Побачим, якого облизня піймають.

Стецько. А піч колупати-меш?

Уляна. Як то вже не колупати-му? Оттак усю поковиряю. *(Дере его по лицу пальцями.)*

Стецько *(опамятуючись регоче ся)*. Бач, яка жартовлива! Але трохи баньок не виколупала. Зачим так робити?

Уляна. Затим, що я тебе шаную, *(тихо)* як ту собаку рудую!

Олексій *(на бік, з жалем)*. От тобі й правда на сьвітї! Послухаю, що́ дальш буде.

Стецько. Ну, кажи ж ти менї: як ми оженимось, то що́ будемо робити? Га? кажи, кажи.

Уляна. Ти знаєш, а я не знаю.

Стецько. Пожалуй, я знаю, а ти чи знаєш?

Уляна. Та не знаю. Ну тебе зовсім.

Стецько *(сьміючись)*. Еге, так я тобі усе роскажу, нігде правди дїти. Мене батько навчив. Чи сказати? *(сьміє ся дужше.)* Напечемо коржів, зомнемо маку, та намішаємо з медом, та й посїдаємо, та і їсти-мемо. І не мудро, скажеш? *(Уви-*

обвив у неї шовкову хустку) А що́ то в тебе? хустка? Чи не менї то?

Уляна. Кому ж як не тобі, мій вороне чорнесенький! *(Тихо)* Твоїй пищї вона й пристала!

Стецько. А ке сюди, я приміряю.

Уляна. Та нехай же у вечері, сама тобі почіплю, *(тихо)* що і у двері не потовпиш ся.

Стецько. Що́ то мабуть гарно з хусткою! Чи знаєш що? Я ще з роду не женив ся. То-то десь гарно жонатому, що усї ж то, усї, куди оком закинеш, усї женють ся! Будеш менї головоньку мити і голубити?

Уляна. Змию, змию, *(тихо)* що тебе й чорт не пізна. Цур вже йому! прожену його відсїля, та й втїчу до дому. *(До него)* А приголублю ось так: ось ходи сюди! *(Простягає до него руки, а він, розніжуючи ся і чепурячись, хоче підойти до неї.)*

Олексїй *(з гнївом стає межи ними).* Здорова, Уляно! Нехай тобі Бог помага!

Уляна *(утїшившись кидає ся до него).* А, мій Олексїечку! Де ти узяв ся? Я тебе цїлий ранок бажала.

Олексїй *(сердито і відвертаючись від неї).* Дурний, що й прийшов, не чув би об своїм нещастї.

Уляна *(злякавши ся).* Ох менї лихо! А що́ там за нещастя?

Олексїй. Тобі лихо? Не знаю, кому. Ох-ох-ох! От правда на сьвітї! Здоров, Степане! Поздоровлюю тебе засватавшись!

Стецько *(поважно).* Спасп-бі!

Олексїй. Так отсе у вечері до Уляни і за рушниками прийдеш?

Стецько. Прийдемо.

Олексій. Боже ж вам помагай! *(Іде помалу.)*

Стецько. Спаси-бі.

Олексій *(все відходячи, смутно).* Прощай, Уляно!

Стецько. Іди здоров!

Уляна *(на бік).* О, батечки! що́ менї робити? Він нїчого не зна, та й сердить ся і утїка, коли менї сьвіт не милий. Як би його зупинити? *(Голосно)* Олексію!

Олексій *(на бік).* Схаменулась? Нехай покортить! *(Буцїм не чує і все іде.)*

Уляна. Олексію бо!

Олексій *(стає).* А чого там?

Уляна. Чого бо ти сердиш ся?

Олексій *(вертаючись до неї).* Чи се ж таки правда, що ти йдеш за нього?

Уляна. Так що́-ж, що правда?

Олексій *(співає):*

Чи се-ж тая криниченька, що голуб купав ся?
Чи се-ж тая дївчиночка, що́ я женихав ся?
Женихав ся, не сьміяв ся, хотїв її взяти, —
Уродила товариша нечистая мати.
Чи ждав же я бідиноньки такої на себе,
Щоб почути в дївчиноньки, що не йде за мене!
Не за мене, за другого йде моя дївчина!

Що́ робити? Тільки іти у сьвіт за очима! Уляно, Уляно! як же менї не сердитись? Як менї стояти і слухати, що ти, забувши, як десять разів божила ся ген-там, на Холодній горі, у лїску, як з тобою за горіхами ходили, що нї за кого не пійдеш опрїч мене, а тут при менї кажеш, щоб присилав за рушниками!... Гріх тобі, Уляно! Занапастила ти мене! Я ж кажу: коли се правда,

що ти йдеш за Стецька, що́ у посьміх на увесь город, за навіженого, за дурня...

Стецько *(котрий зівав по боках, наконець дочув послідні слова).* Брешеш, брешеш! Отсе вже, голубчику, брешеш! Тривай лишень: я ще не зовсім дурний, а батько каже, коли ще й він не бреше, що в мене не усі дома. Та дарма: хочби й дурний, так хіба не можу женити ся? Тут не розуму треба, я вже знаю.

Олексій. Так що́-ж у тім, що ожениш ся, та як не вміти-меш жінку содержать? Треба її годувати. Ніякої худоби не стане, коли не будеш сам робити. А вмієш ти що робити?

Стецько. Робити, пожалуй, вмію, так талану щось нема. Раз батько таки протурив мене на тік. Дарма, я й пійшов, узяв ціп, і молотю з дядьком Панасом, а він ще, братіку, лисіший, чим мій батько. Я чи вдарив раз по снопові чи ні, а його як учпщу замісць снопа та по лисині, а він як гепне об землю, так сторчака й дав! *(Сьміє ся.)* А я собі: ких, ких, ких! кишки порвав, регочачись. Годі після того часу молотити! Батько сказав: нема талану, лучче чумакувати та у дорогу ходити.

Олексій. Ходив же ти у дорогу?

Стецько. Ходив.

Олексій. А куди?

Стецько. З хурою, до моря.

Олексій. До якого місця?

Стецько. Аж до Основи.

Олексій *(сьміє ся.)* Крий Боже, як далеко! Аж дві верстві!

Уляна. О щоб тебе, Стецю! і мене розсьмішив.

Олексій. Зачим же ти у-в Основу з хурою ходив? Чи не в бір по шишки?

Стецько. По шишки! Тю-тю! ще й сьмість-ся! Кажу ж тобі, пійшла хура до моря, за рибою. От і менї батько дав пару волів, нехай, каже, хлопця привчаєть-ся. От ми йдемо, йдемо, усе йдемо, усе йдемо... аж гульк! прийшли у-в Основу. Там чорт надай дядьків, Дикані, коли знаєш; та й закликали мене обідати. От я й сїв, та й обідаю, обідаю, усе обідаю... та й забув про хуру, а вона, брат, як учистила, та аж до Пилипового села, а я усе обідаю, усе обідаю... та як пообідав, та й потяг у солому, таки до дядьків на тік, та як дав хропака, так аж геть-геть до вечера. Ну, знаєш, батько побіг провідати хури, та й нагнав, та й питаєть-ся: а де Стецько? А Стецька кат-ма! *(Сьміє ся.)* Хропе, сердека, у соломі, мов пан на подушках. Аж гульк батько у солому, як потягне мене рубанцем! А я з просоньня як злякаюсь, як побіжу та через вогороди! А батько як гукне: хлопцї, сюди! Тут, брат, неначе з псюрнї хорти до дерти, так хлопцї повибігали, та мене ловити, та й піймали, узяли, менї руки скрутили, та звязали гарненько, та у город, та до волосного правления, та у колоду, а у-ранцї і у привод.

Олексій. Так тебе і у привод водили? Я сього й не чув.

Стецько. Водили, голубчику! Сказано, слухай батька та не втїкай.

Олексій. Шó-ж тобі було у приводї?

Стецько. Потилицю виголили, та й пустили, не що.

Олексій. Через що-ж тебе не прияли у салдати?

Стецько. Та так, біда стала ся: не зумів пальців перелїчити! *(Перебирає пальцї.)* Та й до біса ж їх і на руках! Станеш їх лїчити, так так

один одного й попережа. Ось бач! *(Перебираючи пальці, задумав ся.)* На якого гаспида так багацько пальців? Еге! а я знаю. Ось бач, Уляно! Як би ти з одним пальцем та зложила собі дулю? Еге! Не можна бо, хоч як, та не можна!

Одарка *(кричить з-за воріт)*. Уляно, Уляно! А йди обідати!

Уляна. Зараз, мамо, прийду.

Одарка. Коли Стецько тут, клич і його.

Стецько. Ось-осьдечки я. Обідати? Зараз. Щó то вже я люблю обідати! Я б і в день і в ночі усе б обідав! *(Відходить на подвірє.)*

Олексій. Щó, Уляно? чула? От за якого дурня йдеш!

Уляна. Чи я-ж сама за нього йду, чи що?

Олексій. А як же, коли і за рушниками вели́ла присилати? Я сам чув. Прощай, Уляно! Бог із тобою! Тільки мене й бачила. Сам собі смерть заподію...

Уляна *(кидаючись до него)*. Олексієчку, мій голубчику! І я без тебе не хочу на білім сьвітї жити! Не вмирай без мене, озьми й мене з собою! Не покинь мене сиротинкою!

Олексій *(стоїть, не обіймаючи єї)*. Так се правда? Де-ж твоя божба, Уляно? Тяжко моєму серцю, коли вже й ти не держиш правди і міняєш того, хто тебе любив від щирого серця... дуже любив!... і міняєш на кого? Не боїш ся ж ти Бога, га?

Уляна *(все обіймаючи его)*. Бога я боюсь, люблю тебе, мій лебедику, мій сизий голубоньку; час від часу більш люблю, чим уперш на вулиці зійшлись ся. Не покинула б я тебе ні за-що на сьвітї; щó-ж будеш робити? Не моя воленька, мати силує!

Олексій. Ти-ж їй казала, що мене любиш?

Уляна. Казала усе: казала, що не хочу за Стецька, казала, що коли не за тебе, то й ні за кого не пійду; так і говорити не дає. Та вже-ж: на усе пійду, а за Стецьком не буду. Приголуб же мене у устаньній разочок! *(Обіймають ся.)*

Дует.

Уляна. Горе, лихо і біда!
Не дають за тебе!
Олексію, серце моє,
Не покинь ти мене!

Олексій. Не вбивайсь, моя Уляно!
Буду вічно я любити.
Бо ніяк менї не можна
Без тебе на сьвітї жити!

Уляна. Я бою ся зоставатись;
Вже і мати скоро вийде.

Олексій. Тяжко, важко розставатись!
Що-ж? Нехай же хоч і прийде, —
В ноги їй оттут впаду,
Слїзоньками обіллю.

Уляна. Станьмо ми її молити,
Станьмо жалібно просити:

Разом. Не розлучай нас, мамо рідна!
Ой дай пожити ще нам бідним!
Не пий, не пий ти нашої крови!
Не розривай між нас любови!

Уляна. Умру без тебе, Олексію!

Олексій. Собі я смерть сам заподію!...

Разом.

Олексій. Горе, лихо і біда!
Не дають за мене!
Ой Улясю, серце моє,
Не забудь ти мене!

Уляна. Горе, лихо і біда!
Не дають за тебе!
Олексію, серце моє,
Не покинь ти мене!

(Обіймають ся.)

Стецько *(виходячи з-за воріт)*. Чи то тебе довго ждати? Вже й борщ поїли і яловичину покришили, а вона й не йде. *(Увидівши, що коханці обіймають ся)* Бач, з ким тут вона! Мати не збрехала, казала, що вона мабути з Олексієм розмовля: а вона добре розмовля, що женихаєть-ся! Іди ж, іди. Казала мати, що коли, каже, честю не послуха, то жени її у потилицю.

Уляна. Та йду, зараз іду. Олексійчку! не втікай відсіля: я швидко вийду. За слізоньками і не їсти-му нічого, та й поспішу до тебе. Послідня наша годинонька, тільки і наговорити ся з тобою! *(Плачучи віходить на подвірє.)*

Стецько. Вийдеш, вийдеш, коли то ще пущу. *(Підходить до Олексія.)* А ти чого тут, пробишако?

Олексій. Чого? я до Уляни приходив.

Стецько. До Уляни? А зась не знаєш? До Уляни!

Олексій. Що? ще й сей став на мене гримати?

Стецько. Атож і не гримати? Одарка казала: прожени його.

Олексій. Ти мене проженеш? О вражий сину! Через тебе така напасть? *(Кидає ся до*

него. Стецько зляканий утїкає; Олексій, піймавши єго, хватає за груди і трясе.) Задушу анахтемську віру! О, як-би я не боявсь гріха, тут би й амінь моєму супостатові! *(Відтручує єго від себе.)* Згинь з очей, кателиче!

Стецько *(надзвичайно переляканий, не може кричати, іно стоїть в кутї і через цїлий час стогне і дрожить.)*

Олексій *(успокоївши ся).* Дурний і я, що з дурнем звязав ся! Щó менї робити? Де скати помочи? Тяжко моєму серцю! Сам би на себе руки підняв! Похожу по горі, поки Уляна вийде: чи не придумаю чого. *(Відходить.)*

Стецько *(оглядає ся на всї сторони і не бачучи Олексія бігає і кричить).* Про-бі, ратуйте! ратуйте! Хто в Бога вірує, ратуйте! Ой, ратуйте!... Про-бі!...

ЯВА ШЕСТА.

Стецько і Прокіп з Одаркою вибігають.

Одарка *(кидаючи ся до Стецька).* Щó, щó тут таке? Чого ти кричиш?

Прокіп. Чи не обїзчики кого з горілкою злапали?

Терцет.

Стецько. Харцизяка мене бив!
А я й каші ще не їв...

Одарка. Ось, внесу тобі я каші... *(Відходить.)*

Стецько *(плаче.)* Ги, ги, ги, ги, ги!
Каші хочу, каші, каші!

Прокіп. Ой ходім ми за лісок,
Там новенький є шинок,
Купимо горілки глек...

Стецько. Цур тобі із нею, пек!
Каші хочу, каші, каші!

Одарка *(приносить єму велику грудку каші).*
Отже й каші на́ шматок,
Їж же, сину, та не плач.

Стецько. Еге! Ось побач:
Я хоч і зовсім
Отею грудку з'їм,
А плакати ще буду,
Ще бо мняса я не їв:
Так сього я не забуду.

Одарка. Ходім до хати ми, ходім!
Тобі мняса я добуду.

Стецько. Та я й мнясо хоч поїм,
А плакати таки все буду.

Прокіп. От лихо, лихо і зовсім,
Нігде горілки не добуду!

(Відсодять Стецька з собою.)

ДІЯ ДРУГА.

Та сама улиця.

ЯВА ПЕРША.

Скорик *(виходить з другого боку Прокопового дому).* Што за приятной отсей Харков! Ей,

істинно! і за границею таково не відал! Таки што хозяїн, то і доброй чалавєк. Той тєбя просїт абєдать, другоїй на кунпанію: та всьо з потчіваньньом та з ласковим словом. Вот усю Туреччину, Францію і Рассєю прахаділї, а нєтутє таково приятнаво города! То-то Харковская Русь матушка! Та как усї нашаво брата поважають! Нї хрестини нї свадьба у знакомих не буваїть, штоб без меня-та абашлось. Правда і то, што уж нїхто так парядка не дасть, как я. *(Нюхає табаку з ріжка і вздихає.)* Павідал таки сьвіту і я на свайом віку! І где то я нє пабував! Так куди мужіку протів нашаго брата справіться-та, хоч у дружках, алї у старостах, алї у кумах. Всє законн знаю, ат таво і усє ка мнє. Вот і у вечеру пайдьом сгарастаю дєвку сватать: так акрама таво, што от Шкуратихі рушник шуміт, та і старой Кандзюба, на радощах, што засватаю сина єво дурака, чим небудь таки наступиться-та. Вот і будеть на табак! *(Сьміє ся.)* В свєтє только живи умєючи, а то не пропадьош з голоду. *(Співає)*

Ліш умєй за дєло взять ся,
Можно всюди пожівлять ся;
В полє бий, коли, руби,
Дома дєнєжкі бери.

Подпускай дівчатам ляси,
Старим бабам балянтраси:
Сам же в оба ліш смотри,
Да з них дєнєжкі бери.

В свєтє много чудаков:
Ох! і не без дураков.
Только їм не говори,
Мовча дєньгї з них бери.

Не один на світі я —
Лікар, купчік і судья
Правдой в світі не живйот
І где можно — знай берйот.

ЯВА ДРУГА.

Скорпк і Олексій.

Олексій *(виходить задуманий)*. Ходив, ходив, а все таки не знайшов свого щастя. Був і на кладбищі, позавидував покійникам: їм-то ні печали ні воздихання, як співають дяки. Лежать собі і вже ні об чім не думають: а наш братчик терпи! Думай собі та гадай, та нічого не видумаєш. *(Співає)*

Горе, лихо, пропадаю!
Де сховатись від біди?
Смерть найти, я де — не знаю,
Від людей куди втікти?

Ой хожу я і блукаю,
Як те сонце в крузі!
Куди іду, що шукаю,
А все серце в тузі!

Горо крута, розступи ся,
Лісу темний, розійди ся,
Річко бистра, піднімі ся,
Вся звіряка, ізбіжи ся!...
Погубіть мене мерщій.

Коли хочеш, щоб пропасти,
То живи серед людей.
Від їх бід і від напасти
Швидче вмреш, чим од звірей!

(Підходячи до Прокопового подвіря) Обіцала ж

Улина після обіда вийти; підожду, коли не збреше. Що-ж їй скажу? Що-ж я видумав? Нічого! Зійдемось, посумуємо, поплачемо... та й тільки: а у вечері гаспидський Стецько буде хусткою вихвалятп ся!

Скорик *(пізнавши его. все говорить тихо).* Та он же, Алексій! *(До него)* Паслушай, маладець!

Олексій *(оглянувши ся до него).* Га? *(кланяє ся недбало.)* Здрастуйте, господа служивий! *(Не уважаючи на него лишає его і їде їх хатї.)*

Скорик. Алексій! Ти меня і не познал?

Олексій *(підходячи до него. вдивляє ся).* Ні, щось не пізнаю. А відкіля ви?

Скорик. Та відтіля, відкіля й ви... Та што тут, нєгде дєтісь: я Осіп, дядюшка твой.

Олексій *(пізнавши).* А, так і є! *(Обіймають ся.)* Здорові ж, дядюшка, були! Давно не бачив вас, та й не пізнав. А що, годів чотири є?

Скорик. Та так-таки, што єсть. Втямки тєбє, как ми з палком ішлі у Туреччину через Харков і я з вашім управителем тут зайшол ся; вот тут і тєбя видав.

Олексій. Та знаю ж, знаю. Тогді мене привезли віддавать у ремество.

Скорик. Так ти усьо у городє і живйош? Што-ж я з табой нігдє не пастрєчал ся? А у каком ремествї?

Олексій. Та в ковалях, і вже в роботниках. на заводї куби дїлаємо. Сто двадцять рублїв беру у год.

Скорик. Честной парень, сполать! Што-ж твої батюшка і мать, сестра моя, живенькі?

Олексій. Батюшка помер, а мати дуже старенька, одначе, слава Богу, ще жива. Брати по-

женились, а меншу сестру у двір узяли за баришнею, а ті повиходили у наше ж таки село. Я там заговівши був. Що́-ж ви до нас не навідаетесь? Чи ви тепер у одпуску, чи як?

Скорик. Із палявих, був у нехвалитах, а далі чистую палучіл. Хатєл, штоб такі навідатись да сваїх, хочби сестру павідать. Десять ґадов, как її видав: було замиренне, так у отпуск пріхаділ. Ти іщо був махенькій, не помніш. Тепер хатєв, штоб не буть без служби, паіськать себє мєстечка, так што-то не то. Савєтовалі до аткупщіка на заставу, так я, брат, салдат і чесную душу імею: нам туда не рука.

Олексій. От вже, думаю, походили по сьвіту, навідались усячини?

Скорик *(чванливо)*. Уш я то не пахаділ? Єсть лі такая старана, гдє б я не пабувал? Були ми і Франції, усю Німеццю прайшлі, у Рассеї стаялі, та і у Туреччину заверталі-ста! Што-то, батюшки, свєт великій! Как ви живйотє здєся у глуші, так і думаєте, што вот только і свєта, што над вамі? Нєт, брат! Пайді вот как ми-та, так Господи! сколька ґадов надомно, штоб увесь єво прайті, вот как ми ісхаділі-ста!

Олексій. Набачились мабуть усякого дива. Що́ то, як-би коли гуляючи послухати!

Скорик. Вот как даждьом Ражественських сьвят, так пайду у ваше село і тебя азьму з сабой, там уш буду расказовать. Будєть чаво паслушать пра чужиї землі. Усяк, хто ні расказує, усяк брешеть, усьо не так: я до всєво пріглядал ся. Там, брат, усьо не так, как у нас. Прийдьош у Францію, так там усьо Француз нагалó: а у Німеції — другой народ. Нємец до єдиного,

а уш нашаво і не спрашуй: у Туреччину прийди, так куда нї абернїсь, усьо Туркі, усьо Туркі, аж сумно! А во всякой землї гаворят не по нашому. А как? вот відїш, я тєбє і ето разталкую. Вот у нас, примєром сказать, хлєб: вот і я і ти і усяк знаєт, што то хлєб, а у нїх так іначе завйотся. Алї вот і вода: ну, малая дитина у нас назавйот тебє воду водою, а у нїх так і не вмєют так назвать. Умново в нїх никаво не спрашуй: усьо па своєму і савсєм не так, как у нас.

Олексїй. Господи милостивий! Яких-то людей на сьвітї нема! Де ви, дядюшка, на хватерї? Я б до вас прийшов колись би послухати.

Скорик. Та я так — то у аднаво приятеля пажіву, то у друґова, та де-чим і прамишляю. Спасї-ба Харкавцам, палюбілї меня! Де хрестини, де свадьба, то уш без Осїпа Скорїка не абайдьот-ся, патаму што увесь закон знаю: какой парядок у каком случає пада́ть і где́ какоє слово пріставіть, і где́ пабрєхеньку випустїть. Та і то ктому-ж, как стаялї з палком у Ягатинї, так там старик хазяїн, та і палюбіл меня і паказал дешто; так я й знаю алї кров замовить, алї от гадюки загаваріть, скотину ісправіть, і прочего де-чаво знаю. Хадївші, как я, по Франції і по Туреччинї, чаво то чалавєк не навчить ся! А ат таво і хлебушка перепадаєть. Вот і сей вечер прахал адін приятель висватать сина; та хоч он і дурачок, та я знаю, как тут павернуть. Узять грєха на душу, набольш брєхать, как абнакновенно прї сватаньє...

Олексїй *(нєтерпєливо).* До кого-ж се ви йдете старостою?

Скорик. А вот пайдьом до Прокопа Шкурата, вот он тут і жівйот, а дєвка, брат, важная!

Олексій. Та що ж се ви зо мною робите?... Се ви мене, дядюшка, буцім живого ріжете! Се ви менї смерть заподіваєте!

Скорик. Што ти говориш? Нєшта дєвка тебє пріглянулась?

Олексій. Та не то, що приглянула ся, а ми вже більш пів-году з нею любимо ся, і божили ся і заприсягли ся, щоб нам не розлучатись, а тепер, як постигла нас лихая годинонька, що її силують за Стецька Кандзюбенка, так нам і сьвіт не змилив ся! Поможіть, будьте ласкаві! Не йдіть сватать за Стецька, а ходім зо мною до Шкуратів, та поговоріть об менї. Ви таки сьвіту навидались, знаєте і хранцюзьке слово і турецьке: зробіть так, щоб Уляну за мене віддали і щоб не дали менї з журби пропасти та щоб не загубили і її! Бачите, яка ходить!

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті самі і Уляна, вийшовши за ворота і увидївши Скорика, завстидала ся і хоче вернути ся.

Олексій. А йди, Улясю, а йди, галочко, сюди. Та не сором ся. Се мій рідний дядюшка вернув ся з походу. *(Приводить її до Скорика.)* Ось роскажи йому, як ти мене любиш.

Уляна. Здїлайте милость, уступітесь за мене бідную, нещасную! Хочуть менї сьвіт завязати, хочуть мене силою віддати за Стецька, за того дурного...

Скорик. Ах ти дєвушка, дєвушка! Павезї тебя у Францію, так би там тебя назвалї мамзель, а у Туреччинї — марушка, а у Рассеї — дєвушка-зазнобушка! Я усє їх язикі знаю. Ну, как тебя

аддать за Стецька, кагда ти любіш маво племянніка!

Уляна. Ох, батечку! Як же ви отсе відгадали, що я його люблю?

Скорик *(чванливо)*. Ну, да так, не усьо спраста. Хаділ таки па паходах, відалі свету, та дешто й знаєм. Ну, так ти любиш сво?

Уляна *(стидливо)*. Менї стидно сказати! Адже ви знаєте?

Скорик. Ну, Алексій тебя любит?

Уляна *(швидко)*. О, про його скажу: він мене любить так, що й сказати не можна, і каже, що красче мене нема нї меж селянами нї меж городянами. Я б і про себе сказала б вам, як я його люблю, так не годить ся про се росказувати. Я тільки матері сказала, що люблю його дуже, дуже, і що красче його і у всїм Харкові нема. А вам сього не скажу.

Скорик. Што-ж матушка? Каково чорта вона ретірует-ся-та?

Уляна. Каже, що крепак. Боїть ся, щоб мене у селї не обіждали.

Скорик. Крепак? Так што-ж за біда? Вана не хаділа по свету, так нїчаво і не знаєт. А вот как я хаділ па паходах, так відал, што і у Франції і у Туреччині і у Рассеї за намецікамі крепакам жітьто доброє. Вот і Алексієв барін доброй, чесная душа! А што меня у салдати аддалї, так ета по нагаворкам пріказчіка. Так што-ж? Паслужіл Богу і государю, пахаділ па паходах, навідал ся свету і у Франції і у Німечині і у Рассеї і у Туреччині, та і стал чалавєком, та і горюшки мнє мало-ста.

Олексій. Постарайте ся ж і об нас, дядюшка!

Киньте Кандзюбенка, ходім до Шкуратки, та поговоріть, нехай не губить нас!

Уляна *(співає).* Ой дядечку,
Голубчику,
Змилуй ся надо мною!
Не дай мині,
Сиротині,
У яму йти живою!
Як рибонька без водиці,
Так я сердешна бю ся!
За дурного за Кандзюбу
Сплує матуся!
З Олексієм розлучають,
Не дають цожити.
Лучче смерть я заподію,
Коли не любити.
Ой дядечку,
Голубчику!
Не дай менї пропасти!
Прошу тебе,
Ратуй мене,
Защити від напасти!
Озьми своє ружжо страшне,
Та стрелни в Уляну.
Ой чим іти за нелюба,
Лучче лягти в яму.
Озьми свою шаблю гостру,
Зрубай мене разом!
Без милого Олексія
Вмру одним я часом!
Ой дядечку,
Голубчику,
Прошу тебе,
Ратуй мене,
Не дай менї пропасти!

Скорик. Нєт, сєво не мажу сдєлать. Я прісяжной чалавєк, абєщал Павлу Кандзюбє йтить за рушниками і давжон здержать слово. Тольки вот што: на сватаньні впалавіну буду брехать і разхвалювать дурного Стецька, а так, з воєннава артикулу, закіну, і усьо дєло около пальця зверну; а завтра прійду та й буду атакувать стару Шкуратку; я знаю, у ней уся сила. А кагда што не то, так ми і наговорною водицею напоштуєм, тотчас сдасть ся і думкою на лєво кругом! *(Співає)*

Уш не даром ми хаділі,
Скрозь в паходах ізследілі.
Знаю, знаю весь обряд,
Дєло всьо зведу на лад.

Був у Нємцов на родінах
І у Турков на крєстінах,
У Французов бил дружком,
Там хаділ я з рушником.

Од гадюки одчитаю,
Стару дєвку просватаю,
Лихаманку зашепчу,
І злодєя проучу.

Всьо зроблю я, што вам нужно;
Ворожить тепер досужно.
Знаю, знаю весь обряд,
Дєло всьо зведу на лад.

Олексій. І, вже до завтрйого! Лучче б сьогодня. Пожалуста, дядюшка! *(До Уляни)* Адже мати дома?

Уляна. Нема, пішла у різниці яловичини купувати, буде вечерю варити на те прокляте сватаньня. І я-ж кажу: лучче б сьогодня, як

пань-матка вернѐть-ся, та й поговорили б, або може і відшептали б її від Стецька; а то як рушники подаю, то і побоїть ся відкидатись, щоб не платити Кандзюбі безчестя за наругательство.

Скорик. Вота, а я-ж у вас на што? Сєводня ніяк не мажу, дал слово, давжон сполнїть: я на то присягу принїмал, штоб стоять і у слові і у дєлї, а назад не подавать ся. А завтра другоє дєло, пасмотрім і на зорі і што кому приснить ся. Может таки Осип Скорік што-небудь та знаєта. Уш он лї свєта нє бачил? нє учіть єво. Разведьот бєду і нє такую. Потерпіть до завтрйово. Авось!

Уляна. До завтрйого? Може мене завтра на столї побачите!

Олексій. Як тільки здумаю, що Уляна чіпляє хустку оттому навіженому Стецькові, то мене так трясця й трусить. *(Стецько за кулїсами співає.)* О, бач який іде!

Скорик. Жалко мнє вас, дєтушкі! А по другой каманде, вот што: не тольки свєту, што у-в акнє; я і сам думал, што тольки єво і єсть, што у нас, а как пашол па усєх государствах, так батюшки! какой свєт балшой! Так і ви не тужіть. Паіськай другой дєвкі, кагда сия не наша. Теперичка пайду таваріща у старости ськать, а ти через час мєста дажідай меня на Лопанському мосту. Я тєбє новой пароль скажу. *(Відходить.)*

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Уляна, Олексій і Стецько, співає і грызе оріхи.

Стецько *(співає без музики).*

Ішов Стецько льодом,
Свиня огородом;

Подай менї, моя мила,
Свою білу ручку!

Бач, де вона! А я собі сидїв, сидїв, аж спати захотїло ся. І що́ робить, не знаю: чи йти до дому, чи тут старостїв дожидатись? Нїкого і спитатись. Мати повiялась кудись, а старий усе кликав мене на вольну, далї і захрiп: там так здорово хропе, що аж хата трусить ся. А я полiз на полицю, та намацав горiхи, та й трощу їх. А нумо, Уляно, цiтатись! А кажи: чи чiт, чи лишка? От у жменї держу.

Уляна. Та пiйди собi геть! Чiт, тiлькп вiдчепись!

Стецько *(рахує орiхи)*. Так, вiдгадала. Отсе один, два їх, пять, десять, три, усї!

Олексiй *(ударивши єго по руцї, вибиває орiхи)*. А ти, бачу, і лїчити не вмiєш? Оттакий козак!

Стецько *(оглянувшись і аж тепер увидївши єго)*. А ти чого тут, пробишпако? Чого ти з мою дївчиною стоїш? Чого ти дивиш ся на неї, та ще може й говориш із нею? Гляди, щоб я не дав тобі щипки! Геть вiдсїля, кажу тобі! *(Олексiй пiдходить до него, а вiн уступає.)* Цур тобі! Не заньмай мене, я тобі кажу! А то побачиш, що́ я тобі зроблю.

Олексiй *(все приступаючи до него)*. А ну, ну! що́ ти менї зробиш?

Стецько *(уступаючи)*. Що́ зроблю? Ось побач: ось тiльки хоч пальцем доторкнеш ся до мене, то як скажений закричу: про-бi! ще дужче, чим тогдї.

Олексiй. Цур дурня та масла грудка! Чуєш,

я тобі кажу: не вяжись до людей, то і я тебе не заньмати-му.

Стецько. А до яких же я людей вяжусь? А кажи, кажи!

Олексій. Чого ти вяжеш ся до Уляни, йолопе? Вона за тебе не хоче.

Стецько *(позбираючи оріхи, гризе їх дальше).* Дарма.

Олексій. Вона каже: лучче їй з мосту та у воду.

Стецько. Дарма.

Олексій. Вона каже, що за тобою буде пропаща.

Стецько. Дарма.

Олексій. Вона каже: лучче їй сьвіт за очима пійти, чим за тебе.

Стецько. Дарма.

Олексій. Вона каже: цур тобі, пек тобі, осина тобі, дурний, божевільний, навіжений, кателиче, бузовіре...

Стецько. Дарма, дарма, дарма! Хоч ти менї що́ хоч кажи, а я тобі усе казати-му: дарма, затим що дарма. Хоч вона й не хоче, хоч вона плакати-ме і вбивати меть-ся, хоч здохне, то менї дарма, аби-б тільки пійшла за мене.

Олексій. Що́ ти будеш з таким дурнем робити! Він усе своє товче. Ну, ще ласкою попрошу тебе: Павловичу, Степанку, голубчику! Відкинь ся від Уляни, не заїдай їй віку, дай їй ще на сьвітї пожити з ким другим, а не з тобою! Не бери її, я тобі спасн-бі скажу!

Стецько. Так і я-ж тобі, братїку, ласкою скажу, що я б тебе послухав, так що́-ж будеш робити з моїм батьком! Оженись, каже, таки

оженись, та вже аж обрид менї з сим оженїньям; так отсе тільки за-тим я й женити ся хочу.

Олексій. Та шукай собі другої дівчини, се вже не твоя і не хоче за тебе.

Стецько. Та де їх у врагової матери знайдеш? Вже я раз ходив з старостами: ходили по усьому За-Харкову і усю Заїківку і Москалівку виходили; де хоч поганенька дівка була, усюди заходили, так ні одна не йде, як затялись.

Уляна. Чом же вони за такого парубка та не йдуть?

Стецько. Без сорому казка: кажуть, що дурний. »Дурний, цур йому!« Ось як кажуть. Се вже урагова мода стала, що усе за розумних хотять. Від сього і люде на сьвіті переведуть ся: за дурних не йдуть, а розумних нїгде узяти, от усї люде і повиздихають, а нових людей — тпрру! нїгде буде узяти!

Уляна. Та й я-ж тим за тебе не хочу, що ти дурний, і тобі у вічи кажу.

Стецько *(мовчки глядїв на неї бистро і довго, потім нараз скрикує).* Тю на твою голову! Ти тільки сама кажеш, а мати каже, що я не зовсїм би то й дурний: так хто вас зна, хто з вас бреше. А там і дівка каже, і батько каже, й мати каже, брати кажуть, сестри кажуть, що буцїм я дурний, так вже нїгде дїтись!

Олексій. Оттак казали За-Харківцї, а як прийдеш свататись на Гончарівку, то й За-Лопанцї теж скажуть.

Стецько. Матері трисця За-Харківцям і За-Лопанцям, коли так скажуть! А купцї так не те кажуть.

Олексій. Хиба-ж тебе й купцї знають? Як же ти до них попав?

Стецько. Ось бач як. Послав раз батько — та й близенький сьвіт! — аж за Нетечу, а я й не потранив, та й блукаю по вулицях, та розглядаю. А тут шусть на мене коні! Маштaлір як уріже мене у се плече кнутом, як гукне: падї! Я сюди, а мене другий по сьому плечу; я бачу, що не переливки: відсіля коні, відтіля пани, так я шморг у лавку, та й дивлюсь, що там робить ся. А там купці та так обдурюють панів, що на! *(Сьміє ся.)*

Олексій. Чим же вони обдурюють?

Стецько. Еге! ось як. Увійде пані у лавку, уся така цьвяхована, як мак у полі. Бриль на ній... тільки що у-в огород горобців полохати, та шовкове рядно напято, а скрізь так і сьвітить ся... *(Сьміє ся.)* Вже я, братіку, надивив ся!... От купець і подасть шовкової ганчірки шматок, або хусточку діряву, що менї й на онучі її не треба, та й лупить грошики скільки видно. А вона й хвалить ся, що добро купила: а я бачу, та регочусь собі та думаю собі: купила добро, що й на підтичку не годить ся. Аж ось мене купець і вздрів, та й каже: чаво табе, маладець, нада? А я кажу: я не молодець, а Стецько. Тут, знаєш, скипулись по слову, та й стали приятелї. Далї зібралось їх чимало: і старі і молоді, і лисі і підсліповаті і усякої масти. Регочуть ся з мене, а я тож з них регочу ся, та де-що вигадую. Далї заставили танцювати: як же я їм учинив гопака, так аж полягали регочучись. А далї й надавали: хто сукна на шапку, хто пояс, хто ренського, хто хустку, та прохали, щоб ще прийшов...

Олексій. Годі ж, Стецю, тебе й до вечера не переслухаєш. Тепер кажу тобі: проспв тебе ласкою; не відкидаєш ся? так слухай же: от нас

двоє і Уляна третя: тільки побереш рушники, та побачу тебе з хусткою, то знай, що тільки тобі й на сьвітї жити!

Стецько. Лиха матері! А я з хусткою та залїзу аж у солому. Трисця там знайдеш!

Олексїй. І там знайду, та й задушу...

Стецько. Ось тільки задуши, а я батькові скажу...

ЯВА ПЯТА.

Ті самі і Прокіп без шапки, краде ся через сцену.

Уляна. А куди-то, тату, мандрусте? Вернїтесь лишень. *(Веде его назад.)* Ей-же то Богу, не пущу!

Прокіп. Та менї є дїло до чоловіка: що́ се таке?

Уляна. Оттак, припало дїло, та без шапки і йдете?

Прокіп. Винеси ж ке шапку.

Уляна. Не винесу, бо пійдете на вольну, а опісля що́ від матери достанеть-ся? Хіба не знаєте?

Прокіп. Оттак! усе на вольну.

Стецько. Та винеси йому шапку, послухай, бач, як його кортить. Хоч-би й на вольну пійшов, так тобі що́ за дїло? Не хто ж велить, батько, хоч і поганенький, мов ликами шитий, а усе таки батько. Не послухала б ти мого! Він би тебе так скрутив, що до нових віників памятала б! Чи так і мужика не будеш слухати? Ну, ну! в мене гляди.

Уляна. Не буду тобе слухати, бо не буду твоєю жінкою.

Стецько. Побачу, як то не будеш! А ну,

старий, як скажеш: чи вона буде, чи не буде мою жінкою?

Прокіп. Гм!... Я б тобі щось сказав, та тутечка не можна. Ось ходімо зо мною, прогуляймо ся аж ген туди на Лису гору.

Стецько. Якого я там чорта забув? Не хочу.

Олексій *(відвівши Стецька на бік).* А -що, чи є в тебе гроші?

Стецько. Та ось повна кишеня, батько дав на сватаньня.

Олексій. Пробігай ся ж з ним на вольну та постав йому четвертину, то він до тебе буде добрий і дочку присилує.

Дует.

Прокіп. Ходім, зятю, за лісок.
Там новий стоїть шинок.
Горілочка ленська,
Шинкарочка Хвеська!

Стецько. Тютю, дурний, відчепи ся!
Пий горілку, подави ся!

Прокіп. Там горілка є і пиво
І шинкарка чорнобрива.
Шинкарочка почастує.
Шинкарочка поцілує.

Стецько. Кажу, сам пий, подави ся.

Прокіп. На шинкарку подиви ся:
Шинкарочка наливає.
Шинкарочка знай моргає.
Ходім, зятю, помандруєм.
Горілочки покоштуєм.

(Приморгує і пританцьовує.)

Горілочка лепська,
Шинкарочка Хвеська.

Стецько *(все думавши, пристас).*
Шинкарочка наливас,
Шинкарочка знай моргас.

Прокіп. Є горілка там і пиво,
І шинкарка чорнобрива.

Стецько. Шинкарочка почастує,
Шинкарочка поцілує.

Оба разом. Дурням ти не потурай,
Ходім швидче, поспішай.
Ходім хутко, помандруєм,
Горілочки покоштуєм,
З шинкаркою пожартуєм.
Горілочка лепська,
Шинкарочка Хвеська!
Шинкарочка почастує,
Шинкарочка поцілує.

(Обнявшись пританцьовують і відходять.)

Уляна. Буде ж мені тепер від матери, зачим батька не встерегла! Побіг би ти, Олексієчку, та вернув їх.

Олексій. Не руш його, Уляно; нехай іде, нехай Стецько заведе його на вольну, та й сам зайде хоч до завтрього, так з ким старости прийдуть і як у вас без батька буде?

Уляна. Нехай як собі знають, а я не винувата: я таки шапки не дала. Що, Олексієчку, ось і вечір близенько: що нам робити?

Олексій. Хто його зна, моя рибонько! Щось і дядько не туди став гнути, усе за багатого тягне. Що то як-би я паном був, тогді б своя

воля: украв би тебе по панськи, та й оженив ся б.

Уляна. А опісля й покинув би мене, як пани роблять?

Олексій. Не говори так, моя кришечко! Хоч-би я над панами пан був, хоч-би охвицером був, а все б тебе так любив, як і тепер. І хоч-би мені одежі на увесь год давали, або пару волів, або отаманом настановляли, то я б нічого не захотів, опріч тебе одну.

Уляна. Спаси-бі тобі, мій соколику, що так мене любиш, та й я-ж не меньш тебе. Нехай би за мене сватав ся не то що Стецько, та хоч-би й сам хватальний, та давав би мені скільки разків намиста з дукатами, та справив би баєву юпку, та каламайкову спідницю з шовковою запаскою, то от-же то ей Богу, плюнула б йому межи очи, а пішла б за тебе... Отже й лихо! Мати йде, ще буде мене лаяти, за-чим з тобою стою.

Олексій. Нехай іде; ще буду її ласкою прохати, чи не змилосердить ся хоч трохи.

ЯВА ШЕСТА.

Ті самі і Одарка.

Одарка. Чи се ж тобі, дівко, звичайно середу-дня з парубком на вулиці стояти? Чи се тобі хиба вечір? Не вміла б де у куточку постояти, щоб нїхто й не бачив, а то й маяче усім у вічи, як та верства! Що люде скажуть!... Та й тобі, Олексію, чого тут ханьки мняти? Вже вона мов просватана, відрізана скибка! Шукай собі другу, а її вже не обдурюй.

Олексій. Нї, паньматко, нїколи я нїкого не обдурював: не моя се натура. Її ж я полюбив,

от від Макотруса буде другий год: та правду тобі скажу, так її полюбив, що коли не віддасте за мене, то не знаю, як і на сьвітї проживу. Одаріс! Не знаю, як вас по батюшцї, паньматко! Згляньтесь на Бога, не занапастїть моєї душі: кажу вам, що вмру або у салдати пійду, коли її рішусь. Пожалїйте мене, сироти: батька у мене нема, мати при старости одна, нїкому її бідної буде доглянути. Я буду тут-здесь на заробітках, а Уляна і господарювати-ме і стару матїр доглядати-ме. Я ж собі ремесний, парінь не запіющий, нїхто мене нїколи не позивав, затим що я нї з ким нї заведу ся нї залаю ся. Хазяїни платють добре, копійка в мене водить ся, буду содержать її якомога! Чого душа її пожада, усе для неї буде. Захочете і ви до нас перебратись, найдемо куток, буде і хлїба шматок. Буду на вас заробляти, буду вас почитати і послухати, як матїр ріднесеньку. Худого слова від мене не почуєте. Буде вам гарно в мене жити. Коли й було яке лихо, то усе позабуваєте, тільки віддайте за мене Уляну.

Одарка. Олексійку, мій голубчику! Послухай же й мене, що́ я тобі скажу. Я й сама тебе люблю, мов ріднесенького сина. Парінь ти против мене звичайний, слухняний: що́ озьму у руки ту чаплїю, що́ ти менї сковав, то зараз тебе й згадаю. Та як же за тебе віддати? Ти собі на-лихо крепак! Уся За-Лопань менї очи просьміс, що я, таки будучи й сама не простого роду а попівського, та віддам одним-одну дочку за крепака! У нас у всїм роду Перелущенків не було з-роду нї одного підданого. Та й за Кандзюбенка як не віддати? Хоч дурний, міри нема, так багатий, не узяв його чорт із батьком. Сама собі господиня, свекрухи нема: у хороші походить і у волї по-

живе. А піде за тебе? Ще то добре, як не озьмуть у двір панських полумисків мити: а як же, нехай Бог боронить, та приставлять собакам дерть запарювать? Коли ж і на селі жити-ме, то й погнали, як ту скотину, на паницину. Тепер же вона по своїй волі: літечко — вона на мойці, що день то й копа, а у празники за ягодами: зимою пряде, та й назбирала чимало: а піде за тебе, то усе добро позбува. Ні, Олексійку, не віддам з волі та у неволю.

Олексій. Та яка се неволя? Та ви не буваєте по селах, та й не знаєте, як тепер добре за панами жити! І казенні дівчата аж вибрикуючи йдуть у села за панських, одна одну попережа.

Одарка. Та воно, Олексійку, й правда твоя: чула й я де-чого про се багацько: йдуть і наші городяне за селян, та ще й за панських: та менї ось-що: Кандзюбина худоба, а її до-біса! Жалко, як достанеть-ся кому другому, а не моїй дитинї! Нехай вже, Олексію, так буде, як воно є. Ти з Уляною розійдись, та приходь на весїлля, буцім-то нїчого й не було.

Олексій *(тяжко здихнувши)*. Ой паньматко, паньматко! Ти мене такими річами мов гарячою шпною у серце шпигаєш! Щоб я на весїлля прийшов? Щоб зміг дивитись, як другий буде нею орудувати, а вона другого а не мене стане поважати? Не хочу, не хочу!... Не можу з собою зовладати, бо любов як сон: нї зайси нї запеш, коли кого нападе. Коли ж нема у вас жалю, пійду прямо до свого пана, упаду у ноги і проспти-му, щоб віддали у салдати, та й пійду на край сьвіту, у Туреччину, де дядько був.

Уляна. Тодї, мамо, тільки ти мене й бачила!

Дует.

Уляна. Матусенько рідненька!
Зозуленько милесенька!
О, щоб-ж отсе менї ти робив,
За-що мене нещасну топиш?

Олексій. Не пий, не пий ти нашої крови,
Не розривай щирої любови!
Худобу всю мою озьми,
Без неї щасливі будем ми!

Разом. Нема біди,
Нема нужди,
Де щирая любов.
Дасть і радість,
Дасть і щастя
Нам вірная любов!

Олексій. Чи вміє дурень же любити?

Уляна. Порадоньку він дасть яку?

Олексій. Тільки знай, що будеш сльози лити!

Уляна. Не буде щастя на моїм віку!

Олексій. Ой згляньте на мою біду!
Уляся за мене віддайте:
Коли ж не віддасте, то знайте,
Я за очима сьвіт пійду!

Уляна. Ой згляньте на мою біду!
За милого мене віддайте,
Коли ж не віддасте, то знайте:
Усюди смерть собі знайду!

Разом. Мене з тобою розлучають!
Нехай собі вони се знають:

Уляна. Усюди смерть собі знайду!

Олексій. Я за очима сьвіт пійду!

(Обіймають ся. Одарка на бокї плаче.)

Одарка *(підійшовши до Уляни, голубить її).* Годі ж, Улясю, годі, моя доненько! Не розривай мого серця! Ідм у хату та вбирай ся: вечір близенько, скоро старости прийдуть.

Олексій. Трівай, паньматко! Поки ще Уляна не заручилась, поки ще менї не гріх назвати її своєю, нехай ми попрощаємось, як довг велить. *(Підійшовши до Уляни, говорить з жалем і крізь сльози)* Улясю! серденько, рибонько! Бачить Бог, як тяжко менї на душі!... Не можу тобі росказати, як надривають-ся моє серце!... Прощай... Улясю! *(Плаче, і Уляна гірко ридає.)* Прощай, моя зірочко!... Нехай... тобі Бог помага!... Казав би я тобі: не забувай мене, — так закон не велить, ти довжна любить і шанувать, кого тобі Бог дасть. А об менї... і не спомяни!... Знаю, як ти мене любила, та знати-му, яково буде твому серцю жити з нелюбом. Не горюй, Уляно, та не вбивай ся... Нехай я один за нас за двох буду горе пити!... Нехай я один буду страждати!... Коли ж почуєш, що була війна, то й знай, що мене перша куля зведе з сьвіту... Заплач нишком, та й... як собі хочеш.*(Тихо плаче і хоче її цілувати.)*

Уляна *(обіймивши, здержує его).* Олексієчку! мій лебедику, мій соколику! На кого ж ти мене покидаєш?... Чи так же я тебе любила, щоб пережила розлученьня з тобою?... Ще ти не далеко зайдеш від Харкова, а мене приньме сира земля! Очи мої як не вздрять вже тебе, то й закриють ся на віки!... Не довго нам, Олексієчку, терпіти горе: вмру дівкою... Та хустка, що я для тебе придбала, не достанеть-ся нїкому: понесе її парубок побіля моєї домовини: весїльнії подарочки та рушнички почіпляє мати тим, що зійдуть ся на мої похорони: нехай утирають свої слїзоньки

об менї бідної! Не почую я весїльних пісеньок, ходячи з дружечками: заспівають менї дяки вішнюю память!... Дойде сия вісточка до тебе, мій Олексїечку: не журись, поплач трошки, відпомінай ту, що́ тебе щиро до смерти любила, та й надійсь, що Бог нас зведе на тім сьвітї до купоньки. Прощай, Олексїечку, прощай!... була твоя і буду твою! *(Обіймивши его в послїдній раз, втирає сльози і підходить до матери, рівнучо)* Ходїм, мамо: робіть зо мною, що́ хочете, уже я не тутешня!... *(Відходить скоро.)*

Одарка *(через цїлий час плакавши гірко).* Сьвіта не бачу за горючими слїзоньками!... Олексїю! не цурай ся нас, приходь таки до нас, як було і приходив. Розговорюй її, щоб не журилась, щоб справдї не пропала з журби. Я ж кажу: коли-б менї не Кандзюбова худоба, то я б і не подумала за того стидкого та бридкого Стецька віддати таке золото, як моя Уляна: та ба! *(Відходить.)*

Олексїй *(в жалю задумав ся).* Усе-то грошї, усе-то грошї! Таки куди не подивись, усе вони на сьвіттї орудують! З грішми що́ не задумай, так усе й уродить ся! З грішми, хоч лежень, кажуть: трудящий; з грішми дурня, невігласа і почитують, і шанують лучче чим доброго, розумного і роботящого. З грішми можна і бездільничать і других обдирать, та ще замісць щоб такого у Сибір, так такому ще й кланяють ся. Та чого тут далеко ходити? З грішми от і Стецько шануєть-ся мов чоловік, а він, по правдї сказати... що́ він? Стецько!

ЯВА СЕМА.

Олексій і Стецько.

Стецько *(обзивається ще за кулісами).* Га? чого? Ось-осьде я! *(Виходить, з утоми ледве йде і сопе.)* Ге!... ге!... ге!... Бодай тебе заво... ге! заводила лихоманка, як він мене за... ге!... завів! Одно те, що на силу дійшов, а тут ще й не потрапив, замість Харкова та учистив аж у Григорівку. Було б тобі сватаньня! За якого б чорта рушники давати, як-би я не прийшов? Ще ж і до дому швандяти не близько!

Олексій *(на бік).* Іще з сим дурнем нічого і не зробиш! Заслав був його, так таки вернув ся. *(До Стецька)* Чого-ж ти вернув ся? Де ти дів свого тестя?

Стецько. А щоб він зслиз! Знаєш: як пійшли ми, та усе йдемо, усе йдемо... а він поспіша, аж сопе, та усе поспіша, а далі став тюпати підбігцем, а там вже — даром що старий — став і підплигувати, неначе панський припстяжний: а я за ним тюпаю, усе тюпаю... та не дожену. От як бачу, що не дожену, гукнув, щоб вернувсь та узяв гроші, бо за-що він пити-ме? Кинув йому зо жменю, та як потяг назад, та й не потрапив, та аж у Григорівку просунув ся, а відтіля вже сюди: та так утомивсь, що неначе у хрещика гравсь. А ти чого так посупивсь, мов той кіт, що мишу упустив? Але не слуха, що йому й кажеш...

Олексій *(все не слухаючи его).* Пійду тепер до дядька салдата. Не хочу ніякої поради. Нехай вчить муштри, йду охотою у салдати... *(Відходить скоро.)*

Стецько *(сам).* А ну, Стецьку, чи вже спочив?

Ходім, голубчику, ще до батька: може він досі сердить ся, що я не йду. Прийду, та обую шкапові чоботи з підковами, одягну нову свиту... та й мудра ж! Ходім!... Та не близько ж і йти! Аж ген-ген! І не видно відсіля!... *(Співає)*

Отсей сьвіт,
Такий сьвіт,
Який собі довгий!
Цілий день проходиш,
Кінця не знаходиш!

Коли-б він,
Коли-б він
Та був коротенький,
Щоб тут поле а тут ліс,
Не далеко б дідько ніс:

Оттут дівка,
А тут батько,
А тут їх і хати,
Щоб не довго до них швандять,
А швидч дочухрати.
Ато швандяй,
Швандяй, швандяй,
Швандяй, швандяй...

(Відходячи все співає.)

ДІЯ ТРЕТЯ.

Середина сельскої хати. На право довгий стіл, застелений килимом а з-верху скатертю, на нім великий житний хліб: по обох боках стола довгі лавки: на ліво три маленькі лавочки: в кутї видко піч.

ЯВА ПЕРША.

Прокіп лежить на лавцї за столом і спить.

Одарка *(виходить і договорює за кулісси)*. Гляди ж, Улясю-душко, не барись. Повязавши

скиндячки, щоб знати було, що молода, та й виходь ніч колупати. Вже скоро й люде прийдуть... Та що ми без батька будемо робити? Хоч поганенький, та був, а теперічки із-за свого та треба позичати. Де то він шляється-ся?... О, лиха моя година!... *(Співає)*

Та лиха-ж моя година!
Мене мати втопила:
За пяницю віддала,
Щоб я бідна пропала!

Була собі попівна,
Меж дівками королівна:
Мудрі бублики пекла,
І танок усім вела.

Тепер куди гожу ся?
З пянюгою вожу ся!
Ні з ким взяти поради,
І совіту подати.

Краса моя завяла,
Худобонька пропала!
Гай, дівочії літа!
Плачу, як та сирота.

Прокіп *(сильно захропів).*

Одарка *(побачивши его).* Дивись! се він спить! уставай! Скоро люде прийдуть, давай порядок. Устань бо! *(Штовхає его. він підносить ся. зіває. витягає ся і сидячи дрімає.)* Та прочуняй ся, навіженний! Та кажи лишень: де отсе ти шляв ся?

Прокіп *(все сидячи зіває).* Щось не втямки, де я був.

Одарка. Та вже нігде більш, як на вольній.

Прокіп. А побіг би я та спитав, чи я був там?

Одарка. Та годі тобі: уставай, давай порядок, адже ти батько.

Прокіп *(вставши)*. А може й справді, що я батько?

Одарка. Ну, тепер кажи: чого ти на вольну ходив, коли я не велїла?

Прокіп. Як чого? Пояс викупати. Хиба без пояса на сватаньні бути?

Одарка *(швидко)*. А що́-ж, викупив?

Прокіп *(мляво)*. Та є-ж!

Одарка. Де-ж ти гроші узяв? Мабуть у тебе є вони? Так ке сюди, на сватаньня треба.

Прокіп. Де узяв? Зять дав.

Одарка. Зять? Бач, який добрий! Ще й нїчого, а вже й гроші дає. Зостало ся ж у тебе? Та ну бо, прочуняй ся швидче *(ластячи ся до него)* та приберись любенько: умий ся, щоб хміль пройшов, та підпережись гарненько. Та ке лишень гроші сюди, я сховаю, а опісля тобі й віддам. Або ке пояс сюди, я тебе підпережу, як з-молоду підперізувала. Ти був тогдї такий бравий! Чи в памятку тобі, як колись раз, ще ти парубком був...

Прокіп *(слухаючи сї, рознїжив ся)*. Ге! як на току? знаю, знаю. Згадав. *(Оживляючись)* Що́ то тогдї гарно було!

Іще того не забув.
Як я парубком був:
З дівчатами женихав ся,
По вулицях усе шляв ся.

А тепер уже не так,
Вже не той у мене смак.

Цур йому вже женихатись,
От на вольну швидч забратись.

Ой жінки ви цокотухи!
Не смашніш ви від сивухи!
Хоч як хочеш, так цілуй:
А смашніш, як: буль, буль, буль!

Одарка. Давай же пояс сюди мерщій...

Дует.

Одарка *(ласкаво).* Ке лиш пояс сюди, моє
|серденько!

Прокіп *(пестячи ся).* Озьми пояс, підвяжи,
|та легесенько.

Одарка *(дуже ласкаво).* Давай, давай голуб-
|чику, давай пояс сюди.

Прокіп. А що-ж? скажу: голубочко, нема
|пояса в мене.

Одарка. Адже ти в шинок ходив вику-
|пати його?

Прокіп. Коли ж грошей не було, знов за-
|ставив його.

Одарка. Бодай тебе заставляла лихая година!

Прокіп. А чим би я похмелився? Тут лиха
|година!

Одарка *(закочуючи рукави).* Та хоч гріх,
|хоч і два, побю я пянюгу.
Ох, був колись чоловік, тепер спив ся
|з кругу!

Разом.

Одарка. Побю тобі морду всю,
Хоч я тобі й жінка!
Бодай лучче ісказився!
Ох, бідна я жінка!

Прокіп. Та чим би я похмелився,
Як-би не горілка?
Та чим же я виноват:
Дорога горілка.

Одарка *(дуже розсерджена).* Так отсе у тебе й грошей нема? О гаспидський чоловік! Щасти твоє, що не такий час, я б тебе так притасувала, щоб тебе і чорт не пізнав! Та ще може не скоро старости прийдуть, а то опісля серце відійде. *(Кидає ся до него з кулаками.)* Я тобі, стара собако!... Я тобі сиві патли пообриваю... *(Стук до дверей.)* Ох менї лихо!... Сїдай, сїдай швидче... Цур тобі! нехай опісля... *(Сідає з мужем і відсапує.)*

ЯВА ДРУГА.

Ті самі і Олексїй, входить спокійний.

Одарка. Е, се Олексїй.

Олексїй. Дай Боже вечір добрий! Помагай-бі вам на усе добре.

Прокіп *(дуже поважно).* Спаси-бі.

Одарка. Просимо до господи. Сїдай, Олексїю, щоб, як кажуть, старости сїдали. Ти таки прийшов до нас?

Олексїй. Прийшов, тїтко, коли не вижените. Знаєте, що я вам скажу: ходив собі по вулиці, та ось-що зморокував. Не віддаєте Уляни? так і бить, Бог з вами! Дядько каже: не тільки сьвіта, що у вікнї, не во гнїв сеє слово. Є дївчат по

усьому сьвіту, заплющивши десяток нагарбаю. Невдаха женитись на Уляні — найду собі другу. А менї подозвольте подивитись, як люде сватають ся: повчусь і собі.

Одарка. Добре се ти, Олексію, вигадав, що покинув за Уляною вбиватись, а теперички і вона, побачивши твоє роздумя, і сама схаменеть-ся і полюбить Стецька. Посидь же з нами, казали дівчата: прийдуть на сватаньня, і музику достанемо, от і ти з ними потанцюєш і Уляну розвадиш.

Олексій. А де вона? Я б із нею поговорив і навів би її на розум.

Одарка. Оттам у кімнаті убираєть-ся. Уляно, Уляно! А ходи вже сюди! *(Стукають три рази сильно в дверї.)* Ох менї лихо! отсе вже старости! *(Увиває ся.)* Ти, Олексію, сядь тут окроме біля дверей: а ми, старий, з тобою як голуб з голубкою. Еге! *(Сідає з Проконом на передній лавї коло стола.)* Уляно, Уляно! Іди піч колупай, старости вже прийшли. *(Знов так само стукають.)* Та йди бо: що ти не йдеш? *(Біжить за нею, виводить Уляну, заливаючу ся слезами, і ставить коло печи.)* Оттут стій, та сором ся, та почервонїй бо: бач яка блїда, та нї на кого не дивись, усе колупай.

Уляна *(з гіркими слезами).* Ох, Боже мій! і Олексій тут!

Олексій *(підходячи до неї, говорить тихо).* Мовчи та дивись. Давай певно рушники, а з хусткою підожди, поки дядько-салдат навчить. *(Іде на своє місце і сідає. Знов так само стукають за дверми.)*

Одарка *(усївши з мужем).* Ну, тепер зовсім. Починай, старий!

Прокіп *(голосно і поважно).* Коли добрі люде та з добрим словом, то просимо до господи: а коли так собі, вибачайте.

ЯВА ТРЕТЯ.

Скорик і Тиміш входять з палицями, у Скорика під пахою житній хліб. Стецько в новій свиті і дуже великих чоботах, дує ся і все чепурить ся, не здіймаючи нової високої шапки.

Скорик *(тихо до Тимоша).* Ти-ж, товаришу, как у походах не бував, света не відал і нічаво не знаєш, так у речах не суй ся за умілими, а ожідай команди, да тольки подтакуй. Вот і увесь пароль. *(До Стецька тихо)* Та сніми ж шапку, новобранець! У первой раз во фрунтє? *(Справивши ся. підходять.)*

Прокіп *(дуже поважно).* А щó ви за люде і відкіля Бог приніс?

Скорик *(так само поважно).* Прежде усєво дозвольтє во фрунт стать і без темпов вам честь отдать, а просто пакланіть ся і добрим словом прислужіть ся. Прежде послушайтє нас, а после уш будєт ат вас пріказ. Кагда будєт тее, так ми і онеє; кагда ж наше слово не в прійом, так ми адретіруєм ся і проч пайдьом. А што ми не дезертьори і не марадьори і без худої науки, так вот вам хлєб святой у руки. *(Подає хліб.)* Пожалуйтє.

Тиміш *(кланяючись).* Так-таки, так.

Прокіп *(приймивши хліб, цілує єго і кладе коло свого).* Хліб сьвятий приймаємо, а вас послухаємо; коли ж ваша річ не до діла, то не треба і вас і вашого хліба. Сідайте, люде добрі: може здалеку йдете? *(Старости сідають і садовлять Стецька коло себе.)* А відкіля ви, панове, з якої землі?

Скорик. Ми з землї дальної. Кали слихали, аж з Франції.

Стецько. Вже й видно Москаля, зараз і збрехав. Ми притьмом з-за Харкова. *(Тимїш здержує сьо.)*

Прокіп. Щó-ж то за земля? Чи далеко вона відсїля?

Скорик. Не близько. Іщо аж за Масквою будеть верстов сто.

Тимїш. Так-таки, так.

Прокіп. Крий Боже, як далеко! Мабуть на кінцї сьвіта! Туди ворон нашої кости не занесе! Хороша ж сторона?

Скорик. Старана важная! Туда і за всєво свєту господство з'єзжаєть-ся пажіть, пагулять...

Прокіп. Чи там же кабаки, чи вольна?

Скорик. Там об кабаках і не слишно, усє пют без заказу.

Прокіп. А горілка дешева?

Скорик. Нї по-чому. Там гарілчані каладізя.

Прокіп. От сторона, так-так! Ще лучче Косолашівки. Тим-то й господство туди упажа. Е, як-би нам, жінко, туди на слободу перейти, та хочби раз у таких колодязях скупатись! — Ви ж в нас постоєм, чи щó?

Скорик *(говорить скоро)*. Нєт, ми прахадящіа, партійонна каманда. А вот з намі какая гісторія, просимо паслухать. Раз, у прошлом у годї, були ми у паході, у діком народі. Сємдесят городов разорілї, тридцять полонілї, а один траншеями осаділї. А у свтом городї как раз сїдєл вот євтот *(вказавши на Стецька)* дікой князь. Войско єво штурмуєт, а он знай сабє буйтуєт, паднімаєт у-гору плечи і гаворит такії речи: з городом вам атдам ся завсєм, только патєшіте меня тєм, аддайте

мінє алї птіцю, алї чорную куніцю, алї красную дєвіцю, какую у вас ізберу і до себя пріведу. Ґенерал нас пріззвал, такії рєчі ісказал: ти, Осїп Скорік, па всєму свєту пабувал, усю Туреччіну ізхаділ і в Рассєю захаділ, ти з ним пайді і в Нїмєччіну зайді, іщіте таково дівa, шукайтє, і как найдьош, єму аддавайтє. Вот ми как пашлї, тридцять государств прашлї, а таково дівa не нашлї. Я було у ретіраду астал ся, так наш дїкой князь затял ся: усьо ішлї, ішлї, і учера у етот город — как завйоть-ся, не знаєм — прішлї: тут разом пала нам пароша...

Стецько *(все слухав уважно)*. Бов, бов, бов! То по москалевій брехні дзвонють. Яка лїтом пороша?

Скорик *(до него з великим гнївом)*. Малчі, шшйош! Не дасть закону сполнїть!

Стецько *(тїхо)*. Ґарма, бреши, бреши: до чого-то воно дійдеть-ся?

Скорик. Вот как пала пароша, і на пароші слєд увідалї і слїдить сталї. Наш дїкой князь татчас па слєду взнал і как апеченой закрічал: вот мая нї птїца нї чорная куніца, а красная дєвіца! Пайдьом єйо ськать і на нєйо пароль узять. Вот ми па слєду і пайшлї, і да вашого дому прішлї. Тепер ми сєбє разсуждаєм: певно наша нї птіця нї куніця, а красная дївіця, у вас у хатї, тут єйо і палучїть жалаєм. А па свтої мові, будьте усє здорові. Нашому слову кінець, а ви дайте дслу вінець.

Тиміш *(все продовжає)*. Так таки, так.

Стецько. Бач, куди карлючка закандзюбилась! Не з-чорта хитрий і Москаль!

Прокіп *(все з повагою)*. Щó се за напасть така? Відкіля се ви, панове Хранцузи, таку біду

на нас накликаєте? І якого нам дикого князя поставляєте? Що воно таке є, кажіть. Щоб нам нашого дитяти не втопить.

Скорик. Е, хоч наш князь дїкой, одначе он штукар велїкой! Как на свєт родїл ся, то іщо з сабою не бїл ся; кагда ж ляжет спать, так ат нєво і слова не слихать; і таки з худоби кой-што маєт, і кагда абєдаєт, зубов не позичаєт, а собственнимі своїмі кусаєт; ат вади нї разу пян не бивал, і нїкагда у себя грошей не крал; у капланії знаєт честь, сьвічей і сала не єсть; ум і разум за нїм ведьоть-ся, он на стєну не дерїоть-ся. Тепер ви делом размишляйте, а нам доброй адвєт давайте.

Одарка *(до Уляни, котра стоїть нерухомо).* Колупай швидче піч, колупай!

Прокіп *(подумавши, поважно).* Ось-що ми зробимо: хлїб сьвятий приньмаємо, доброго слова не цураємось; а щоб ви нас не порочили, буцїм-то ми передержуємо куниці або красні дївиці, так ми вас повяжемо. Чи так, жінко?

Одарка *(весело і ласкаво).* Роби, як знаєш. Ти батько і нам усїм голова: як скажеш, так і буде.

Прокіп. Еге! Дочко, а годі піч колупати, давай чим отсих Хранцузів повязати.

Стецько *(злякавши ся).* А ну, ну: до чого дійдеть-ся, то я і на-втїкача.

Одарка *(підходячи до Уляни, весело).* Іди ж, іди. Чуєш, що батько велить? Може нїчого не придбала, та вже і соромиш ся? Не вміла матери слухати, не вчила ся прясти, не заробила рушників, вяжи ж хоч валом. А ке лишень, що в тебе там є. *(Тягне її против волї.)* Та йди бо, ще й опинаєть-ся.

Скорик *(підходячи, здержує Одарку).* Пастой! Дєлаїш темпи без фліґельманта. Кагда не знаєте порядку, спрашуйте бувалих. Прежде надомно сполнїть закон. Ми усьо знаєм: відалї, как сто дєлаєть-ся і у Франції і у Туреччіне і у Рассєї. Вота што: садісь, мать: а ти, дєвка, паклані ся батюшці і матушці па-тросча, дякуй за хлєб і соль і за науку, і прасї благаславленія на добройо дєло. Вот как усюда дєлаєть-ся. *(Сідає.)*

Тиміш *(все повтаряє чи до ладу чи не до ладу).* Так-таки, так.

Скорик *(до Уляни).* Кланяй ся ж у ноги, без темпов, по слову. *(Уляна, заливаючись слезами, кланяє ся в ноги три рази, а Скорик приговорює)* Раз, у другой, у третьой. Полно.

Прокіп *(коли она єму кланяє ся).* Та буде-ж, буде: та годі-ж, годі. Давай швидче по чарці.

Скорик. Ну, тепер матушці: раз, у другой, у третьой. Полно.

Уляна *(поклонившись третій раз, остає ся перед матїрю на колїнах і плаче, тримаючи її за руку).* Ненечко моя ріднесенька! Лебідочко, перепілочко! У останьній раз прошу тебе: не топи свого дитяти! дай менї на сьвітї пожити!...

Олексій *(стоїть на боцї і тронутий утирає сльози).*

Одарка *(крізь сльози).* Годі-ж, Улясю, годі, доненько! Устань же, кажу тобі. Сього вже не буде. Давай там, що́ є. *(Бачучи, що Уляна не встає, зачинає сердити ся.)* Та кажу-ж тобі, що давай. От тільки не винесеш, то я тебе з-роду не била, а тут за патли потягну.

Тиміш. Так-таки, так.

Уляна *(в розпуці).* Боже мій милосердний! *(Іде і обертаючись до Олексія)* Тепер, Олексію,

прощай на віки вічні! *(Відходить, заливаючись слезами.)*

Одарка. Дурна, дурна! Так і я не хотіла за свого Прокопа, на стіну лізла: а далі й нічогісінько.

Стецько. Еге, воно так: спершу не хоче, далі й сама захоче.

Уляна *(виносить на деревяній тарілці два шиті рушники, положені навхрест, і підносить перше Скорикови та й кланяє ся. Як він вольне, она другий підносить Тимошеви, і відійшовши на бік плаче).*

Скорик *(взявши рушник, встає і кланяє ся, тримаючи его в руках).* Спасі-ба батюшці і матушці, што свайо дітя рано буділі і доброму долу учілі. Спасі-ба і маладой, што рано уставала, тонко пряла і харошенькі рушнички придбала!

Тиміш. Так-таки, так.

Скорик *(до Тимоша).* А ну, товаришу, завяжи мне, а я табе. *(Один другому завязують рушники через плече.)* Вот так: штоб не зводілі на людей напрасліни. Упершод наука. Завсем. Скачі, казак. *(Сідають на своїх місцях.)* А што-ж? делайте дело з канцом. Ми приведьоннис, ми не з-так виноваті: звяжіте і колониновожатаво.

Стецько. А князя й забули? Хоч-би тобі на сьміх чим-небудь оплутали.

Одарка. Давай же, Улясю, хустку молодому.

Прокіп. Ну бо, ну бо мерщій: пора частувати.

Уляна *(ломячи руки).* Вже-ж, матінко, що хоч роби зо мною: лай, бий, хоч до смерти вбий, а не дам нелюбу хустки!...

Одарка *(схопившись, до неї).* Та що́ се ти, Уляно? чи на тебе біс напав, чи що́? Кінчай діло, кажу тобі!

Уляна. З місця не пійду, хоч вбий!

Стецько. Та чого ти їй у пику дивиш ся? За патли, та в потилицю!

Тиміш. Так-таки, так.

Одарка *(розсердившись).* Та що́ се ти задумала? Як се можна хустки не давати? За якого-ж ти гаспида рушники подавала? Та я з тебе дух вибю! Та я не подивлюсь, що ти молода...

Скорик *(підходить і розводить їх).* Пастой, мать: ета не просто. *(Заглянувши Уляні в очи)* Наслано, я вам гаварю, што наслано: та не набаїм ся насилки, умєєм і атаслать. Ми бували по свєту: бували і у Франції і у Туреччині і у Рассеї, відалі віди і знаєм, што к чему. У меня не долго: скажу французкойо слово, так пражеиьо́м хоч какую насилку. Пайдьом сюда, у куток. Не смєй ніхто падхадіть к нам. *(Відводить Уляну на бік і говорить з нею. Она стає веселійшою. Межи тим —)*

Одарка. Наслано! Ох менї лихо! А хто б то і наслав? Чи не врагова Сюсюрчиха? Так і є. Колись на базарі подаялись із нею, так і похвалилась: я тобі, каже, віддячу. А учора я бачила, що усе округ двора сновала: чи збирала що, чи підкладала, а я й байдуже! Отже таки й віддячила!

Стецько *(зіває голосно і витягає ся).* Цур йому, сьому сватанью, яке довге! Колп-б швидче спати!

Уляна *(вислухавши все від Скорика, в великій радости вибігає).* Зараз, дядьку, зараз.

Скорик *(підходить на своє місце і сїдає).* Как рукой знял. Вибрикуючи пабєгла і зараз усьо прінесьот. Ета хто-то і наслал, та не умєючі. Уш з етакім не справіть ся-та! І пагразнєй нападалїсь і у Франції і у Туреччинї і у Рассєї, і гдє ми па паходах хадїлї, та і тих за пояс затикали. Да нас же прихадїлї вчіть ся-та.

Одарка. А щó, пане старосто, як-би я вас попросила: чи не можна що подїяти мому Прокопові? Пє непросипуще! Я б вам спаси-бі сказала.

Скорик *(підходить і довго дивить ся єму в очи).* Дано, з-разу віжу, што дано: та єта хто-то з умом і дав. Много менє будєт марокі. Вота, каби єво у службу, та до нашаво хвельтхвебеля, так тот би атучіл! *(Регоче ся.)* Тот би без нагаворов, а просто, палочкамі: так би і глядєть на сївуху не стал. То-то служба сьвятая! *(Співає)*

Ми, как в службу поступаєм,
Всю натуру оставляєм.
Бил ти пяніця і мот,
В службє будєш ти не тот.

Палка! дєло ти сьвятоє:
Ум і разум нам дайош.
Бросїш, брат, ти всьо пустоє,
Как к фельтфеблю попадьош!

Ах, фельтфебель, друг любезной!
Вмєсто крйостнаво отца,
Полтараста ти улєпіш,
І поправіш маладца!

Адначе не бой ся, старой, не бой ся: я пашутїл. *(Сїдає.)* Справім ся і без палочок. Не даром хадїлї па Франції, па Туреччінє, да і у Рассєю за-

верталї-ста: што-небудь да знаєм. А вот што сделаєм: даждьом маладїка, так нада-тє будєт єво как яструба трі-девять зарей виводїть, та кайо-што на французькі ґаваріть, што знаєм, а там падкурім та напоїм. *(До Тимоша)* Йок, мусьє?

Тиміш. Так-таки, так.

Скорик. Ну харашо, кагда так: будєш дяковать.

Уляна *(весела, румяна, виносить щось приготовлене нею і покрите зложеною шовковою хусткою, підносить Стецькови і кланяє ся).*

Стецько *(дуже урадований встає, засукує рукави, і не взявши єще, звертає ся до вітця і матери, кланяє ся і говорить, перериваючи сьміхом).* Спаси-бі матері... що вчила батька спати... та будила... прясти...

Тим часом як він говорив, Олексїй взяв з-поза него наднесену хустку і зручно зачепив за пояс. А Стецько, промовивши, хапає, не дивлячись, за великий гарбуз. Стоїть зачудований, роззявив рот і держить гарбуз перед собою. Уляна кидає ся до Олексїя, що́ спішить до неї.

Разом.
Олексїй. Тепер ти моя на віки вічні!
Уляна. Не покину тебе до смерти.

Одарка *(не видївши, що́ стало ся з Стецьком, як побачила, що Олексїй і Уляна обіймають ся, схоплює ся в гнїві).* Що́ се, що́ се таке? що́ се?

Стецько *(заслонивши Олексїя і Уляну, підносить їй гарбуз аж під самі очи).* Гарбуз! Хиба повилазило? Ось бач, хоч покуштуй!

Одарка *(зачудована до безпамяти, стоїть з піднятими руками).* Що́ се таке? Та се нас обморочено!

Олексій *(кидаючись до неї).* Ні, матусенько, се не морока, се правда сьвятая, хоч перехрестись. Таке моє щастя: мені достала ся хустка, а урагу мому гарбуз.

Стецько. Так поміняймось, ке.

Уляна *(так само кидаючись до матери).* Матусенько моя ріднесенька! Божая воля на те, щоб я пожила на сьвіті. Благослови ж мене і мого Олексія!

Стецько. Поблагослови їх отсим гарбузом по потилиці.

Одарка *(в найбільшім гніві).* Щоб я вас благословила? Нехай вас сей та той благословить! Не буде сього, не буде!...

Тиміш. Так-таки, так.

Прокіп. Та ну бо швидче благословляй, пора по чарці.

Одарка *(скоро і кричучи).* І ти, пяниче, туди-ж! Знай свою вольну, а у моє діло не мішай ся: тебе не довго, то й бити-му. А вас от як благославляю: тебе, проклятий халахуре, волоцюго, поблагословлю тісю чаплісю, що мені на лихо сковав. Усю на тобі потрощу, та у придачу трясцями та болячками та стонадцять кун лихорадок. А тобі увесь гарбуз розтовчу об голову, усі патли тобі пообриваю, коси твої вирву, та таки з Стецьком і обвінчаю, обвінчаю, таки обвінчаю! А ти, пройдисьвіте, вон з моєї хати! Подай лишень хустку сюди; подай, подай, подай... *(Задихує ся від гніву і хоче відобрати хустку від Олексія.)*

Скорик. Трррр! трррр! трррр! настоящой батальной огонь. Тепер пайдьом у сікурс на штикі. *(Стає межи Одаркою і Олексієм.)* Послушай, паньматка, меня бувалово...

Одарка. Не хочу, не хочу нічого слухати!...

Скорик. Та послушай...

Одарка. Нехай віддасть хустку Кандзюбенку, а сам вієть-ся з хати і щоб мого двора не знав!

Скорик *(притупнувши ногою).* Так цить же, кажу-ґаварю табе. Зараз кабилою станеш, вот тольки скажу французкое слово.

Одарка *(злякавши ся, затискає уста).* Ох мені ж лихо! не буду ж, не буду!

Стецько *(в великій радости).* А ну, ну: зроби її кобилою, я ще не бачив, як чоловік звірякою перекидать-ся. Та коли-б ще запржала, тото б сьміху було!

Скорик *(до Стецька).* Малчі і слушай камандних слов! Не бісись, Одарко, і поблагослови своїх дєтушок.

Одарка. Як собі хочете: біситись не буду і благословляти не хочу. Нехай віддасть хустку. Я в нього з горла видеру!...

Скорик. Не шумєть! Паслушай толком. Вот сколько я земель ні прахаділ, бил у Франції, у Нємеції, у Рассєї і у Туреччині, та вот і до вас прийшол...

Стецько. А за Харковом що був, так і не кажеш?

Скорик *(грозить ему).* Смірно! Ну, так на всєх землях такой закон: каму дана хустка, тот і жених: а каму паднесуть гарбуз, вот как би нашому Кандзюбенку, тот ступай вон. Ета ужо спакон веку так, і закону перемінить не можна. А хто ад етаво закону адступіть ся, таму грєх смертельной і на скатіну падьож будет.

Одарка. Та у нас ні волика, ні коровки. Усе мій старий попропивав, нічому і здихати.

Скорик. А миру хрестянськаво не жалєєш? А што тагда скажеш, как у всьом свєті павиздихаєт скатіна? Так што табє тагда будєт? Зараз тебя на абвахту, та пад воєнной суд.

Прокіп. А під суд як підложуть, так там і поворушити ся не можна.

Стецько. А ну, ну, до чого-то воно дійдеть-ся?

Скорик. Єто первое дєло. А другую рєч погаваря: зачим ти не хочеш аддать дачкі за Алексія? Парень важной, разумной, ремесной, да іщо-ж і племєннік мой?

Одарка. Так крепак...

Скорик. Ех! Што мнє з табой, как з рекрутом, ґаваріть! Ти ваєннаво артикулу не знаєш і усьо здор пореш. Паслушай меня, я прісяжнай чалавєк: я не мажу неправди ґаваріть. У казьонних мужічков начальнікі, а у подданних памещікі камандери, а усєм ґалава батюшка ґосудар. Ат єво міласті пріказано усєм нікаво не абіждать. У Алексєєва баріна людям жітьо славнайо, і у них усєво довольно.

Прокіп. А в них у селі чи кабаки, чи вольна?

Скорик. Вольная, брат, вольная. На десять верстов кругом кабацького духа і не слихать.

Прокіп. От сторона! Так чого тут і думати? Не дрочись, Одарко!

Одарка. Але, трівай лишень... так бач, пане старосто, у Кандзюбенка худоба... Серце болить, як згадаю!...

Скорик. Ага! Так ета уш не просто. Харашо: ми умєім как і з етім справить ся-та. А поставте сюда ослончик. *(Ставляють.)* Так. Тепер, стара,

азьмі міску, вот стіма четирмя пальцамі, і принесї сюда. Та сматрі, іменно стіма пальцамі.

Одарка. Ох менї лихо! Чи не будете ворожити?

Скорик. Нїчаво, не пугай ся: єто не ворожба, а знять з тєбя нада-тє насилку. Ми не даром па усєм мєстам хаділї. Знїму, штоб ти ад неї не зачахла.

Одарка *(низько кланяючись).* Ой, батечку, голубчику! робіть швидче, що знаєте: так і чую, як мене з-за плечей бере. Так миску вам подати?

Скорик. Міску, та вот єфтімі пальцамі. *(Она приносить, а він ставить її на лавці і знявши з себе рушник, віддає Тимошеви.)* На, таварішу: падержі пачотной знак. У свтаком дєлї не слєдуєть прапускать нїкакой сволюції. Держи ж сво, вот так, по нашому, васпиному: над курок. Да зділай дружбу, не зварочувай сво, а то штоб лїбо меня, тїбо тебя у три погибелї не звернуло. Тепер, стара, азьмі водянчик з водою і держи тутечка, а я кой-што палажу. *(Виймає з кишенї папєрець і дістає щось з него.)* Вот з французькава каравая весїльная шишка: ми сїю паложим у міску. Так. Тапер усє атайдїть на аванпости, у куток, і нїхто нї пари з уст. А ти з рушніком стань тут. *(Ставить Тимоша коло себе.)* Тепер. Одаріє, лий у миску воду та приговорюй французькоє слово голосно: плюх, плюх, плюх! *(Одарка робить так і приговорює.)* Тепер на́ з турецкой церкви свєчечка; засьвіти сїю і неси сюда, та не погаси! *(Закочує рукави; Одарка вся трясучись приносить засьвічений восковий недогарок.)* Дай сюда. *(Прилїплює єго до миски.)* Теперича усє зажмуртесь і не магї нїхто шевельнут-ца. Ну... начінаєт-ца нашеє дєло... Ну!... а самаво так лихорадка

і бйот. Єто умівчи наслано: та нічаво, не пасїлуєш. Одаріє, рождьонная, молїтвенная, крещонная, вінчанная, покритая! Скажі.. как тобя: чи з-за плечей берйот, алї у очах рябіє?

Одарка *(дрожачи)*. Та... із-за... плечей... і у очах...

Скорик. Французская, на усьому віжу, што французская насилка: у нас, у ваєннх, єто не дїковінка. Злая насилка! Адначе справім ся-та. *(Співає)*

Тара, бара, мара, деларжан!
Пуру, буру, туру, акерман!
Бендер, кардаш,
Дюпень, маряж,
Йок, пшік, йок, пшік!

(Топить сьвічку в воду.)

Банжур, мадам Одаріє: снято! Ат каво прийшло, на таво пайшло. Паздаравляю, мадам Одаріє: не рябєй! Вота, сматріте усє у воду смєлаво: хочби тебє адна скатінка, алї каровка, алї што-небудь із Кандзюбиной худоби. Нічаво нет, усьо пашло геть. Сматріть, сматріть!

Прокіп *(підходить і зо страхом заглядає в миску)*. Але й справді! Хочби тобі воловий хвіст, нема нічого.

Стецько *(вдивляючи ся добре в миску)*. Хочби тобі одна скотина: тільки сама моя пика зостала ся.

Тиміш *(так само дивить ся)*. Так-таки, так.

Одарка *(приходить до себе)*. Чому-ж там і зостати ся, коли я сама бачила, як усе повиплигувало геть!

Скорик. Оттак же, Одаріє, повиплигує і уся худоба Кандзюбина з твасї памятп, как ти ефтую

воду винеш, пючи єйо каждоденно по напйорстку, натощака. Как воду кончіш, так і жалковать перестанеш. А наші молодиї, как будуть любіт-ца та дружно жить, та не лїнуючись работать, так і зберуть іщо набольш чім у Стецька. Да вот і я: хадїл па Туреччинє, па Франції, па Рассєї, да і сабрал пятдєсят цєлкових: так па смертї маєй усьо заповєдаю Алексєю: он меня і нахаваєт...

Стецько. Як-би менї гроші віддав, я б тебе, урагового Москаля, сьогодня б у домовину. Вже я бачу, до чого воно йде.

Одарка *(наконець відотхнувши).* О спаси-бі ж тобі, пане старосто! Таки як руками зняв. Тепер менї не тільки що Стецька, та й усїї його худоби нїчогісїнько не жалко. А Олексїя вже полюбила, мов ріднесенького сина. Ходїте ж, дїточки, сюди. *(Обіймає Олексїя і Уляну.)* Будьте ж здорові, як вода, а багаті, як земля, а красиві, як весна!

Скорик *(скрикує).* Ура! наша взяла!

Стецько *(задумавши ся, перелякав ся від єго крику).* Тю! на твою голову! Ще й весїльля не було, а він вже й гука. Оттака-то московська віра!

Скорик. Тепер, товаришу, подавай знак сюда. *(Вяже рушник.)* Спасї-ба ж вам, панове сватове, за ваше послушаниє і любов. Тепер нада-тє сполнїть закон і кончать дєло. Сїдайте ж ви тут. *(Садовить старих на їх місця.)* А ми, товаришу, тут. А маладиї пастойтє.

Стецько *(сїдаючи коло старостів).* А князь осьдечки сяде.

Скорик *(зводить єго).* І нєт, брат: уш не здивуй. Минулось твайо княжество! Алї сядь сєбє, алї вон пайдї. Нуте-ж, скажем законнойо слово. Панове сватове!

Прокіп і Одарка *(разом)*. А ми раді слухати.

Скорик. Що ви жаладі, то ми сделалі. А за сії речи, дайте нам горілки ґ-речи.

Одарка. Просимо на хліб, на сіль і на сватаньня!

Скорик. Вот тепер нада-тє садавіть ся по закону. Молодші! Просимо на посад. *(Садовить Олексія і Уляну на покутї, а вітця і матїр коло Уляни.)* Тут батюшка, а матушка здєся, штоб близько порать ся. А ми, таваріщу, здєсь. *(Їдас з Тимошем коло Олексія.)*

Прокіп. Та мершій давайте страву, пора по чарці.

Стецько. Бач, як попарувались! Я вже бачу, до чого воно дійдеть-ся.

Одарка. Та сідай, Стецю, з нами, та й повечеряєш. А от скоро і дружечки прийдуть, то й потанцював би з ними.

Стецько *(співає)*. Бодай не діждали,
Щоб я з вами їв!
А ось-що скажу
Оттут вам усім:
Мати, іскази ся,
Батько подавись,
Жених провали ся,
Москаль утопись.
Тепер же ти, Уляно,
Аж ось мене послухай:
Ой плач тепер, небого,
Потилицю чухай. –
Жених твій крепак:
(Нехай йому болячка!)
Через нього і ти стала,
Не хто, як крепачка.

Крепачка, крепачка.
Крепачка, крепачка.
Крепачка...

(Бере шапку і гарбуз, ховає єго і виходить, все співаючи:) крепачка! *(Заперши двери, знов заглядає і кричить)* крепачка! *(і знов від часу до часу заглядає і кричить так само.)*

Тим часом Одарка виносить тарілки і инше начинє: розставивши всьо по порядку, дає на стіл миску і инше.

Скорик *(тим часом накраяв хлїба).* Вот тепер на трудах можна і порцію подавать.

Прокіп. На-силу за увесь вечір розумне слово сказали. *(Наливає горілку і підносить Скорикови.)* Пожалуйте, пане старосто!

Скорик *(помалу відводить єго руку).* Пожалуйте, пане сбату, ви вперйод викушайте. Может намішали француської бурди, што і на стєну падерйом ся. Да і у Туреччинї завсїгда пріговорюють: у каво у руках, у таво і в устах.

Прокіп. Будьте ж здорові! *(Випиває хутко.)* А!... кабацька!... розведена. Щоб то на вольній узяти! *(Частує Скорика.)*

Скорик *(взявши чарку, говорить швидко).* Єщо пю за здравє, вам скажу какоє: чарочка моя кругленька, налита з краями ровненька: тим ти мнє міла, што оченно полна. Кагда втоплю в тєбє свої уста, так вам скажу: многая лєта! Не бойсь, чарка, я тєбя не струшу, лєй ся в горло, возвеселї салдацкую душу: а штоб мнє не сухо піть, так прі чаркє вот што стану ґаваріть: здравствуй, батька з маткой, веселїте ся своєю дїтяткой: радость вашу велїчайте і нас не забувайте. Здравствуй, князь з княгінею, з молодою господинею!

Любітесь, пийте, гуляйте і чоловєчество розпложайте. А наконець, вот мой пароль: здоровя всєй кампанії чєсной! *(Випиває і остаток виливає в-гору.)* Штоб так наші маладії вибріківалі!

Одарка. Кушайте ж страву, проспмо. От-же і дружечки йдуть. *(Прокіп частує горілкою дівчат, що понадходили: они не пють, і він все випиває сам.)*

Хор дівчат *(зачинає співати за кулісами).*

Та ти, душечко, наша Уляно!
Обмітайте двори:
Обмітайте двори,
Застилайте столи,
Кладіте ложечки,
Срібні блюдечки,
Золотії мисочки:
От ідуть дружечки!

Перша дівка *(кланяючись і всї за нею).* Дай Боже вечір добрий! Помагай-бі вам на усе добре.

Олексій і **Уляна** *(встають і кланяють ся).*

Одарка. Спаси-бі, дружечки! Просимо на хлїб, на сіль і на сватаньня. Сїдайте сюди, дівчата. *(Садовить їх коло Уляни.)* От-же вам і ложечки: брусуйте, друженьки, брусуйте...

Скорик *(не перестає їсти).* Вот єдак і у Франції: перва накушають страву, а там і яловичину покришуть.

Друга дівка. Та нам же при людях їсти не подоба!

Третя дівка. Лучче ми вам заспіваємо, та ваших молодих возвеличаємо.

Скорик *(переставши їсти).* Ех, девушкі! патєшіте нас, патєшіте пісєнькамі.

Хор дівок.

Ой чому, чому,
В сім новім дому
Так рано засьвічено?

Уляпка рано вставала,
Русу косу чесала,
Матінку питала, *і т. д.*

Одарка *(через цілий час сеї пісні плакала).* Ох, дружечки, сизі голубочки! Не розривайте мого серденька жалібними пісеньками. Як здумаю та згадаю, як менї без Уляни зоставатись, так за слізоньками сьвіта не бачу! Зостану ся з пяницею, і вже добра не ждати.

Скорик. Нєчево плакать! вот тут-то і найдьот тєбє добро.

Одарка. Де вже добра ськати!

Прокіп. Добра? Ось-де добро:

ВОДЕВІЛЬ.

Прокіп. Хто добре пє, той знай все спить:
А хто все спить, той не грішить.
Чого-ж нам тут вередувати?
Приньмімось лишень куликати,
То й вродить ся добро той час.
Не буде сварки,
Не буде лайки,
Горілочка зопинить нас.
Як напємось, та і полягаєм.
Прокинувшись, давай знов пити:
Та так собі і прогуляєм.
А що, Тимоше, як?

Тиміш. Так-таки, так.

Прокіп. Коли-ж тут лаятись і битись?
З горілкою добро нам жити!

Хор.

Разом.

Прокіп. Коли-ж тут лаятись і битись!
З горілкою добро нам жити!

Всі. Оттут то лаятись і битись!
З горілкою нам лихо жити!

Одарка. Як жінка стане мужика
Товкти і вчити, часто бити,
Тогді нам добре буде жити!
Тепер же правда в нас яка?
Куди ні повернись, старші вони.
Мужик дуріє,
На все він сьміє.
Не слухає ні в чім жони.
Ось нуте лишень нам піддайтесь,
Під нашу дудку гоцака
Скачіть, мовчіть і не брикайтесь.
А що, Тимішу, як?

Тиміш. Так-таки, так.

Одарка. Нехай вчить жінка мужика,
То й правда буде не така.

Хор.

Разом.

Одарка. Нехай вчить жінка мужика,
То й правда буде не така.

Всі. Не вчити жінці мужика!
На сьвіті правда не така.

Олексій і Уляна. Тогді на сьвіті правда стане,
Тогді добро між нас проляне.

Як щира буде в нас любов,
Не буде лайки ні розмов.
А що, Тимоше, як?

Тиміш. Так-таки, так.

Олексій і Уляна. Як станемо усі любитись,
За-що нам буде вже сваритись?

Всі. Як станемо усі любитись,
За-що нам буде вже сваритись?

Скорик. В походах всюди побував,
Яких земель не навідав!
Так знаю всьо, і вот порада:
Вперйод всєво так треба-нада
Увесь народ ва фрунт наставіть,
Меня фельдфебелєм наставіть.
»Муницію бережи,
Аль пряжку надвязи!«
Когда ж судьям тут брати взяткі?
І лєкарям народ моріть?
Когда женам мужей дуріть?
Когда матать вам без аглядкі?
На зло не будет часу: вірно!
Чуть што не так, каманда »смірно!«
І фуктель паказал їм бравой,
І »є моста марш всє: лєвой, правой!«
І в ногу будуть всє ходіть.
Когда ж тут ссори завадіть?
А што, товаріш, как?

Тиміш. Так-таки, так.

Скорик. Ах, матушка, воєнна служба!
В тєбє адной любов і дружба!

Всі. Ах, матушка, воєнна служба!
В тєбє адной любов і дружба!

Стецько *(котрий перед-тим вернув ся).*
Ось і я до вас вернув ся,
Ось і я вже схаменув ся:
І женити ся не буду,
Ні до віку, ні до суду.
Своїм дітям закажу:
Не казітесь,
Не женітесь!
Так і батькові скажу:
А чому він оженив ся?
Я б без нього народив ся.
Всяк про щастя все питає,
А того ніхто не знає,
Що тогді б прийшло добро,
Як-би не женивсь ніхто.
А що, Тимішо, як?

Тиміш. Так-таки, так.

Хор.

Разом.

Стецько. Оттогді б прийшло добро,
Як-би не женивсь ніхто.

Всі. От і згинуло б добро,
Як-би не женивсь ніхто.

Тиміш. Гай, гай, товкуєте об чім!
Тогді добро ми будем знати,
Як що-небудь не так зовсім. —
А нам не спорить, а казати:
Та так-таки, так.

Хоч луплять волость писарі,
Жінки у гречку знай все скачуть,
В горілку воду шинкарі
Знай ллють: та що робить? всі кажуть:
Та так-таки, так.

Багатий дметь-ся, мов шкурат.
І часом бреше, пальці знати!
Сам бачиш — він чортяці брат, —
Не треба спорить, а казати:
Та так-таки, так.

(До публики:) А що, чи можна вас спитать?
Чи сватаньям вам не остили?
Як нїчого про те сказать.
Плесніть, панове мої милі!..
Оттак, оттак!

Финал.

Всї. Поки добра на сьвітї ждати,
Так нам оттут хиба дрімати?
Ану, почнїм лишень гуляти!
Горілка є, музика гра.
Дївчата, нуте танцювати!
Трара-рара, трара-рара.

(Загальні танцї.)

IV.

ЩИРА ЛЮБОВ.

ДРАМА В ПЯТЬОХ ДІЯХ.

ОСОБИ:

Таранець, обиватель підгородьдя Ганчарівки.
Галочка, дочка його.
Олена, подруга ѣї.
Микола, робітник його.
Твердохліб, обиватель із города Харкова.
Зорин, офицер.
Пятаковский, приказний із губерской канцелярії.
Сусіднїй народ, складаючий весільля.
Розсильнії, із губерской канцелярії.

Дїється в 1770-ім году.

ДІЯ ПЕРША.

[Донос.]

Середина хати заможного малороссийского обивателя.

ЯВА ПЕРША.

Галочка і Олена сидять, прядуть і тихенько співають.

Галочка *(перестаючи співати)*. Отже собака забрехала... *(Виглянувши у вікно, скрикує)* Одено, мерщій! та ну бо, мерщій!

Олена *(оставивши роботу, встає).* А що́ там таке?

Галочка. Та ну бо, яка неповоротна! Мерщій защінку! *(Біжає сюди й туди.)*

Олена *(слідкуючи за нею).* Яка там защінка? Де там вона?...

Галочка *(усе з неспокоєм).* Та онде двері... держи бо... защінни!

Олена *(остановлюючись).* Чи ти дурна, чи божевільна? що́ робити, скажи!

Галочка. Хиба ж не чуєш? Защінни, кажу, двері, та не пускай!

Олена. Кого там не пускати?

Галочка. Його не пускай... цур йому! я боюсь його... Ну бо, швидче защінни.

Олена. Таджe й защінпула.

Галочка. Держи, душко, і плямку, та кріпко, а то відірве.

Олена. Та й держу-ж.

Голос *(за дверима і стуканьня в двері з надвору).* Дома хозяинъ? Отоприте!

Олена *(держачи двері, до Галочки, притуливши ся у другім кутку, в півголоса).* А що́ сказати?

Галочка *(в кутку, дрижачи від страху).* Скажи, що нема нікого у хаті.

Голос *(і знять стук).* Эй, кто есть? Отоприте.

Олена. Нема нікого у хаті, ідіте дальш...

Голос. Какъ нема? А кто-же говоритъ? Отопри сейчасъ!

Олена *(все держачи двері, до Галочки тихо).* Ох, душко! Я так і трушу ся... Бою ся, троха се чи не москаль?

Галочка *(іще більше ховаєть-ся).* Та не бій ся нічого, тільки держи.

Голос. Кто держить? Кто говорить?... Отопри!

Олена *(до дверей).* Та я вам кажу, нікому відперти: нікого нема, хата пустісінька.

Голос. А кто же говорить? Ты и отопри.

Олена. Та й мене нема... *(До Галочки тихо)* Цур йому, який страшний! Я так і трушу ся.

Голос. Хорошо же, не отпираете? Я знаю, это Галочка говорить: не отпираете? Будете меня помнить!... Я пришелъ, чтобъ переговорить: хорошо же, увидите!

Олена *(прислухаючись).* Отже троха чи не пішов...

Галочка *(крадеть-ся до вікна на пальцях, з великим страхом хоче заглянути і вмить одскакує назад).* Ох лишечко! Боюсь і глянути... Онде, онде вже пішов... онде і хвіртку за собою зачинив. *(Стоїть посеред хати.)* Ох, на-силу душа віддихнула, а серце так і колотить ся!... Іди, сідай: не бій ся, вже не вернеть-ся.

Олена *(не сходячи з місця).* Не здужаю з місця зійти, ноги одубіли, а руки так і прикипіли до защіпки... от хіба не страшний!...

Галочка *(відводить її від дверей).* Та ну бо вже не бій ся, вже він далеко. Бач, яка ти боязлива!

Олена. А то й не боять ся такого? Ще-ж то хороше, що ранок, а як-би такий прийшов смерком, то я тут би і вмерла!

Галочка. Зовсім нічого його боять ся. Не пусти, прожени, та й годі.

Олена. А ти і не злякала ся? Ну, ну, як

стіна побіліла. — Хто-ж се такий страшний був? Я його овсї і не бачила.

Галочка. Чого-ж ти злякала ся?

Олена. Затим, що ти бояла ся.

Галочка. Я думала, що ти зуздріла, який він є страшний, та на тебе глядючи дуже злякала ся.

Олена. А я на тебе дивлячи ся собі злякала ся і не бачучи його... Бач, які ми собі!... *(Сьміють ся обидві.)* Годі-ж реготати ся, нїчого і не наробимо: сїдай лишень, дївко, та роби. *(Сїдають і роблять.)* Роскажи менї, будь ласкава, хто се такий приходив? Адже ти його бачила?

Галочка. Еге! тим то я і злякала ся, що побачила, хто йде... Се, коли хоч знати, се мій жених приходив...

Олена. Жених? Ох менї лихо! Чи не дурна-ж ти зовсїм? як таки можна так жениха шановати? Щб він теперечки скаже?...

Галочка. Потурати йому! Се такий жених, що цур йому від мене!

Олена. Яких у неї до гаспида женихів! Кого нї почуєш, усяк її сватав. Мабуть з сотню вже є. Коли-б до мене їх з половину прислала. А то ми не з-так багаті, та й дївчат нас у батька аж троє, так нї один злидень і не навідаєть-ся. Тебе знають, що ти одна а батько багатий, уся худоба достанеть-ся, так тим і топчуть ся. Ти ж підеш за нього?

Галочка. А щоб він не діждав з своїм поганим родом! Були, були люди, а то вже вивяв ся який-ся то приказний. Та стидкий, та мерзенний, і горілку не добре, і кабаку кріпко вжива, та і посватав ся. Як же мій пан-отець напрямки йому відрізав, так він і розлютував ся і побо-

живсь, що зробить пан-отцеві яку біду. Тим-то я і злякала ся і заперла ся від нього. Цур йому!

Олена. О, шкода ж! Ми б з нього тут поглузували, посьміялись би, та й протурили б його...

Галочка. Нехай вієть-ся, куди хоче. Менї і дивити ся на нього гидко, не то щоб з ним говорити! Ну його к сину! і не споминай об ньому. І без нього менї нудно! *(Вздихає.)*

Олена. Вже я бачу, що тобі не сьогодня нудно: атже перестала до нас і на вулицю виходити. А того не знаєш, що тільки за-для тебе усї аж з города зіходють ся, як купцї і школярі, та й пани. Чи знаєш, як ти не вийшла до нас у короводи грати, то той увесь народ, побачивши, що тебе нема, і розійшов ся.

Галочка. А ви б собі самі грали, що́ вам до людей?

Олена. Оттак пак! Будемо самі за-для себе і грати і співати? Ми на те дівчата, не для себе граємо, а щоб люди на нас дивили ся та завидовали.

Галочка. Так от-що!

Олена. А в тебе мабуть і не така натура? Ну-ну, таки всяка!

Галочка. Що́-ж за мною запримітила? А ну, скажи.

Олена. Куди! За тобою нїчого нема. Ти усе граєш з нами, аж геть біля великого садка. Як же хто вийдеть... знаєш? та сядеть біля дворів, на колодках, так ти і почала усе туди коровод водити, або у хрещика, усе туди біжиш. А чого се так? га?

Галочка *(з замішанєм)*. Там бо пан-отець мій садовить ся і любить дивити ся, як я граю.

Олена. Пан-отець? Ох, ти хитра! А з пан-отцем та сидить... пан охвицер... А що? напекла раків? почервоніла? Я усе знаю...

Галочка *(встидаючись)*. Що? що ти знаєш?... Кажи, кажи усе.

Олена. Знаю, Галочко, усе знаю. Як тільки ти вийдеш до нас, а тут де озьметь-ся і охвицер, та прямо до твого пан-отця, і посідають собі на колодках. А ти тут як та дзиґа, усе перед ними та коло них: а ми тільки підбігаєм за тобою. Як же вони підуть собі, то у тебе і голова розболить ся, і ноги потомили ся, і втікаєш до дому, а зачим?... Знаю, усе знаю. Затим, що твій пан охвицер... я хотїла сказати пан-отець, вже дома, так за-для нього і вертаєш ся.

Галочка *(смутившись, протяжно)*. І вістимо!...

Олена. Так там бо і охвицер твій. Та і що то: і сьогодня у вас, і завтра і після завтрього і по усяк божий день усе він у вас. Нехай же він з пан-отцем, а ти чого туди?

Галочка. Але! послухай лишень, що і я тобі скажу. Коли прийде до нас пак, так треба ж чим там звичайно його попоштувати: от затим я і стараю ся. А другу річ тобі, Оленочко, скажу: тільки начни слухати, що він і як говорить, то й забудеш усе і не відійдеш від нього. Який то він розумний! Чого то він не зна! Та як стане росказовати, то я і заслухаю ся, і задивлю ся на нього, так що й роботу покину, голку з рук впущу... і сама себе не тямлю. От сй Богу, що правда!

Олена *(з участєм)*. Галю, Галю! Дивп ся,

та не задивлюй ся: слухай, та не заслухáй ся. Свій розум держи.

Галочка. Ох, сестро, щó менї робити! Тобі тільки самій признаю ся, будь ласкава, не роскажуй нїкому, — може полетїла, як тобі роскажу: сама не знаю, щó зо мною стало ся. Без нього усе менї нудно, тяжко, усе жду його... його одного бачу, і більш менї нїкого не треба...

Олена. Галю, Галю!... щó-ж з сього?

Галочка. Я й сама не знаю, щó й робити з собою? *(З сльозами)* Ми з-малу усе з тобою у-купі. Навчи, щó менї робити? поможи менї!...

Олена. Чим же я, душко, тобі поможу?... Лихо тобі! любиш його, як і сама бачиш...

Галочка. То-то моє й горечко, що люблю його!... Я вже давно запримітила, що полюбила його, та й була веселенька, сама не знаю чого. Як же він, отсе два тижнї, чогось став журити ся, то і я з ним, моя душко, та як у воду опущена!... А ось на тім тижнї і перестав було ходити. Господи! як я за ті днї не вмерла, не знаю! Далї і прийшов, та такий смутний! слова не почули від нього. Усе дивить ся на мене, мовчить, а тут у-в очищах і видно сльози... а я швидче у кімнату та й залью ся сльозами!... Так менї важко, душить мене... мов душа з тїла хоче вийти...

Олена. Так і не жури ся, моя Галочко! Хоч побожу ся тобі, що й він тебе любить.

Галочка *(горестно)*. Не хотїла б я сього нїколи!...

Олена. А чому-ж?

Галочка. Нехай би я сама страждала, він би сього і по вік не знав і не мав би нїякого горя, а я своє лихо поховала б у сирій землї з своїм

дівоваиьичком!... А як вин мене ще полюбить, що з того?...

Олена. Як що? коли дуже полюбить, то й озьме тебе за себе. Ти станеш панею, будеш щастлива...

Галочка *(задумується-ся, опустивши руки).* Щастя!... Хто він?... хто я?... О горечко!...

Олена. Не журись бо попереду усього... Отже хтось іде... Може вийть дверей держати?

Галочка *(глянувши у вікно).* Е ні, сьому і відчинити двері треба. *(Поспішно утира заплакані очи і відчиняє двері.)*

ЯВА ДРУГА.

Ті-ж і Твердохліб.

Твердохліб. Добрий-день вам, дівчатка!

Галочка і **Олена** *(низько кланяючись).* Будьте і ви, дядюшка, здорови!

Твердохліб. Галю душко! А чи дома ваш пан-отець?

Галочка. Вони дома, там десь, біля батраків: хуру мають відправляти.

Твердохліб *(до Олени).* А потрудіте ся, стало бить, Петровна, покличте Омельяновича. Скажіть, що я прийшов. Є пильне діло.

Галочка. Куди їй: вона їх і не знайде. Побіжім, сестро, у-двох. *(Хватають ся за руки.)*

Твердохліб *(удержуючи Галочку).* Та ні, душко, не трудіте ся ви. Вона молодша, вона збіга і пішки усюди; а ви посидьте зо мною.

Галочка. Та дале-бі що вона не знайде сама. Як я побіжу з нею, то і знайду вам пан-отця...

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті-ж і Таранець.

Таранець. Та не треба мене шукати, ось осьде я знайшов ся й сам. Дай Боже день добрий вам. Потаповичу! Побачив, що ви, по ласці вашій, завернули до мене, так я покинув усе та мерщій до хати. Сідайте ж, пожалуйте: спочивайте, з-далеку ішли, втомили ся.

Твердохліб. Не вам кажучи, нагрів трохи чуб, поки дошвандяв до вас. Звіснє діло: де Харків, де Ганчарівка. Забрались, полагаю, верстов за три.

Таранець. Та й буде таки. Галочко, достань, машечко, там є варена, то піднеси нам по чашечці.

Твердохліб. Та не турбуйте ся. Омелянович у, я не за-тим прийшов.

Таранець. Оттак пак! Буцім ми вас не знаємо? Атже не у пустку війшли. Спаси-бі Богу, хазяїн є, і в нього де-що водить ся: і молода хазяйка піднесе, не яка менї і турбація. Се вже так закон. Не від нас воно стало, не нами і покінчить ся.

Твердохліб. Благос діло, приятелю мій любезний, не кидати ся старовини. Ох-ох-ох!

Таранець. Поки будемо по-старосьвітський жити, поти в нас і добро буде. Що-ж у вас, у городї, чувати? як що поводить ся?

Твердохліб. А що? усе гаразд. Військо муштрують-ся: кажуть, от-от підуть на Турка, хочуть мабуть Бендерів добувати.

Таранець. Нехай їм Бог помага. А город хороший. Добре б його до нас загарбати.

Твердохліб. Та воно так, та й сила супостата не малая!

Таранець. Не журіте ся, Потаповичу! як піде наше військо, то Турка так припруть, що не своїм голосом закричить: аман.

Галочка *(приносить на деревяній тарілці дві чашки, підносить Твердохлібу і кланяєть-ся).* Пожалуйте, дядюшка!

Твердохліб *(відводячи її рукою).* Що се ви робите? хазяїну треба по-переду.

Галочка *(кланяєть-ся).* Пожалуйте бо, звольте ся.

Твердохліб. І гостю буде хороше, коли хазяїн примір покаже.

Галочка. Пожалуйте бо, а то не відійду.

Твердохліб *(взявши чашку).* Не що з вами робити. Піднесїт же і пан-отцеві.

Таранець *(взявши чашку).* Та вже об менї не турбуйтесь. І дочка батька не забуде, і хазяїн себе не зобідить. Пожалуйте ж, покушайте.

Твердохліб *(вливає із чашки в блюдце і кланяєть-ся).* Будьте ж здорови! Нехай і наш Харків процьвіта! А що, може з нього буде що путне!

Таранець. І пожалуй, повстаємо з домовини і не пізнаємо. Тут може так заселють ся, застроють ся, що нїгде і ступити буде. А ке, дочко, ще по одній піднеси нам.

Галочка *(приносить горшок і із нього наливає в чашки і підносить).*

Твердохліб. Чи не багато буде, Омеляновичу?

Таранець. Хазяїн то зна, а гость не указчик. Піднеси, доню, піднеси.

Твердохліб. Коли ж так, так ось-як. Піднесїт ви обидві, дівчатка. А ми, старі, випємо, та от-що скажемо: нехай же у наш Харків зо всїх

міст збирають ся добрі люди, а ледащі геть втікають: та нехай дівчата красивійші над усі городи в нас не переводять ся. Чи так, приятелю мій любезний, і ви, дівчатка, машечки мої?

Галочка і **Олена** *(підносячи чашки, кланяють ся).* Так, дядюшка, так-таки.

Таранець. І я скажу: нехай буде так, і усе-усе добре щоб не перево́дило ся!

Твердохліб *(випивши і віддавши чашку).* Годі-ж тепер! приймайте отсе куди знаєте, та ідіт собі куди знаєте, а нам тут треба де-об-чім поговорити.

Таранець. Так нехай же стоїть: ми поговоримо, поговоримо, та й почастуємо ся.

Твердохліб. Ні, вже довольно. Важне діло буду казати, так щоб не забути де-чого.

Таранець. Як знаєте. Приньміте ж, діти, посудину, та ідіт собі гуляти.

Олена. Проведи мене, Галочко, до дому. Мені вже пора.

Галочка. Добре, ходім.

Таранець. Вертай ся ж, доню, швидче, не барись. *(Дівчата виходять і відносять чашки і все.)* Нуте, приятелю Потапович, кажіт, що там маєте?

Твердохліб *(з неспокоєм).* Не знаю, з якого кінця зайти... Скажіт мені на милость, хто недавно сватав вашу Галочку?

Таранець. Та їх стільки на тижні перебува, що і не згадаєш усякого. Відкіля вже не наїзжають! що́ вона їм так дала ся?

Твердохліб. Та ні, не те. Отсе на тім тижні хтось сватав, хтось з губерської...

Таранець. Еге! се-б то той... от не згадаю, як його... дівчата прозвали пуцьвірок.

Твердохліб. Трохи чи не таке щось. Що-ж ви йому сказали?

Таранець. Такому паскудному і гарбуза пожалковав давати. Узяв його за руку, та й вивів з хати і сказав, щоб ніколи і двора мого не знав. Так що хіба?

Твердохліб. Оглашенний що зробив? — у губерську канцілярію подав донос, що буцім ви колдуєте і що знайшли аж шість скарбів таких, що їм і цїни нема.

Таранець. Що-ж з того буде?

Твердохліб. Хіба-ж ви не знаєте, як у такім ділї поводить ся? І колдувати лихо, і за скарб, як не обявиш, так біда буває.

Таранець. Та відкіля-ж се анахтемський пущьвірок вигадав, що я чаклую і скарби знахожу?

Твердохліб. Вже сього не знаю. Показав зсилку на вашого батрака. Чи Микола у вас є?

Таранець. Та є.

Твердохліб. Так буцім той сказав, що ви і колдовське слово знаєте і що скарби знайшли.

Таранець. Сьому не можно статись. Микола в мене така дитина, що і не треба лучшого: розумний, права рука моя по усьому торгу.

Твердохліб. Ось покличте його по-переду, та спитайте, що се означа?

Таранець *(виглянувши в віконо)*. Онде-ж і він. А гов, Миколо! ходи ке сюди. Що се за напасть така?

Твердохліб. Не смущайте ся, государ мій любезний, поки ще до чого. А діло важнеє, треба його затушковать.

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Ті-ж і Микола.

Таранець. Скажи менї, Миколо, чи ти знаєш того... що от прозвали пуньвірком?

Микола. Се-б то Пятаковський? як його не знати: я йому і спину патовкмачив і патли обірвав.

Таранець. За-віщо ж у вас узяло ся? кажи усю правду, не потай нїчого.

Микола. Ви вже мене знаєте, що нї для кого не збрешу, а таїти нїчого тут: ось як усе було. Раз поставив менї горілки, та і став вишитовати, від чого ви, дядюшка, так розбагатїли? чи не знаєте, пита, якого колдовського слова, або чи не знайшли коли скарбу? А я його обдурюю і кажу: дядюшка і слово таке зна і аж шість скарбів знайшов, що їм і цїни нема...

Таранець. Коли-ж се було? Чи боїш ся-ж ти, Миколо, Бога?

Микола. Тим, що Бога бою ся, тим його так і обдурйовав. Коли-б же розпитав, як що воно є, то я і сказав би, що колдовське слово — те, що ви ласкою просите, так ми длятого з шкури лїземо, щоб вам услужити, а скарби — то шість батраків, що їм, за їх роботу і щирі труди, цїни нема. Коли ж він не питав, так я і не росказовав, так і розійшли ся. А у-другє він на улицї та став щось брехати про Галочку таки вашу, Омельяновичу. Так на нього уся громада і напустила ся, щоб не сьмів нї про кого худої слави пускати, бо се є гріх, і таки добре його затюкали. А я закликав його у куток, та таки гарненько потасовав.

Таранець. За се спаси-бі, а за ті речи дуже

не гаразд буде. Він усе обявив начальству і на нас біда збираєть-ся.

Микола. Аж нїчогісінько, дядюшка, не бійте ся. Тільки судящі нехай мене спитають ся при ньому, то я усе докажу. Перестане цьвіріньокати.

Таранець. Гляди, чи так воно буде! Іди ж до свого дїла. Наробив менї багато хлопіт.

Микола. Дале-бі, що так усе минеть-ся. А його попаду, то ще притасую, та вже не так. Нехай не бреше! *(Виходить.)*

Твердохлїб. Воно то, пожалуй, так, та по дїлу не прийдеть-ся так. Сьогодня менї знакомий з губерської канцїлярії росказав усе. Треба, каже, гасити дїло. Я — що робить? кинув ся до доносчика. І що-ж? вашим словом давав два рублї, щоб узяв назад бумагу: так куди! На стїну дереть-ся. Нехай, каже. Галочку віддасть і худобу усю, тогдї покінчаю дїло.

Таранець. А щоб він не діждав, щоб я своєю дитиною став від біди відкупати ся! Сам на смерть готов, аби-б вона була щастлива! Се біда менї з сим доносом! До розуму не прийду, що менї робити?

Твердохлїб. А у прочім, приятелю любезний, імійте резонт, не теряйте куражу у одвітах, когда призовуть у губерську канцїлярію. Шутки ради скажу, хоч і не той час: при прежнїх членах лучше було, знеси по требованию і не бій ся нїчого: а тепер так і нагадати не можно. За-то правда процьвітаєть: так, стало бить, і боятись нїчого... Отже... не унивайте, Омельяновичу... трохи чи не...

Таранець *(оторопівши)*. А що? ідуть за мною?

Твердохлїб *(приглядаеть-ся в вікно).* Ніби розсильні ідуть...

Таранець *(ламаючи руки).* О Господи! Що то зо мною буде! Бога милосердного не бою ся, я чист у душі, людей бою ся!...

Твердохлїб. Воля Його над нами. Він сильнїший усіх замислів чоловічеських.

Таранець. Що станеть-ся з мою Галочкою?... Вона і не зна біди!...

ЯВА ПЯТА.

Ті-ж і розсильні, а потім Пятаковский.

Розсильний. А кто у васъ *(вийнає бумагу і читає)* Алексѣй Таранець? *(Таранець, блїдний, дрижить і не може слова виговорити.)*

Твердохлїб. А на-що він нужен вам?

Розсильний. Чтобъ шолъ за нами.

Твердохлїб. Куда? і по чиєму требованью?

Розсильний. Въ губернскую канцелярію. Вотъ вамъ и записка.

Твердохлїб. А за-чим його требують?

Розсильний. Не могимъ знать, мы посыльные.

Пятаковский *(вбігає і кричить).* А что? а гдѣ злодѣй, колдунъ? Вяжите его, закуйте. Гдѣ ваши кандалы?

Розсильний. Нѣту-тѣ ничево: не сказано, чтобъ заковать.

Пятаковский. Такъ я вамъ приказываю. Закуйте ему руки, ноги, ротъ, глаза... я въ семъ дѣлѣ доносчикъ, я требую.

Таранець *(ламаючи руки).* О Господи! я в кандалах! за калавуром!... Як то Галочка стерпить!...

Твердохлѣб *(одвівши на сторону Пятаковского, говорить йому тихо).* Послухайте, государ мой любезний! Когда ви в сім дѣлї маєте силу, то... давав вам два рублї... ну, звольте, от вам пять рублів. Потушіт дѣло, відпустіт салдат і беріт деньги: ще і попоштуєм славно.

Пятаковский. Хмъ! я самъ отъ примирія не прочь. Конечно, можно бы дѣло и утушить: я покажу, что я это писалъ не въ трезвомъ состояніи, и съ и то... Только какъ честный человѣкъ, по совѣсти скажу вамъ, что и пятидесяти рублей не возьму. Одна Галочка, и ни копѣйки меньше.

Твердохлѣб. Несбиточное, государ мой, дѣло, щоб Галочку оддать за вас...

Пятаковский. Помилуйте, какъ, отъ чего? Я служу рачительно, на дорогѣ къ благородію...

Твердохлѣб. Служба тут не спрошуєть-ся. Нужен нрав і поведеніе...

Пятаковский. Все у меня отличное. У человѣка характеръ ясно виденъ, когда онъ подопьетъ. Я вамъ про себя скажу: когда я подопью, то меня не только обидѣть, но легко и прибить можно, что неоднократно и случалось. Даже оберуть меня до послѣдняго, а я ни пары съ усть, лежу себѣ недвижимъ. Ей такъ. Поведеніе мое также не зазорное. Я имѣлъ честь обѣдать однажды у здѣшняго коммисара и велъ себя добропорядочно: ни салфетки не уронилъ, ни скатерти не облилъ. Вотъ каковъ я! Стыдно себя хвалить, а грѣшно скрывать добродѣтели...

Твердохлѣб. Та не те. Говоріте послїднюю нїну, а Галочки вам не видати, як свої уха...

Пятаковский. Такъ и вамъ же не видать отъ меня милости!... Эй, караульные! Куйте его...

Розсильний. Помилуйте, во что ковать? Съ нами и кандаловъ нѣту-ти, да и приказу не было ковать, а довести бережно...

Пятаковский. Такъ я вамъ приказываю... закуйте его...

Розсильний. Да кто станетъ слушать тебя?... Пойдемъ, старичокъ, скорѣе: скорѣе и воротишься.

Таранець. Господи! не остав мене... і Галочки!... Що́ з нею буде, як дознаєть-ся? Приятелю мій! Зроби сам... як знаєш... нічого не тямлю! часом що́ зо мною буде... благослови її моєю рукою і моїм словом... Прощай і ти...

Твердохлiб. Не смущайте ся... Господь нас не оставитъ... я піду з вами, мені з руки достуи де до кого... і Галочка нічого не знати-ме, поки вернемо ся. — Господи! Будь нам покровитель! Ходімо!

Таранець. Хижа моя, де я у-в усім був щастливий і хвалив Бога! Чи приймеш хоч прах мій?... Доню моя! Галочка!... *(Виходить, заливаючи ся сльозами, з розсильними і Твердохлібом.)*

Пятаковский *(сам).* Заварилъ кашу, и довольно крутеньку!... *(Оглядаючи хату.)* Отъ такого достатка всѣмъ пожива будетъ. А Галочку съ остаткомъ возьму въ свою опеку. Гдѣ она?... Пойду поджидать ее на улицѣ, а допросъ безъ меня снимутъ. *(Виймає табакерку і нюхає табаку, приговорюючи:)* О любовь, лю... бовь!... Знатный, бестія, табакъ продаетъ. А!... *(Виходить.)*

ДІЯ ДРУГА.

[Сватаньня.]

Простий сад, в сторонї хата і вихід із неї.

ЯВА ПЕРША.

Галочка *(одна, виходить із хати).* Вже й перано, а він не йде... Мабуть і сьогодня не буде. Почав відкладати, а далї і зовсїм перестане ходити... Нї, не забуде він мене, як і я його. Казала Олена, що він затим і смутний і рідко ходить, що й він любить мене... Що-ж з того! Коли справди, що він мене любить, що я дожила до такого щастя, так тут менї і вмерти лучше!... бо що з нашої любови буде? Смерте, смерте! озьми мене! Не жалуй нї моєї молодости, нї краси, нї дївованьнячка! Мати, спра земле! Прийми мене до себе, приголуб мене, сприточку, і не пусти мене на съвіт, де нема менї нї щастячка, нї доленьки, нї отрадоньки!... Коли-б тільки він провідав, де я лежати-му, та щоб хоч разочок навідав ся до мого гробу... земля стала б менї пером, тїсна домовина за веселу съвітлицю..! запекшї ся уста мої всьміхнули ся б до нього... помершї оченьки мої глянули б ще, і скрізь насипану землю вздріли б його... застившая рука моя ще простягла ся б до нього... *(Плачучи, простягає руки.)*

ЯВА ДРУГА.

Галочка і Зорин, тихо підходивший до неї, бере її за руку.

Галочка *(вскрикує).* Ох!... *(Руки не вирва від нього, дивить ся в очи, радість і удовольство на лицї у неї і сльози котять ся із очей; вона другою рукою проворно і часто утирає їх.)*

Зорин *(ухвативши сї руку, пригорнув до серця і пристрастно дивить ся на неї).*

Галочка *(з трудом почала говорити).* Се вы... Семен Іванович?... *(Потім силячись освободила руку свою від него і побігла за лавочкою, поставила біля него, і стараючи ся вийти із замішання, стирає її і потім говорить)* Будьте ласкаві, сїдайте у нас, поки пан-отець вернѐть-ся. Пішли кудись з чоловіком, поки я дома не була... і не знаю таки, куди і пішли.

Зорин. Жалко, что его нѣтъ! я къ нему и къ тебѣ пришелъ. Не могу далѣе скрывать моихъ чувствъ. Галочка, зорочка моя!... Не могу безъ тебя пробыть!... Все разскажу, какъ я страдаю по тебѣ. Увидѣвъ тебя въ первый разъ, я узналъ, что нашелъ счастье свое. *(Галочка закрила ся рукою.)* Когда ты взглянешь на меня, заговоришь со мною, душа у меня встрепенется, сердце забьется сильнѣе, и мнѣ станетъ весело, такъ весело!... Взгляну въ твои глазки, вотъ что напрасно ты ихъ рукою закрыла... Закрой ихъ, да слушай только. Безъ тебя мнѣ свѣтъ не милъ... Не умѣю разсказать, какъ весело близъ тебя! Мнѣ приходило на мысль, что Галочка меня не любитъ... *(Галочка проворно закрила ся і другою рукою.)* Слушай же и не закрывайся такъ. Когда разскажу тебѣ все, тогда дѣлай со мною, что хочешь. Вотъ я и началъ рѣже приходить къ тебѣ, чтобы умереть скорѣе; потому что не видѣвши тебя и не слыша твоего голосочка, знаю, что не проживу долго. Все звалъ смерть къ себѣ...

Галочка *(всхлипуючи).* Та і я... її ж викликала!...

Зорин. Какъ это можно? Тебѣ должно жить,

ты утѣха отцу, ты краса міру! *(Взявши її за руку)* Мнѣ же и жить не нужно, когда ты не любишь меня...

Галочка *(в замішаню).* Хто-ж вам сказав, що я вас... *(склонивши голову, ледве може договорити)* не люблю?...

Зорин *(скрикує з радости).* Такъ ты любишь меня, Галочка? *(Хапає другу руку єї, котрою она закривала ся, і бистро дивить ся їй в очи.)* Скажи, такъ ты любишь меня?...

Галочка *(не мігши вирвати у нього рук, щоб скрити своє замішане, склоняєть-ся на плече його.)* Я не знаю, як люблять... А тільки усе те, щó ви про себе росказовали... то так... *(плаче)* і менї було без вас... І я не хотїла без вас жити, хотїла вмер...

Зорин *(пориває її в обійми, притискає, сам себе не тямить з радости, цїлує єї очи, щоки).* Галочка! ты меня любишь? Ты моя? О какъ я счастливъ теперь! какое блаженство за всѣ горести мои!...

Галочка *(довго в радости, прихилившись до нього, держить голову на плечі його).* Щó зо мною дїєть-ся?... Менї так хорошé! Ще як стала знати вас, то було як задумаюсь... то тогдї було так хороше!... Ой нї, тепер лучше! *(Обнїмає його рукою.)* Я не знаю: хто я, де я і щó я? Я мов птичка вибилась з густеньких хмарочок, лїтаю біля ясного сонечка!... Не страшно тепер менї нїяке горечко, перетерплю усяку біду хоч через увесь вік: я мала таку годиноньку з вами, що я по-вік не забуду сїї радости!... Ви мене любите!.. Ви мене цїлуєте!... Не покинете мене нїколи? *(Обнимає його обома руками і притискає до себе, плачучи гірко.)* Не покиньте, не забудьте мене!...

Ви моя душа і радість і... не вмію росказати, що тут у моєму серденьку...

Зорин *(не переставчи голубити)*. Теперь я не сирота!... И для меня солнце свѣтитъ!... Въ радости вѣкъ доживу... Вотъ, кажется, идетъ твой пань-отець... Скажу ему, буду просить... *(Оставляе її.)*

Галочка *(побачивши Твердохліба, виходячого із хати)*. Ні, то не пан-отець, а вони з сим чоловіком кудись ходили, то мабуть скоро і прийдуть... Тільки ви, Семен Іванович, підождіт: ще не пора пан-отцеві нічого говорити. Ще ми не порадили ся ні об чім... Я ще й тепер ума не зберу — усе те росказати, що в мене на думці. Я ще не привикла до свого щастя... *(на бік)* і як менї так скоро відректи ся від його!

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті-ж і Твердохліб, до того ходивши то в хату то з неї.

Твердохліб *(підходить до Зорина)*. Не во гнів вашому благородію будеть, прошу покорно сюда, маю пильнеє дїло поговорити з вами секретно...

Зорин. Что такое? *(Идет на бік з Твердохлібом.)*

Галочка *(з неспокоєм)*. А що у вас там є? Атже ви, дядюшка, пішли з пан-отцем: де-ж він? Скажіт, будьте ласкаві, і менї. *(Йде до них.)*

Твердохліб *(відводячи її)*. Не смущайте ся, машечко, і не мішайте нам. Сам пан-отець прислав до його благородия... Ми зараз усї вернемо ся... *(Йде до Зорина.)*

Зорин. Что такое? Говори скорѣе. Ты весь встревоженъ.

Твердохліб. Стала ся такая причина. Менї звістно, що ви, по ласцї своїй, жалуєте і мого приятеля, сього хазяїна, Олексія Таранця...

Зорин. Ну, такъ что?

Твердохліб. А отто, ваше благородіє, що на нього здїлан одним бездїльником донос у самих пустяках; йому оправдати ся можно, но як узяли його у губерську канцелярію...

Зорин. Какъ? уже и взяли?

Твердохліб. То-то і є, ваше благородіє. Я за ним пішов і просив, кого слїдує, та як опісля одвели його у секретну, так знаєте там...

Зорин. О Боже! его пытать?... Побѣжимъ скорѣе, не можемъ ли ему помочь... *(Іде.)*

Твердохліб. І я за-тим вас і шукав: у квартері нема, так я сюди... *(Поспішає за Зорином.)*

Галочка *(в неспокою)*. Куди-ж ви? Семен Іванович, потривайте! Але і слова менї не сказали, так і побігли обидва... Нехай Бог милує, чи нема з пан-отцем якої причини! Вже-ж би менї Семен Іванович сказав. Хтось-то там через пліт переліз... біжить сюди... Ох лишечко! то-ж навіжений пуцьвірок... заховати ся нікуди!...

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Галочка і Пятаковский.

Пятаковский. Не уходи, моя красавица! я имѣю къ тебѣ криминальное дѣло.

Галочка. Нема менї до вас нїякого дїла. Чого ви сюди забрали ся? та ще по плотам лазите, неначе... хто?...

Пятаковский. Время, нетерпящее отсрочки. Тутъ, когда дѣло по самонужнѣйшей надобности, тутъ не смотрятъ ни на плоты, ни на что!

Галочка. Та що́ там? кажіт швидче, та і убірайте ся собі хоч до... куди знаєте!

Пятаковский. Изволь, сей моментъ скажу, а ты немедленно положи резолюцію безъ волокитъ. Люблю тебя, Галочка! животомъ и душою! Дай обѣщаніе выйти за меня — и все дѣло прекращу.

Галочка. Не десять разів казати вам, що цур вам! І не думаю, і не подумаю об вас нїко́ли. Викиньте се собі із голови.

Пятаковский. Съ кѣмъ же ты, душечка, останешься? Я былъ бы тебѣ и подпора, и защита.

Галочка. Не треба менї нїякої другої защити, в мене батенько є.

Пятаковский. Я про то и говорю, что безъ батиньки былъ бы тебѣ защита. Какъ теперь тебѣ одной проходить званіе свое?

Галочка *(з неспокоєм)*. Хіба де батенько мій?

Пятаковский. А Твердохлѣбъ развѣ не сказалъ? Онъ за тѣмъ и пошелъ сюда.

Галочка. Вони були тут на часинку, та й не сказали нїчо́го і пішли опять до його.

Пятаковский. Вотъ такъ! Теперь уже далеко до него.

Галочка *(в великій тревозі)*. Як далеко? що́ ви кажете? Скажіт бо, здїлайте милость!

Пятаковский. А! теперь проснись? А что тогда скажешь, какъ узнаешь, что твой гордый панъ-отецъ сидитъ въ тюрьмѣ, а теперь пошелъ въ Сибирь!...

Галочка *(поблїдла і дрижить)*. У Сібір?... пан-отця?... Брешеш, брешеш, злий пущьвірку! мій батенько і не подумав нїко́ли такого, за-що люди у Сібір ходють.

Пятаковский. Нѣтъ, не брешу. Прежде за его мошенничества самого взяли, а потомъ прислали и за вашимъ работникомъ, Николою. Теперь уже обоихъ сослали, и Твердохлѣбъ за тѣмъ и приходилъ, чтобъ взять имъ что на дорогу.

Галочка *(вскрикує).* Ох, менї лишечко! Так, так і є! і йому казав... і він аж поблїд... і не сказав менї ні слова, побіг... Побіжу і я... Таточку-голубчику! Де ти страждеш? Озьми мене з собою!... *(Вибігає.)*

Пятаковский *(довго дивить ся за нею дивуючись а потім тріснув пальцями).* И именно дура!... Будь я бестія, если она не дура!... Имѣя такое богатство, остается полновластная и безспорная всему наслѣдница: отца ссылаютъ въ Сибирь, а она плачетъ какъ будто о какомъ несчастіи?... Чудные бываютъ нравы у людей!... Вотъ какъ и у меня: а хитрости сколько? О, донось на моего злодѣя Таранца штука чудесная!... Теперь радъ бы, пріятель, и десятерыхъ дочерей отдать мнѣ, такъ уже поздо...

ЯВА ПЯТА.

Пятаковский і розсильні.

Пятаковский. Что? за кѣмъ это еще?

Розсильний. Не за кѣмъ же, какъ за тобою. Во всѣ концы послали отыскивать, а я догадался, что ты здѣся торчишь, да прямо и пошелъ.

Пятаковский *(гордо).* Говори вѣжливѣе: знаешь ли, кто я?

Розсильний. Какъ тебя не знать! Да полно чуфариться, ступай въ канцелярію; велѣно привести какъ можно скорѣе.

Пятаковский. Въ канцелярію? Хмъ! иди и скажи, что сейчасъ буду. *(Проходжує ся повільно.)*

Розсильний. Вота еще и отповѣдь посылаетъ! Иди сюда: велѣно связаннаго привести.

Пятаковский. Кого?

Розсильний. Да не какого-же чорта, какъ тебя. Секретарь доложилъ, что вовсе не пишешь, а все гуляешь.

Пятаковский. Какъ, меня? Какъ-то и кто меня посмѣетъ связать?

Розсильний. Не кто же, какъ я, и вотъ какъ свяжу! *(Беруть його і вяжуть руки.)*

Пятаковский. А все же не скованнаго...

Розсильний *(вяже дальше)*. Тебѣ и то не въ диковину. Недавно же сидѣлъ на цѣпи!

Пятаковский. Какъ недавно? Еще на прошлой недѣлѣ...

ЯВА ШЕСТА.

Таранець і Зорин виходять із хати.

Таранець. І у хатї єї нема... Хиба ще й досп не вертала ся?...

Зорин. Это что за молодецъ? И куда вы упрятываете его?

Розсильний. Бѣгаетъ, ваше благородіе, изъ канцеляріи, такъ приказано...

Таранець. Се ж мій супостат. Се він же, Семен Іванович, на мене донос подавав.

Зорин. Теперь самъ попался въ бѣду? такъ слѣдуетъ.

Пятаковский *(до розсильних)*. Это ничего, а вы развѣ не видите, что вашъ арестантъ ушелъ? Вы его отвели, а онъ ушелъ... Возьмите его, скуйте...

Розсильний. Полно брынкать-то! Ступай за нами.

Таранець. От бач, пуцьвірку! Ти мене і у кандали і зїсти хотів, я ж винпов прав, а ти попав ся.

Пятаковский. Такъ что-жъ? Хотя и связанный, да не закованъ... я тебя такн доѣду!... *(Розсильні відводять его на вервиці.)*

Таранець. Зло для себе зле... Де-ж наша Галочка? І тут сї нема!...

Зорин. Это мнѣ чудно. Я ее оставилъ здѣсь, и она вовсе не знала о бѣдѣ...

Таранець. І хороше, як-би і не знала. Може скучила сама, та й пішла до подруги... *(Дивить ся на бік.)* Так і є, що не знала! Про усе прочула... мабуть і в городї була вже... бачите! летить як стріла... *(Іде до неї на зустріч.)*

ЯВА СЕМА.

Ті-ж і Галочка, прибіга і кидаєть-ся до батька.

Галочка. Таточку! голубчику!... Ще-ж я вас побачила!.. *(Обнима його і плаче.)*

Таранець *(так само).* Годї-ж, годї. Господь з тобою!... Бач, я й жив і внять тут...

Галочка. Я вже думала, що вас і на сьвітї нема!... сказали пак, що ви аж у Сібірі...

Таранець. Хто-ж то мене так запрятав?

Галочка. Не хто-ж, як оттой гаспидський Пятаковський!... Тут усе приставав до мене... і вас, каже, у Сібір повели...

Таранець. Так ти і побігла мене визволяти? *(Сьміеть-ся.)*

Галочка. Ато-ж пак! І не стямилась, як і побігла... мала на край сьвіта бігти... Біжу, дивлю

ся, якийсь-то пан іде назустріч: я їх овсї не знаю нїкого, та думаю: коли пан, то й волю має: от і стала його прохати і кланяю ся йому, а він усьміхнув ся і каже: знаю, знаю. Не бой ся, каже, нїчого, верни ся до дому, твого отця відпущено... Я як се почула, та назад іще дужче бігла, та й думаю: а що, як той пан не зна та на сьміх сказав? І не вірю з радощів, а знай біжу... а тут салдати зостріли ся, повели на верйовці, мов собаку, Пятаковського, так і вони сказали. Куди то вас, тату водили? І що там на вас за пеня?

Таранець. Пеня, доню, московська, та ба, нароблено багато хлопіт. Не побачила б ти мене з руський місяць, як-би не Семен Іванович; і поручив ся за мене, спасп-бі йому, і випрохав, щоб відпустили.

Галочка *(з чувством до його).* О Семен Іванович!... Ви знаєте... усе знаєте!...

Зорин. Знаю, Галочка, знаю, какъ бы ты тужила объ отцѣ, потому и хлопоталъ, чтобы его скорѣе, какъ невинаго ни въ чемъ, отпустили домой. Тяжело мнѣ было видѣть, что такой почтенный человѣкъ безъ вины долженъ страдать... Но все кончилося, не будемъ вспоминать.

Галочка. Тільки яка ви є добра душа, того не забудем по вік!...

Таранець. Ей, істинно! ви і були і є мій благодітель, і чим вас віддяковати?...

Зорин. О мой почтенный Алексѣй! Благодарность твою можешь доказать, осчастливить меня на вѣкъ, самая смерть...

Галочка *(весело, стараючись не дати йому говорити).* А нуте вже при такому часї не споминайте про смерть!... На сім свїтї так гарно, весело!... Менї сьогодня мов небеса одчинили ся,

полетїла б від радости по-під хмарочками, та і впять би до вас вернулась... Будемо тут жити у щастї, у любові... аж поки зовсїм постарїємось...

Зорин. Правда, Галочка, правда. Самое большое счастье жить въ любви. Будемъ такъ жить по вѣкъ. Не оттоняйте только меня отъ себя...

Таранець. Пожалуй, ми не відганяємо: так ви щось нас не так любите, як ми вас? — Чи будете часто приходити?

Зорин. Не только часто приходить, но думаю съ вами и навсегда остаться, когда только примете меня...

Таранець *(дивлючись).* Щоб то як?...

Зорин *(бере его за руку).* Почтенный Алексѣй! выслушай... *(Галочка знаками просить его, щоби мовчав; опустивши руку Таранця і подумавши, говорить)* Нѣтъ... еще не время!... Завтра... завтра приду и все скажу... *(Виходить скоро.)*

Таранець *(задумавшись, дивить ся у-слїд йому і помовчавши).* Щó се він, доню, сказав, що як-би по-вік йому з нами жити? га? *(Дивить ся на неї пильно.)*

Галочка *(змішавшись).* Не знаю, таточку!... Чи не против того... що може кватери їм будуть на Ганчарівцї... або що: не знаю таки...

Таранець *(довго дивить ся на неї, потім протягує до неї руки: вона кидаєть-ся до його і обнима его).* Нї, Галочка!... я не бою ся нїчого!.. *(Кладе їй руку на голову.)* Ти моя дитина!... *(Поцїловавши в голову, тихо їде в хату.)*

Галочка *(дивлячись вслїд за ним).* Твоя, таточку!... і ти нїкóли не відцураєш ся від мене... Бою ся тільки того, щó дума Семен Іванович...

Нехай по-переду роскажу я, як нам любов нашу скінчати... Так і зробимо, так і жити-мемо... І що́-то за гарно буде!... Він мене любити-ме, поки я вмру... і я буду довго-довго жити... бо у щастї та у вірній любові і душа буде радовати ся, і здоровє цьвісти-ме, як весення квіточка!...

ДЇЯ ТРЕТЯ.

[Коханьня.]

На другий день. — Декорація першої дії.

ЯВА ПЕРША.

Таранець *(один, сидить і читає книжку, потім знявши окуляри).* І великії і сьвятії мужі, а скільки бідствовали на сім сьвіті!... Чого-ж нам грішним тужити, коли біда постигне? Вони через своє терпіньня царство заробили; треба ж і нам так робити, як і вони. Не дай тільки Боже якої напасти, як менї було нї відсїль нї відтїль склалось лихо. Не було горя, не мав об чім тужити, так тут як-раз і біда! Достаточку, слава тобі Господи, і унукам зостанеть-ся... Чадо моє миле, що я і не знаю, як дяковати Богу за неї... яка-то їй судьба? *(Задумуеть-ся.)* Ой нї, нї!... не буде сього!...

ЯВА ДРУГА.

Таранець і Твердохлїб.

Твердохлїб. Здорові були, Омельяновичу! Поздоровляю вас покінчавши своє дїло.

Таранець. Спасп-бі вам за усе. Сїдайте, по-

жалуйте. Учора після передряги не зміг піти до вас подяковати за усе ваше стараньня, що зарані звістку дали і там об мені старали ся, а шо́ пуще, Семена Івановича покликали: зовсім було у турму сказали; так він вже випросив і поручив ся. *(За куліси)* А ке, доню, нам чого, любезного гостя попоштувати!

Твердохліб. Не турбуйте ся ні в чім уже ради мене. Не вам кажучи, лихоманка трясла мене з самої осени; так обіцав ся цілий год по пятницям не розрішать. Покорно спаси-бі за усердіє. Рад же, істинно рад, що не дали ворогу посьміятись! Буде ж і він знати!

Таранець. А що́ йому? Нічогісінько. Листок паперу на донос пропав, та й годі. Як показав Микола усе про нього і против чого які́ слова говорив, так судящі засьміяли ся і похвалили Миколу, а об Пятаковському сказали, що з-пяну так зробив. Що́-ж йому се? він завтра на другого нападеть-ся.

Твердохліб. Е, ні; так, стало бить, ви, приятелю, і не знаєте, що́ з ним послідовало?

Таранець. Ні, не знаю нічого. Хиба що?

Твердохліб. Віддали Пятаковського під суд і велено діло скоріше кінчать; так отсе сьогодня озьмуть об вас повальний обиск, та й рішеніє послідує.

Таранець *(вскочивши із ослінця)*. Як, об мені повальний обиск? За-що така напасть?...

Твердохліб. Тверже діло буде, приятелю любезний! Та ви не смущайтесь: об вас покажуть усе добре, як і знають.

Таранець *(ходить сюди і туди, встревожившись)*. Боже мій, Боже мій! Чи ждав я сього над собою!... Усе добре покажуть; спасп-бі за сю

пісню!.. Яково з такою душею, як моя, що й помислити бояв ся об якій неправді, яково менї йти на людський суд? Чи бездільничав я, чи нї?... А чим за се удовольнить мене Пятаковський?... А скільки годів моїх потрачено за сей один час, поки я почую, що про мене із-під присяги скажуть?... Він і з-під суда вивернеть-ся, а я вже був під розбором, під слїдствїем! Ох, Боже мій!...

Твердохлїб. Не тужіт так позанапрасно, так порядок велить судящим. От і се ще треба зробити: дати показаніе, хто ви, де родились і коли стали жити...

Таранець. Як і об душегубцї питають!...

Твердохлїб. Та нї, Бог з вами, зовсїм друге. Я отсе зайшов за вами, пан коммисар жде вас. Ідіт, і проходите ся, і близче буде к кінцю дїло.

Таранець *(подумавши і з жалем)*. Не сьмію ослухати ся начальства, іду із вами... а вже, яково менї на душі, так один Бог бачить!.. *(Бере шапку і палицю.)* Е, тривайте лишень; сказати треба Галочцї, що йду на часинку, а то як-раз побіжить, куди очі, впзволяти мене. Галочко душко! а вийди сюди на часинку. Тут нема чужого.

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті-ж і Галочка з роботою в руках. Ввійшовши, кланяєть-ся Твердохлїбу.

Таранець. Посидь, Галю, сама у хатї, поки я звернусь.

Галочка. Ох, таточку, я вже і боюсь, що куди ви отсе ідете!

Таранець. Та не бійсь, божевільна. Адже бачиш, я не з салдатами іду! Є дїло до чоловіка

тут недалечко, так я, ти ще і рубця не дорубиш, а вже і вернусь.

Твердохліб. Не смущайтесь, Олексіевна! Робіт собі та пісеньок співайте, то і не счуєтесь, як ми прийдемо.

Таранець. Бог з тобою, допю! — Ходім, приятелю! — Іди, Таранець, оправдуй ся... от до чого привів бездільник!... *(Виходять обидва.)*

Галочка *(одна, сідає до столика і шие).* Отже троха чи нема у батенька яких хлопіт усе з тим навіженим Пятаковським? Щось він смутненький пішов. Та й досадно ж!... А менї так весело!... Прокинулась ще на зорі: гарно так у божому сьвітї!... Сонечко засияло... На душі менї так весело... бо й ми собі любимось! Коли-б Олена прибігла до мене, усе б їй росказала... та що то, на вулицю вибігла б, усьому сьвіту росказала б, яка то я щаслива, що мене любить Семен Іванович!...

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Галочка і Зорин.

Зорин *(входячи при послїдних словах).* Любить же, любить, и крѣпко любить!...

Галочка *(скочивши і оставивши роботу).* Ох! се і ви прийшли?... Бачите, і без вас думаю об своєму щастї.

Зорин *(взявши її за руку).* И я же, Галочка, все объ одномъ думаю! поспѣшилъ къ тебѣ: о чемъ, ты говорила, нужно посовѣтоваться? Теперь же Алексѣя нѣтъ...

Галочка. Вони пішли за якимсь-то дїлом і скоро вернуть ся.

Зорин. Знаю, все знаю: куда онъ пошелъ и

что скоро будетъ назадъ. Тутъ то мнѣ и нужно съ тобою переговорить.

Галочка *(весело)*. Чи сядете ж, Семен Іванович, чи ходючи будемо розговорювати? Як хочете, вже ви не в гостях у нас. Чи правда?

Зорин. Правда, милая моя Галочка, правда, я вашъ семьянинъ, вашъ на вѣкъ. *(Сідає на лавочці і Галочка коло него. Він тримає її за руку.)* Не стану я тебѣ, моя Галочка, разсказывать, какъ ты осчастливила меня своею любовью!... Когда меня искренно любишь, такъ душа твоя знаетъ это счастье.

Галочка. Знаю, мій соколику! та нема таких річей, щоб його висказати. *(Схиляє голову на його плечі.)*

Зорин *(голублячи її)*. Такъ, моя зоричка! И я не умѣю его изъяснить. Какъ знаю свое сердце, такъ понимаю и твое: какъ я буду любить тебя по весь мой вѣкъ, — и ты не оставишь и не забудешь меня никогда!...

Галочка. Хіба-ж я захочу своєї смерти? Знаю, що як-би я подумала тільки менше вас любити, то тут би з нудьги і пропала. Через те й живу на сьвіті, що люблю вас!... Чи проживе рибонька без водиці, чи процьвіте який цьвіточок без рісоньки небесної?... так і я не прожву без вашої любови. Коли ж ви перестанете мене любити, то я тут і вмру, а і вміраючи так-же буду любити, як і у сей час.

Зорин. Когда меня такъ любишь... Галочка! сдѣлаешь ли все для моего счастья?

Галочка. Що хочете звелїт, на край сьвіта пошлїт, та нема на сьвіті такої сили, щоб мене вдержала від любови до вас, а через те нема того на сьвіті, чого б я не зробила для вас...

Зорин *(цілуючи її).* Какое блаженство! въ чистомъ, невинномъ сердцѣ и найти такое чувство!... Галочка!... я не могу жить безъ тебя!... выйдешь ли за меня? Я женюсь на тебѣ!...

Галочка *(підняла з його плеча голову, однялa усильно свою руку, відійшла від його, руки пригорнула до грудей, дрожить, важко дише, блідна).*

Зорин. Куда же ты встала? скажи мнѣ, надѣяться ли на такое счастье? скажи! *(Хоче взяти її за руку.)*

Галочка *(віднимаючи руку, відступила іще дальше і ледви може говорити).* Що́ се... ви, ваше благородіе?... *(Задихалась, поспішила до стола і опершись ліктями на нього, ледве удержалась, щоб не упасти на бік, з великим сумом).* Тяжкая година наступила!... сього я боялась!...

Зорин *(скрикує без памяти).* Галочка, или мнѣ такъ услышалось... Кому ты это говоришь? Кого величаешь?...

Галочка *(стараючись укріпити ся).* Вас.

Зорин *(з докором).* И ты мнѣ это говоришь!

Галочка *(з великою твердостію і поважно).* Я, Галочка, дочка простого обивателя Таранця, нагадую Семену Івановичу, що він є пан, благородного роду, поруччик: йому і подумати того не можно, що́ він сказав.

Зорин. Такъ ли ты меня любишь?... Такъ ли теперь увѣряла?...

Галочка. І вмираючи буду те-ж казати... Ох, бачить Бог, як кріпко люблю вас, і так любитиму по вік!...

Зорин. Когда же такъ любишь, почему не хочешь итти за меня?

Галочка. За-тим, що люблю вас кріпко, міри нема, як щиро люблю!...

Зорин. Почему-же не хочешь своего и моего счастья?

Галочка. Моє щастя у моєму серденьку: нїхто його не віднїме. Як же я хочу, щоб ви були щасливі, так тим не хочу слухати річей ваших.

Зорин. Когда желаешь моего счастья, то почему не идешь за меня?

Галочка. Щоб не згубити вас на вік, не завязати вам сьвіту... Семен Іванович! я вам не рівня!...

Зорин. Не говори мнѣ того. Любовь равняетъ всѣхъ.

Галочка. Може й так, поки жити-мемо один для одного: так бо не можно сього зробити!... Об моїй долї, об моїм щастї ви не споминайте: я їх поховала; будемо говорити про вас. Я не знаю, як у сьвітї, меж панами, водить ся, а те знаю, що усюди будуть питати ся про вашу жінку, відкіля вона і хто така є? — Нехай ви, люблячи мене, і не засоромите ся сказати прямо: вона мужичка: та яково буде вам тогдї? Усї будуть з вас сьміяти ся, усї осуждати, усї цурати-муть ся вас через жінку, що у вас уся рідня мужики...

Зорин. Что мнѣ за дѣло? я не посмотрю ни на кого!

Галочка. Так вони подивлють ся на вас. Попрйокам та сьміху з вас кінця не буде!... Не стерпите, схаменете ся... і ради б вже вернутись, та вже не можно; от і возненавидите мене!...

Зорин. Галочка! этого никогда не можетъ быть! Пускай меня засмѣютъ, растерзаютъ, я никогда не перестану любить тебя!...

Галочка. Так я-ж не камяна! хіба менї легко буде дивити ся, що ви через мене і за мене страждати-мете? і я, усе те бачивши, хіба зможу жити? Однаковісінько вмру, як і тогдї, як ви перестанете мене любити. Та я об собі і не вбиваю ся. Хоч як хочете мене переряжуйте, навчіт як бути панею, та вже натури не переробите: усе видно буде, що я коренна мужичка. Куди ви зо мною явитесь?

Зорин. Я всѣхъ брошу, отстану отъ людей: ты мнѣ только...

Галочка. Не так бо, Семен Іванович! Ви у сто раз розумнїші од мене, і ви знаєте, що сього не можно і не треба робити. Ви собі богобоязливі; ви знаєте, що гріх на сьвітї даром жити. Усякому треба жити для дїла, а не маяти ся без дїла. Вам і скучно буде, і ви появились би меж люди, так у вас камінь на шиї, я!

Зорин *(в роздумі, глядячи на неї).* Такъ такъ-то, Галочка, ты любишь меня?...

Галочка. Боже праведний! Чим менї ще більш завірити, як я вас люблю? Чи і се вам нїчо́го, що я для вашого щастя на видиму смерть іду? Бо розлучити ся з вами — се смерть менї!... *(З докором і утираючи сльози)* Ох, Семен Іванович! хіба і се вам нїчого?...

Зорин. Такъ зачѣмъ же намъ разлучаться?...

Галочка. Як-би я вас любила так, легенько, а себе більше чим вас, так я і часу не думала б. Чого менї хотїти? З мужички стала панею, муж в мене молодий, хороший, як намальований, хоч на місяць а попановала б: а опісля, що́ б з ним нї зробило ся, хочби він і страждав через мене та хочби і покинув мене, я собі байдуже! Він від мене, а я від нього, і не кажи менї нїхто нї-

чого: я благородна! — Так я бо вас не так люблю! Волосинка з вас спаде, а в мене серця шматок відірветь-ся: вам ще находить біда, а я вже страждаю! І тим-то лучше хочу цілий вік мучитп ся, горе терпіти, усякі муки сама принятп, аби-б від вас і маленьку біду відвести...

Зорин. Ты сама напбольшую бѣду мнѣ дѣлаешь, ты губишь меня!... ты ножъ въ сердце вонзаешь...

Галочка. А менї хиба легше?... Нещасна моя доленька, що я родила ся у мужицтві! Пожалуй, як-бп я була панянка, тогдї, любивши вас так...

Зорин. Все равно. Я говорю тебѣ: все равно, всѣ мы — Божіе созданіе!

Галочка. Так, Боже созданіе! та щось менї здаєтъ-ся, що не так вп кажете, як воно єсть. Не однакові зірочки на небесах, не однакові і деревя по садках. Не буде вишенька цьвісти яблуновим цьвітом, є у неї свій цьвіт. Не приньме березонька липового листячка. Не позбере соловейко другої пташечки, як тільки з свого роду. Усьому свій закон, а чоловікові ще й найбільш того...

Зорин. Для чего-же ты прежде о томъ не подумала? Зачѣмъ меня полюбила?...

Галочка. І не жалкую, що полюбила вас, такого красивого, розумного і з доброю душею чоловіка. Щастичко моє, що я не кого другого, а вас стала знати: та нї, я другого і не полюбила б. Велике і в тім моє щастя, що вп полюбили мене. Вп неначе мене знову на сьвіт породили. Без вашої любови я не жила б, а маялась. Хиба-ж не можно нам так щиро любити ся і не вводити один одного у біду? — Коли ж нам не

можно побрати ся через те, що я казала, то *(з жаром)* будемо собі любити ся, як брат з сестрою. Завсегда будемо у-купі, і через те будемо щастливі. Треба вам буде куди відлучитись, я знати-му, що й за морем ви скучати-мете за мною, як і я за вами. Звернетесь, — як тільки ми тогді зрадуємось!... О Семен Іванович! що то за життя наше буде! Бідности не знати-немо, пан-отця мого шановати-немо: люди будуть вас почитати, як і тепер, ніхто вас ні в чім не осудить, нічим не укорить. Коли ви будете сим щастливі, то я душі в собі не чути-му з радости, що такий чоловік так кріпко любить мене, дівку просту, нерозумну, тільки тим того і достойну трохи, що любить його — міри нема!... Семен Іванович! нашому щастю люди позавидують, ангели порадують ся, бо наша любов буде сьвята, чиста, без усякої дурної думки!... *(Кинувши ся до нього на шию)* Любіт мене так, то і ви і я будемо по вік щастливі!...

Зорин *(голублячи її)*. Вотъ-же кстати панъ-отецъ пришелъ: буду его просить. Онъ меня послушаетъ. Тогда что, Галочка?

Галочка. І я своє скажу йому. Нехай розсудить! *(Утирає сльози і відходить від нього.)*

ЯВА ПЯТА.

Ті-ж і Таранець. Галочка стоїть коло стола, зложивши руки і схиливши голову. Зорин дивить ся в вікно. Таранець, увійшовши, скинув верхню свиту, став і мовчки дивить ся на них, дивуючись.

Галочка *(помовчавши, на бік)*. Таточко сердешний проходив ся, обідати хоче, та боюсь відсіля вийти: він стане просити, а пан-отець і послуха його.

Таранець *(довго на них дивившись).* Що́ се ви такі чудні обоє? Неначе чого плакали. Один перелічує шибки у вікні, а друга лічить пісчинки на долівці. Га? *(Помовчавши, сідає з огірченем.)* А я, як батько, щоб вам у чім не помішав, так менї не треба нічого і казати. Га? може й так! та глядіт, щоб опісля на себе не жалковали.

Зорин *(підходячи до него).* Не досадуй на насъ, добрый Алексѣй. Теперь только пришло время сказать тебѣ со всею чистотою сердца, что я полюбилъ твою Галочку безмѣрно. Узнавши ее, каждый день узнавалъ въ ней новыя добродѣтели, и наконецъ рѣшительно тебѣ скажу, что не могу жить безъ нея. Согласись на нашъ бракъ. Я имѣю состояніе: у меня душъ полтораста крестьянъ; ни отъ кого не завишу. Кромѣ одного дяди, который любитъ меня и уже согласился на мое желаніе, никто не можетъ мнѣ въ этомъ препятствовать. Люблю твою Галочку страстно, выше всего на свѣтѣ: такъ и по вѣкъ буду любить ее... Отдай мнѣ ее на мою радость, утѣху, для вѣчнаго счастья моего! Хочешь, выйду въ отставку, у тебя жить останусь: хочешь, ко мнѣ переѣдемъ, будемъ также жить: буду тебя уважать, покоить!... Ты видѣлъ уже мое почтеніе и любовь къ тебѣ: я не перемѣнюсь: а для счастія Галочки отдамъ послѣднюю каплю крови!

Галочка *(слухавши плакала і говорить на сторону).* Що́ то почую?... Чи не погибель свою?...

Таранець *(схиливши голову і помовчавши).* Знаю, що ви є честна душа і що́ ні росказуєте, усьому воно правда. Ви не такий, щоб погубили

дівку, котра любить вас. Вірю, що ви так полюбили мою дочку: вірю, як отець, котрому нема і на сьвітї нїкого милїщого, як його дочка. Як-би я був другий батько, то може б зрадував ся, що моя дитина, моє рожденіе, буде благородна і рід мій буде панувати. Я ж положив ся так: кого Галочка сама позбере, за кого похоче, то мій і зять. І тепер против еї волї не піду. Дале-бі, Семен Іванович, що вона менї про вас ще нїчого і не говорила. Я сам тільки учора запримітив за вами обома щось: та і еї не питав і від неї не чув. А бачу, що вже ви собі поговорили об усім. *(Усьміхнувшись)* Так нехай так буде, як сказала Галочка.

Зорин *(ударивши себе рукою по чолї)*. Бѣда же моя, когда ты сдаешься на Галочку!...

Таранець *(сьміючись)*. А щó, хиба по своєму розсудила?

Зорин. Она мнѣ много наговорила, но все нерезонно. Чего человѣкъ не хочетъ, такъ найдетъ чѣмъ отклонить отъ себя...

Галочка *(плачучи)*. Е, нї бо, Семен Іванович, не гнївіт Бога! От тут мій таточко рідненький, так перед ним, і у такий час, збрехати не зможу. Пан-отець мій зна, що я нїкого не любила: нехай же й те зна, що вас першого полюбила і люблю, точнїсінько як і ви мене. І коли-б я була вам рівня, я б з-разу, не думавши, кинулась би до свого щастя, а то...

Таранець *(цїлуючи її в голову)*. Доню, мила моя дитино! Я ще учора знав, щó ти йому скажеш, і знаю, що ти йому усе і сказала, та тільки своє.

Галочка *(на бік)*. Тепер менї полегшало на душі! *(Виходить.)*

Таранець *(помовчавши трохи)*. Семен Іванович! Бачить Бог, як кріпко вас люблю. Чи любив би так сина, не знаю. Не то, що ви пан, багаті: не кажу і того, що ви для мене зробили у моєму ділі: вирвали мене з пекельної муки, з-під арешту, сидів би я у тюрмі і доси, коли-б не ви мене собою виратували: про се я мовчу. Чого б я для вас пожаловав? ні: коли-б ви — не положіт гніву за моє просте слово, — коли-б ви були простим мужиком, у бідности, то я, знаючи таку душу, як ви маєте, я б прийшов до вас, поклонив ся б вам і сказав: утіште отця, ви зробите мою дочку щастливою, озьміт її!

Зорин. Я прошу тебя о томъ. Если такъ любишь, если такъ знаешь меня, устрой мое счастье на вѣки! Отдай за меня Галочку! она находитъ препятствіе, но это все пустое!

Таранець. Як? Галочка, люблячи вас, душі од вас не чує: так вона тільки об вас і вбиваєть-ся, а об собі і не дума! Так я, як їй отець, довжóн об ній і об собі подумати. Вийде вона за вас, то через місяць, через другий, ми її побачимо на столі!...

Зорин. Отъ чего же такъ? Я буду оберегать ее: пылинкѣ не дамъ пасть на нее: отъ всего защищу...

Таранець. Ви? — так. Ви будете її й любити і шановати. Так люди з'їдять її своїми язиками! Вона в них з мужичок не вийде. »Через те і через те він її узяв, покрили гріх.« А ви, Семен Іванович, грамотні: ви знаєте, яково важко чоловікові переносити худу славу без причини! Знаєте і те, що і крапілька худої слави не сходить з чоловіка по-вік! А у женському полу ще й гірш!... Яково-ж буде їй, моєму дитяти, що

чиста і непорочна у сім дїлї як голубиця, а її ножем у серце сьогодня, та завтра у ту-ж язву!... На-довго сї стане?... тогдї... *(Плаче.)*

Зорин. Мы сами отречемся отъ людей, будемъ жить одинъ для другого, не будемъ знать никого! такая жизнь самая благочестивая, святая, счастливая...

Таранець. Правда ваша: жити-мете у любови, у щастї... Бог благословить вас дїточками такими, як і мене наградив дочечкою: от вам нова радість і утїха... Еге! та тут, замість того, щоб матері — я нїчого не кажу про вас, а тільки про моє рожденіе, — матері веселитись дїточками, а їм від людських язиків просьвітку не буде. Усї на них пальцями показувати-муть, усї запиплять: »мати їх з мужичого роду, ницца, і уся рідня сяка-така, і дїти такі будуть!...« Усї стануть їх жахати ся, цурать ся, попрікати тим, у чім вони овсї і невинновні... А яково се матері? через них, через їх славу, вона держить ся на сьвітї: для їх щастя вона готова на усяку муку, усе перетерпить, душу свою віддасть... О Семен Іванович! Ви не знаєте, що є дїти для родителїв!...

Зорин *(ходивши в роздумї)*. Хорошо!... сдѣлаю такъ. Увижу, чѣмъ тогда будутъ отговариваться! *(Кличе)* Галочка, другъ мой! Выйди къ намъ...

ЯВА ШЕСТА.

Тї-ж і Галочка.

Зорин. Галочка! Я разстанусь съ тобою, не надолго. Долженъ завтра ѣхать къ себѣ.

Галочка *(стревожившись)*. А як то не на довго?

Зорин. Такъ, что недѣли двѣ-три проѣзжу. Не близко отсюда.

Галочка. Зачѣмъ же вы поѣдете?

Зорин. Дѣло есть: поѣду домой, возьму отъ дяди такую бумагу, что онъ не только позволитъ, но проситъ, чтобъ я женился на... на... обывательской дочери...

Галочка *(гірко усміхнувшись).* Кажіт бо, Семен Іванович, просто — на мужичкѣ!... Еге! вже ви зараньї соромитесь казати, що на кому ожените ся!...

Таранець. Так, Галочко, правда, правда твоя. *(Цілує її в голову.)* Спаси-бі тобі, піймала у слові. Так, Семен Іванович, так воно є.

Зорин *(стараючись оправдати ся).* Нѣтъ... это не то... Взявши такую бумагу, возьму листъ и отъ духовныхъ, что нѣтъ грѣха жениться на неравной, какъ ты, Алексѣй, называешь. Возвратясь, буду просить своихъ начальниковъ, чтобъ уговорили тебя.

Галочка *(відхнувши і утираючи сльози).* Ви таки усе свое?

Зорин. Не умру, пока не доведу до своего желанія и не уговорю тебя!...

Таранець *(розмишляючи).* Побачу, що вам дядюшка скаже: тогдї скажу свое послїднє слово, та й робіт, як знаєте...

Зорин. И такъ, прощайте, мои любезные!...

Галочка *(в великім безпокойстві).* Ох лихо!... хиба ж ви зараз і їдете?...

Зорин. Теперь же и выѣду. Мнѣ часъ дорогъ. *(Обіймає Таранця.)* Прощай, мой любезный Алексѣй Омельяновичъ. Дай Богъ найти тебя здороваго! Съ Галочкою позволь проститься, какъ уже съ невѣстою...

Таранець. Прощайте ся... а коли побачитесь?

Зорин *(обіймаючи Галочку. цілусть-ся з нею; вона стоїть без всякої участи. бліда. трясе ся).* Прощай, моя милая... моя ненаглядная Галочка! Не тужи... не скучай... я скоро ворочусь... поспѣшу къ моему счастью... *(Виходить.)*

Таранець *(провожаючи його).* Вертайте ся здорови. нехай вам буде у дорозі усе гаразд!... *(Іде за ним.)*

Галочка *(сама. зложивши руки і схиливши голову. в роздумі. потім нараз вскрикує).* Так... так зроблю!... така смерть важча усіх. Семен Іванович! Іще верніте ся. *(Таранець і Зорин вертають ся; вона протягує до його руки)* У останнє... *(Рвдає. Зорин кидаєть-ся до неї в обійми. Вона за сльозами не може говорити. схилила голову на плече йому.)* У останнє... цілую вас!... У останнє... прощаюсь з своїм щастям... не можно менї буде такого слова сказати... не забувайте мене!... Нї! забудьте... тільки не забувайте. як щиро вас любила... і що для вашого щастя зробила... Спаси-бі вам, що ви мене любили... дали менї знати щастя на сім сьвітї... Прощайте на вік!... *(Оставля його і одвертаєть-ся рвдаючи.)*

Зорин. Богъ съ тобою, Галочка! не тревожься такъ... я скорѣе возвращуся, нежели ты думаешь.

Таранець *(відводячи його).* Годї-ж, годї!... І сами не тревожте ся і сї не вбивайте... Коли їхати, то поспішайте... *(Виходить із ним.)*

Галочка *(сама, горестно).* Всьому конець!... *(Нараз)* Господи, дай менї силу докінчати, що я думаю!... Нехай побачить, як кріпко його любила!

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

[Весілля.]

На другий день. Та сама декорація.

ЯВА ПЕРША.

Таранець *(один, входить).* Господи!... Так тяжко на душі, місця нігде не знайду!... виходив до робітників, нічого і не тямлю!... Не спав усю ніч, плакав об своєму дитяти... Бачачи, як вона його кріпко любить і як жива у домовину іде, сам на свою душу усякий гріх озьму, а одружу їх... Коли-б тільки вертав ся!... Одна була мені порада, книжка; тепер і дивлю ся, і слов не бачу... *(Сідає і задумується-ся, вздихаючи інколи.)*

ЯВА ДРУГА.

Таранець і Галочка.

Галочка *(виходить бліда, розпука і рішимость на лиці; ледви може йти, падає батькови у ноги і заливаючись сльозами).* Поратуй мене, таточку, голубчику!... Не дай мені зовсім пропасти!...

Таранець *(стараючись піднять її).* Що́ таке? що́, моя доненько? Устань, моя кришечко! моя лебедечко!

Галочка *(на колінах).* Не встану, пан-отченьку, поки мене не звеселиш, поки не втішиш, що обіцаєш зробити, об чім у останнє тебе попрошу...

Таранець. Усе зроблю, моя зірочко! Хиба ти не знаєш, що я душу свою рад за тебе положити!...

Галочка. Спаси-бі тобі, мій таточку рідненький! Не відкажи і теперички!... *(Цілує руки його.)* Пан-отченьку, голубчику!... Віддай мене за-між!...

Таранець *(обрадовавшись)*. Добре ж, моя доненько! На-силу ж ти надумала ся! Він незабаром буде... Або наймім кого та пошлім, щоб швидче їхав...

Галочка *(швидко)*. Ні, пан-отченьку! сховай мене від сїї біди!... Віддай... тільки не за нього...

Таранець. За кого-ж тебе, доню, віддати?

Галочка. За кого хочеш, за кого здумаєш, таточку! Поспішай, пан-отченьку, поки він не вернеть-ся...

Таранець. Що́ се ти, Галочко, надумала? Устань бо, та ідп до мене, пригорнись до мого серденька і розкрий менї свою душу: що́ се в тебе за думка така?

Галочка. А от, таточку, яка в мене думка. Він не забарить ся вернути ся; пристане до вас з людьми письменними, а ті — що́ їм за ділo до нашого щастя? — стануть вас уговорювати, прохати, зібють вас з думки об моєму щастї, ви звелите менї ітти; а тут і моє серденько змовить ся з вами. Я піду, усе одно, що на видиму смерть!... Опісля він буде вбивать ся; яково менї буде глядїти на нього!... Пішла б я у черниці, — скоро не пострижуть, а він скоро буде. Так щоб положити один кінець, віддайте мене за-між. Він, побачивши, що нїчого робити, сам покине свою думку, знайде де-инде своє щастя...

Таранець. Чи будеш же ти щаслива, доню моя, з ким другим? чи не погубиш же ти себе, віддавши ся нелюбу на цілий вік?... Ти зажуриш ся. Менї важке твоє щастя.

Галочка. І вже моє щастя!... Отсе менї тепер тяжке уремя, поки усе сповнить ся, а там... переможу себе: я ще втїшу тебе при твоїй старости.

Таранець. О, що́ жалко менї його!... крїпко хорошнй чоловік!...

Галочка. То-то моє й горечко, що і ви з моїм серденьком нападаєте на мене! Треба, ох, треба поспішати...

Таранець. За кого-ж тебе віддати? Хоч та тобі порадонька буде, що сама вибрала...

Галочка *(з усильлям)*. Коли так, то віддайте мене... за Пятаковського...

Таранець *(наразі)*. О, нехай Бог боронить! Лучше менї тебе на столї побачити!... Він мій враг, мучитель!

Галочка. Стане добрим, як буде... *(відвертаєть-ся на бік)* о Боже мій!

Таранець. Він не тебе хоче — худоби моєї бажа; він тобі цїни не знати-ме, зайсть тебе швидче...

Галочка. Менї усяк однаковісїнький, усяк сьвіт менї завяже... Моя доля терпіти!

Таранець. Так менї не приходить ся так тобою орудовати... Уже лучше іди за кого з тих женихів, що́ ще й недавно засилали людей: скажи: за кого? — зараз пошлю, і таке весїльля справлю, що ну!

Галочка. Не хочу я, пан-отченьку, ні за кого з них. Вони пишні, багаті, будуть вередовати. Тяжко буде моєму серцю у перши годи, а вони не дадуть менї воленьки гаразд і поплакати об моїй долї!... Чи не знаєш, таточку, якого сироти у бідности: озьми його у приймки, віддай йому і худобу нашу, і мене нещастну!... За добро, що́

йому зробили, він буде нас поважати і мною не з-так орудовати. Знайди такого, приведи і скажи мені: се твій мужик. Я у ноги поклоню ся!...

Таранець *(розмишляючи)*. Коли так... доню, Галочко!... іди за Миколу!

Галочка *(швидко)*. Добре, пан-отченьку, піду... *(Наразі вздригнула, захитала ся; на бік)* Конець усьому... *(Зібравши ся з силами, до батька)* А хто-ж то... такий... Микола?

Таранець. Круглий сирота, честного, хорошого роду. По бідности його узяв я і привчив до усього, на йому усе моє хозяйство лежить. Може ти коли і запримітила: він собі чепурний, моторний і красивенький таки...

Галочка *(горестно)*. І вже, таточку! менї сього хоч і не кажи!...

Таранець. Так коли так, доню, то і так. Коли ітти за кого-небудь, то лучше за Миколу.

Галочка *(ламаючи руки)*. Піду, таточку, з великою радістю. Здїлай же милость, пан-отченьку, поспішай швидче. Коли-б можно... щоб сьогодня нас і звінчали?...

Таранець. Як се можно? Коли хоч, у неділю...

Галочка *(швидко)*. Приїде, таточку, приїде!... тогдї усе наше пропало!...

Таранець. Що-ж робить? Для того случаю треба прибратись...

Галочка. Який тут случай? яке прибіраньня? Моє сирітське дїло. Покликати кого із старших родичів, поблагословити ся, та й звінчайте... Се весїльля — ті-ж похорони...

Таранець. Чи думав же я так свою Галочку, одну втїху, так віддавати? Покликати ще жениха?

Галочка. Покличте, таточку! коли почали, треба і кінчати. *(Таранець виходить.)*

Галочка *(одна, плаче).* Що подума про мене Семен Іванович? Чи оцінить, як щиро його любила, що відріклась від нього, топлю свої молодії літа, дівованьнячко, іду на вічні сльози, на тугу, на усяке мученіє душі, аби-б від нього відвести усяке лихо?... Прощай тепер на вічнії віки!... Не скажу тобі: люби мене... не можно, се против закону; а згадуй мене тим, що я зробила... і як знаєш, так дякуй!... Прощай! настає година, що здумати про тебе гріх буде... Прощай, мій миленький!... *(Гірко ридає і утирає сльози, чуючи, що ідуть. Стоїть на боці, сумна, і не дивить ся на Миколу.)*

ЯВА ТРЕТЯ.

Галочка, Таранець і Микола.

Таранець. Отже і Микола іде. *(Сідає.)* Миколо! Ще малим тебе узяв я на свої руки, вигодував, навчив і обіцав, коли будеш вірно і честно служити, наградити тебе. Ти служив менї так, що дай Боже, щоб і товарищ так приглядав добро, як ти вбивав ся за хазяйським. Спаси-бі тобі! *(Микола низько кланяєть-ся.)* Прийшла моя черга слово здержати і тебе наградити... Миколо! От, одна моя радість на сьвітї, моя Галочка, одним одна дитина... Озьми її! Худоба моя, усе — твоє, озьми і мене у приньми, не покинь. *(Гірко плаче.)*

Микола *(дивуючись, блідніє, дрижить).* Щобто... як... дядюшка?...

Таранець. Так, Миколо!... Будь менї зятем... Кохай, шануй мою Галочку, що віддаю тобі

у жону... Зроби її щастливою, — і вічня моя дяка тобі...

Микола *(так само).* Чи... бува... не сьміється ви з мене?...

Таранець. У такий сьвятий, важний час, який буде сьміх? Я, маючи одним одно дитятко, ручаю його тобі, надіючись, що не хто другий, як ти, зробиш її щастливою!...

Микола *(кидаючись в ноги йому).* Чи я-ж достоїн такої чести? *(Таранець піднимає його.)* Я круглий сирота!... ви мене до розуму довели... я вас знав, почитав, як отця рідного... Об Олексіївні, ось об Галочці, і подумати не сьмів. Хто вона, і хто я мізерний? Як се можно?...

Таранець. Коли я тобі її ручаю... коли я прошу тебе, будь моїм сином, збережи мою Галочку!

Галочка *(тихо підходить до Миколи).* Нї об чім тебе не прошу, тільки будь до мене добрий... не потурай, коли часом буду смутна; се минеть-ся. Я буду тобі покірна, поважати-му тебе, і доведу до того, що ти, бачачи мою добрість, полюбиш мене. Не попрікай менї, коли часом... я й сама не знаю, яка буду!... Не вважай тим, а доведи мене до того, щоб я тебе... через тебе мала хоч маленьку втїху, не терпіла б нїякого горя. Поклонїмось же нашому пан-отцеві: нехай поблагословить і молить ся за нас, за своїх дїтей...

Микола *(удержуючи за руку).* Тривайте лишень, Омельяновичу, чи, як ви менї повелїваєте, пан-отченьку! і ти, Олексіївна! От я заприсягаюсь перед вами любити вас, шановати, почитовати не як є ви моя жона, а як против мене господиня... Не тільки якого слова, — думки не

буде в мене ніякої против вас. Ви над собою волю маєте, ви розумніші, ви мене навчайте. Омельяновичу! Я батька і матері не знаю; ви мені отець і благодітель! Будьте, як і були, мені хозяїном і повелівайте надо мною. Буду за вашим добром вбивати ся, однаковісінько як до сього часу. Воно як було усе ваше, так і буде ваше: і я ко увесь мій вік увесь ваш. Тепер, на таку мою волю, благословіте нас, пан-отченьку! *(Кланяють-ся у ноги Таранцеві і Галочка з ним.)*

Таранець *(піднявши, обнїма їх)*. Дїти мої любезні! Нехай вас Бог благословить для вашого щастя і моєї радости! Тепер треба б вас посадити у-купі, як звичайно посватаних, та ніколи... ще насидитесь! Треба дїлом поспішати. Галочка хоче, щоб отсе вас і обвінчати.

Микола. Щоб сьогодня?

Таранець. От-от зараз. Біжи, зятю, поклич, щоб хутенько ішли: мій брат у первих, з жінкою, нехай і дївча озьмуть, сьвітилочка буде: та ще поклич свата Тараса, те-ж з жінкою та з невісткою, та зови племінників моїх, та ще, кого хоч, сам від себе проси. Біжи ж, синку, не барн ся.

Микола. Зараз, тату, усїх оббігаю.

Галочка. Поперед усього забіжіт до Олени моєї, нехай швидче іде до мене.

Микола. Зараз, зараз її пришлю! *(На бік)* Що се зо мною дїєть-ся? Чи не сплю я?... *(Виходить.)*

Таранець. Лагодь же, душко, коли так захотїла, подарочки весільні, а я мотну ся, щоб швидче що зварили попоштувати весільних гостей.

Галочка. Та яке, таточку, там поштуваньня! аби-б у закон увести.

Таранець *(виходячи)*. Але! потурай. Ох-ох-ох! Чи думав я так її віддавати?...

Галочка *(сама)*. Мої подарочки усі готові... Гарно дівчат ховають, обдарують усіх неначе на весільлї. Так вона бо нічого не бачить. Я щастливіша усіх: мої похорони я буду сама бачити, сама і пообдарюю, сама і поховаю себе!.. *(Плаче.)* Жаль батенька, кріпко жаль!... Зостанеть-ся один на сьвітї як билиночка... хто його доглядить!... *(Задумавшись.)* Нї, Галочко! не покидай, що́ почала! лучше йому раз поховати мене, чим по усяк день бачити мене, що вмираю... Швидче, швидче! поки ще є в мене і сила і память... От-от скоро стеряюсь зовсїм!...

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Галочка і Олена.

Галочка *(кидаючись до неї)*. Швидче іди, Олено. Лагодь ся мені вінця держати... Посидь тут, я достану весільні подарочки... Вже скоро і поїзжане прийдуть... *(Швидко виходить.)*

Олена *(одна)*. Що́ се вона каже? Каже вінця їй держати... що поїзжане скоро прийдуть... побігла за подарками? Батрак же їх нічого не казав, тільки і сказав, щоб як можно швидче ішла до неї...

Галочка *(приносить рушники і платки)*. От, сестро, і подарочки. А отсе хустка молодому... *(Задумуеть-ся.)*

Олена. Та скажи менї, Галю, здїлай милость, хто се у вас іде за-між?

Галочка *(дико дивить ся на бік)*. Та нї, не за-між... Бач! яму копають... холодно буде... та нужди нема... Швидче, Олено, швидче...

Олена. Та ну бо не жартуй. Кажи, хто у вас іде за-між? Чи ти, чи хто?...

Галочка *(задумавшись).* Не знаю, душко!... щось і я чула... та не згадаю хто...

Олена. Ти-ж мене зострїла, кажеш тобі вінця держати. Чи правда ж?

Галочка. Е, е, е, е! тепер згадала. Я, душко, іду за-між. Подерж менї вінця, як ми ще спершу змовили ся.

Олена. За кого-ж ти ідеш?

Галочка *(байдужно).* Не знаю.

Олена. Як же се! Ідеш за-між і сама не знаєш за кого?

Галочка. Е, тепер усе згадала. Я, сестро, іду за-між: не знаю, хто він такий і є: чула, що він... чи Микола, чи хто: тепер впять не тямлю... Олено, рибочко моя! Менї за кого-небудь, аби-б не за нього!...

Олена. Та за кого? скажи! Я нїчого не второпаю.

Галочка. Він мене, душко, любить так кріпко, як і я його... він хотїв мене узяти... а я не хочу, щоб не погиб через мене... він побіг за шпсьмом, а я швидче вийду за кого-небудь, щоб йому руки розвязати...

Олена. Так се-то...

Галочка *(кидаючись до неї).* Цить, душечко, цить, не згадуй його... вже не можно! — Він почує, вернеть-ся... озьме мене... пропала я тогдї!... *(Плаче.)* Не згадуй його!... Тут і так моє бідне серденько тоскує, бажа його... Знаю, що кину ся прямо до його... не покину його до віку!... Нї, Оленочко! Не слухай мене!... Звінчайте мене... швидче звінчайте... чи не замовкне моє серденько!...

Олена. Та тривай, сестро! Як тебе вінчати, коли ти не о своєму умі?

Галочка. Тим-то лихо, що серденько моє орудує ще надо мною. Коли-б воно замовкло, а я стала при умі, як треба... не дайте волі серденьку, воно скоро мене посилує!... Зділай милость, проси, щоб швидче нас звінчали; боюсь, щоб я з собою чого не зробила! Де тато?

Олена. Он іде з людьми. Іди ж сюди, я тебе приберу до вінця, як звичайно...

Галочка. Не треба мені нїяких приборів. Я так була учора, і не роздягала ся: усю ніч так просидїла... Він мене таку бачив, таку поцїловав у останьне... нехай усе так і зостанеть-ся...

ЯВА ПЯТА.

Ті-ж, Таранець, Микола приодїтий, Твердохлїб, обивателї і обивательки.

Твердохлїб. Дай Боже усїм вам день добрий. Помагай-бі вам на усе добре!

Таранець, Галочка і **Олена** *(кланяючись).* Спаси-бі.

Таранець. Просимо, гостї любезні, поки до дїла, сїдайте у нас. *(Всї сїдають. Микола і Галочка з Оленою стоять в різних сторонах, на передї. Галочка задумавшись, не дивлячись нї на віщо.)*

Твердохлїб. Обичайно приговорюють: сїдайте, щоб старости сїдали. А у вас, Омельяновичу, нї задля кого і садовить ся, одну дочку і ту віддаєте. Странний случай, приятелю любезний! Я ішов до вас по другому дїлу, та от на порозї чую і бачу, що у вас весїлля. Добреє дїло. За кого-ж ви віддаєте? Де ваш зять?

Таранець. Онде-ж він, Микола мій. *(Микола кланяєть-ся.)*

Твердохліб. Благорозумне діло, Омельяновичу! Ви його з-малу знаєте: він узяв ся за хазяйство і хазяйство його зна. Парень смирний, добрий. Галю, душко! *(Підійшовши до неї)* полюби його!...

Галочка *(виходячи із задумчивости)*. Кого, дядюшка?

Твердохліб. От, кого? Ох, ви дівчата! Буцім і не знаєш. Кого батенько дає тобі у мужа...

Галочка *(так само)*. Коли, дядюшка?

Твердохліб. Оттак іще! отто не за того іде, за кого хоче, так ще і церемонить ся! Потурай вам. Наші жінки не хотячи йшли, і плакали і голосили, а далі і не відібєш ся від них. *(Прийшовші усьміхають ся.)* Ей так! А тут чого? Парень важний і став у великій пригоді твоєму отцю, защитив його перед судом. — Ну тепер, по моєму, Омельяновичу, зібрали ся, так чого ждати?

Таранець *(увесь час смутний)*. Може б попоштувати чим?

Твердохліб. До вінця не годить ся: нехай як покінчаєм вашу радість.

Таранець і **Галочка** *(обоє на бік, вздихнувши)*. Радість!

Твердохліб. А тепер, коли ласка ваша, обдаріть чим родичів. Галю-душко! Се ваше діло, а ти, дружечко, поможи їй. *(Галочка приступила до подарків і тільки дивить ся на них: Олена бере і підносить кожному по рушнику, перевязує їми через плече, а парубком вяже платки на руку. Сьвітлика, дівочка літ чотирнадцяти: в руках у неї голий меч; ручка убрана зілєм*

і квітками, а зверху горюча свічка. Свічтилку і меч її перевязують також рушниками. Наконець Олена дає відмінну від всіх хустку Галочці, а та підносить її Миколі. При усякому піднесеню Олена і всі гості кланяють ся.)

Твердохліб *(тим часом говорить дальше).* Важне діло весілля! Тут не можна нічого ні прибавити, ні випустити. На усе чин і порядок. Щó то нема вашого приятеля, офицера? Він любопитний на се, розпрошував у мене багато про сії порядки. Коли-б під сей час підскочив, добре б було. Ми б і йому хустку почепили.

Галочка *(почувши його слова).* Олесю, душко, мерщій... Зовсім, дядюшка! Щó тепер робити?...

Твердохліб. Добре, коли зовсім. Тепер, головатий батьку, бери хліб, сядь собі, а молоді станьте перед батьком *(усе те роблять)*; а ми поблагословимось. *(Усі прочі сидять і Твердохліб то-ж.)* Старости, пани підстарости!

Два старики *(із сидящих разом).* А ми ради слухати.

Твердохліб. Благословіт молодим батькові поклонити ся, благословеніє узяти, під вінець стати.

Ті-ж старики. Боже благослови!

Твердохліб. У другий раз.

Старики. Боже благослови!

Твердохліб. У третій раз.

Старики. Тричі разом, Боже благослови!

Твердохліб. Нуте, дїти, кланяйтесь. *(Микола і Галочка кланяють ся батькові в ноги.)*

Таранець *(благословляє їх хлібом, і віддавши його Миколі, обнимає дїтей).* Дїточки мої любезні!... *(Заридавши)* Багато в мене на серці...

Не здужаю сказати!... Галочко!... гляди!... Миколо!... Бог з вами! *(Випускає їх; Галочка цілує руку батька і гірко плаче: Олена на-силу вже відриває її.)*

Твердохліб *(тим-часом до прочих).* А ви собі виступайте на двір і ждіт. Підете за молодими, як порядок велить. Тепер ідіт молоді у парочці. *(Микола, взявши за руку, веде Галочку, що ледве може йти. Олена піддержує її.)*

Твердохліб. Щоб-то музику достати! хочби одну скрипочку...

Таранець *(ледве може стояти).* Не треба музики! Се не весілля... се похорони... *(Ридає.)* Поховав я свою радість на-віки! Галочко, дитино моя! Ти мене покинула... О, не покинь мене на сім сьвіті! *(Ізнеміг ши, падає на шию Твердохлібу.)* Друже мій! поведи мене... Я не здужаю... розкажу тобі, що се за ангел, моя Галочка!...

ДІЯ ПЯТА.

[Похорони.]

Через дві неділі. — Декорація та-ж сама.

ЯВА ПЕРША.

Микола *(виходить з бокових дверей, тихо).* Коли-б же то заснула хоч трохи!... Вже і я замітив, що як засне, то і кріпча... І, вже ся кріпость! як сьвічечка пала, поки дихне на неї вітерець... а вітер по усяк час її осилує. Що зробила з собою?... Прямо що ангельська душа!... О, що б не робив, чого б не віддав, щоб такого

ангела удержати на сім світі!... Не таке моє щастя! *(Задумується.)*

Галочка *(за кулісами)*. Миколо! а де ти?

Микола. Я тут, у хаті. Я думав, ти заснула.

ЯВА ДРУГА.

Микола і Галочка блїда, слаба; голова убрана, як у замужньої, в очіпку.

Галочка. Я таки і заснула трошки... та нїби і кріпша стала.

Микола. Коли-б ти довше попоспала, то ще б тобі полегшало: а то бач від вітру валяєш ся. Сядь тут, посидь. *(Усаджує її.)*

Галочка. Добре ж, і посижу. Дай менї свою руку. *(Бере його руку і притискає до серця.)*

Микола. Чи не болить що в тебе, що мою руку прикладаєш?

Галочка. В менє нїчого не болить, опріч душі... як сам знаєш. А вже-ж, переможу своє лихо, пересплую... Тим і за руку тебе держу, щоб памятовати, хто ти менї є, Миколо!... Я і твій вік завязала!... *(Задумується.)*

Микола. Не думай сього, Галочко! Я тобою став щасливий. Коли-б нам тільки не журба твоя, що ти через неї чахнеш та сохнеш, то нам з пан-отцем тільки б радовать ся. Та ти сама богобоязна; ти й сама знаєш, що здоровя треба зберігати; знаєш і те...

Галочка *(нараз отямлюється і бистро дивить ся на нього.)* Що я знаю! Що ти кажеш? *(Зоставляє руку його і дивить ся все на нього.)*

Микола. Знаєш, що треба...

Галочка *(твердим голосом)*. Скажи ти менї, зділай милость, хто ти такий?

Микола. Мене питаєш, хто я?

Галочка. Тебе. Та пожалуста не сердь ся на мене; я тямлю, що я просила, щоб на мене ніхто не сердив ся. Ти менї усе роскажи, хто ти і хто я. Я усе знати-му. Тепер же, дале-бі, усе позабувала.

Микола. Та я-ж Микола, твій мужик, що от дві неділї як ми побрались.

Галочка. Дві неділї, кажеш?... А він через три, казав, буде. *(Тоскує.)* Ох, лишечко менї! віддайте мене швидче за-між... А то прийде він, я пропаща тогдї!... і він пропащий!...

Микола. Бог з тобою, Галю, що́ се ти говориш? Ти вже за-мужем, я твій мужик: згадай усе, та й не бій ся нїчого.

Галочка *(подумавши).* Тепер згадала усе... Миколо!... Не сердь ся на мене... Менї тяжко, дуже тяжко!... Як підступить під серце журба, де б я дїлась!... Ох, горечко моє!... менї його жаль... Що́ то він скаже, як вернеть-ся?...

Микола. Об йому не вбивай ся. Вже батько знати-ме, як його розважати. Ми не пустимо його до тебе зараз.

Галочка *(смутно).* І нїколи не водїт його до мене, прошу тебе, Миколо! Вже-ж ми попрощали ся на-вік, чого нам ще?... Здїлай же милость!...

ЯВА ТРЕТЯ.

Ті-ж і Таранець.

Таранець. Що́ у вас тут доброго? чого вона в тебе просить?

Микола. Щоб не приводити до неї Семена Івановича, як прийде...

Таранець. А чому-ж се? Таки і нїчого. Спершу б так трошки, а там би і привикли.

Галочка. Нї, таточку, не здужаю сього... І від одної думки менї важко!... Тяжко менї щось дуже!... Полежала б я трошки: а ти, Миколо, хотїв у город їтти, то й пішов би: а я чи не заснула б собі? Відведи мене... не здужаю... *(Микола веде її помаленьку.)*

Таранець *(смутно дивить ся в-слїд за нею, кидаєть-ся на ослінець і опершись лїктями на стіл плаче).* Одним одно дитятко... І яке ще!... І те потеряти!... Ох, тяжко менї!... Зачим би старому жити?... Зачим батькові переживати дїтей своїх?... Воля Господня на все! Може минеть-ся біда?... Отсе їй тяжка година, а там потроху і привикла б... О, чого б я не дав, щоб відвести від неї свою біду!... Бояв ся гріха за нерівню віддати, а се-ж легше їй так страждати?...

ЯВА ЧЕТВЕРТА.

Таранець і Микола.

Таранець. А що вона?...

Микола. Лягла і нїчого. Забажала яблука. Отсе маю їтти у город, то і принесу. Ось-що, тату, хочу у вас прохати: подозвольте підрядити ся під хуру, у Полтаву до війська муницю везти. Заробіток хороший.

Таранець. Як знаєш, сину. Я тобі попереду казав і тепер скажу: роби як хочеш, я нї у чім не побороню. Усе твоє. Менї вже не багато треба, і то не на-довго. Чи й сам думаєш з хурою?

Микола. Боронї Боже! як її таку зоставити? хоч-би і пильне дїло яке, усе кинув би. Бачите,

тільки куди відвернув ся, зараз і пита: де ти, Миколо? Отсе і тепер іду, та яко мога і поспішати-му назад.

Таранець. Добре, синку! Іди ж здоров, нехай тобі Бог у-в усім помага! Не барись же! *(Микола виходить.)*

Таранець *(один)*. Чого ми на сім сьвіті вбиваємось?... Чого жалкуєм за ним? Що́ тут є хорошого?... Горе та лихо, лихо та горе, одно за другим іде, одно за одним нападає на чоловіка, душить його, а він не хоче розлучитись з сьвітом!...

ЯВА ПЯТА.

Таранець і Галочка ледве може ітти, несе в руках роботу, сїдає коло вікна.

Таранець. А що́ ти, доню, і не полежала?...

Галочка. Відпустило мені трошечки... Вже остило і лежати... Посижу з тобою, таточку, та думаю, чи не пошию чого-небудь. *(Збирається робити.)*

Таранець. Добре, душко, згадала. Пороби хоч трошки, розбивай свою тоску. То сим то тим забавляй ся, то і не счуєш ся, як оздоровієш. Микола пішов у город, а я провідаю батраків і скоро вернусь до тебе. *(Виходить.)*

Галочка *(одна)*. Сердешний батенько дума, що моя журба минеть-ся, що я поздоровішаю колинебудь!... Не на те я ішла... знала, що́ буде зо мною!... Господи милосерний! Я не вбиваю себе: що́ б робила, щоб не губити здоровя! знаю, що гріх смертельний... Що́-ж менї робити, коли нема в мене стільки волї... *(Схиливши голову, задумується.)*

ЯВА ШЕСТА.

Галочка і Олена.

Олена *(входить тихо і обглядає Галочку; на бік).* Господи милостивий! Уже зовсім не та. Мов сьвічечка догоря. *(Утирає сльози, і прикидаючись веселою, кидається до неї.)* Здорова була, моя Галочко! Учора тільки не була у тебе, та так зоскучилась, що не можна!... Бач, тепер ти здоровіша: позавчора увесь день лежала, а сьогодня, бач, за роботу береш ся.

Галочка. І вже, моє здоровя! чую сама, що швидко усьому кінець.

Олена. Та ну бо, Галочко, не вбивай себе, відганяй журбу. Памятуй, що ти ще тільки почала жити, і що є тобі для кого жити. Батенько твій старенький...

Галочка. Знаю, душко, усе знаю. І чого б я не робила, щоб подавити свою тугу? Не можна, я чоловік. Як я любила його, ти знаєш, Олено. Скажи йому усе, скажи, що і вмерти хочу швидче, щоб розвязати його душу.

Олена. Та Бог з тобою, що́ се ти думаєш! ще поживемо́...

Галочка. І, ні вже, Олено! Що день, що часиночка, то усе менї важче. Отсе у-ранцї так було менї підступило, що ледве не вмерла. Ох, тяжко менї була! Так і жду, що коли мене постигне яка нова хоч манїсінька журба, або сполохаюсь чого, то тут менї і підступить до серця, тут і кінець. Спаси-бі, душко, що заздалегідь прийшла до мене!... *(Слабіє, бере Олену за руку і силить ся говорити.)*

Олена *(утирає сльози, на бік).* Вяне наша що ні найлучша квіточка! *(До неї)* Ти знаєш,

що й менї скучно, як я довго не бачусь з тобою!

Галочка. Спаси-бі тобі за усю твою любов! Ми жили промеж себе мов рідні сестри, будь же менї і по смерти моїй рідною сестрою. Ольми на свої руки мого нещасного батенька... заміни йому мене... Згадайте мене, та не журітесь крїпко... Доглядай його у престарілости, у немощах... йому нема вже на сьвітї ніякої радости: доглянь його, щоб не важко йому було його сирітство... Ти мене і там сим звеселиш. *(Цїлує її в голову.)* З сим у-купі приньми мою дяку за твою любов, і приньми його на свої руки як отця. Він не знав моєї близької смерти: він дума, що я пересплю свою журбу! Нї, вона мене з'їла... Так скажи і Семену Івановичу... Нехай спізнає мою волю, — живе, не журить ся та шука свого щастя: длятого йому і сьвіт розвязала.

ЯВА СЕМА.

Ті-ж і Таранець.

Таранець *(сам з собою).* Шкода такої роботи! І дивлюсь, і не бачу нїчого. Тільки маячу на сьвітї. *(До Олени)* Спаси-бі тобі, Олесю, що провідала Галочку. Розважай її, співайте собі пісеньок, як було попереду. *(З усьмішкою)* А що, Галочко, багато наробила? Де вже тобі робити! і не силковалась би; а то і так крїпости мало. Сиди так: або я вам прочитаю що-небудь. Ти було любиш слухати, як читаємо.

Галочка *(тихо).* Нї, таточку, не читай. Я тепер і не второпаю нїчого... *(На бік)* Минуле ся те... *(Задумусть-ся.)*

Таранець. Або от-що. Тобі, доню, пуще усього

треба яке дїло, щоб ти хлопотала об чім; то і журба не так тобі допікати-ме. Знаєш що? Зроби так, як і покійна мати твоя. Заведи коверниць або коцарїок. Ти з ними будеш управляти ся, то і думки усякі відійдуть. І весело, і корыстно; на коцях заробіток дуже гарний, — де їх не требують! *(Чути почтовий дзвоник, замовкнувший біля вікна.)* Що́ се таке?... Бач, неначе хто сюди прибіг? А виглянь, доню, у вікно, що́ се таке є?

Галочка *(придивившись у вікно)*. Ох, лихо!... *(Встає, заточуеть-ся, хоче йти і не може; Олена піддержує її.)*

Таранець. Що́ там таке? *(Встає і підходить до Галочки.)*

Галочка. Він... таточку!... він!... *(Знемогає і падає на руки Олени.)* Сховайте мене від нього... від самої мене...

Таранець *(спішить з Оленою відвести її, і вернувшись, стоїть вагаючись)*. Що́ менї тепер робити? Ума не прiберу!...

ЯВА ОСЬМА.

Таранець і Зорин входить поспішно.

Зорин *(кинувшись до Таранця, веселий обіймає його)*. Здравствуй, мой почтенный Алексѣй Омельяновичъ!... Каково поживаешь?

Таранець *(ледви одвічаючи на ласки його, в замішаню)*. Спаси-бі Богу... ще... *(На бік)* Буде тут усього!...

Зорин. Гдѣ Галочка моя? уже она теперь совершенно моя! Вотъ, мой любезный, привезъ отъ дяди моего письмо собственно къ тебѣ. Тутъ все доброе написано. Онъ проситъ и умоляетъ тебя не мѣшать моему счастью, и всѣ грѣхи,

какихъ ты боишься, беретъ на свою душу. Вотъ это письмо, читай его, а я побѣгу и отыщу Галочку, что, можетъ, и не ждетъ еще меня такъ скоро. Отыщу и приведу къ тебѣ, а ты насъ благослови какъ дѣтей своихъ. Теперь ни въ чемъ нѣтъ препятствія... *(Хоче бігти.)*

Таранець *(здержуючи його, змішаний).* Не турбуйтесь, Семен Іванович! Лучше сядьте... ось посидьте лишень... Як би то вам сказати?...

ЯВА ДЕВЯТА.

Ті-ж і Галочка, котру веде Олена.

Зорин *(увидівши її, хотів кинути ся до неї; она рукою дає знак, щоби він не підходив, і він, поражений єї убором, остовпів, заломив руки і ледве устояв на ногах).* Галочка!... ты замужемъ? Что ты это сдѣлала?...

Галочка *(говорить з великим усильлям; сльози їй мішають; отець і Олена піддержують її).* Семен Іванович!... Пан-отець мене благословив... і я, по самій чистій волі, вийшла за чоловіка честного, доброго... не приходить ся нам нічого споминати... Ще раз довелось менї сказати вам: прощайте на-віки!... Забудьте усе!... Забудьте мене... Коли зможете, забудьте і щиру любов мою, через котору я зробила усе для вашого спокою... Ви знайдете своє щастя... а я! *(Слабіє зовсім. Її сажають на лавку.)*

Зорин *(ударивши себе в груди, в розпуці).* Всѣ надежды на счастье печезли!... Пули непріятельскія успокоятъ меня! *(Вибігає.)*

Таранець *(піддержуючи Галочку).* Доню моя мила!... Галочко моя!... Серденько моє!... Що з тобою?...

Галочка *(опамятавшись, важко дише).* Ох, тяжко менї!...

Таранець. Поведу я тебе... може б полежала?

Галочка. Нї, вже і пiдняти ся не здужаю... *(Лежить на руках батька, держачи Олену за руку.)* Де... Микола?

Микола *(поспiшно входячи, кидаєть-ся до неї з другого боку на колiна).* Осьде й я... Що з тобою, моя Галочко?

Галочка *(подає йому другу руку).* Важко менї! уже до серця пiдступило!... Дай менї свою руку... Я вже не бачу вас!... Господи! я сповнила... сьвятiйший закон твiй... Положила душу за друга... Старалась себе зберегти... для вас, тату... для тебе, Миколо... не змогла!... Я чоловiк... Отець праведний прийметь мене... *(Умирає.)*

Таранець *(в тяжкiм жалю рида над нею).*

Олена *(рыдаючи, цiлує її).*

Микола. Чи ми ж достойнi були, щоб ангел небесний жив з нами!... *(Цiлує їй руки.)*

Занавiс опускаєть-ся.

ПРИПИСКИ.

а) ПОЯСНЕНЯ.

А. ПОВІСТИ. IX. Перекотиполе.

Матеріяли: 1) „Молодикъ“ на 1843 годъ. Украинскій литературный сборникъ, издаваемый И. Бецкимъ, ч. II. Харьковъ 1843. — 2) Повісти Григорія Квітки (Основъяненка). Издавъ П. А. Кулішъ. Санктпетербургъ 1858. Томъ другій. — 3) П. Онышкевича Руска Бібліотека. Томъ II. Писаня Г. Ф. Квѣтки (Основяненка). Львовъ, 1878. — 4) Перекотиполе. Оповѣданє Григорія Квѣтки. Коштомъ и заходомъ Товариства „Просвѣта“. У Львовѣ. 1873; 2-е выданє 1891. — 5) Малороссійскія повѣсти, разсказанныя Грыцькомъ Основъяненкомъ. Изданіе Харьковскаго Уѣзднаго Земства. Харьковъ 1887. Томъ II. — 6) Малороссійскія повѣсти, разсказанныя Грыцькомъ Основъяненкомъ. Изданіе Іогансона. Кіевъ. 1893. (Передрук з попереднього видання Х. Зем.)

Поділ на глави поробив я сам.

Стор. 5. стр. 10 з дол. худо (росс.) = зло, лихо, кривда. — 5 з д. ні жоден = ані оден.

6. 2. пеня = кара (особливо грошева), біда, лихо, напасть. — 6. всенепремінно = невідмінно, немінучо, конечно. — 8. бездїлиця (росс.) = дрібниця, дурниця. — овсї = зовсїм. — 10. розпискувати = розсліджувати.

7. 3. хура = фіра. — 14. згодом = з часом. — 22. постой = кватирунок. — 10 з д. Дїй його честп! = вираз здивованя і досади. — 6 з д. абеда = обида, кривда.

8, 8. саж = кармник, хлїв. — 18. притьмом = конечно, конче, сейчас. — 20. холодна = арешт, вязниця.

9, 15. плахотка, плахта = дипка, спідниця. — серпанок = тоненьке полотно, тарлятан, уживані на накрите жіночої голови. — 24. голяка = гіляка, галузка.

10. 2. ворівський = злодїйский. — 20. горище = під, стрих. — закапелок = закамарок. — 1 з д. каламайковий = з пестрої вовняної матерії.

11. 15. наприли — напхали, напакували.

12. 14. общественне = громадский податок. — 5 з д. знай = мов, буцїм, нїби-то.

13. 4. ревизія = провірене спису людей задля податків або бранки. — 14. патика = худа шкапа. — 17. снага = сила, змога.

15. 9 з д. ящик = кїш, кельня, скрипка. — 6 з д. пускай (росс.) = нехай, най. — 5 з д. лавка (росс.) = склеп, крамниця.

16. 2. завалящий = брудний, простий.

17. 8. кабатирка = табакерка. — серги = ковтки, заушниці. — 13. нужда (росс.) = потреба: нужди мало = байдуже. — 21. торопіти = бояти ся, лякати ся. — 8 з д. полтинник = піврубель. — 7 з д. гуляти — проходжувати ся.

18. 15. чуть (росс.) = ледве. — приказчик = помічник купецкий. — 16. заставити = силувати, неволити.

20. 9. навряд = ледви чи. — 15. потурати = попустити, уступити, дати волю. — 22. сполать (грецке) = на многая лїта.

21. 18. калавур = сторожа, страж, варта: калавурити = бути на варті, вартувати. — 10 з д. поштувати = частувати, трактувати. — 6 з д. відпроторити = прогнати, усунути.

23. 25. розщитати = обрахувати. — 9 з д. дав сто рублїв = асигнаціями. (Прим. редакції „Молодика“.)

24. 1. мілоч (росс.) = дрібні (гроші).

25. 8. каторга = заслане на тяжку роботу.

26. 10. здоровійший = міцнїйший, сильнїйший. — 21. тараня = риба з родини коропів.

27. 10. острог = тюрма, вязниця. — 11. доля (росс.) = частка, пайка.

28. 17. по-полам = пів-на-пів, по половинї. — 24. до сина = до біса.

29. 11. прийшли = пройшли, перейшли.

31. 6. пуще = гірше, більше. — 14. страсть (росс.) = страх.

32. 4. преставленне (росс.) = смерть, конець.

34. 11. внї ума (росс.) = непритомний, без памяти. — 12. душегубець = убійця.

37. 4 з д. справник = староста повітовий.

38. 1. поняті = вибрані люде до помочи урядникови, слїдчому судьї, яко сьвідки, мужі довіря. —

4 з д. гривенничок = 10-копійковий срібний гріш.

40, 6. бросить (росс.) = кинути. — 7 з д. полно (росс.) = годі, досить.

41, 25. повинити ся (росс.) = признати ся (до вини).

X. Божі дїти.

Матеріяли: 1) Видане Харківского Земства, де надруковано сю повість в перший раз а взято її з рукописи, находячої ся в бібліотеці Харківского університета. (Российский переклад був поміщений в альманаху „Утренняя Заря“ за 1840. рік.) — 2) Вид. Іогансона.

Квітка присьвятив сю повість „Его Превосходительству Петру Александровичу Плетневу“.

Поділ на глави поробив я сам.

43, 2 з д. харцизяка = розбійник.

45, 17. лоском (росс.) = покотом.

46, 10 з д. долівка = земля, підлога. — 8. піл = широка лавка, тапчан.

47, 19. худоба = маєток.

49, 24. шажок = дрібний гріш. — 6 з д. мичка = прядиво на кужели.

50, 1. гребінь = кужілка. — 12. ретивий (росс.) = (дуже) охочий, ємкий. — 21. закопилити губу = надути ся, задерти ніс до горп.

51, 20. резонт = рація, основа, розум.

52, 24. слобода = хлопска посїлість вільна від панщини, таке-ж село.

53, 5. неспесивий = негордий. — 11. удов = вдовець. — 15. заньмати = зачіпати.

54, 3. зрябіти = счервонїти, змішати ся.

55, 8. стало быть (росс.) = значить, отже.

60, 10. пареньок = парубчак. — 14. штепний = гарний, показний. — 16. бойкий = жвавий, хватский. — 23. бумажний = бавовняний.

61, 20. кудрявий (росс.) = кучерявий. — 10. Сей верш і послїдуючі я трохи змінив задля ритму. Квітка написав так:

Оттак бідна спріточка сама собі маяче.
Кругом її ходють люди, а її нїхто не бачe.
Нїхто не зна сердешної, нїхто не приголубить!
Всїх у долї вона бачить... сама ж сьвітом нудить!
Сьогодня лихо, завтра горе, й нї з ким роздїлити.

Не дають менї добрі люди гаразд і потужити.
Щемить дуже моє серденько, сохну, сама бачу!
Тільки моєї й порадоньки, як гірко я заплачу.

62, 3 з д. беседка (росс.) = бесїдка, альтанка.

64, 20. пожалуй (росс.) = нехай так, добре, згода. — 25. привольле = вигода, розкіш.

65, 9 з д. грибішок (росс. гребешокъ) = гребінець. — 5 з д. відтопирити (росс.) = віддути, настовбурчити. — 4 з д. передник (росс.) = фартух, запаска.

66, 2 з д. інбар = амбар, шпихлїр, магазин. — кладова (росс.) = комора, шпихлїр.

67, 18. хоромп = будинки, доми.

70, 3 з д. сказка = виказ (тих, що мають ставити ся до войска), показ.

71, 19. куча = купа. — 25. голомозий = лисий, плїшивий. — 7 з д. рішати ся чого = збавити ся чого, стратити що.

72, 10. тощий (росс.) = худий, сухий, охлялий. — 19. привод = приведене, доставлене до ассентирунку, місце ассентирунку.

73, 10 з д. провальля = провал, пропасть.

75, 8. копирсати = довбати, колупати. — 5. пихорнути = пірвати, сильно пхнути.

76, 15. призрїти = доглядїти, подбати.

77, 3. вірно (росс.) = певне. — 12. викупаю = викуповую, викуплюю. — 22. каленый = гартованый.

79, 8. граматка = спис померших.

80, 21. рішав = збував, роздавав (71, 7 з д.). — 1 з д. государево = цїсарске.

81, 4 з д. срок = реченець, термін.

82, 17. отдатчик = той що відставляє рекрутів до приводу (на місце ассентирунку). — 25. наймщик (росс.) = наємець, заступник до войска.

83, 9. забрити = оголити. — 22. денщик = офицерский слуга войсковий. — жалаю = желаю, жичу собі, хочу.

84, 4. розвадити = розважити.

85, 12. Як ось Ляхи... відбиватися = Квітка написав: Як ось Ляхи, нї з чого більш як з жиру, показили ся мов собаки та з дуру мов з печи задумали відбивати ся. Треба дурнїв провчити, ляпаса по мордї дати, щоб не вередовали. — 22. у добрім здоровї

= По сих словах слідує у Квітки ще отсе реченє: А тож ійшли против Ляхів, так ні над чим було і рук каляти.

86, 5. унтер (нїм.) = підофицер.

87, 3. пожаловали його у охвицерський чин = надали єму офіцирску рангу.

89, 4. важно = поважно. — 13. денежка = дрібний гріш. — 19. сьвітилка = молода дївчина, сестра або своячка молодої, що в часї шлюбу тримає горіючу сьвічку або, після давнїйшого звичаю, меч зо сьвічкою. — 23. рундук = ганок.

90, 14. поїзд = товарпство весїльне, гості весїльні.

91, 22. почот = похід весїльний. — 25. Дербент = головне місто Дагестану над Каспійским морем.

92, 7. вистроїли = вибудовали.

XI. Щира любов.

Матеріяли: 1) Вданє Харківского Земства, де надруковано сю повість в перший раз з рукописи Квітки, на котрій знаходить ся замітка цензора: „С-Петербургъ, 14-го февраля 1839 года". (Россійский переклад був поміщений в журналї „Современникъ" 1839, т. XVI.) — 2) Вид. Іогансона.

Подїл на глави поробив я сам.

93, 3 з д. разок намиста = шнурок коралїв.

94, 19. проворство (росс.) = проворність, моторність, жвавість.

95, 5. нарізно = окремо, поодиноко. — 22. также = так само. — 7 з д. з обиждають = кривдять.

97, 3. казенний = державний, скарбовий. — 15. мощений = брукований.

98, 14. щиголяти (росс. щеголять) = чепурити ся, пишати ся. — 16. вотчина = дїдівщина, батьківщина (290, 8).

99, 9. виправляти ся = випрямляти ся, випростовувати ся. — 22. Об Евдокії = 1. ст. ст. марця. — 25. спдїлець (росс.) = шинкар, крамар.

100, 11. живчик (росс.) = жевжик, фертик, финтик, чепурун („штуцер").

101, 4. батрак = наймит. — 7. верх = комин. — 10. виходи = пивниці, льохи. — 16. Борисівських іконописців = гл. Салдатський патрет І.

14, 11. — 17. средственні (росс.) = середні, помірні. — 19. шпалєри = мальований папір. — 20. шовковинки = шовкові нитки.

102, 9 з д. (читати) по складам = склад за складом (слябізувати). — по верхам = від-разу цїле (слово, реченє), плавно. — 2 з д. Четя Минея = церковна книжка з житиями сьвятих і з богослуженем до кождого сьвятого на кождий день, уложеними після місяцїв на цїлий рік.

103, 17. попотчує = почастує (21, 10 з д.). — 1 з д. з Шльонська = в Шлєзиї і на Моравах (в Оломунци) були колись великі ярмарки на волї, куди приганяли товар і з Украіни, а за отримані грошї куповано вироби нїмецкого промислу.

104, 1. єднус = перстень або медаль (дукач) на шнурку коралїв. — 2 з д. винничка, виниця = горальня.

105, 21. аєр = шувар, татарске зїлє.

106, 16. приказний (росс.) = писар, канцелярист.

107, 1 з д. бархатка = аксамитна стяжка, аксамитка.

111, 22. Теплого Олексїя = 17. ст. ст. марця. — 25. пролїска = ростина-квітка з родини анемонів.

113, 24. водолажськнх = Водолаги місто в харківскій губернії.

114, 15. халахур = вітрогон. [?]

115, 7. долошки = долонї. — 5 з д. гроб = така іграа весняна.

116, 8. позабрйоховалися = позаботувалися.

117, 8. пожаловать (росс.) = завитати, відвідати.

118, 9. прійти = 29, 11.

119, 9. обрябіла = 54, 3.

122, 9. тошно = тоскно, смутно. — 12. лихоманка = пропасниця, трясця. — 15. Куряж = Куряжскій манастир близько Харкова, де Квітка чотири роки був послушником. — 2 з д. мішаю = перешкаджаю, заваджаю.

123, 8 з д. положили ся = уложили ся, умовили ся.

124, 5. ясочка = ласочка, зірочка. — 19. жалосливий = милосердний, добрий.

125, 18. поміщик = дїдич, пан. — 20. сто душ = сто людей (голов) підданих, кріпаків.

127, 3. підплигує = підскакує.

132, 17. меньня = імя. — 21. напрасно = надармо. — 22. маяти ся = томити ся, нудити ся, сьвітом нудити.

133, 14. кропивяночка = підкропивник, волове очко.

137, 12. вірно = 77, 3.

139, 6 з д. поручик (росс.) = поручник.

140, 5 з д. попрйоки = докори, догани.

141, 1. розтерзають (росс.) = розідруть, розшарпають. — 19. довжóн (росс.) = довжен, повинен.

142, 23. деревня = деревина.

143, 11. жизть = жизнь, життє.

144, 15. пісчинки = зернята піску. — 2 з д. одставка = пенсия, емеритура.

146, 8. з-разу = від разу.

147, 15. язва = рана. — 8 з д. нищий = убогий, жебрак.

150, 9 з д. родич = кревний, свояк.

153, 5 з д. запрет = заборона, заказ.

154, 2. одговіла ся = відбула піст, відпостила. — 14. жития = життєписи сьвятих.

157, 11. розчот = рахунок, порахунок.

160, 6 з д. не потурай = не зважай (20, 15).

162, 2. дядина = сестра матери. — 11. блищня = найблизша.

165, 17. бакп забити кому = когось перехитрити, обдурити.

166, 6. парчовий, парчевий = з матерії тканої золотом або сріблом. — 1 з д. дядюшка = дядько, стрийко, брат вітця.

168, 13. Зміїв. Чугуїв = місточка в харківскій губернії. — 15. Охтирка (Ахтирка) = окружне місто в харківскій губернії. — Лубни, Прилука = окружні міста в полтавскій губернії.

169, 16. пособрали у капитан-справники = зробили (настановили) начальником повіту в капитаньскій ранзі. — 17. намісничество відкрило ся = отворила ся посада. [?] — 10 з д. тузи = дуки, багатирі.

174. Квітка доробив ще другий конець сеї повісти, коли редакція „Современника“ зробила єму замітку, що пожертвованє і доля Галочки іде вже поза границї слабої природи чоловіка. Він відповів, що

росказав правдиву подію, як се і зазначив в повісти, але, не хотячи повтаряти закінченя з „Марусї“, придумав конець власного укладу, однакож годить ся з гадкою редакції і подає отсе нове закінченє:

Після слів на стор. 168 стр. 10 „не чули нїколи про нього нїчого“ наступає:

Олексій, зоставши ся один у хатї, довго не тямив себе, так йому важко було дивити ся, як вони меж собою побачились і як розірвались на вічнї віки! Прочунявши трохи, зараз став молити ся Богу, що чи не согрішив він тим, що розлучив таку їх любов?... Щоб побрати ся їм, нїяк того не можно було: і щоб закінчати усе, треба їй було вийти за другого. Сього і сама Галочка хотїла: я їй вибрав чоловіка доброї душі, чесного, він Галочку не те що любити-ме, він буде її шановати, зберегати-ме її. Галочка по своїй охотї ійшла за нього, вона не цурає́ть-ся його, бачить як він вбиває́ть-ся об нїй, вона і дякує йому... А далї, як Семена Івановича тут не буде, то вона його по трошку і забуде, а він, спаси-бі йому, і він побережеть її, він не буде показовать ся до неї і сам, щоб не розважати пудьги її. Саме важке, у останьнє попрощати ся, минуло ся вже. Тепер молити ся Богу і від Його милости ждати, щоб ми усї затихли собі і стали жити без горя.

»Галочко! Вийди, душко, до мене: вже я сам.« Так казав Олексій, стукаючи тихенько до неї у двери.

Галочка, а ще лучче сказати тїнь її — так-то вона змінила ся у-в один час! — вийшла ледве ступаючи, кинула ся батенькові на шию, гірко плакала у-купі з ним і не здужаючи стояти присїла на лавцї.

— Се вже у останнє, ледве промовила вона. Боже, прости мене за сю годину! Може я спіткнула ся?... Я чоловік!... Таточку! І ви і Микола не побачите більш моїх слізочок, а далі-далі не замітите нїякої журби за мною!

Олексій, бачачи, що вона крішку змінила ся після того, як побачила ся з Семеном Івановичем, приголубив її, просив, молив, щоб вона виплакала своє горе, що після того їй легше буде, щоб не душила своєї журби а по-троху зовладівала б її.

Галочка вже мовчала, не плакала і — так би то бачить ся — слухала його, та нїчого не чула, що він їй казав.

Вернув ся Микола. Аж вжахнув ся, побачивши, яка стала Галочка у короткий час!

Олексій хотїв було казати, так Галочка зупинила його і швиденько каже: »Миколо! Отсе був тут Семен Іванович... Ти знаєш усе... він не знав, що вже я за тобою... Добрий! він поплакав трохи... і я не стерпіла! Прости мене! се сьвяті сльози... я вже нїколи не побачу його...«

— »Чим же ти винна, що кажеш, щоб я простив тебе?« казав їй Микола, пригорнувши її до свого серця. »Чи є хто чистїший тебе?«

— Годі-ж, годі, сказала вона, силкуючись всьміхнути ся. Се хмарка набігла було і вже... нїколи не вернеть-ся. Побачиш, що я любити-му тебе... Поможи менї лагодити обід, бо пан-отець наш хоче обідати.

Усе пійшло на порядках, як і було сперва, тільки Галочка що-день зміняла ся. Дуже видко було, що вона силовала себе, щоб і по господарству старати ся або робити що або розговоритись з ким: зазивала до себе подруг, иногдї сама хо-

дила до них, та се усе робила дуже себе силкуючи: і за роботою і з подругами, бачить ся, і слуха, що вони росказують, вона усе була у думках, а сльози так і видно було, що от хлинуть з очей... вона їх здержує, перемага нудьгу свою... І таке їй мученнє з собою ніколи було не минеть-ся їй: не тільки що кожний день, вона кожний час подавала ся усе більш, усе більш, і кожний вечір вона вже була не така, як була ранком. Микола не покидав її, розважав її, у вічи дивив ся, чого б вона забажала: усе хотілось йому, щоб вона повеселїшала, щоб забула журбу свою. Пан-отець теж розговорював її, щоб вона об чім другім думала: усе понапрасно! От і слуха Миколу... далї стане дивити ся на нього, розглядаючи, мов у-перше бачить чоловіка: пізнає його, згадує, хто се такий?... і тут... здихне тяжко та тяжко, від серця здихне, згадавши усе... кинеть-ся до нього і жалібненько та не плачучи — бо як сказала, так і не плакала ніколи, вже і слїзочок не було, усї канули на серце — казала йому: »Бачу усе, знаю, що ти для мене робиш, дякую тобі за твою крїпко добрую душу... та що-ж менї робити? Не можу зовладати з собою!...«

І не посилила таки горя свого! Скоро так знемогла ся, що не здужала і з постелї устати...

»Миколо! сину мій!... Бачить ся... вона нас покине?...« гірко плачучи та вбиваючись казав Олексій.

— »Хиба-ж ми достойні, щоб янгол небесний жив з нами?« сказав Микола і швидче до болящої.

Вона не боліла, вона не страждала, а час від часу догоряла мов свічечка, засихала мов билиночка. Тїлом хоч зовсім опустила ся, так ду-

хом була бодра і не боячись дожидала, що їй находить...

— Тепер я помирила ся з Богом милосердним! так казала вона, сполнивши усе по закону сьвятому: я готова... їйду перед судьдю праведного і милосердного Отця... Він мене не одженеть від себе!... Я сполнила самий сьвятійший закон Ісуса: душу свою положила за мого друга... щоб відвернути від нього горе!... Себе не змогла, не здужала зберегти... Я старала ся... не змогла... я чоловік! Отець мій буде розбирати моє хотїньня... він не зоставить покірної дочки...

Так розговорювала вона, сидючи на постелї своїй, держачи Миколу за руку і припавши головкою до батенька... як ось... бачить, коло неї великий сьвіт... чує, кличуть її як-то дуже приятно... вона мов їйде у гору... зпрнула у низ... аж батенько її і мужик — над її тїлом...

XII. Дрібні повісти (казки).

1. Пархімове снїданьня. Матеріяли: 1) Ластовка. Сочиненія на малороссійскомъ языкѣ. Собралъ Е. Гребенка. Спб. 1841. — 2) Вид. Кулїша. — 3) Руска Бібліот. Онишкевича. — 4) Вид. Харк. Земства. — 5) Вид. Іогансона.

175, 11. об теплому Олексїю = 111, 22. — об першихъ Парасках = 26. (ст. ст.) липня. — 16. спнїй камінецъ = вітріоль міди, уживаний в господарстві, промислї і медицинї.

176, 11. до гаспида = до чорта. — 10 з д. пика = писок.

177, 7. ремесний = ремісник. — 12. привадити (росс.) = приналити, привабити, приманити. — 20. постояльцї = заїзжі, приїздні. — 22. лебедаха = бідолаха. — 24. протурить = прожене (21, 6 з д.). — 3 з д. дрижаки їсть = дрожить від студени.

179, 3 з д. копа = 50 копійок (пів рубля).

180, 15. вистачати = доставити. — 20. без спросу = не спитавши.

181, 7. рожна = колькн, болячки. — 22. пелька = горло, пасть. — 8 з д. дзуски = засі.

182, 8. шаг = 2 копійки (або взагалї дрібний гріш). — 3 з д. сластьони = памцухи.

183, 14. алтин = 3-копійковий гріш. — 16. збитень = напиток з горячої води, меду і коріня. — 11 з д. стовпцї = гречухи, гречаники. — 6. витришків їсти = з витріщеними очима, з роззявленим ротом ходити, очи вибалушовати.

184, 2. млинець, блинець = рідке тїсто пражене на сковородї, налисник. — буханець = бохонець, балабух. — 3. кислицї = квасні (винні) яблока. — галені (? калені) горіхи = мишаки, мишелівки. [?] — 7. остило = навкучилось, надоїло. — 9. кучка = купа (71, 19). — 22. здачі дати = решти видати. — 10 з д. прикинув = прокинув, відкинув, не прийнив. — 6. зібгав = змішав, зімняв.

2. **На пущаньня як завязано.** Матеріяли: 1) Ластівка, 1841. — 2) Підбрехачъ. На пущання якъ завязано. Оповідання Гр. Квітки. С.-ПБ. 1860. — 3) Р. Бібл. Онишкевича. — 4) Вид. Харк. Земства. — 5) Вид. Іогансона.

186, 12. сула = така риба. — 18. на потуху = на закінчене, на конець. — глек = збанок. — 22. самотужки = власними силами, сам. — 3 з д. тирити = пхати, всаджати (11, 15).

3. **Купований розум.** Матеріяли: 1) Маякъ 1842, т. III. кн. 5. Там есть заголовок: „Малороссійская быль", а заголовок „Купований розум" походить від Куліша в отсім его виданю: — 2) Купований розумъ. Опов. Гр. Квітки. С.-ПБ. 1862. — 3) Р. Бібл. Онишкевича. — 4) Сочиненія Г. Ѳ. Квитки Вид. Харк. Земства. Т. IV. 1901.

187, 4 з д. Гог та Магог = вороги царства божого, котрих колись сатана зведе на війну. (Одкритє сьв. Іоана, 20, 8.) — обаче (церк.) = однакож, атже.

188, 7. почотний = знатний, почестний. — 11. шествовати (росс.) = ступати, переїзджати.

189, 20. окселентує = вторує. — 21. переводи виводити = голосом витягати.

190, 6 з д. вернякає = невпразно говорить.

191. 10 з д. пинхви задати = пинхва, фінфа се такий жарт, коли спячому пускають дим в ніс, взагалї прикрий докучливий жарт. — 3. гривня = 38. 4 з д.

193. 15. виспр (церк.) = до гори, горі.

194. 19. хвастощ = хвальба, чваньство.

4. **Підбрехач.** Матеріяли: 1) Молодикъ на 1843 годъ. — 2) На пущання якъ завязано. Підбрехач. Опов. Гр. Квітки. С.-ПБ. 1860. — 3) Р. Библ. Онишкевича. — 4) Вид. Харк. Земства. — 5) Вид. Іогансона.

196. 3. рост = відсотки, процент. — исте = истина, капітал. — 16. голїнний = хватский, жвавий.

198. 5 з д. бешкет = біда, лихо, ганьба.

Б. ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ.

Матеріяли: 1) Драматическія сочиненія Гр. Квитки. Изд. Великанова. Одесса 1862. — 2) Руска Библіотека Онышкевича. II. — 3) Драматическія сочиненія Гр. Квитки. Изд. Островскаго. Одесса 1902. — 4) Грицько Квітка-Основьяненко. Драматичні твори. Видання Ів. Самоненка. Київ. 1910. — [2) а в найбільшій части і 3) се тілько передруки з 1): перших видань з 1831., зглядно 1836. і 1840. р. я не міг роздобути.]

В россійскім текстї змінив я декуди правопись Квітки на нинїшнїй лад, а написи і технїчні поясненя в трйох перших творах і в четвертім особливо при особі Зорина переложив на руску мову.

І. Шельменко, волостний писар.

Дїя перша. 201, 1 з д. глаза = очи.

202. 11. обирало = здирщик, дерун, лупій. — 12. нищенская сума = жебрацка торба. — 9 з д. чай = чей, певне, десь, мабуть. — сходка = рада. — 7 з д. недоимка = недоплат, залеглість (податкова).

203. 6. дурной = лихий, поганий. — 12. кручиниться = журити ся, смутити ся. — 13. небось = не бій ся, так.

204, 16. лоб = як в Австрії tauglich, с. є. здатний (до войска). — 7 з д. шпори = остроги.

205. 1. паскарєіча = скорійше. — 2 з д. привод = 72, 19.

206, 14. справка = розвідка, доходженє. — 15. ревизькиї = 13, 4. — сказка = 70, 3 з д.

207, 2. попадя = попаде, попадуть [?]. — слїдовательно = значить, виходить, се-б то. — 22. кете, ке = давай (-те), ну, но.

208, 2. ужинъ = вечеря. — 7. поелнку (церк.) = позаяк, бо. — 11. дондеже (ц.) = доки.

210, 1. развѣ = хиба, чи. або-ж. — 2. деревня = село. — 3. соловушка = соловійко, соловятко. — 9. зашей = потилиця, карк. — 16. индюшечиї = індичий. — 25. племянниковъ = небожів, братаничів.

211, 7 з д. безчадный = бездітний. — 4 з д. плутня = шахрайство; плутъ = шахрай.

212, 9. пусть = нехай, най. — 18. пули свинцовыя = кулї оловяні.

213, 7. надъ барами баринъ = пан над панами.

214, 7. анъ = аж, але. — 16. деньжонки = грошики.

215, 5. воротить = вернути. — 11. грусть = журба, смуток. — 19. исправно = добре, гаразд. — 1 з д. очень вредна (р.) = дуже шкідлива.

216, 9. кабакъ = шинок. — да ктомужъ и никогда = а до того і ніколи (нема коли).

217, 1. дерзокъ = сьмілий. — 13. цѣпь = ланцюх. — 10 з д. домочной = залеглий. — 9 з д. въ зачетъ = на рахунок.

218, 20. кладъ = скарб. — 21. вишь = бач, дивн. — 2 з д. очередный = черговий, той що на черзі, порядковий.

219, 1. дюже = дуже. — 15. мѣлочи = дрібниці (24, 1). — 9 з д. паче чаянія = над сподіванє, против спод. — 3 з д. показанъ въ бѣгахъ = викаэаний що утік.

220, 13. нѣчто запалъ = щось заподів ся. — 21. земські благопріятелї = добрі приятелї з суду. — по придмету взисканія = в справі доходженя (судового). — 3 з д. прижалъ = притис, припер, придусив.

221, 3. прижучити = прикрутити, притиснути. — 13. одчот = рахунок.

222, 18. дж[г]ут = скручена і в гуз завязана

хустина, питка. — 24. повірений = повірник, повновластник, адвокат.

223, 8. скусненько = дуже штучно. — 10, 11. коїх, коєму = яких, якому. — 24. классомъ и мѣстомъ = ранґою і становищем.

224, 17. подчистка = підшкробанє. — 5 з д. стоглазый аргусъ = після старогрецкої казки стоокий вартівник жриці Іо, котрого очи по смерти всаджені в хвіст пави.

Дїя друга. 226, 11. требуй настоятельно = жадай конче. — 17. клико (франц.) = рід (марка) шампаньского вина. — купорить = затикати, коркувати. — 9 з д. присутствіе = саля нарад, засїданє.

227, 10. ганиськова, лїкарственна = анижівка, курацїйна — 13. ручкової = з власних рук. — 3 з д. четыре срока = чотирма наворотами. — 1 з д. тае = тоє.

228, 1. нажился = збогатїв. — 19. испортить = попсовати. — 5 з д. у третїх = в третїм поколїню, троюродна.

229, 17. дамки = варцаби. — 9 з д. земський (суд) = краєвий суд. — казначейство = уряд скарбовий.

230, 2. постижно = нагло. — 7. докладчик = справоздавець, референт: доложить = здати справу, представити, зреферувати. — 11. али = або. — 17. особоє попеченнє = особливше старанє. — 20. острог = 27, 10. — 25. уїз[д]ний = повітовий. — прикосновенний = сумежний, причастний.

231, 9 з д. воряжка = злодїй: бродяжка = волоцюга.

232, 8 з д. господами = панами.

233, 1. по руському = по россійски, московски. — 22. глитати = поликати, ковтати.

235, 9. набор = бранка. — 6 з д. стаканчик = скляночка. — 2 з д. кизлярка = деренівка.

237, 2. ковінька = гачок: на руку ковінька = як раз того треба, як раз до ладу. — 19. до сенцю = до сенсу, мудро.

238, 2. рюмка = чарка, келишок.

Дїя третя. 240, 6 з д. кормилецъ = добродїй.

241, 11. гербовая = стемпльовий папір.

242, 9 з д. чупъ = чуб. — 8 з д. спрошай = питай, випитуй.

244, 12. испугаться = налякати ся, перестрашити ся. — 1 з д. ево = його.

245, 20. проживатись = тратити ся на утриманє. — 9 з д. крючкотворство = крутарство. — 6 з д. должность = обовязок.

246, 23. ослушаесся = не слухавш, непослушна (єси). — 4 з д. бѣглый = збіглий, збіглець, утїкач.

247, 18. чело[м]битная = просьба, супліка.

248, 14. нельзя вдругъ прочесть = не можна разом прочитати. — 20. убытчиться = витратити ся, понести кошти. — 23. уважить просьбъ = уважати, зглянути ся на просьбу, увзяднити пр. — 7 з д. ябедникъ = клеветник, крутар.

249, 2 з д. соняшницї = біль живота.

250, 3. вздорить = сварити ся. — 17. (вона) мечтає = їй мріє ся, роїть ся.

251, 13. грамотѣй = письменний, учений.

252, 22. славной малой = гарний хлопець, лепский парубок. — труситъ = боїть ся. — 1 з д. сысчите = вишукайте.

254, 3. гобвахта (нїм.) = Hauptwache, одвах, стражниця. - 16. обижаемъ = кривджений. — 5 з д. снимите показаніе = спишіть вказп, стягнїть протокол.

255, 7. мошенничество = шахрайство, ошуканьство. — 23. первоначально = спершу, насамперед. — разпросить и повѣрить = розпитати (розслїдити) і провірити.

256, 15. (кашель) здоровий = міцний, сильний, великий (26, 10). — 16. чахотка = сухоти.

257, 15. ведите въ станокъ = поставте під міру. — 5 з д. справиться = розвідати, довідати ся: справка = 206, 14. — 3 з д. душогубство = убійство.

258, 8. немедленно = без проволоки, сейчас. — 9. составьте опредѣленіе = уложіть приговор (присуд). — 11. сообщить = передати, повідомити. — 4 з д. продлить = продовжити.

II. Шельменко денщик.

Дія перша. 261, 9. состояніе = стан, достаток. — 10. право = справді, по правді. — странность

= дивацтво, чуднота. — 11. перевоспитаю = перероблю, поправлю виховане. — 6 з д. барышня = панна.

264. 3 з д. нужды мало = 17, 13.

265. 11. мене пожалували чином = дали менї рангу.

266. 16. находка = знахідка: что за находка = що за щастє?

267. 16. авось = ачей.

268. 25. бунчуковый товарищъ = офіцер штабовий, оф. гвардійский.

269. 17. опущ = пуще, гірше (31, 6).

274. 2. потеря = страта. — 3. полы моютъ = підлоги миють. — 8. сраженіе = баталія, битва. — 23. колпка = колька. — 9 з д. разореніе = руїна, знищенє, шкода. — 4 з д. шкафъ = шафа. — 3 з д. баночка = баньочка, слоїчок, фляшочка. — 2 з д. буженина = свинина.

275. 5. почитай, почти = майже. — ужинать = 208, 2. — 20. снаружи мазать = зверху мастити. — 7 з д. шашка = шахи.

276. 22. взыщу = стягну. — 1 з д. станція = стація.

277. 20. постоялецъ = заквартирований, заїзжий (177, 20 і 7, 22). — 4 з д. позоръ = ганьба, публїка. — 3 з д. амурный = любовний.

Дія друга. 279. 13. коренити = лаяти, ганьбити.

280. 6 з д. спроворить = добути, зладити.

281. 1. палїчча = палиці, ломаче; цур палїчча = там до лиха! — 16. машермеръ (франц. ma chère mère) = (моя) дорога мама. — 8 з д. коверкаютъ = перекручують.

282. 24. калитка = фіртка.

284. 4. дубьемъ = дубиною. кнем. — 6. смущать, смучать = баламутити.

285. 8 з д. разпатякался = розбазїкав ся, розбалакав ся.

287. 1. наврётъ = набреше. — 2. вздоръ = дурниця, бредня. — 13. проведешь = зведеш, одуриш. — 1 з д. потяг до лясу = утїк, забрав ся.

288. 15. преестественный = надзвичайний.

289. 14. пощечина = удар по лицю, позаушник. — 9 з д. болтунья = цокотуха. — 2 з д. ссорить = сварити: ссора = свар.

290, 8. вотчина = дідівщина, батьківщина (родовий маєток земельний, особливо великий). — 13. подлинно = справді, дійсно. — 15. скворецъ = шпак. — 18. усердіе = щирість, ревність. — 19. окошко = віконце. — 23. разинутый = розтворений, роззявлений.

291, 3. вѣрно напроказилъ = певне накоїв, наброїв.

292, 20. сахаръ = цукоръ. — 22. уродъ = вирід, виродок, потвора.

293, 18. прудъ = став, сажавка, ставище.

Дія третя. 294, 9. въ разсужденіи реставраціи = що до реставрації, в справі р. — 10. Карлисти = прихильники дон Карльоса, другого сина короля Карля IV., претендента до гіспаньского трону, в війні домовій з рр. 1833—1839. — 13. Алї паша = могучий паша турецкий, котрий в рр. 1807—1822 утворив собі в Альбанії, Епірі і Тессалії независиму державу, але вкінци мусів піддати ся султанови і був замордований. (Хронольогія у Квітки не сходить ся!) — 14. Христиноси = прихильники гіспаньскої королеви і реґентки Марії Христини в війні против дон Карльоса, котрий хотів їй відобрати трон.

295, 9. равновѣсіе = рівновага. — 12. впопадъ = до речи, до дїла, до ладу. — 14. коммерческій = торговельний. — 7 з д. подшучивать = підсьміювати ся. — 5 з д. взорвать = розгнівати, розлютити.

296, 2. повѣренный = 222, 24. — 5. десятина = трохи більше як гектар. — 13. бездѣльный = дрібний (6, 8).

298, 2. предварить = упередити. — родственникъ = родич, кревняк, свояк. — 7. наружность = поверховність (275, 20). — 11. внимательно = уважно. — 6 з д. прелесть = розкіш.

299, 21. на лицо = особисто, в дійсности.

300, 5. упрочить = забезпечити, утвердити. — 17. шаткость = хиткість. — 6 з д. приступъ = початок, вступ.

301, 6 з д. прогуливаются = проходжують ся (17, 7 з д.).

302, 18. испортить = попсувати. — 5 з д. въ бочечки качались = колисали ся на гойданці.

303, 4. фениксъ = сьвятий птах давних Єгиптян, один в своїм родї. отже взагалї щось незвичайне і єдине в своїм родї. — 7. Невскій проспектъ = пишна улиця над рікою Невою. — 14. кондитерская = цукорня. — 25. продолженіе впредь = дальше буде.

304. 8. по отчеству = по батьку. — ямщикъ = фірман, почтиліон. — 4 з д. уважительний = гідний уваги. — шляпа = капелюх.

305, 4. творогъ = спр. — 5. цыплята = курята. — 14. полдникъ = полуденок, підвечірок. — 1 з д. тре сюпербъ (фр. très superbe) = дуже пишний.

306, 14. пуркуа (фр. pourquoi) = чому, длячого.

307, 10. утка = качка. — насѣдка = квочка. — 20. ву земе дю флеръ (фр. vous aimez du fleurs) = ви любите цьвіти. — 21. рестe юнъ пе пси (фр. restez un peu ici) = зістаньте трохи тут. — 22. експре (фр. exprès) = навмисне, нарочно. — 10 з д. монъ шеръ (фр. mon cher) = мій дорогий.

308, 6 з д. нечто = хиба.

309, 5. нравитесь = подобаєте ся. — 6. на отрѣзъ = на чисто, цїлком. — 8. искренность = щирість. — 9 з д. оробѣлъ = злякав ся, стративши відвагу.

310, 3. юнъ пе амуре? комса? (фр. un peu amour? comme ça?) = трошки любови? як се? — 7 з д. комъ се жолп (фр. comme ce joli) = як се гарно. — 1 з д. монъ пароль (фр. замісць ma parole) = моє слово.

311, 9. разстояніе = віддаленє. — 18. гадость = погань. — апрапо́ (фр. à propos) = при сїй нагодї. ага що́ я мав (мала) казати. — 21. имажине (франц. imaginez) = представте (уявіть) собі.

312, 2. предосудительно = соромно. — 7. моншерперъ (фр. mon cher père) = (мій) дорогий батько. — 14. наблюдать = пильнувати.

313, 2. разочтетъ = обчислить.

314, 11. въ обморокъ падать = мліти.

315, 5. плетень = пліт. — 6. отпереть калитку = отворити фіртку (283, 24). — 10. кустъ = корч. — 5 з д. убѣждать = переконувати, намовляти.

316, 11. изворачиваться = викручувати ся, вимовляти ся. — 15. прыгнуть = скочити.

317, 7. счелъ = уважав, мав. — 15. умыселъ

= намір, думка. — 22. сговорювать = змовлятн, заручати; сговоръ = змовини, заручини. — 2 з д. грустить = сумувати.

318, 21. блюдо = полумисок, страва. — 9 з д. вой = вий.

319, 4. зазывный = запрошуючий.

Дія четверта. 320, 9. вістимо = звістно.

321, 17. патрають = патрошать, справляють.

322, 3 з д. же ву засюръ (фр. je vous assure) = запевняю тебе. — 2 з д. ву конесе (фр. vous connaissez) = ти знаєш.

323, 6. Ме кескесе (фр. mais que ce que c'est) = та що-ж бо се знов. — 9. сет-егаль (фр. cet égal) = се зарівно, всьо одно. — 13. наряжаться = прибирати ся, строїти ся.

324, 1. Жеву при (фр. je vous prie) = прошу тебе. — 2. упрямиться = опирати ся. — 9. анфень (фр. en fin) = вкінци. — уйти, уходить — втечи, втїкати. — 2 з д. ву вере (фр. vous verrez) = ви побачите.

325, 18. Ие тре боку агреабль, ие бонъ (фр. il est très beaucoup agréable, il est bon) = він дуже-дуже приємний, він добрий.

326, 3. Ожурдви па занкоръ а деменъ (фр. aujourd'hui pas encore et demain) = нині ще ні а завтра. — 16. емабль (фр. aimable) = мила. — 9 з д. исканіе = шукане, заходи. — 2 з д. Боку (фр. beaucoup) = багато. — 1 з д. мабель (фр. ma belle) = моя красна.

327, 1. жоли офисье (фр. joli officier) = гарний офіцир. — 2. мосье ле капитань (фр. monsieur le capitaine) = пане капітане. — 15. остановить = зупинити, переймити — 19. же дире (фр. je dirai) = я скажу.

328, 6. шинеля = плащ (з рукавами). — 7. фуряжка = кашкет. — 12. юнкеръ = панич. — 15. О ревоаръ (фр. à revoir) = до побаченя.

330, 4 з д. юлить = крутити ся, вертїти ся.

332, 12. сударыня = панї, добродійка.

333, 3 з д. сорванецъ = палпвода, урвитель, шибеник.

334, 6. лихо = хватско, жваво. — 16. фофанъ = дурень, бовван. — 23. проказить = броїти, фіґлї строїти (291, 3).

335, 19. проворнѣе = швидше. — 20. горница = сьвітлиця, кімната.

336, 5. капелюшечный, капельный = малесенький. — 4 з д. булавка = шпилька.

337, 6. пожаловать = 117, 8. — 14. потушить = погасити. — 8 з д. впсѣлица = шибениця.

338, 23. дюжина = тузин. — платье = одежа, сукня. — 25. странно = дивно (261, 10).

339, 10. подражать = наслїдувати, робити так само.

341, 23. же девине (фр. j'ai deviné) = я догадалась. — 7 з д. же ву фелисить (фр. je vous felicite) = поздоровляю вас.

342, 4. ма филь (фр. ma fille) = мою (свою) доньку.

343, 8. убытокъ = шкода, втрата, видаток. — 5 з д. польскій (танецъ) = польонес.

III. Сватаньня на Гончарівцї.

Дія перша. 345, 2. вол[ь]на = корчма з правом вільного вишинку. — 24. бузовір = чоловік без вірн, бусурмен, єретик.

346, 2. кателик = католик (у православних Українців зневажлива назва). — 22. кабаччик = шинкар (в звичайнім шинку, кабаці, не в вольній).

347, 10 з д. правленіе = управа, уряд.

348, 1 з д. хороми = будинки (17, 18).

349, 9 з д. жоден = кождий.

350, 6. про-бі = про-Біг! — 11. права середа = 25-ий день по великодни, рахманьский великдень.

351, 2 з д. потуратн = 160, 6 з д.

352, 3 з д. Кирсон = Херсон, місто в херсонській губернії над долїшним Дніпром.

353, 6. руб = рубель (2½ корон). — гривня = 191, 3 з д. — 9. коцарювати = коци на продаж робити.

354, 14. палатський = належачий до палати (судебної с. є. до суду окружного, казенної с. є. до дирекції скарбу). — скубент = урядник що скубе (с. є. хабарі бере, кубаняр). — 17. бешкет = 198, 5 з д.

355, 12. скверно = погано. — 18. обїздчик = кінний стражник скарбовий.

356, 13. копа = 50 копійок (179, 3 з д.). — золотий = срібний 15-копійковий гріш. — 14. пятак = мідяний

або срібний 5-копійковий гріш. — 20. кавалерия = ордер, стяжка ордерова.

358, 1. мойка = місце де миють овечу вовну. — 20. бецман = байтала. — 10 з д. непроспиненний = безперестанний (що не проспляє ся).

359, 13. доварити = доковати, скувати. — чаплїя = сковорода, пательня. — 3 з д. що нуждн = яка в тім біда.

360, 11. нї подушних нї десятських нї хвонарних = нї податку від душі (поголовного) нї на десятника нї лїхтарняного. — 19. патякати = 285, 8 з д. — 25. безумствовати = бути дурним, без розуму.

361, 9 з д. полиняти = стратити свою барву, зблекнути, зблякувати.

363, 7. рябий = пестрий, сорокатий.

364, 19. ляпанець = ляпас, позаушник. — 6 з д. навряд = 20, 9.

365, 14. облизня ніймають = з нїчим, хиба з соромом, пійдуть (не дістануть нїчого, лише оближуть ся). — 15. колупати = лупати, довбати. — 16. ковпрятн = довбати.

366, 7. потовпити ся = втиснути ся.

368, 14. пожалуй = 64, 20. — 15. протурити = прогнати, загнати (21, 6 з д.).

369, 17. рубанець = полїно. — 20. дерть = грубо змелена мука. — 23. привод = 72, 19.

372, 24. пробишака = розбишака.

373, 4. супостат = ворог, противник.

Дїя друга. 374. Скорик говорить як вислужений жовняр мішаною московско-рускою мовою, перекручуючи дуже часто московскі слова.

375, 14. алї (али, росс.) = чи, або, хиба (230, 11).

377, 21. палкóм (росс.) = полком. — 6 з д. завод = фабрика. — куб (росс.) = алембик, котел до дестиляцїї.

378, 3. заговіти = після мясниць зачати постити. — 4. одпуск = урльоп. — 5. палявий (зам. польовий) = жовняр при лїнії. — нехвалит = інвалїд. — 6. чистую (палучіл) = повну відставку дістав [?]. — 8. гадов (росс.) = годів, років, лїт. — 9. махенький (росс. махонькій) = маленький. — 12. до аткупщіка на заставу (росс.) = до арендаря на рогачку. — 2 з д. нагало (на голо) = всї загалом.

379. 9. умново (умнаго, росс.) = розумного. — спрашуй (росс.) = питай, домагай ся. — 6 з д. абнакновенно (росс. обыкновенно) = звичайно.

380. 4. нєшта (нешто, росс.) = хиба — 5. приглянулась (росс.) = сподобала ся, впала в око. — 11. не змилив ся = знемилив ся, став немилим. — 1 з д. зазнобушка (росс.) = коханочка, любка.

381. 2 з д. горюшко (росс.) = горечко, лишенько.

383. 20. одчитаю (росс.) = відшепчу, відмовлю. — 9 з д. досужно (р.) = є час вільний. — 3 з д. різница = ятка.

384. 13. авось (р.) = ачей, може.

388. 13. цьвяхований = цьвяхами вибиваний, взагалі: оздоблений. — 17. ганчірка = лах. — 22. підтичка = латка.

392. 14. хвательний = квартальний (комісар частковий). — 6 з д. верства = верстовий стовп. — 5 з д. ханьки мняти = дармувати, пустувати.

393, 1. Макотрус = Маковеїв (1. ст. ст. серпня). — 11. запинющий = запиваючий ся. — 19. худий = лихий, злий (5, 10 з д.).

397. 8 з д. невіглас, невіголос = несьвідущий, дурень, ідіот.

398. 16. зєлиз = счез, пропав. — 20. пристяжний = орчиковий (припряжений кінь). — 8 з д. посупити ся = захмурити ся.

Дія третя. 403. 3 з д. змороковатп = зміркувати, виміркувати, видумати.

404. 1. заплющити ся = зажмурити очи. — нагарбати = нагромадити, назбирати. — 10. розважити = розважити.

405. 12. пароль = в войску на вартї слово, по котрім пізнає ся свого. — 18. темпо = міра часу (після котрої н. пр. марш відбуває ся). — 23. адретіруємо ся = уступимо, звернемо ся назад. — 24. мародьори, мародери = жовнярі, що в війні, відставши від армії, жлють з грабежи.

406. 22. господство унажа = панство внаджує ся. — 6 з д. траншеї = рови при облозї кріпости.

407. 12. пороша = сьвіжий сніг. — 4 з д. закандзюбилась = загнула ся як гачок.

408, 8. кой-што (кое-что, р.) = дещо, щось. — 19. порочити = ганити, напастовати. — 3 з д. вал = валовина, груба пряжа.

409, 2. флїгельман = жовнїр в ряді (гляді) на краю стоячий, котрий і має уважати, аби весь его ряд ішов рівно. — 3. надомно = надобно, потрібно. — 7. па-троєча (р.) = три рази.

410, 23. напраслина (р.) = напасть. — 9 з д. колонновожатий (р.) = офіцир, котрий проводить кольонні (віддїловп) жовнярів.

412, 21. мот (р.) = марнотравець. — 3 з д. пошутить = пожартувати.

414, 4 з д. настоящій (р.) = правдивий. — 3 з д. сікурс (зам. сукурс) = підмога. — 2 з д. штик (р.) = багнет.

415, 3 з д. надьож (р.) = пошесть, зараза.

416, 16. [в]здор пореш (р.) = дурниці плетеш. — 1 з д. ослончик, ослін = коротка рухома лавка, столець, звичайно накриті (ослонені) килимом.

417, 5. пугать ся (р.) = лякати ся. — 15. почетный знакъ = почестна відзнака. — 16. еволюція = (розвій), рух, екзецирка, маневри. — 20. водяничик = збанок на воду. — 24. аванпост = передова сторожа, варта. — 8 з д. плюх = Се не є нїяке французке слово і не значить нїчого. — 2 з д. шевельнуться (р.) = рухати ся.

418, 4. рябїти = мигтїти, червонїти, мішати ся (54, 3). — дпковпна = диво, дивовище. — 1 з д. сфтот, етот (этотъ) = сей.

419, 7. цѣлковый = карбованець, рубель.

421, 8 з д. оченно = очень (р.), дуже. — 6 з д. трусить = бояти ся (252, 22).

422, 10 з д. брусуйте = їжте.

423, 10 з д. кулпкати (р.) = запивати.

425, 10 з д. фуктель = патик, кий, бук (Fuchtel).

427, 1. шкурат = кусник шкіри, кора.

IV. Щира любов.

Матеріяли: Окрім матеріялів вже поданих і для всїх драматичних творів Квітки спільних 1—4 ще 5) Южный Русскій Зборникъ, изданіе Амвросія Метлинскаго. Харьковъ. 1848.

Дія перша. 429, 17. плямка = клямка.

431, 10 з д. злпдень = злидар, злиденник, бідак. — 4 з д. приказний = 106, 16.

432, 5. протурпти = 177, 24. — 9. к сину = 28, 24

433, 11. дзиґа = фуркало, вертілка.

436, 13. машечка = душка, любка. (В виданю Островского стоїть: дочечко, а 433, 18 „правда“ замісць „вістимо“.) — варена = варена горілка з медом, варенуха. — 5 з д. Бендерів = Бендери місто над Дністром в Бесарабії, колись сильна кріпость турецка, здобута Россіянами в році 1806.

439, 9. колдовати (р.) = чарувати. — 16. чаклювати = чарувати. — 1 з д. затушкувати = затушовати, затахлювати.

441, 10 з д. резонт = 51, 20. — 4 з д. унивати (р.) = тратити відвагу, смутити ся.

442, 2. розспільні = (судові) післанцї. — 21. посыльные = післанцї. — 10 з д. колдунъ = чарівник. — 9 з д. кандалы = кайдани.

443, 13. несбыточний = неможливий. — 16. рачительно = пильно, ревно. — 10 з д. зазорный = наганний, соромний. — 7 з д. салфетка = серветка.

Дія друга. 448, 7 з д. рѣже = рідше.

449, 13. пытать = випитувати на муках, мучити (щоби допитати ся). — 3 з д. отсрочка = проволока.

450, 2. убирайте ся = забирайте ся. — 4. волокита = тяганина, зволїкане. — 7. прекратить = закінчити, конець зробити.

451, 17. нравъ = вдача, натура. — 6 з д. торчать = сторчати, стреміти. — 2 з д. чуфариться = чухрати ся [?].

Дія третя. 457, 1. передряга = трівога, неспокій, замішане. — 11. розрішать = звільнити, позвалити собі. — усердіе = щирість, дбалість (290, 18). — 10 з д. повальный обыскъ = загальне (поголовне) доходженє, слїдство.

458, 11. показаніе = 254, 5 з д. — 19. ослухати ся = 246, 23.

459, 13. на зорі = досьвіта.

462, 9 – 465, 20. Ся розмова деколи на сценї випускає ся. (Примітка в першім виданю [автора?] і в виданю Островского.)

464, 9. вонзати = всаджати, встромляти.

466, 9. не досадуй = не гнївай ся, не сердь ся. — 15. бракъ = шлюб. — 16. состояніе = 261, 9.

467, 20. нерезонно = без рації, не маючи рації.

468, 17. препятствіе = перешкода.

Дія четверта. 478, 19. брат у первих = двоюродний брат (стрієчний, вуєчний, тїточний).

479, 22. поїзжане = весільні гості.

483, 7. прибавити = додати.

Дія пята. 487, 10 з д. підрядити ся = вибрати ся.

491, 3. коверниця = та що робить коври. — 4. коцарка = та що робить коци (353, 9).

492, 2. отыщу = відшукаю.

б) ДОПОВНЕНЯ.

А. ЛИСТИ ДО ЛЮБЕЗНИХ ЗЕМЛЯКІВ.

Знаючи, як ви, земляки мої любезні, любите читати або слухати, хто вам чита розумну книжку, і переніймати усе добре, і бачачи, що мало вам трапляється таких книжок, бо на усяку книжку треба грошей, та і з грішми не дотовпиш ся їх купити: от я доложив ся нашому началству — бо без нього не треба нїчого робити, хоч-би ти і думав, що воно дуже гаразд буде, — отже-то началство і подозволило менї обо всїм до вас писати, та усе по нашому, щоб усякому розумно було і щоб ви усе до слова розібрали, не толкуючи його по своєму. Так слухайте ж мене і казенні і панські і усякий народ: нехай хто письменний вам чита, а ви слухайте: і коли що до дїла скажу, то будьте ласкаві, переніймайте і робіте так, як тут вам совітуєтьсяся, та знайте: як-би що-небудь не до дїла списав або не до добра вас навчав, так би менї не подозволило началство; бо як батько за дїтьми, так воно догляда, щоб вам усїм було добре жити.

Земляк ваш.

I.

Попереду усього розберім, що то означа: той казенний, той панський, той обиватель, той економический? Се, люде добрі, коли хочете знати, се усе суть єдино. Царство наше таке велике, що й нема його більшого. На усї чотирі сторони, скількі тисячів верстов воно сягнуло, так що і росказати трудно! А у такім великім царстві, скількі є усякого народу? Тут вже не тисячами їх треба лїчити, а мілліонами. Чи зна хто, що то означа мілліон? Ось що: налічи чого небудь

Матеріяли: 1) Видане Харк. Земства; 2) Вид. Іогансона.

тисячу, що у тисячі десять сот, отто й тисяча: та таких тисячів налїчи тисячу тисячів, оттогдї буде миллийон. Тілкі подумати можно, та й то не зовсїм додумаєш ся, щó то миллийон людей: та таких миллийонів у нашому царстві є білш чим пятьдесят. А щó? трохи народу? Треба ж їм порядок дати, треба кожного защитити. Ось для сього і є губерниї, от як і наша Харківська, що і в нїй народу усякого є білш миллийона, з женським полом.

Щó-ж би то, як-би увесь сей народ та під одним порядком був? Чи вправив ся б хто скоро? Чи можно б було усякому як-раз защиту дати? Коли посварились меж собою, то чи вспів би один чоловік їх розібрати, розсудити? Там Михайло з Микитою об левадї — примером кажучи: там Данилівцї з Деркачівцями об скотинї; там Люботинцї з Гіївцями об лїсї: там Богодуховцї з Сїннянцями об тім, там таки з такими об другім, та й Господи! Куди-ж тут одному началнику управити ся і усякому суд дати? Оттим-то усяка губерния розписана на уїзди: а ще люди по уїздам у слободах та у селах живуть, так ті розписані по своєму сорту, і усе особе. Войскові обивателї, економичеські, казенні крестяни, виморочні, поміщиччі, ільготні, отставні салдати і усякий який є народ, усї розписані по своєму чину і усякому сорту: у усякому селї і слободї є свої началники, а над ними судящі і командіри у уїздному городї, а над тими уїздними є у губернському городї, а над всїми їми є губернатор, та ще і генерал-губернатор.

Панські ж люди, щó зовуть ся і по книгам пишуть ся „поміщиччі крестяни“, так тими завідують, управляють ся і порядок дають сами пани, усяк у своїй державі. Як над казенними справник або становий порядкує, об подушнім і усякім зборі хлопоче, роботи загадує і усякий порядок дає, так над своїм подданним усяк поміщик убиваєть-ся, подушне розпредїля, порядок дає і защища їх від усяких обид чи по сусїдству, чи від чого б то нї було: некрут дає по своїй волї, кого і скілкі слїдує, і усяке таке, як є у своєму господарстві. За-те вони повинні поміщику своєму робити, слухати його у усякім дїлї і як отця і началника почитовати; а через те облегчениє є началству: вже їм нема хлопот прямо з мужиками, прямо пишуть

до пана, що от-то і то треба зробити, стілкі підвід під воєнну команду виспати, оттаку дорогу або міст справити; от поміщик і розпорядить ся, щоб не у тягость було людям і з порядком зроблено.

Оттак і йде усе гаразд. Нема нїякої замішки: усяк над своїми розпоряжа і усе йде справно і нїкому не тяжко і нїхто не зобижден. Усїм на-рівно, тілкі для порядку по розним спискам їдуть і щоб не замішати ся, так різно зовуть ся. Оттак як і у войську: то зовуть ся уланы, то гусары, то піхотні, і над усякими є свій началнык, а усе на-ровно, усе салдаты; хоч усякому є своя робота, а усе до одного дїла доходить ся.

А усьому сьому народові, хоч салдатам, хоч мужикам усякого сорту, і купцям і панам і судящим і усїм-усїм, хто є у нашому царстві, одна голова, один началнык, один Государ наш, Імператор Николай Павлович, нехай його Бог, для нашого і дїтей і унучат наших щастьтя, довго на сьвітї продержить у щастьтї і у здоровї! Як Бог на небесах, так Він у нас на землї! І що то? Як отець милосердний! Такі словно як батько у сїмї вбиваєть-ся за усїх, доглядує за усїма, щоб усїм було порівно чи роботи чи достатку, і щоб нїхто з його дїтей ні жодного не зобидив: так Він, Його Імператорскоє Величество, ніч і день трудить ся, над усїм догляда, началників поставля усюди і яко мога повеліва і укази посила, щоб усюди була правда, щоб нїхто не сьмів нїкого і нїчим ізобидити: а коли є обиженний, оборонити його, защитити, і усюди-усюди повеліва доглядати, щоб усе було по порядку. Йому, нашому Царю і Отцю, усї ми рівнїсїнькі, усї Йому як дїти. Як Бог милосердний посила нам і жизнь і сьвіт і хлїб насущний, так і Цар наш милосердний об тім усе і дума, щоб нам, Його вірноподданним, було усе добре і спокойно!...

Коли ж ви отсе слухаючи сидите, то зараз устаньте, перехрестїтесь, поклонїтесь і помолїтесь за нашого доброго і великого Государя і пилно молїтесь за Нього у ранцї і у вечері, і згадай, що ти ніч спав добре і устав собі як треба, а Він, Його Величество, над полусьвітом Государ, чи зволив же почивати сю ніч хоч трохи, хлопочучи та вбиваючи ся та придумуючи, як би тобі і усякому чоловіку у Його царстві було добре і спокійно жити і щоб один другого не

зміг ізобидити. Моли ся за Царя і після трапези: бо Його трудами і Його оберегательством ти собі живеш хазяїном, ніхто тобі не мішає заробляти, ніхто у тебе твого не відніме, бо є куди і кому пожалїти ся і защиту получити, дякуючи добрим і розсудливим начальникам, від Нього-ж постановленим. Усе, усе, що є в тебе, що придбав, що заробляєш, що збереш, усе — через Нього, через Його тобі защиту і через Його труди і догляданьня, щоб нам усїм було добро.

І що то: не тілкі у церкві, як почитують Його Велике Імя, та і завсегда моли ся за Царя. Так Бог у сьвятому Своєму писанню повелїва. Учи і дїтей сьому і незнающого навчи і розтолкуй, то і Бог благословить тебе у-во всїм, що ти так по правдї робиш.

II.

Ви ж думаєте, що тілкі усього і треба, щоб молити ся за Царя? — Е, нї. Треба усякому те робити, що закон повелїва. Не буде нїхто нїчого робити нї у чім помагати, що-ж з того буде? Замішателство, непорядки. Подивіте ся: усяк-усяк чоловік, хто живе на сьвітї, усяк трудить ся, усяк сполня сьвятий закон, що Цар повелїва. Відкиля наші перві начальники і наїзжали і тепер є? Усе не з нашіх місць. Покине і хазяйство і господарство своє, а інший і сїмю, та по Царському указу і повелїнню їде з-далека і служить тут. Воєнні і генерали і ахвицери і усяк салдат, тілкі прийде Царьский указ, як-раз зібралпсь і пішли... куди-ж? на гряницю, боронити нас від неприятеля, який осьмілить ся щоб на нас піднятись: от і ійдуть, і не знають, хто з них жив вернеть-ся, а ійдуть бодро і весело, ще і пісеньок співають і нї об чім не журять ся, бо знають, що сьвятий закон сполняють, слухаючи Царьского указу: і що ійдуть защищати віру сьвяту і православних християн, так йому не страшно і вбитому бути, бо він є мученик, пострадав за віру сьвятую християньську.

Оттак і нам, земляки мої любезні, треба усякому своє дїло робити. Ми не салдати, ми не воєнні, так нам треба їм спомогу дати. Як же то? — Ось-як.

Салдату треба, хоч у походї хоч на кватері, треба і мундер і усяка одежа і харч. А скілкі їх є,

у нашому славному царстві? А скілкі їх треба скрізь по границі? І против Турків і против Черкесів, і до Нїмців треба, і у Сибірі треба, бо скрізь наша границя: хоч і замирение, хоч наших і боять ся усї, та усе-ж треба, щоб військо стояло на поготові по-биля границї, та ще щоб немала і сила! Треба-ж і зодягти і зобути і прокормити, треба і коней і оружжа і шаблї і пушки і чого там не треба! Се-ж на військо по границї: а по губерниям, а по уїздам скілкі начальників, судящих! Казав я вам, що один начальник не зможе розпорядку дати, один судьдя не може усїх розсудити: то і треба, щоб для усякого народу був начальник і щоб не один суд був: бо коли тебе у-в однім судї ізобидють, то тобі можно жаловати ся у вищий суд, що зоветь-ся палатою, у губернії. Скілкі-ж таких судів? І усї доглядають, щоб усюди була правда! Треба-ж і судящим жалованьня, треба суди протопити, треба їм і сьвітла і чи-мало чого! А каралї построїти? А що карабель построїти, то усе на-рівно, що і цїлий город. А на карабляхте-ж військо, що і на землї, і те їм усе треба, що і тим! Та чи мало такого, що треба содержати? Усякі училища, усякі казенні хороми по городам построїти, малих дїточок, сиріток вигодувати, до науки, до розуму довести, та таки на усе, на усе треба казни!

Отже то: як ми живемо мов у Бога за дверми і не знаємо нїякого лиха, не боїмо ся за своїми сал-. датушками нї з землї нї з моря нїякого неприятеля спимо собі у ночі без страху, щоб харцизи — як колись бувало у старовину, не за нашої памяти — нас не обідрали: ходимо по дорогам, Бог зна як далеко, з хурою і не боїмось нїяких злодіяк і розбойників, бо їх усюди попереводили наші начальники: не думаємо, щоб хто наше сїно покосив, наш хлїб або скотину відняв, нашу хату спалив, бо є на се судящі, вони защитять і по правдї зроблють: колй ж, кажу, менї так гаразд, що я не боюсь нїчогісїнько: то треба-ж і менї чим-небудь прислужити ся, царьский указ сполнити і поміч по сплам дати.

А чим-же за таку милость, не то щоб віддякувати, а щоб хоч мало-мало прислужитись? Ось-чим, і не важним і не против сили нашої. Будем зносити те, що і Бог повелїва і закон приказує і по самій щирій правдї воно слїдуєть. Будем, кажу, зносити по-троху

від своїх заробітків, по чім там припада з душі, по розкладці. Чи велика-ж то сума з душі? Чи усю-ж разом з тебе требують? Чи нагло-ж з тебе требують? Поліїчи, на скілкі ти у год придбаєш хлїба сьвятого і скілкі з тебе требуєть-ся? А скілкі-ж ти заробиш воликами, шкапою — що в кого є, а ще і руками, хоч ти і пішиї: чи з цїпом, ти з сокирою, чи у якій послузї? Аби-б не лежав, а то — слава тобі Господи! сьвіт великий, народу багацько, роботник усякому нужний. Не лежи, кажу, без дїла не будеш: і себе пропитаєш і у казну часточку знесеш.

Не усю-ж разом требують. Об Семенї частку, та об новому году другу. От тобі і полегкость. Відробив ся у полї за лїто: чи сам свій хлїбець по благословенню Божому зняв, чи заробляв те, от у тебе ік Семену і є: розплачуй ся, не запускай. Тут внять не лежи: сюди-туди мотни ся, сокиркою порубай, цїпом помахай, скотинкою пороби, от в тебе внять грошики: що собі зоставив, а що зніс остальне, от і квит! Скачи козак на усї чотирі сторони і не бійсь нїкого.

Не нагло-ж з тебе і требують. Не тягнуть тебе, щоб усї дав сьогодня до копійки. Нї. Очисть свій знос від Семена до пущаньня на Пилипівку, а там від нового году до Євдокії: так — слава тобі Господи! скілкі тобі льготи? По маленькій часточцї знось, то і не стямиш ся, як виплатиш.

Хочеш ти царство небесне получити? Хочеш ти у Бога милосердного милости получити? Невже-ж зараз усю худобу віддаси на церков Божу, або старцям роздаси? Нї. Що недїлї несеш шажок на сьвічечку, а другий у кошельок укинуть, і старцеві подаєш копієчку, то тогдї, то тогдї. Се ж і для Господа Бога так робиш, роби ж так і для Царя, Отця нашого і защитника: знось хоч по часточцї, то сї часточки та зроблять тобі велике і усю подать з себе очистиш.

Або ось-як я вам совітую: зробп усяк собі скриньку і забий кришку на-глухо, а в кришцї проріж дїрку, щоб тілкі пятак або цїлковий пролїз: та тілкі що прийдеш до дому з грішми, що Бог тобі дасть або заробити або продати що, то з тих грошей розщитай, скілкі тобі треба пропитатись на день, або на тиждень, як у тебе робота йде, то таку часточку заховай, а останьні укинь у ту скриньку, що я кажу, та й захо-

вай її бережненько, та вже нї жадним способом не посьмій відтіля узяти нї одного шага; хоч позич, сяк-так перебий ся, а не сьмій відтіля нїчого впняти: то вже казенне: хоч ти ще і не зиїс, воно ще в тебе, та вже ти його обіщав у казну, і тратити його такий-же гріх, як би ти потратив те, що на церкву Божу обіщав. По закону однаковісїнько за потрату церковної суми і казенної.

Оттак відкладаючи, коли зібралось де-чого у тій скрипиці, тогдї вже подякуй Богу милосердному, що поміг тобі заробити, от і відбий тую скриньку і неси до свого начальства і віддай. Та давай-же з розумом. Скількі так бува, що безтолковий принесе, безтолковому віддасть і без толку грошї пропадають, як не записані і свидїтелей нема. Ти віддавай при свидїтелях, при стариках, при чесних людях, та й озьми зараз квиток, і коли тут не буде кого письменного тобі прочитати, то біжи мерщій до дяка або до попа або до якого письменного у селї, нехай тобі прочита. Коли буде там записано вірно, то дома заховай бережно, яко мога, щоб не пропало: коли-ж буде яка хвалш у квитку, зараз обявляй начальству і хоч до справника дійди, а доказуй свою правду, не боячись нїкого, і на свидїтелей здавай ся. Бездїлнику, що тебе подумає обманути, так не мпнеться, а твоє не пропаде, з нього взищуть. Коли нїкому тобі буде квитка дати, що писаря не буде, бери бирку і свій значок положи: і то дїло добре і праведне.

Знось, здїлай милость, яко мога, і не запускай у-даль. Тобі лучче буде. Не думай: там і там зароблю, стількі і стількі получу, тогдї разом і віддам. Казали ж нам батьки: „нехай — недобрий чоловік!“ то й правда. Не здавай ся на опісля. Бог зна, як ще твоє здоровя буде та як ще заробиш і як ще грошї озьмеш: а недоїмка йде, та й росту прибавля. Тут-же гляди, ще збираєш ся на старі зібрати ся, а тут вже і нова половина настигне! От тобі вже у-двоє приходить ся платити: вже тобі і сутужно! Та так як піде старе з новим мішати ся, та стількі наросте, що лихо та й годї! Тут вже по неволї начальству треба тебе грабовати, скотинку, або що маєш, продавати та пополняти те, що твій нехай наробив, що, хоч був хазяїн, було і господарство, а тут зведеш ся нї на-що, через те, що у время не зиїс та запустив недоїмку.

Се-ж тобі така біда, а начальству твоєму, думаєш, і нічого? Ось послухай лишень, як воно є.

Примером скажемо, нехай буде слобода Люботин. У тій слободі, звісно, от стілкі-то душ. З них, от потім і потім узявши, усього виходить на год от стілкі-то рублів, нехай буде примером тисяча рублів. Отже се і у казначействі, і у казенній палаті, і у справника, і у усякого начальника се записано, що з Люботина треба у год зібрати тисячу рублів, усе таки примером.

От про сю тисячу, що треба зібрати, писано у лепорті, і до министра, що при самому Цареві усею казною завідує і розход, по Государеву указу, держить, дано знати, як і про усі села. От министр, надіючись, що усі справно знесуть, порядив чи сукно для салдатів чи правійонт для них чи порох, щоб від неприятеля відстрелювати ся, чи друге теж таке нужне. От і предписує у Харків до начальства, щоб заплатили оттакому рядчикові от стілкі рублів. Начальство кинулось — нема стілкі грошей: такі і такі села не знесли, от і Люботинці не позносили. Що тут робити? Министр прогнівається-ся на наших начальників, думаючи, що не старали ся зібрати, і грошей не стає, і рядчик не получа свого. Начальство гримне на справника, думаючи, що він поблажку дає людям і балуєть їх і не взискує. А справник собі нападе тогді на голову, щоб як хоче, а щоб було зібрано.

Так от скілкі через твій нехай хлопіт збереть-ся! Ти думаєш собі, невелика за тобою сума, пять рублів або що. Воно так, невелика сума: та без пяти рублів і тисяча вже не тисяча: недостає пяти рублів, треба пополнити. А як-же твої пять рублів та другого, третього, десятого, що также запустили недоїмку та не зносили у время, так скілкі їх набереть-ся? От і рядчикам за поставку нема; салдатам правянту нема: ахвицерам, генералам, судящим жалованьня нема, нестає, що не усі люди щиро позносили. А що тогді буде? Який порядок у війську, на караблях, по судах піде без грошей, що недостає через вашу недоїмку? А узна про таку справу Сам наш яснійший Государ? Чи се мале діло, що Його прогнівається? Що ми недостойні і Його велике Імя помянути, а ми, за усі Його до нас милости, що він як є істинний отець, як за дїточок своїх вбиваєть-ся і ніч і день трудить ся,

щоб усїм було і мирно і спокойно: а ми за сеє усе жалкуємо зносити дуже невелику часточку грошей, лїнимо ся лишнїй раз цїпом махнути, сокирою цюкнути або як небудь лишнє поробити, заробити і знести подушне! А бодай такий і не зоветь-ся православним християнином, що Божого закону не сполня. Бо слухайте:

Се не від нас і не від кого стало, як від самого Бога. Питали ся люди у Господа Бога, чи треба Цареві платити подушне? так Він Сам, Своїми Сьвятими словами так повелїв: „воздайте боже Богові, а кесареве Кесареві.“ Кесар же все ровно означа, що Цар: Государ Імператор і Кесар. Так бачите, як Господь повелїв? Та ще і те. Як сам Господь на землї був, так прийшли з нього требовати подушне, бо думали, що він є простий чоловік, як і ми грішні. От Апостоли і питають ся його, чи треба платити подушне? то Господь повелїв, що треба непремінно і, як не імів грошей, то повелїв Петру апостолу піймати рибу і „у зябрах знайдеш“, сказав, „гроші, то й заплати і за мене і за себе.“

От воно і виходить, що на се є Божий закон. А хто Божого закону не сполня, той є грішник. Нехай нас Бог усїх сохранить від такого і від усякого гріха. Як у церкву зносимо по-троху, та й содержимо церкву, що й починку можно зробити і усяке нове украшеніе: так треба і у казну зносити, щоб нї у чім не було недостачі. Тогдї сполнимо сьвятий закон, воздамо „боже Богові, а кесареве Кесареві“.

Та і не думайте ж, люди добрі, щоб тількі простий народ платив у казну по чому там з душі. Нї. Не тількі ви, платють, опріч усїх, платють і купцї, та платють і господа, і пани, і усяк, хто є у якому чину: і военні, і штатські, і университетські, і судящі, і земле-мірп, і казначеї і усякий генерал і граф і князь, хочби у якому хто чині нї був, усяк платить, бо закону Божого не можно нїкому переміпити. Дадуть хоч якому пану великому чин, кавалєрію, або хоч і жалованьня у срок видадуть великому і малому, до послїднього, то тут-же у казну і озьмуть, скілкі з кого приходить ся, бо Бог повелїв, щоб воздавали боже Богові а царське Цареві.

Отсими-то небагацькими зо всякого рублями, та до купи їх зібравши, от і є сума чимала. Слава тобі Господи! Є чим содержати і військо і караблї, можно не пустити непрпятеля до нас і з землї і з моря. Є

чим і суди і начальників наших содержати, що боронять усякого од обид і порядок дають. Живемо, хвалячи Бога!

Інший почне розсуждати: як-би, каже, я був одинок чоловік, то і споміг ся б платити; а то за багато платити: батько старий, дїти малі, брат помер. І усе таке стане казати, що як-то сутужно йому. Наговорить багацько. А як-би тим часом, поки росказує, та він би махав цїпом або що-небудь робив, то усе б заробляв, усе б копійчина перепадала. Язиком небагато наробиш і заробиш.

Роскажу вам приповість.

Оприділив пан дїда до пасїки. Виставив дїд бджолу і сїв биля куреника свого, і бєть-ся об поли руками і каже: „оттакого в мене дїла, такого дїла, що не знаю, як і управитись!“ От і сидить до обід і журить ся, що якого-то в нього дїла багато: і бджолу годувати, і уліки випалювати, та чи мало чого! От принесуть йому дїти обідати: він пообіда, спочив, і внять сяде і прийметь-ся журитись, що якого-то в нього дїла багацько; та так і прожурить ся до ночі і ляговить ся спати і бджіл не погодовавши і за паліньня уліків і не приймав ся. Та так і завтра, і після завтра, і по усяк день, знай тілкі що журить ся, що дїла багато, а не приймаєть-ся його відробити.

Вже й половина літечка. Наїхав пан до пасїки: „Пугу, дїду!“ — Пугу, пане! — „Чи багато в нас роїв?“

— Та де вам, добродію, до роїв! тут в мене такого дїла, такого дїла, що не знаю, за що і узятись.

Кинувсь пан уліки оббглядати... Батечки! Інша колодка пропала, інша ізматчилась, у іньшій хоч і був ройок, так від недогляду полетїв до добрих людей...

Достало ся ж тому пасїчникові, що так добре доглядїв, що дїла, казав, багацько було, а сам не робив його а тілкі журив ся об дїлї.

Отєю приповість треба усякому тямити, і не забувати того, що менш говори а більш роби, то і придбаєш стілкі, що і оплатиш за усї душі, і про свою душу ще зостаneть-ся що-небудь. Розщитуй тілкі добре: за яку роботу лучче узятись, чи до якого хазяїна пристати, щоб не їзобидив, і куди заробіток повернути; а пуще молись Богу, щоб Господь милосердний поміг тобі сполнити сьвятий закон, та сам старай ся, трудись, то тобі Господь у всїм поможеть і пошлеть свою милость, що зможеш воздати боже Богові, а царське Цареві!

III.

Подумаймо лишень, від чого-то люди бідніють? Був собі хазяїн заможненький, була й скотинка, було і усяке господарство, а тепер звів ся чоловік ні на-ві-що!

А подумаймо, від чого б то?

От, примером скажемо: у хазяїна є й поле, є і скотинка, і робить він щиро, чи у полі, чи як де приходить ся йому заробляти: і помогають йому син парубок і другий хлопець. Куди ні кинуть ся, усе їх троє і три пари воликів: заробляють чимало, зносють подушне за себе трьох, та ще і за батька старенького, що́ вже тілкі і здужа на печі лежати, та за хлопчика, що́ ще тілкп гуси пасе. І подушне платять, і содержуть вісім душ, бо є ще дві дочкп, вже дівкп, і є в нпх на усе достаток і де-що, гляди, і прикуповують, як чого треба по хазяйству, і матері серпанок новий, і дівкам кожухи нові бабаком оторочені, бо от-от треба за-між давати. Хвалять Бога живучи.

Так отже парубка треба женити. »Добре діло,« думають батько з матірю: »озьмемо невістку, прибуде роботниця. Господи благослови!« Оженили сина: не вспіли гаразд відгуляти весільля і зашпори після втрати не зійшли, а вже молодожон і напав мокрим рядном: »Відділяй мене, батьку! Я сам по собі хочу бути хазяїном. Чого менї з рук дивитись? Я не хочу бути робітником на братів. Віддай моє. Як з'умію, так і господарйовати-му.«

Нїчого батьку робити. Почухав потилицю, сюди-туди кинув ся, прочув, що чоловік продає залишнїй двір, пішов, сторжив ся. Дешевше б купив, так нема усіх грошей, повинив ся об про-

водах віддати і росту положили. Перебірасть-ся син на нове господарство, бере з дому і чавун, і горшків, і мисок, і ложок, і кочергу, і лопату і усього по-троху: йому на нове хазяйство усього треба, а в батька с того у достачу. Відділя батько пару волів, дає і віз, дає і борону, була залишня: і ще там чого син познаходив, що випрохав, а що і так узяв, бо у-куні заробляли. По справедливости усім наділив з дому, а то ще і у полі відрізав там йому який лан. Зовсім хазяїн.

Тілкі щось наш новий хазяїн бсть-ся, беться, і сюди і туди кидасть-ся, мотаєть-ся, та щось усе не до ладу. Одна парка воликів, то хоч і спряжеть-ся з ким у супруги на оранку, то треба і собі б орати, та треба-ж і людям відорати, або відробити чим небудь. От і пропанці днї. Засіяти нивку, хоч і викидав зерна скілкі там, так заволочити хоч і вспів, та як, спішачи за годину, не з-так гаразд, так і вродило аби-як. Сяк-так чи вижав чи скосив у двох з жінкою, у копи постановив, так звозити ж то не вспів: так у копицях і поросло; бо не одно діло, а він один: чи орати, чи косити, чи сіяти, чи возити? За одно приймасть-ся, друге переспіва; з тим не вправить ся, друге вже відійшло. Заробітку нема, та ще як хліба трохи пропало у полі, то не стане чим зиму пропитатись і скотину прогодувати. Де узяти хліба собі, а скотині паші? Звісно, треба купити, а грошей на-малі. А тут і Семена і Покрова прийшли, знось подушне. А тут жінка: треба їй льону, бо на літо без сорочок зостануть ся, треба прядива, треба підсітка, решета, чавун розбив ся: та усе-ж купи, та на усе гроші, а їх нема, і не кажи щоб заробити, бо один, сам собі, помочі ні відкіля. Де грошей узяти? Позичити.

Нехай Бог боронить усякого чоловіка від позички! Знаємо, що воно є.

Позичив, понакупльовав чого нужнїш треба, ще часть і подушного зніс: перезїмовав, слава тобі Господи! Що-ж? Літом впять така халепа! Тут з роботою не вправить ся, а тут люди, кому вшен, тягнуть, а тут на роботу до волости, треба своє відбути, рештантів препровождати, або друге проче таке: а тут не очистив недоїмки подушної, нова зайшла! Бив ся, бив ся, вертїв ся, вертїв ся, нивку застановив, та усе-ж треба опісля викупáти: а нїчим! Рішив ся її, збув волики, позбувала і жінка і намистечко і що було спершу залишненького, а далї і таке привела нужда збувати, що притьмом і самим треба. Та що-ж то і росказовати: звів ся наш новий хазаїн нї на-ві-що! Збув і двір і усяке хазяйство і худобинку, пустив жінку з дитиною у наньмички, щоб хоч на одежу заробляла; та й сам пішов по людям теж служити. Служить, служить, щиро служить, і грошики получа, та як їх і сюди і туди треба, так нїкуди і не надасть. І одягтись гаразд нї в-ві-що, а тут подушне дай та подай! А його нема. Начальство з ним мордуєть-ся, допека йому, бо й начальству треба усю суму на срок виставити, а тут за одним остановка, та ба, нема! Може б пішов до батька? Чи не поможе у чім синові? Бо як син віддїляв ся, так у старого де-чого було геть-геть! А нумо подивімо ся, що робить ся у старого?

Гай-гай! Як віддїлив старий сина і зостав ся з хлопцем, аж вже не шість а чотирі руки, та ще дві і хлопячі, не багато нароблять того, що скаже батько, а самого і не думай куди послати. Нема й пари воликів: то таки що три,

то три, а то вже дві: не та робота, не та справа, усе не те. А тут дівку прийшлось віддавати, батька престарого та немощного поховав: сюди-туди грошей треба було, позичив зверх старого довгу: віддавати нічим, заробити ніколи, бо треба і у волости відбути яку там панщину: хлопець не розуміє, сам пішов, а робота нехай до завтрього! А тут і подушне знось, хоч і відійшов син, так усе таки за три душі, та се та те... А тут і старість і немощі! Те збув, те застановив, того не зберіг, пішло усе за вітром: звівсь і батько, як і син, ні-на-що!...

Щоб-то було не відділяти сина? Щоб-то робити усім у-купі? Більш рук, більше сили, більше б і заробітків. Хоч і загадано що поробити на тижневі при волости, то усе-ж один би пішов туди, а двоє робили б собі без перемішки. Робота, хоч у полі, хоч у господарстві, не ждеть завтрього: коли сьогодня чого не зробив, то і не думай його завтра справляти: на завтре впять є своє, шкварчаче, що́ впять не дожида завтрього. Се по хазяйству сказано: »нехай — недобрий чоловік.« Не можно нічого ні відложити ні перемінити: тут треба, щоб той і час і стілки сили, скілки треба. Пошли і десять хлопців з косами, що́ вони тобі накосють? Так і усяка робота. Що́ один, так один, а що́ два, то два. От і виходить, що ніяк не треба відділятись від сімї, хоч-би в тебе десятеро дітей було. Примером скажемо: живете ви собі три брата: от в тебе жінка і троє дїток, у другого брата теж жінка і двоє дїток, а третій брат парубок. От вас троє братів та дві ятрівки, пятеро стало бить, пропитуєте опріч себе пятьох дїток: пропитуєте, і зодягаєте, і усе. Відділи ся ж ти від них, то їх троє будуть пропитовати опріч

себе двох дїточок, а ти з жінкою трйох, от вже тобі і не сходно. Нехай же і той брат відділив ся б, що з двома дїточками: то хоч і прийшлось би тобі з жінкою та з парубком, от у трйох, робити на трйох, як і тому брату з жінкою на двох дїтей, та усе таки вам сходнїш: у вас є кому і паницину справляти, і дома робити: а у того брата — один він сам і паницину відбути, і у полї робити, і коло господарства справлятись, усе-ж то як один, так один. Ще-ж, як при здоровю: а як... боронї Боже усякого!

Скажу вам і тут приповість.

У одного чоловіка було аж пять синів. Жили усї у-купі і нї-жодни і не думав відходити від батька. Аж ось батько, стар чоловік, занедужав і збірасть-ся вмірати. От сини зібрались до нього і питають ся: »Таточку, пан-отченьку! Як нам повелиш? Чи нам після тебе розділитись і кожному на своєму господарйовати, чи так жити, як і по сей час при тобі жили?«

Тут батько звелїв подати до себе пучок вербових прутьтїв, звязаних крїпенько (хто його зна, длячого вони там стояли). Подали йому той пучок: він дав старшому сину, парню здоровому, що під-час і підкову зогнув би. »На, каже, сину, переломи отсю пучку прутьтїв.« Узяв син, силковав ся, силковав ся... вже він і через колїно, вже він і на колоду їх нагина, так і не подають ся. Аж внотїв старший син, а нїчого не зробив, віддав. Звелїв батько ламати другому, нїчого. Третьому, четвертому, усе равно: дали й пятому, а він такий замлїлий, що від вітру впаде: силковав ся і той... та тількі розсьмішив усїх. »Не можно! нїхто не переломить їх, нема такої сили, сказали сини і подали батькові пучок.

— А на́ тепер, менший мій сину, що́ від вітру падаєш, на́, та ламай тепер, сказав старий, та розвязав той пучок, та й дає по одному прутику хлопчику: а хлопчик бере їх, та жодного, знай, трісь та трісь, та у-в одиночку усї прутьтя поламав.

»Пожалуй!« загули старші чотирі сини: »і ми так зможемо поламати, як по одному; ні, нехай усю кучу разом переломить!«

— »Ето, сини мої любезні!« тогдї сказав їм батько: »се вам сказано на догад. Оттак і ви: коли будете усї у-купі, нерозлучно та не віддїляючись жити, то нїхто вам нїчого не зробить, ніяка вас біда не постигне. Хоч і найде яке лихо, то усї гуртом відтерпите ся, усї гуртом будете робити і усе у вас буде... Коли ж роздїлитесь та розійдетесь, то тілкі вам і бачити щастя! Маленьке лихо, невелике горе, аби-яка біда вас одоліє зовсїм, звертить, занапастить кожного і пропадете усї...«

Оттак-то воно було.

Подивітесь, як воно у москалїв йде. Не тілкі рідні брати та й братови сини, та і їх дїти, повирастають, зовсїм люди, поженють ся, дїток придбають, та й помишления нема виходити з сїмї. Усї живуть у-в однім дворі: хата побиля хати, та і впять хата; прикуплять двора (прикуплять, а не так як наші, що продають), та ще хати ставлять, та усї у-купі, дуи тридцять у сїмї... аж скілкі-ж тут рук? А скілкі вони у день уроблять? А скілкі зароблять? Та усе-ж то до купи, до купи, чи хлібушку, чи денежки, до купи складають... тим у них усього є, і ще і багато є.

Ти скажеш: »А зачим я буду на усїх робити? А зачим моя жінка буде на усїх варити

і платьтя стирати? Ми, хоч і важко, а будемо самі на себе робити, а не затим, щоб других пропитовати...« Дурню, дурню, як я подивлюсь на тебе! Ти себе з жінкою не тілкі не пропитаєш, а зведеш ся, от як я спершу казав, і по вік нічого не придбаєш. Ти й тепер не на кого робиш, як на себе, та заробіток складаєш тілкі до купи: а тієї купи стілко, що ще стілкі хазяїнів можно обдїлити!... Усе у вас є, нічого ні в кого не проспте... та що й казати! Підь, та сам собою зароби стілкі!

І жінка твоя не роботниця на усіх: вона на тих тижнях платьтя прала і мужикове і своє, і ятрівок і діверів, а її прочі ятрівки варили обідати, хліба їй напекли, мазали за неї, по воду ходили: а тепер черга прийшла їм платьтя прати, а твоїй жінці поратись по господарству. Ти тілкі роздивись та розсуди, голово! Усім вам робота порівно, нікому не сутужно, а заробіток бойкий! Та й кругом себе подивись: від чого се, одинокий — хоч як хоч роби, хоч лобом об стїну бий ся, а усе бідний; великосїмейний же, подивись! бачить ся ніхто нічого і не роблять, і по вулиці ходють, і на вдвірї сидять, а знай багатїють. Від чого се? Еге! більш рук у-купі роблють, так разом і заробляють... Адже бачили, як на соборну дзвінницю стасковали оттой великий дзвін? Чи зміг же його один чоловік, не то вже піднять, та з місця зворохнути? Хоч десять годів коло нього мурдуй ся, не зробиш нічого. Не можно та й не можно! От і треба громади. Та й громада що б зробила? Нічого. Ті тягнули б на право, а ті на ліво, та і діло б звелось на пшик; так бо до громади треба майстера. Він зна своє діло, він і кумандує: »тягнїт!... підождїт!... піднїміте

правий бік... підтягнїт верйовки... та і усе прочес приказує... от сила і стягнула, а через майстерство дзвона не впустили, не розбили, повісили його і прямо і кріпко, і гарно дзвонить... Оттак і у усякому дїлї.

Я ж кажу, що коли-б вам де-яким двомтрйом сїмям приказано було від началства, щоб не розіходили ся та щоб і жили у-купї сїмями і у-купї заробляли, то аж побожу ся вам, що через скілкі годів усї б приступили на те, щоб не віддїлятись... Тогдї б сами побачили, що робота б не була важка, заробіток великий, усї б багатїли, подушне і общественне платили б собі не охаючи і началства не турбуючи, і хвалили б Бога милосердного!

IV.

От іще що відводить нас від усякого добра, від церкви съвятої відганя, Богу молитись не дає, меж добрих людей не пуска, від приятелїв і родичів відпихає, у сїмї роздор, худобі перевод, здоровя занапащає і зводить чоловіка нї-на-що. Се не хто, як проклята горілочка, діявольский напиток, чортів збитень, гаспидова душепарка, анахтемська прппарка! Щоб вона зелизла з съвіту божого для людського щастя! І нема лютїшого зла, як сяя горілка!

І то правда, що усе від Бога. І порох і ніж і огонь і горілка, усе од Бога. Порох, щоб відстрелюватись від супостатів, стрілятп чоловікові птицю на прокормленіє для себе, а не вбивати людей, брата свого. Ніж, щоб відрізати хлїба і усякую пищу, що Бог посила нам, зробити яке нужне дїло по господарству, а не різати горла людям. Горілка видумана для нашого здоровя:

випий хоч по усяк день чарку, і закон не запрещає, і тобі воно полезно, а не пий її через край, не топи у неї свосї душі, не порть через неї здоровя свого, не трать через неї худоби своєї!

Подивіте ся: інший пє именно по усяк день: та як пє? Устав собі любенько, помолить ся Богу як довг християнський велить, поробить що-небудь шшро, от і обідня пора настигла: він прийде, обідати налагожено: достане пляшку, що у нього завсегда на усякий случай є, і він з нею не хова̀ть-ся і людей не соромить ся: є так є, і пє та й пє. Налив чарку, перехрестив, Богу помолив ся, випив — от він і їсть добре, і здорово і весело йому: пообідав, чи спочив чи ні, йде на роботу з новою сплою і з більшою охотою. І так по усяк божий день: пє, та як не напива̀ть-ся, так вона йому і здорова і полезна, і сили йому придає.

Не без чого-небудь бува у сїмї: сам часом захвора, жінка так недужає, як часто трапляєть-ся, що животом постража̀: от чарка горілки з чим-там, чи з сїллю, чи бува з перцем, так така полезна, що ні надучче усякого лїкарства! Еге! тим бо, що̀ непитущі, тим і чарка ползу дає.

У такого чоловіка, гляїте! По господарству усе справно, хазяйство і роботи ійдуть добре, ні у чому йому замішки нема, жінка його шанує, слухає, поважає, хвалить ся людям: дїточки на порядках, звичайненькі, або у школї вчать ся, або у ремествї где, або і дома помагають батькові. Люди його поважають, що̀ скаже слухають, совіти приніма̀ють: коли у чім який резонт скажеть, то й вірять, бо знають, що він ніколи і ні за-для кого не збреше. Усюди, коли що трапить ся, усюди так говорють: »йому можно повірити, він чесна

душа: він непитущий, він не збреше.« Началство поважа його і усяке дїло йому певно повірить. У церкви божої його первого побачиш: зна, що стоїть перед самим Богом, так і стоїть, так і молить ся. І сам батюшка пан-отець його поважа, посїща його і розумниї речі з ним беседує.

У такого чоловіка нїякого нема зазору і випити чарку з ним і з хорошими людьми. І хазяїн з нею не ховаєть-ся, достає при усїх, бо на нього нїхто не подума, щоб він, як той злодїй, крадькома пронїс її з вольної: він бере її, не закриваючись, у кабацї чи у шинку, і вулицею несе її не ховаючи як яке зло, бо зна, що усяк, хто побачить його з горілкою, нїчого поганого про нього не подумає: він несе для-ради себе і чесної кунпаниї.

Такого чоловіка і сам Бог у всїм благословля.

Подивітесь же на пяничку, так зараз скажете, що й Бог відступив ся від нього і людям гидко дивитись на нього! А через ві-що се він так звівсь? Ось через що.

Ще з-молоду покуштовав сього анахтемського напитку. А воно, як з-молоду почати, так у животї заведеть-ся мов жабуриньня і усе знай кортить чоловіка, щоб таки випив. От він і пє, йому здаєть-ся, що і здорово, от йому і весело і охотно на усяке дїло. Пив та пив, небагато й пив, а на завтре дуже погано з похмільля. Щó тут йому на сьвітї робити? дума собі: »голови не підведу, робити не здужаю, на животї щось млосно: ке лишень випю, та трошки.« Випив і таки справди трошки, так щось йому і трошки здоровіше. Він білшенько, ще лучче, ще веселїше; він і припустив на усї заставки, вже і пропив розум: і где він і щó він, не зна нїчого. Биля церкви

йде і руки не підведе, щоб перехреститись: кого зострінє, не поштить, хоч і старішого себе, та хоч і самого начальника, та ще усякиї скверниї слова сам собі говорить або сороміцькі пісні співа і кого зустріне, усякого занька, іншого лас... А тут дітвора за ним: »кир, кир!« біжать, та кричать, та регочуть ся з нього. Та як і не реготатись? пика йому не вмита, та мабуть з ким заводивсь, так уся подряпана, волосься розкудовчене, шапки кат ма! і сам не зна, где вона. Хоч і підперезаний, так один кінець так і волочить ся за ним: сорочка розхрістана, а часом і порвана, як і свитина: спина уся у глині, один чобіт на нозі, а другий, як спав він у шинку, так знято, а він і не почув і не тямить, та так і йде... А йде-ж то, так сьміх і дивитись на нього! йде, спотикаєть-ся, то почне хвабровати, буцім він і зовсім чоловік, потужить ся, випрямить ся, от і пішов, пішов, пішов, та далі... тиць! У голові закрутилось, спіткнув ся, вдержав ся, впять би то йти, так вже нема тієї сили, йде-нейде, тюпа на однім місці: силкуєть-ся повернути на право, а голова переважує на лїво, та диба, диба, диба, диба... та наткнув ся на тин, або на пеньок... плюсь!... тут і звалив ся і захріп неборак, думаючи, що він дома спить на подушках. Спить сердега, і не чувствує, що собака прийшла, облизала його усюди, вилизала йому і пику і у роті усюди чепурненько... а далі і свиня підійшла, хрюка та облизує його, а він думає, що се жінка коло нього пестуєть-ся, та знай поворочуєть-ся, та каже: »не цілуй же мене, Домахо! годі-ж, годі!...« Тфу, гидкий та мерзенний!... І згадовати бридко! А тут як смеркне, знято з нього і сви-

тину, хоч і погане́нька, узя́то й пояс і останній чобіт... Прокинув ся на зорі, побрів до дому...

А дома ж то що́ робить ся?... Хазяйка у хаті, та нема нїчого, нїчого не придбано, нїчого і приставити на обід! Хоч і робила щиро, рук не покладаючи робила, та як одними руками, так чи багато-ж наробить? Помочі нема нї відкіль. Пяниця її хоч мало чого і їсть, він жив самою сивухою, так на нього треба багато положити: купити хоч яку-небудь свитину і пояс і шапку і чоботи, без чого йому із хати не можно вийти. Мало ж на се треба грошей? Та коли-б же така біда раз у год, так би і сюди і туди; а то двічі-тричі на-лїто його одяга, а він нїякої помочі їй не дасть. Ну, нехай по-тверезу і очувствуєть-ся і жалкує і плаче: вже відцурав ся, не хоче пити, вже буде робити: достав позаторішню сокиру, скинув її на плече, пішов з двора тихою ступою роботи ськати. Як ось по дорозї й шинок. Він, правда, йому усюди по дорозї: куди б він нї пішов, вже шинок буде йому по дорозї. Так і тут. Йде побиля шинка і дума: »чи є пак такий дурень, що пє ту навіжену горілку? А ке зайду, подивлюсь!« Зайшов подивитись... та там і застряв! Сокирчина і погане́нька була, він і її у дїло пустив: пішла за півосьмухи. А там далї-далї... забув своє відцураньня, забув, що може божив ся і душу свою проклинав: »коли, каже, і крапелину у рот озьму...« та знай пє! Пє й сьогодня, пє й завтра, пє, усе пє; вже й жінка не зопинить його... Пив, пив, поки не знайшли під тином: горілка занялась, увесь посинїв і... пропав... чорту баран!...

Жінка сердешна, збувши через мужика усю худобу, що́ буде робити? Почепивши торбу, пішла

по-під віконьню мркати!... Коли ж ще і дїточки будуть, потаска і їх, просючи, Христа ради, хлїба шматок, та проклинаючи свого пяницю, що так її довів і звів усю сїмю її на-ві-що... А яково-ж його душі на тім свьвтї?... Господи сохрани і помилуй! і подумати страшно!...

Господь сказав Своїм словом: »Пяниця не увійде у царство небесне.« От яке страшне дїло напиватись!

Інший скаже: »Нехай Бог милує, я не впиваю ся, а так іногдї, та й то з приятелями, у куманнї.« Ой, чоловїче добрий, бережись сїєї западнї! Се тобї так здасть-ся, що ти не часто напиваєш ся, а згадай лишень, так ти усе частїш та частїш напиваєш ся, а затим скоро-скоро і зовсїм зіпеш ся.

Окроме що напивать ся, хоч раз хоч часто, усе гріх однаковісїнький, та от до якого гріха горілочка приводить! Ось роскажу вам істинну правду.

Один чоловік захотїв спасатись і пішов у пустиню, і усе б то молив ся Богу, так диявол його відводить: то те то се йому приставля, та й збива його, і усе б то скусити хоче, щоб не молив ся. Чоловік і відхрещуєть-ся і відмолюєть-ся: сатана і відбіжить від нього, та внять за теж, та внять за теж. Остив і опоганїв він чоловікові, далї і каже: »Чоловїче! Не дам тобї покою по вік, не дам тобї присьвятитись, не покину тебе, поки не потїшиш мене хоч одним із трйох гріхів: або чоловіка вбий, або гріх з женським полом зроби, або напий ся горілки. Коли хоч одно-що зробиш, я тебе зараз покину і не буду тобї докучати аж до самої твоєї смерти.«

Чоловік подумав, і дума сам собї: »Чоловіка вбити, гріх великий, смертельний, непрощений по-вік: не хочу, нехай Бог боронить! Блуд со-

творити, і то гріх великий і на душу і на тїло, коли ще і спокутуєш його через увесь свій вік! Горілки напитись, так не дуже, аби-б то: я зараз засну, просплюсь, та пятьнадцять год буду сей гріх відпокутовувати, так за то мій супостат, чортяка, відступить ся від мене і не буде мене скушати.« Так подумавши, пошукав у себе, — є щось, що добрі люди подали було на милостину: узяв їх і пішов над вечір, крадькома, щоб нїхто і не бачив і щоб люди не осуждали. Убіг у шинок, узяв — що там? чи й було чарки зо-дві, — ковтнув і пішов собі мерщій у свою пустиню. Йде собі веселенький, що вже справив ся з чортякою, не буде вже приставати. Йде і поспіша... і як був собі непитущий, що може з-роду не пив, то горілочка його і розібрала, зашуміло у голові, згадали ся молодії лїта, і сеє і теє, і пяте і десяте... Аж гульк! молодиця на зустріч против нього... він до неї та зараз з недобрим: вона б то і від нього, так він бо сяк-так, подужав її, поборов, согрішив... Молодиця хвалить ся, що, каже: »буду усїм жалїтись, усїм роскажу, як ти обманюєш народ, буцїм спасаєш ся, а ось-що робиш!...« Він, бачачи, що лихо, вхопив голяку, чирк її по голові... тут і душу віддала!...

Оттак упорав ся!... Мав невеликий грішок зробити, тількі напитись, та як напив ся, так і усї гріхи, що найбільші, усї сотворив!...

От до чого-то сяя горілочка доводить. Погубляє і тїло і душу у чоловіка на вічнії віки! Коли-б сказати пяниця, так з перепою: так бо нї! З-роду у-перше випив... та ба, випив бо! Так думаєть-ся, що у кожній чарцї вже чорт і сидить. Випєш одну, він на другу направля, бо

небагато. Від другої і до десятої недалеко, а там і пропай душа!

Цур же їй і пек! Не будемо її пити ніколи і ніяк. Бачите, до якого лиха і одна чарка доводить. А як пристати до неї, так і здоровя збавить, жінку і дїточок запропастить, худобу, щоб мало ся що у церкву подати, і на сїмю що справити, царське і общественне відбути, на бідность подати, так тая чарка усе те переведе, сатанї-супостату у пельку засуне і душу твою погубить на вішнії віки, від чого нехай милосердний Бог боронить усякого християнина!

Се ж вам, любезні мої земляки, написав де-чого на перший раз. Коли побачу, що сї мої листи будете читати, то я ще знайду де-чого, про ві-що вам росказати таке, щоб було до дїла і вам було на добро. Слухайте тілкі, перенїмайте і дїтей своїх вчіте, і що бачите за ними, що не на добро ійде, так ви не давайте їм волї. Поперед усього вчіте їх Богу молити ся, до церквп божої ходити, начальників і батька і матїр слухати, старших себе шановати і против усякого, хоч против меншого себе, звичайним бути. От опісля напишу вам об усїм такім: а тепер бувайте здорови і нехай вам Бог помога на усе добре, а від худого дїла нехай оборонить, а й сами бережітесь.

Земляк ваш Основяненко.

Б. ЛИСТ ДО ШЕВЧЕНКА.

23. октября [18]40 г. Основа.

Десь, я думаю, нї з одним чоловіком і нї з яким письмом не було того, що́ менї було з вами, мій коханий пане, Тарас Григорєвич. Щось дуже не просто почало ся і до чого-то воно дійдеть-ся — побачимо. А почалось із почину, що вас я кріпко улюбив, знайшовши таке мнякесеньке серденько і душу чисту мов хрусталь. Улюбив, кажу вам, та не знаю — кого, і хто він і де він і як його назвати? Хтось такий, а люблю кріпко: хочби і у вічи побачив, то не пізнав би, бо з роду не бачив і не знаю, хто такий є. Ось слухайте, батечку, як нас з самого першу зводило до купи.

Сидимо ми у двох з моєю жіночкою та де об-чім базікаємо, аж ось і принчали нам книжок, знаєте тих, которими нас дурників обдурюють, грошики попереду злуплять, та й пишуть і дрюкують московську нїсенїтницю, як яка разляпушка вбивала ся об своєму бахурові, або як який живжик одурив джинджигиплясту панянку, що́ бояла ся і на людей дивитись, а тут... треба колиску дбати... Оттаке усе пишуть, звісно Москаль: він по своїй вірі так і пише. Оттаких-то книжок нам нанесли, а тут і письмечко... не відгадаю від кого. Я узяв, та гарненько і розпечатав. Господи милостивий! се ж по нашому! Читаю... ну, ну! Сьміємо ся з жінкою, як у вас там поводило ся з панею, що усе каже: pardon..., а далї як почали вірші читати, так ну! Бодай ви мене не злюбили, коли брешу: волосься в мене на голові, що́ вже його і не багацько, та і те навстопужило ся, а біля серця так щось і щемить, у-в очах зеленїє. Дивлюсь: жіночка моя хусточкою очиці втира. „Отсе так," кажу, „хтось мудро написав і живо усю правду списав — хто-ж такий? Перебендя... Вгадуй же його, що́ і хто воно таке є... не знаємо." Послали до мого брата, що́ край нас живеть, і що́ то за чоловік: бував не тільки у Москві, у Киїові, та у самому Петенбурсї бував, і зайців добре стріля, та й лисиця не

попадай ся, так і вшкварить: так і той, прочитавши, поплямкав та й сказав: „хто такий писав, не звісно, а дуже розумно написано.“

Нуте, що-ж нам робити? як до „Перебендї“ звістку подати, що його думка пала нам на душу і так полискотала її, мов чорнява дївчина з карими очицями біленькими пальчиками пошурудурила за шию? як обізватись? куди? через кого? Оттак сумуємо, а думкою вашою частенько потішаємо ся. Аж ось у одній книжці читаємо звістку, що, каже, є написаний Кобзар, от з такими думами і піснями, та і списав одну; а ми з жінкою так і вдарились об поли і кажемо: „се Перебендя, непремінно Перебендя!“ Ну, тепер знаємо, що списав сії думки пан Шевченко, та хто він? та де він? як до нього відізватись? Не вже-ж зробити, як Євгенїй Павлович [Гребінка] зробив, що написав: Грицьку Основяненку, та так і пустив. Так добре ж, що поштарі наші уторопали, де мене знайти; а у вас, кажуть, горід троха чи не більш і самих Кобеляків і вулиць більше: де-ж там знайти без іменьня? Оттак і розсуждаємо і думаємо написати до пана Шевченка та й послать у журнал який небудь. Так що-ж бо? Треба написати по нашому, а Москаль, що журнал колпонує, закопилить губу та й не схоче дрюковати. Не приходить ся. А, головонька бідна! Так собі сумуємо і таки піджидаємо, чи не озоветь-ся сам пан Шевченко до нас, і усе ждемо, не знаючи, що робити... Аж гульк! тільки-що позавчора несуть з пошти письмо і книжечку. А письмо пише Петр Іванович Мартос, та й пише слово у слово так: „Посылаю Кобзаря, сочиненіе такого-то. Оно было поручено авторомъ одному изъ его товарищей, ѣхавшему въ Малороссію, для доставленія вамъ (менѣ бы то); но какъ онъ ѣхалъ не черезъ Харьковъ, то книга поступила ко мнѣ (къ г. Мартосу); при книгѣ было и письмо къ вамъ (ко мнѣ) отъ автора, но оно затеряно его товарищемъ.“

Оттака-то кумедия лучила ся з вашими письмами!

А книжку, як розгорнув, дивлюсь: Кобзар, та вже дуже вичитаний. Дарма! я його притулив до серця, бо дуже шаную вас, і ваші думки крінко лягають на душу. А що Катерина, так так-що Катерина! Гарно, батечку, гарно! Більш не вмію сказати. Оттак-то Москалики-воєнні обдурюють наших дївчаток! Списав

і я Сердешну Оксану, от точнісінько як і ваша Катерина. Будете читати, як пан Гребінка видрюкує. Як то ми одно думали про бідних дівчаток та про бузовірових Москалїв...

Нї, вже так, що ваші думки! Прочитаєш і по складам і по верхам, та вінять спершу; а серце так і йока! Щоб то, паночку-голубчику, як ви є так гарно складаєте вірші, щоб то як-би ви мою Панну Сотниківну та росказали по своєму, своїми віршами: тогдї б вона була дуже гарно росказана, і яка була добра і як постраждала. Та ще б і змальовали її патрет, — бо чую, що ви лучче малюєте, чим борисівський іконописець, що Салдата колись списав.

Не здивуйте на моє письмо і вибачайте, що тут є. Єй істинно! від серця я дякую і прошу: утнїть іще що. Потїште душу, мов топленого масличка злийте на неї, а то від московських побреченьок щось дуже вже до печінок доходить. Вірте, що шаную вас дуже і по вік вам щирий на услугу

Григорий Квітка
або *Основиненко.*

P. S. Коли ласка ваша буде що написати до мене, то спишіть і те письмечко, що пропало, коли усе згадаєте. Та ще що пришпіть.

[Панна Сотниківна се россійска повість Квітки про дочку сотника Мирона Петровича, що „сколола себя ножемъ, когда хотѣли ее кондукторы згвалтовать.“]

ЗМІСТ.

А. ПОВІСТИ.

СТОРОНА.

IX. Перекотиполе 5
X. Божі дїти 43
XI. Щира любов. 93
XII. Дрібні повісти (казки) 175
1. Пархімове снїданьня. . . . . —
2. На пущаньня — як завязано 186
3. Купований розум 187
4. Підбрехач 195

Б. ДРАМАТИЧНІ ТВОРИ.

I. Шельменко волостний писар 201
II. Шельменко денщик 260
III. Сватаньня на Гончарівцї 344
IV. Щира любов 428

ПРИПИСКИ.

Поясненя 494
Доповненя: Листи до любезних земляків 520
Лист до Шевченка. 545

Помічені помилки друкарскі.

На стор.	в стрічці	надруковано	має бути
30	14	стяхá	стихá
44	8 з д.	пропало!	пропало?
62	23	їй	її
80	2 з д.	вам	вам,
113	7	дав	дає
116	24	охвицир	охвицер
120	15	чересз	через
212	1 з д.	обиду Да?	обиду? Да
213	16	дѣта	лѣта
215	8	роскажу.	разскажу
233	7	Закашляє	Закашляв
—	16	а таки	я таки
250	23	тєє-те	тєє-то
261	3	потім	потім,
282	21	цоєднаємо	поєднаємо
297	22	мнѣніо	мнѣніе
330	3	залюди	за люди
371	6	устаньнїй	останьнїй
378	18	і Франції	і у Франції
417	19	тїбо	лїбо
454	11	тату.	тату,
512	26	amour.	amoureux
—	—	любови	залюблена
513	9 з д.	фуряжка	фуражка

ПОСЛІСЛОВО.

З сим другим томом кінчить ся виданє творів Квітки. Оно єсть найповнійше зі всіх дотепершних видань і обіймає всї українські або на-пів українські твори, які коли-небудь і де-небудь були друковані. Отже н. пр. супротив виданя Рускої Бібліотеки Онишкевича містять ся в нім пропущені там »Суплїка до пана Іздателя«, повісти »Божі дїти« та »Щира любов«, і »Листи до любезних земляків«, супротив виданя Харківского Земства всї чотири драматичні твори, повістка »Купований розум« (она там поміщена аж в четвертім томі межи россійскими »Повѣстями и Разсказами«) і Лист до Шевченка. Ті твори, котрі подаю тілко задля повноти виданя, помістив я в »Приписках«.

Гісторики літератури, критики і біографи Квітки приписують єму написанє в українській мові ще повістий »Ганнуся« і »Быль«: таким способом всїх єго українських повістий і оповідань виходило 17. Але коли я за обома сими повістями шукав, показало ся, що »Ганнуся« нїколи не друковала ся по українськи а мнїме українське виданє єї в Харкові з 1839. року єсть россійским (»Ганнуся. Разсказъ Грицька Основъяненка. Харьковъ. Въ университетской типографіи. 1839.« Сторін 261 малої XVI-ки) та що повістки »Быль« нема зовсім межи творами Квітки,

є тілько »Малороссійская быль«, але се не що инше, як »Купований розум«. — Недрукованої комедії »Бой-жінка«, котру мали в своїм часі грати на харківскій сценї, я не міг роздобути. Та може з нею річ так само має ся, як з »Ганнусею«, що она не по українськи але по россійски написана?

По-при повноті я старав ся о як найбільшу поправність тексту, а тілько деякі дрібні язикові властивости чи радше неправильности або помінув зовсїм або увзгляднив лише в-части, особливо в »Приписках«. Повної поправности нема, на жаль, навіть в найстараннїйшім доси виданю Харківского Земства. І так н. пр. пропущений там, очевидячки тілько через недогляд, в І-ім томі стор. 106 в »Марусї« цїлий конче потрібний уступ »Як передзвонили на збір« до »був тутечка« (у мене I, 137, 8 з д. — 138, 3), »Козир-дівка« передрукована не з першого виданя але з некритичного виданя Кулїша, деякі відтінки язикові віддані невірно (»кае« замість »каже« в першій части »Марусї«). Вище згадав я о пропущеню »Купованого розуму«, а тут додам ще, що при повістях »Добре роби«, »Конотопська відьма« і »От тобі і скарб« зазначено хибно помітку цензора »Москва, Октября 4, 1833 г.«, бо ся дата відносить ся тілько до трїох попередних повістий, а до сих трїох єсть помітка »Москва, Ноября 11 дня, 1834«, та що варіянти (котрих поміщене впрочім не було конечне) подані дуже неповно.

Повісти, з вийомкою дрібних, розложив я в порядку хронольоґічнім, такім самім, як в виданю Харківского Земства. І драматичні твори поміщені в такім-же порядку, тілько »Шельменко

денщик« поставлений задля звязи з »Шельменком писарем« перед »Сватаньєм на Гончарівці«.

У Львові 21. (н. ст.) жовтня 1905.

Се нове виданє не ріжнить ся значно від видання першого. Я тілько поробив деякі дрібні поправки в Приписках і провірив в драматичних творах текст, особливо в драмі »Щира любов«, де дотеперішні видання мають не одну помилку.

У Львові 30. (н. ст.) червня 1913.

Юл. Романчук.

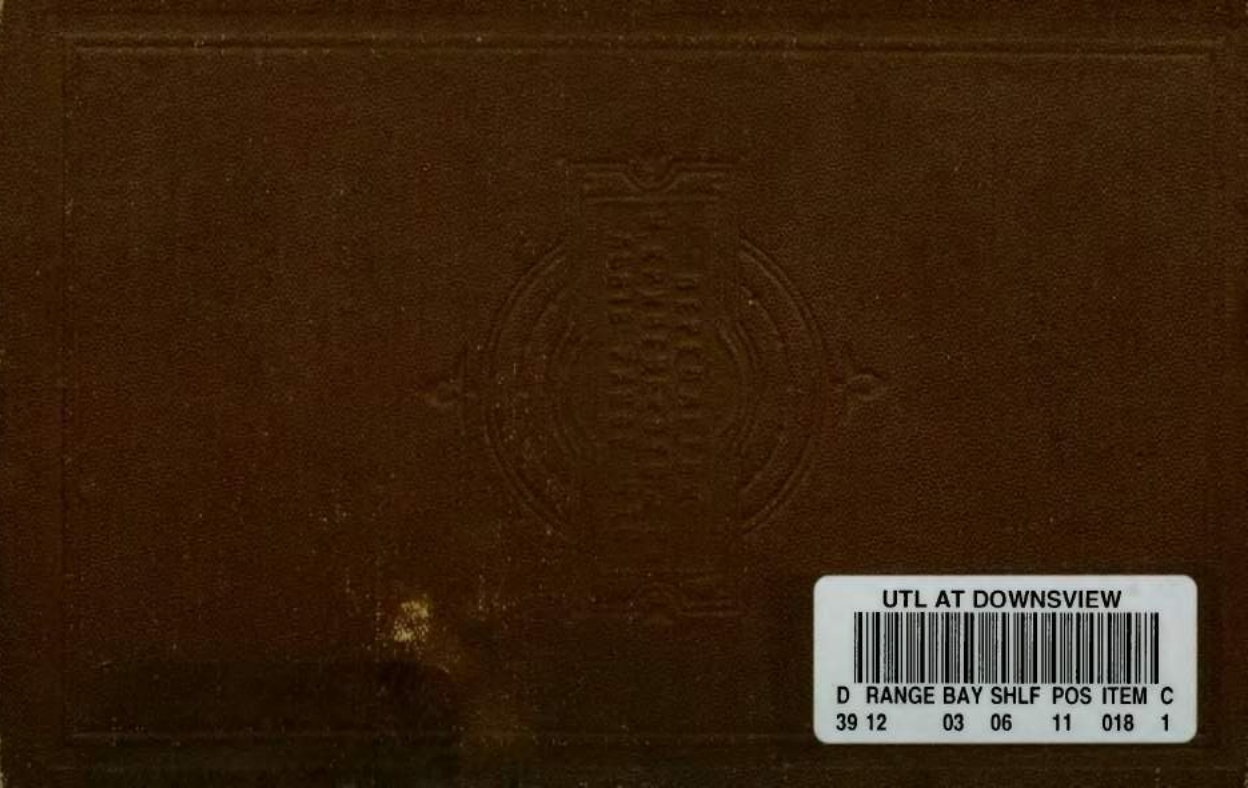
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 12 03 06 11 018 1